

*** historia ***
eta
gizarte ~
zientzien
urtekaria

*** II.URTEA 2.ZNB ***

IEI udako
euskal
unibertsitatea

IRUÑEA 1982

COLABORACION DE
EUSKO IKASKUNTZA'ren
LAGUNTZAREKIN

Jabegoa: U.E.U.ko HISTORIA Saila

Lege-gordailua: BI-2175-82

ISBN: 84-300-8031-7

Inprimategia: I. BOAN, S.A. - BILBO

I

HISTORIA ETA GIZA-ZIENTZIEN

URTEKARIA

KOORDINAZIOA

Agustin Azkarate

IKER AZPISAILAREN ARDURADUNA

Joseba Aguirreazkuenaga

IRAKAS AZPISAILAREN ARDURADUNA

Ramon Amundarain

LEXIKOGRAFI AZPISAILAREN ARDURADUNA

Joseba Intrausti

EUSKARA-ZUZENTZAILEA

Jaxinto F. Setien

INGELES-ITZULPENAK

Sarah Jane Turtle

MEKANOGRAFI LANAK

Koro Etxeberria

MAPAK

Josu Alava

AZALA

Joantxo Madariaga

II

AURKIBIDEA

Sarrera	3
- Izadiaren sorrerako mitoak Emeterio SORAZU	5
- Julio Caro Baroja eta bere 'Los Vascos' idazlana. Edurne APALATEGI	23
- Goi-ertaroko bizkaitar epigrafiaz: Memaiako Sta. Marina (Elorrio-Bizkaia) Agustín AZKARATE	47
- Lehen karlistada inguruko karlisten prentsa ofiziala: 'Gazeta Oficial' eta 'Boletín de Navarra y Provincias Vascon- gadas' (1.835-1.839)" Joantxo MADARIAGA-José Angel TAMAYO	73
- Euskal Herriko langilearen historia: Lehen Internazionala eta Lanaren Elkartea Internazionala (A.I.T.) Hego Euskal He- rrian. Joseba AGIRREAZKUENAGA	323

SARRERA

Durangoko 1982.eko Liburu eta Diska Azoka dela eta, bigarren Urtekarria argitara ematen da, lehen zen bakian azaltzen ziren helburu eta erizpide berekin. Honela, ahal dugun heinean, interes handiko proiektu batetan lanean ari garela uste bait dugu: euskarazko tradizio historiografiko baten sendoketa eta finkapenean.

Zenbaki honek, aurrekoarekiko badu berritasunik: alde batetik soil-soilik heltzen dio Iker arloari, inolako ekarpen didaktiko eta lexikografikorik gabe. Honen arrazoiak U.E.U.ren beraren dinamikan datza, taldeen barne dinamika ez bait da berdina. Bestalde, iaz esan bezala, monografikoa izateari uzten dio, izakera desberdineko lanak hartzen dituelarik. Gure kulturaren larria dela eta hauxe izan beharko luke ondorengo Urtekarrien ildo nagusia. Ikasle jendearen lanak jasotzen ditugu. Honela, eta inor gutxietsi gabe, oraintxetik bertatik hasiz ereiten, hurrengo batetan uzta emankorra jaso bait dezakegu.

Azkenik, beren ikerketak euskaraz egiten dituzten guztientzat Urtekarri honek ateak zabalik dituela gogoratu, eta Eusko Ikaskuntza biziro eskertu, beraren laguntzari esker kaleratzen bait ditugu lan hauek.

IZADIAREN SORRERAKO

MITOAK

SORAZU Emeterio

ANTROPOLOGIAN DOKTOREA

1.- IZADIA, OINARRIZKO GALDEKIZUNEN OIHARTZUNA

Oihartzuna. Gaurregungo gehienon oihartzuna zer da?, zein da?. Erantzun ezberdinak badugu gai hontan. Baina askorena, pertsonaren hitzetik dariona bakarrik da. Hitz jarioa. Hitz zarata. Eta horrela ikusirik, oihartzuna baina zarata gehiago zaizkigu hauek.

Eta eskuartearen daramagun gaiari jarraituz, burura galdera hauek datozkit:

- Izadia zientzi baloraketaren zarata bakarrik ote?
- Goi-izadiaren eta lur-izadiaren irakurketak agirizko zaratak bakarrik ote pertsonarentzat, edo pertsonaren gainekiko dagoenaren oihartzunak?
- Izadia pertsonarentzat Misterioaren oihartzun bada, nola nabari oihartzun bezala?
- Gure arbasoen izadiarekiko irakurketak mito mailara irixteko, galdekizun berezien oihartzun bezala ikusteko, zer esperientzia izan zuten?
- Gure arbasoei kosmogonia edo izadi-sorreraren mitobilaketa zergatik izan zitzairen hain interesgarri?
- ...

Egia esan gure aurrekoen barne-esperientzia aztertzean, harrigarritzko erantzuna aurkitzen dugu. Batetik, beren mugatasuna ikustenzutelako. Mugatasuna, erantzun-ezinezko galderak aurrez-aurre zituztelako:

- Gizona, zorion izatera, zergatik ez da iristen?
- Maitatzea zergatik hain zaila zaio?
- Bere barnean nabari duen erdibitzea, zergatik datorkio?...
- Urteoro bukaera aurkitzen duten hainbat izakien antzera, zergatik pertsonak ere mugatuak ditugu bizitzako urteak? Noren esku ote gure hasera eta gure amaiera? Pertsonak agirizko hasera eta amaiera bakarrik ote ditugu? Edo-eta gure eta izakien sorrera ber-bizi dezakegu?

- Izadiaren barne-baloraketa zientzi positiboen neurriz bakarrik ikusi behar al dugu, zentzuak aztertu dezakeena bakarrik ikusiaz, edo berensorrera, beren gaurkotasuna pertsonentzat, eta beren azken-helburua ere jasoaz?...

Eta bestetik, gure aurrekoek ustea bazuten goi-izadiko eta lur-izadiko gauzek ardatza bat izan behar zutela; hau da, bizitzak sentidu bat baduela. Izadia bera ez da begien atari bakarrik, gure barneratzeak norbaiten oihartzun bezala ikusi eta esperimentatzen duena baizik. Kainaberaz egindako txistu batek isilean dituen zuloak, berez isilean badaude ere, pertsonaren biriketako aireak betetzean zoragarritzko oihartzun bihurtzen dira. Ez ote horrela izadia bera pertsonen misteriozko oihartzun?

Hiru leku berezi ikusten zituzten pertsonen galdekitzun murgil-leku: Izadia edo Kosmos deritzana (goi eta lur iza dia); gizona bera (Misterioaren elkartze leku berezi bezala); eta, azkenik, gizonen kondairako gertakizunak. Murgil-leku hauek erdibitze ezinezkoak izanik, azterketa hontan. Lehenengo biak bakarrik jaso nahi nituzke: Kosmos eta gizona bera. Bi leku hauek izadiaren sorrerarekin oso lotuak daudelako. Eta bestalde, eskuartera erakarriko ditugun mitoen aipamenak maila hontan bakarrik erabiliko ditugulako.

Hortik, izadia oihartzun leku nabariago ikusiko dugu. Eta gure aurrekoen oihartzun esperientzien gogoan izango ditugu hiru maila hauek: Izadiaren irakurketan edukitzen zituztenak:

- 1en Izadia *interpretatu* (Norbaitenganako erlazio bezala).
- 2en Izadia *traduzitu* (elkartze oihartzuna deskubritu)
- 3en Izadia *ber-bizitu* (elkartzea ospatu eta ugartu).

Hauetxek dira izadiaren oihartzun baldintzak. Erligio baldintzak. Eta beraren erlazioak elkartzera iristen den erligio baldintzak. Mito muina dutenen baldintzak.

2.- IZADIA MITOLOGINTZAN

Izadiaren garrantzia gizartean handia izan bada, ez da izan gutxiagoa gure aurrekoetan mito mailan. Baina oraindik mitoaren esanahia desbaloraketa handian aurkitzen da. Azken hogeitaz urteotan asko idatzi da mitoari buruz, baina herri-hizkuntzean zientzi alorretik nahiko urrun aurkitzen da. Horregatik, izadi baloraketarekin bateratzeko mitoarena ere, honi buruz definizio batzuek jasoko ditugu.

Egia esan, zenbat ikerlari hainbat mito-definizio aurkitzen dira; baina, nolanahi ere oinarritzko elementu batzuk jaso ditzakegu. Gogoratzen ditugu honako definizio hauek:

- a) Bultmann: "Mitogintza giza modura izadi gainetikotaz, hau da, jainkozko direnetaz, mintzatzea da".
- b) Pannenberg: "Lehen denboretan gertaturiko zerbaitek gertatzen da mitoa".
- c) Malinowski: "Kontakizun bat da mitoa haserako errealitate bat berbiziartzat duena eta erlijiozko behar oinarritzekoari, moral ametsi, etanahiz egunerorako nahiz sozial mailarako eskakizunei erantzuten diena".

Ikusten dugunez, nahiz oso ezberdinak izan ikerlari hauek bereizten dutena mitoa mugatzean, hauetan urrats hauek nabari ditugu:

- *Erligio bizitzako muinean oinarritzen da beti mitoa.*
- *Izadiaren Lehengaraiaren ulerkuntza jaso nahi duena.*
- *Misterioarekiko gizonaren erlazioa dugarrena.*
- *Kondairan zehar gizagintzaren jarrrerak eta bizitzaren eskakizunak aurkezten dituen.*
- *Irudiaren edo sinboluaren pertsonen erligio esperientziak biltzen dituen.*

Eta mitoaren muina ardaztu ondoren, beronen banaketa aurkeztu nahi dugu. Nolaz oso zaila den mitoen kondairazko banaketa egitea, oso aspaldidaniko esperientziok ditugunez mitoak, nahiago dugu hauek jasotzen dutena ikusita, sailkatzea. Beraz mitoen edukina honela banatu dezakegu:

A) EREDUTZAKO BANAKETA. Hau da, izadiaren eta bizitzaren esanahia zuzenki dakarrenak pertsonarentzat:

- izadi sorreraren eredutzak.
- eskatologikoak eta gizonaren azkena dagerrenak.
- osasunezkoak edo giza taldearen salbatzaileenak.
- garbitasunezkoak edo pertsonen barne aldaketazkoak.

B) GIZAGINTZAREN ELKARGOZKOAK. Kondaira oinarritzotzat dutenak. Garai bakoitzean pertsonen elkartzea eta elkargoak ja sotzen dituenak.

- mistikoak edo elkartzeko baldintzak aipatzen dituenak.
- herrikoiak edo herri bakoitzeko kultur balioak dager^{en}ak.

C) Eta azkenik, ETIOLOGIKOAK edo gauzen arrazotasuna agertu nahi dutenak. Gauzen sorrera eta berauen azkena agertu nahi dute hauek:

- kosmogonikoak edo izadizkoak.
- antropologikoak edo gizagintzazkoak.
- kulturalak edo kultur eta teknika jasotzen dutenak, une bakoitzean zer-aldaketa ulertu arazi nahi ditutenak.

Eta nahiz kultur orokorraren mailan, nahiz euskal kulturaren mailan, izadia edukin berezi bezala dutenak dira mito gehienak. Goi izadia edo kosmos batetik, bertako nor-izan eta goi-indarren aitormena dariotenak. Lur izadia eta bere barneko sortzearen eta ugaritzearen berri eman nahi ditutenak. Eta azkenik, lur-azpikoak; hauek giza-gaitzen indar misteriotzuek uler arazi nahi ditutenak. Ikusten dugunez, izadia bere osotasunez erabili ohi digute gure aurrekoek mitogintzan. Izadia-ulerkuntzare neurrian, pertsonen bizitzako sentidua eta nora bidea konprenitzen zutelarik.

Eta edukin hauetan garrantzirik handienetakoa izan du ten mitoak izadiaren sorrera dager^{en}ak dituqu. Goazen hauek ikustera.

3.- IZADIAREN SORRERAKO MITOAK, KULTUR UNIBERTSALETAN

Siniskaien eta erligioko ideien kondaira fenomenologi zientziren arloak jasoa diqute. Eta hau da bereizketarik nagusia na beste bi inguruko zientzi hauetatik: Etnologintza, eta Antropologintza. Hauek geografia eta kronologia ikertzen duten bezala, lehenengoak mitoaren bidez gizonak sakratuarekiko izan duen harremana ikasten du.

Zalantzarik gabe esan dezakegu, neolitiko garaian lurgintza sortu zeneko mitoak direla. Gizonek esperientzia berezi hau nabari zuten: beren jaiotza, bizitza eta heriotza batetik, eta janaritzea eta ernalkuntzak bestetik ziklo borobil antzera gertatzen zirenez gero, izadiaren sorrerarekin zeriku si handia izan behar zutela pertsonek. Gauzen berrirotzea edo errepikatzen da mitoen erakutsi nabaria. Eta izadiko izaki denak berritzen direlarik, norbaiten berrigintzaren aidatz edo hasera izan behar duena. Gure mendi maldetan dariotzen iturrietako urek ur-putzu handi bat sorreran duten antzera, ber-bizitzen diren eta geranok ere lehenen sorrerako indar edo Misterio berezi batetan murgilduak gara. Hauxe da ondoren oso laburpen eran aipatuko ditugun izadi sorrerako mitoen berriek erligio unibertsal mailan. Lan honen bilketa M. Eliade ikerlariari esker eskuratuak ditugu.

Izadiaren sorrerako mitoak, mito kosmogomiko deritzenak, era hontan banatuak ikusten dituqu, ez denak, garrantzi tsuenak baizik:

- a) Izadiaren sorrera *hutsetik* datorrela aitortzen digutenak.
- b) Izadiko uraren eta lurraren barne *murgilduta* izadiaren sorrera aitortzen digutenak.
- c) Sorrerako gaiaren muina *erdibiturik* izadia sortua dela aitortzen digutenak.
- d) Eta azkenik, *gizaki berezi baten erdibitzetik* izadia sortua dela aitortzen digutenak.

Denak aurkeztea ezinezkoa zaigunez, oso zabala delako, berezienak aurkezten ditudala aitortzen dut.

1.- IZADIAREN SORRERA *HUTSETIK*

a) Pentsamentu bidezko sorrera:

- Paul Radin ikerlariak Wiskosin herrialdean Winne bagos indioen artetik jasoa da.
- Aurkezpena. Izadiaren sorreran norbait aita baten antzekoa aipatzen dute. Eta berau pentsalari zelarik, negarrari emanda, sortu ziren itsasoak; berriro pentsalari, sortu zituen ondoren argia, lurra, eta azkenik lur zati batetik gizona. Eta gizonari eman zizkion: adimena, mingaina, arima, arnasa.

b) Haseran izadia Jainkoaren adimenean zegoen:

- Fletcher ikerlariak Omaha indoen artean jasoa.
- Aurkezpena. Haseran gauza guziak Wadonda deritzen izaki baten adimenean aurkitzen ziren. Denak izpiritu hutsak zirenez, leku baten bila zebiltzen gorpuzdun bizitzeko. Eta horrela igo ziren eguzkira, baina bertan bizi-ezina aurkitu zu ten; igo ziren era berean ilargira, eta berdin gertatu zitzairen. Eta azkenik lurrera jeitsirik, harkaitz eta lurra eta ura zeudela ikustean, harragi eta odola soineraturik bizidunak sortu ziren.

c) Io eta maoriestarren kosmogoia:

- Hare Hongik Nueva Zelandako maoriestarretan jasoa.
- Aurkezpena: Goiengo izakiak Io du izena; betikoa, guzia dakiena eta unibertsoa, jainkoak eta gizonaren egilea dela uste dute. Ezer ez zen garaiean bere pentsamentu eta hitz ahalmenez sortuak dira ilunbea, argia, ortzia eta lurra. Ahoz aho gizaldiz gizaldi sinistu omen dute hau. Eta hortatik hiru errito ospatzen dituzte: Haurra sabel a gorrean sartzea, adimena eta gorputza argitzea, qu darako argitasuna.

2.- IZADIAREN SORRERA UR BARNETAN MURGILDUTA ATEREA

a) Murgilaldian ur handietatik aterea da lurra:

- Californian maidus indioen artetik Dixon ikerlariak jaso.
- Aurkezpena. Haseran, oraindik ezer ez zen garaiean, de na ilun, ur handiak bakarrik ziren. Iparraldetik ur gainean untziska batean etorri ziren Dortoka (A'noshma) eta Ezkututuko Elkartearen Aita (Pehe'ipe). Orduan zerutik soka baten bidez jeitsi zen Lurreko Ikazkina untzi hartara. Hirurak elkarrizketan hasi zirelarik, Ikazkinak ur handietan murgildurik buztina atera zuen sei urte buruan. Buztin harekin borobil bat egin ondo ren, piskana hazten joan zen lur zabala eta mendiak a tera ziren. Eta mendi haien erdian untziska airean gel ditu zen, oraindik ikusten denez Ta'doikon. Eta era berean Ikazkinak sortu zituen baita ere argia, eguzkia, izarrak, zuhaitzak, e.a.

b) Izadiaren sorrera

- Californian ayuelmanis yokutostarretan Kroeberrek jaso.
- Aurkezpena. Aurrekoaren antzekoa da. Haseran urak bakarrik ziren. Uren erdian zuhaitz makil luzea eraiki zen. Goienean habia hegazti eta abereekin. Arranoak a gindurik ahatea ur handietan murgildu zen, eta bigarren irtenaldian, bere oinetan buztin pixkat jaso zuen, gaurko lur handia izateraino. Ondoren otsoaren laguntzarekin sortu ziren egunsentia, e.a.

c) Afrikako kosmogonia.

- Launda Cluster erdiko tribuarte boshongos kulturaren Leach ikerlariak jaso.
- Aurkezpena. Haseran dena ilun zelarik, urak bakarrik ziren. Eta Bumba bakarrik aurkitzen zen, bihotzmindurik. Goragalea etorri zitzaion eta gorakoa bota zuen, horrela eguzkia sortuaz. Dena argitua gelditu zen. Era berean goragale bidez sortu ziren: ilargia eta izarrak, izaki bizidunak eta arrainak; eta azkenik sortu

ziren gizonak. Hauen artean bat bakarra zen zuria Bunba beraren antzekoa. Loko Yima izenekoa. Abere handiak beste abere txikiagoak sortu zituzten. Eta Bunbaren hiru semeek izadia sortzea amaitu zuten. Izaki guzietatik tximistak bakarrik okerrak egiten zituzten. Eta egun batez, Bunbak bereganatu eta zerruan gorde zuen. Orduan egindako guzien gainean joan-etorri bat egin zuen eta esan: Dena zoragarri da. Zuentzat dira".

d) Maya-Quiche artean izadi sorrera

- Alexander ikerlariak jasotako mitoa mayen kultur artean. Benetan mito zoragarria.
- Aurkezpena. Hasran Egilea bakarrik zegoen, dena bake, dena geldian. Eta Egilearen ondoan zeuden beste bi jaun: Tepeu eta Gucumatz. Biak elkarrekin hize-tan hastean, hitzetik sortuak dira: arqia, gizona, izarrak, lurra, mendiak, e.a. Eta bukatzean, Gucumatzek pozez beterik esan zuen: "Izaki dena zorionekoa! Sortu dugun denak izango du bere zeregina".

3.- SORRERAKO GAIAREN MUINA *ERDIBITZEAN* IZADIA SORTUA

a) Japoniarren kosmogonia (Nihongi eta ko-ji-ki)

- Aston eta Chamberlain ikerlariak jopardarren bildumetatik jasoa.
- Aurkezpena. Haseran elkarrekin ziren bai zerua eta lurra. In eta Yo ere arraultze handi batean elkarturik zeuden. Eta behin arraultzea erdibitzean, zerua eta lurra sortu ziren, eta erdian izaki jainkotiarrak: Izanagi eta Izanami. Bi hauek seme bat izan zuten: Hi ruko. Horrela sortu ziren Japon lur-inquruak, uharte bezala. Sua sortu zuenean Izanami erre egin zen eta beheko lur azpian murgildu zen. Horrela Izanagi zerura joan ze bizitzera. Bizidunen ama horrela izanaz.

b) Egipto herriarteko kosmogonia eta teogonia:

- Piankoff ikerlariak "Libro de Apofis Vencedor" deritzan bildumatik jasoa.

- Aurkezpena. Ur handietan bakarrik aurkitzen zen Egi-lea. Eta bakardadearekin asperturik, Shu eta Tefnut listukatu zituen. Biak bere begi bat hartu zuten eta igurtziaz negar egin arazi eta malkoetatik sortu ziren gizonak eta izakiak.

4.- IZADIAREN SORRERA GIZAKI BEREZI BATEN ERDIBITZETIK

a) Mesopotamiako kosmogonia

- Enuma elish olerkian Speiserrek jaso. Olerki zoragarria.
- Aurkezpena. Ea egileak uretatik sortu zituen Apsu eta Tiamat. Apsuk bere egileari heriotza eman nahi ziolarik, Eak hil egin zuen. Oruan Taimatek mamutzar handiak sortu zituen Eari eskubidea kentzeko. Orduan Marduk, Earen semeak, jainko beldurtuen eskabideari erantzunaz, Tiamat haserretuari heriotza ematen dio. Hortarako Tiamaten gorputza handitu zuen eta ziri batekin zulatzean bihotzeraino, bi zatitan erdibitu zen: zerua eta lurra eginaz. Eta bere odolarekin sortu zituen beste izaki guziak. Honela Marduk denen jabe egin zen.

b) "Upanishads"-ek dioenez izadiaren sorrera:

- Radhakrishnan ikerlariak jaso.
- Aurkezpena. Hasera dena hutsa zen; dena heriotzak eta goseak galdua. Eta Egileak adimena sortu zuen. Eta adimenak ura sortu zuen; eta bere aparrarekin lurra. Gerora sortu zituen sua eta airea.

Bestalde, Brahman da Eguzki nagusia. Arraultze handi bat zen. Eta hau lehertzean, zilarra lur bihurtu zen; urrea zeru; eta azalarekin kanpoaldekoarekin mendiak, eta barrengoarekin itsasoak.

c) Hesiodoren teogonia eta kosmogonia

- Aurkezpena.
 1. Haseran ziren: Hutsa (leizea), Lurra, Eros, Zerua eta lehenen mailako jainkoak.

2. Ama lurrak aginduta, Zerua bere seme Cronosek zikiratu egin zuen.

3. Aparretatik sortu zen Afrodita.

- Hutsetik sortu ziren: illuna eta gaua. Gauak ekarri zituen argia eta eguna.
- Lurrak sortu zituen: ortzia, mendiak eta itsasoa.
- Ortziak eta mendiak seme ugari izan zituzten jainko-txo bezala: Ceo eta Crio; Hiperion eta Yapeto; Tea eta Menoria; Febe eta Tetis; Cronos (aitari gorroto zioena); Ciclopes, Brontes, Esterop eta Arges (denak begi bakarrekoak); Cotto, Briareo eta Gies.
- Egun batez Ortzia edo Zerua maite-minez Lurrarekin bateratu zenean, amaren gorputz azpian ezkutaturik zegoen bere seme Cronosek irendu egin zuen aita, ur han dietara haren gorputzaren jaurtiki zituelarik.
- Ur handietan gelditu ziren aparretatik Afrodita sortu zen, Eros eta Grinak zaindita.

4.- IZADIAREN SORRERAKO MITOAK, EUSKAL HERRI KULTURAN

Euskal Herrian izadiak bi aipamen berezi izan ditu mitologian. Biak urteko bi garai nagusienei dagozkienak dira: Neguko itzulmuga eta udako itzulmuga. Solstizio izena daramatenak. Nahiz bi eguzkialdiok izadiarekiko lotura ugari izan, batez ere neguko eguzkialdiak du zer ikusirik handiena izadiaren sorrerarekin.

Neguko eguzkialdiak ohitura eta mito osatu ezinekotan izadiaren sorrerako izakiak ditu gogoan: sorrera, argia-eguzkia, gauaren azkena, eguna, lurra.

Aspaldiko ustea izan da gure artean, izadiak berriro-tzen dela aldi berezi batzuetan. Haserako ahalmenak eta gertakizunak berriro-tzen direla une hoietan, lehenen garaiko ondorio berdinak gertatuz.

Horregatik, neguko itzulmugan ohitura ugari ohi dira hemen bizitzaren sorrerari dagozkionak. Une hoiek haserako garaia rekin lokarritzen gaitu, eta garai hura sakratuena zelarik, ga-

rai sakratuarekin lotzen gaitu. Horregatik izadia berriztatzen da urtearen haserarekin. Honek ez du esan nahi kondairaren ihesian gizon haiek jartzen zirenik. Gaurregungo kondaira lehen kondairarekin bateratu nahi zutela baizik.

Hauek dira izadiko izaki berezien bezala gure artean os patzen direnak neguko itzulmugan, edo urtezar-urteberri aldaketan:

A) URA. Haserako ur handiak Egileak bi zatitan erdibitu zituen: eguzkia eta lurra sortuaz. Une berezi hori denboraren hasera bezala ikusten da. Denbora osasuntsua, bizidun denbora, urteko hamabi hilabeteak denboratuko zituenen lehenen hilabete-ko hamabi egunetan gertatutakoarekin.

Herri askotan emparantzan bi iturri ohi dira. Egunero-rako iturri bateko urarekin gizonak gure eqarria eta beharrak osatzeko. Eta bestetik urtearen azken egunekohamabiak jotzean beste iturriko uretik edateko. Ur berria. Bizitza dakarren ura. Gaizkileek gizonen hondamendirako zikindutako urak osasuntzeko, sendatzeko.

Ur berri hau herriko gazteek pitxarretan harturik korrika etxez etxe eramane ohi zuten, berarekin batera egilearen bedeinkapena eskainiaz. Nafarroko herri askotan honela abesten dute:

Ur gohiena, ur barrena
Urteberri egun ona.
Graziarekin osasuna
Pakearekin ontasuna
Jaungoikuak dizula egun ona.

Ur gohiena, Ur barrena
Urteberri egun ona.
Egun onaren seiñalia
Hemen dakarrat ur berria
Iriki zazu ataria.

Bi ur (gohiena eta barrena) hauek esanahi ezberdinak dituzte. Ur gohienak izadiaren sorrera gogoratzen digu, berarekin izadiko hiru gaiak sortu zirelako: zerua (goi-izadia), lurra (lur-izadia) eta gizona. Horregatik goiko ur honek berri-tzearen eta sorreraren ahalmena dakarrela ustea izan da gure artean.

B) SUA. Zerutik etorri izakia delako ustea izan da beti. Bai urak eta bai suak garbikuntzarekin zerikusirik asko badeute. Suak ontasuna (bizitzaren beroa, ahalmena, maitasuna) dakar, eta gaitza ere bai (gaitzak deseqiten dituenen, inoiz, pertsonen denbora ere bai). Gure artean sarritan entzun ohi du-

gu honako ohitura hau: "To zarra eta ekatzat berria", eroritako hortza sutara botatzean esanaz.

Are garrantzi handiagoa du beste ohitura honek: "Gabonzu-ziak" edo subilaro deritzanak. Urtearen azken eguneko gauean bi enbor pizten ziren sukaldeko sutan, hobeitalau orduan zehar iraun zezan. Enbor hoiek erre ondoren, txingarrak etxeko ate aurrean lurrean botata, bertatik igarotzen dituzte etxeko abere guziak, gaitzetatik sendaturik izan daitezen, eta urterako umatzeko ahalmena izan dezaten. Egur ikatza berriz arraultzeak txi tetarako prestatzean berarekin igurtzitzeko, e.a. Eta txingar azpiko hautsa ikuiluko abereak bizkar gainean igurtzitzeko.

D) URTEKO GIROEN ASMAKIZUNA. Urte haserako lehenen hama bi egunak urte guziko hilabeteetan egingo duen eguraldiaren irudi bezala ikusi ohi dira, e.a.

Izadiaren sorrera Misterioarekin hain lotua ikustean, Euskal Herriko kultura zaharrean esperientzia erligiotsu zitzaien. Gaur ere haien oinarrian jarrai dezagun.

BIBLIOGRAFIA

- VARIOS.- *Lenguajes científicos, mítico y religioso* , Ed. Mensajero, Bilbao, 1980.
- M. ELIADE.- *El mito del eterno retorno*, Ed. Alianza, Madrid 1972.
- M. ELIADE.- *Historia de las creencias y de las ideas religiosas*, Ed. Cristiandad, Madrid, 1978.
- J.M. BARANDIARAN.- *Mitología Vasca*, Ed. Minotauro, Madrid 1960.
- R.M. AZKUE.- *Euskalerriaren Yakintza*, Ed. Espasa-Calpe, Madrid 1966.
- J. MUGUERZA.- *Tradiciones, mitos y leyendas del País Vasco*, Ed. Laiz, Bilbao 1981, t.I.
- J.M. SATRUSTEGUI.- *Mitos y creencias*, Ed. Txestoa, Donostia 1980.
- J. THALAMAS.- *Notas sobre cosmología vasca*, Boletín RSVAP (1977)
- J. ARANZADI.- *Milenarismo vasco*, Ed. Taurus, Madrid 1982.
- E. SORAZU.- *Antropología y religión en el País Vasco*, Ed. C.A.P., Donostia 1976.
- B. VAWTER.- *Paso a paso por el Génesis*, Ed. Verbo Divino, Estella 1967.
- B. BRO.- *Sólo Dios es humano*, Ed. D.D.B. Bilbao 1978.

RESUMEN

1.- LA CREACION, EXPRESION MISTERIOSA DE LAS PREGUNTAS FUNDAMENTALES.

En todo tiempo cultural, el hombre se ha planteado ante la contemplación de la Creación evolutiva, preguntas vitales, tales como:

- a) ¿La creación envolvente es pura materia para el hombre?, es sólo objeto de propiedad?
- b) ¿La creación es sólo lenguaje de valoración científica?
- c) Si la creación es lenguaje y eco coloquial con su Creador para el hombre, ¿Cómo lograr sintonizar y dialogar con El?.

Al hacer un recorrido general a las diversas experiencias religiosas que han precedido, podemos subrayar estas *convicciones* de nuestros antepasados:

- a) Los seres superiores (cósmicos) y los seres inferiores (telúricos) para el hombre no han sido sólo objetos de definición o contemplación pasiva, sino ejes y ruedas con los que tantear el recorrido y camino, que conducen a encontrar el sentido de la vida del hombre.
- b) Para eso, le es necesario aprender a leer la creación en su lenguaje interior y no sólo en su lenguaje latente; es decir, la *lectura profunda* de todas las cosas.
- c) El hombre siente tres grandes espacios de profundización religiosa:
 - La creación
 - La persona
 - La historia humana (con sus limitaciones y proyectos).

Estos planteamientos, vividos con tales convicciones, nos han quedado constatados así: El hombre que nos ha precedido en la prehistoria, en su experiencia de sensibilización religiosa ante el espacio misterioso y trascendente de la vida, ha seguido este proceso siempre:

- 1) *Interpretar* la creación (como una realidad de referencia al Misterio)
- 2) *Traducir* la creación (descubriendo los ecos de relación y diálogo)
- 3) *Re-crear* la creación (celebrando y multiplicando la creación).

2.- LA CREACION, OBJETO PRIVILEGIADO DE LA MITOLOGIA

Entre los contenidos de expresión religiosa más preferente, que nos han legado las culturas precedentes, aparece la creación muy en primer plano.

Ello se debe a que la lectura religiosa de la creación la resultaba como eco de respuesta a su primera pregunta vital: "¿De dónde vengo y desde quién?". De ahí que el hombre creía encontrar en la creación la mejor referencia a la pregunta sobre el origen de la vida. Y esta experiencia cobró sentido religioso pleno: Los MITOS COSMOGONICOS.

Mircea ELIADE en su obra titulada "*Historia de las creencias y de las ideas religiosas*" ha recopilado los mitos mejores en torno al origen de la vida en las culturas universales. Tal nombre reciben los mitos cosmogónicos de los textos indios (pp. 95-129).

Y, en la cultura religiosa vasca en torno al Solsticio Invernal, se recuerdan aún hoy día los mitos cosmogónicos en diversos ritos residuales que rememoran tal experiencia ancestral, en torno a los elementos más primigenios: el agua, y el fuego.

SUMMARY

1.- THE CREATION, MYSTERIOUS EXPRESSION OF FUNDAMENTAL QUESTIONS

In all cultural times man has asked himself vital ques
tions when contemplating the enveloping Creation, such as:

- a) Is the enveloping creation pure matter for man, or
is it only an object to be possessed?
- b) Is creation only language of scientific assessment?
- c) If for man creation is language and colloquial echo
with his Creator, how does one tune into and hold a
dialogue with Him?

When making a general survey of the different religious
experiences which have preceded us, we can underline the follo-
convictions of our forefathers.

- a) Superior beings (cosmic) and inferior beings (tellu
ric) for man have not only been objects of defini-
tion or passive contemplation, but axles and wheels
whit which to work out the journey and the way which
lead towards finding the meaning of life of man.
- b) For ghis reason it is necessary for him to learn to
read the creation in its inner language and not in
its latent language only, i.e. the *profound reading*
of all things.
- c) Man is aware of three great areas of religious dee-
pening:
 - creation
 - person
 - human history (with its limitations and designs).

Tehese expositions, lived with such convictions, have
been recorded for us in the following wav: the man who has pre
ceded us in prehistory, in his experience of religious aware-
ness of the mysterious and transcendent space of life, has al-

ways followed this process:

- 1) *Interpreting* creation (as a reality of reference to the Mystery)
- 2) *Translating* creation (discovering the echoes of relation and dialogue)
- 3) *Re-creating* creation (celebrating and multiplying creation).

2.- THE CREATION, PRIVILEGED OBJECT OF MYTHOLOGY

The creation is very much in the forefront among the most preferred contest of religious expression which preceding cultures have passed down to us.

The reason for this is that the religious reading of the creation was like the echo of the reply to his first vital question: "Where and from whom do I come from?". The result was that man thought he had found in creation the best reference to the question of the origin of life. And this experience took on full religious meaning: the cosmogonic myths.

Mircea ELIADE in her work entitled "*History of Beliefs and Religious Ideas*" has compiled the best myths surrounding the origin of life in universal cultures. The cosmogonic myths of the Indian texts receive such a name (pages 95-129).

And in the Basque religious culture at the time of the winter solstice the cosmogonic myths are remembered even to this day in different residual rites which recall such ancestral experience around the most primitive elements: water and fire.

JULIO CARO BAROJA

ETA BERE

"LOS VASCOS" IDAZLANA

Edurne APALATEGI BEGIRISTAIN

E S K E I N T Z A:

Julio Caro Barojari

eta

Pio Barojari

Euskalerrriaren alde

Egindakoagatik.

A U R K I B I D E A

SARRERA

I. ATALA: NOR DA JULIO CARO BAROJA

II. ATALA: CARO BAROJAREN "LOS VASCOS" LIBURUAREN AINTZINDARIAK
EUSKALERRIAN

III. ATALA: METODO HISTORIKO-KULTURALAREN HILDOTIK ARI CARO BERE
"LOS VASCOS" LIBURUAREN BURUKETAN

IV. "LOS VASCOS" LIBURUAREN ATAL NAGUSIEN AURKEZPENA EGILEAREN
ARABERA

V. ATALA: "LOS VASCOS" LIBURUAREN KRITIKAZ, HITZ BI

BIBLIOGRAFIA

SARRERA

Hondoan aztertuko dugun liburuaren izena zera da: "*Los Vasco*". Julio Caro Barojarena, lehen aldiz 1.949 an argitaratua Donostiako Biblioteca Vascongada de los Amigos del País, Colección de Estudios. Geroago beste bi alditan ere berrargitaratua izan da: 2.an Madrilgo Ediciones Minotauron 1.958 an lehenengoa berrikustatuz; eta 3.an Madrilén berriz ere, Ediciones Istmo de lakoan 1.971 an. Guk hirugarrengoa erabili dugu azterketarako.

Liburuaren azterketarako honako puntuok kontutan eduki ko ditugu:

- I. NOR DA JULIO CARO BAROJA
- II. CAROREN "LOS VASCOS" LIBURUAREN AINTZINDARIAK EUSKALERRIAN.
- III. METODO HISTORIKO-KULTURALAREN HILDOTIK ARI CARO BERE "LOS VASCOS" LIBURUAREN BURUKETAN
- IV. "LOS VASCOS" LIBURUAREN ATAL NAGUSIEN AURKEZPENA EGILEAREN ARABERA
- V. "LOS VASCOS" LIBURUAREN KRITIKAZ HITZ BI

Denontzat jadanik jakina da Caro euskal etnologiaren egilerik mardulenetariko bat dugula eta bere "*Los Vascos*" liburua lanik sakonenetariko bat. Euskal Herriaren bizimoduaren historiaz aritzerakoan, beraz, erdi madrildar erdi beratar ikerlari hau beti kontutan eduki beharra dago. Lan hau berari eta bere osabari eskeintzen diote eskerraren froga handiz, euskaldun eta ikasle naizenez.

I. ATALA: NOR DA JULIO CARO BAROJA?

Julio Caro Barojaren bizitza nolakoa izan den esatera-koan bizitza pertsonala eta berezia izan dela diogu. Eta hori diogunean, besterik gabe, ez diogu gauza berezirik, edonorren bizitza ere berezia dela uste bait dugu. Orduan, Julio Caroren bizimoduaren berezitasunak bi alderdi lituzke: alderdi arrunta edo komuna, eta alderdi bakarra edo bere-berea dena. Zeintzu dira bi hoiak?

Guri hemen Julio Caroren bizimoduaz aritzerakoan bere esanahi intelektuala bakarrik interesatzen zaigula diogu lehe nengo eta behin.

Madriilen 1.914 an jaio zen Julio Caro, eta 23 urte zi-tuen Espainiako azkenengo gudate sorreran. Ondorioz, familia-tik kanpo gelditu zen, heriotze asko ikusi zuen ahaidego ar-tean eta lagunen artean. Gainera, bere ametsa, hots, uniber-tsitateko katedratiko izatea eskuartetik ihes joan zitzaion, handik aurrera, eta hori ia betirako, bere kontura langintza intelektualean hasi zelarik. Nahiz eta aurten, 1.982 an, Eus-kal Herriko Unibertsitateko Filosofia eta Gizazientzietako Fa-kultateko (Donostia-Zorroaga) katedratiko extraordinario izen-datua izan, Caroren ikerketa mundua unibertsitatetik kanpo be-ti burutu izan dela azpimarkatu behar da. Eta egoera gogor ho-nek bere izakera asko moldatu izan du. Adibide modura, hauxe diogu: Carok asko ikertu du, asko idatzi du, asko hitzegin du, eta halere ez du sortu bere jarraitzaileen talderik. Behar ba-da, unibertsitatean egon bazen izango zukeen jarraitzaile tal-de hori! Behar bada bakarrik diogu, zeren Barandiaranek, uni-bertsitatean egondu aurretik (Iruineako Opus Deiren uniberts-i-tatean 17 urtetan bere bizitzaren azkenaldian), bere jarrai-tzaileen taldea bazuen nahiz etnologian nahiz arkeologian, e-ta bere jarraitzaileetariko ospetsuenak hauek ditugu: Caro, E-losegi, Garmendia, Manterola, Gereñu, Leizaola, Satrustegi... etnologian; eta Altuna, Apellaniz, Barandiaran Inazio, Valles-pi, Llanos... arkeologian. Halere oso ezaguna da Caro nonahi.

Bere bizimodu bakartiaren premiaz Caro mintzatu ohi i-zandu da behin baino gehiagotan. Eta hauxe baieztatu izan du

askotan: bere osaba Pio Barojaren influentzia pertsonala eta in-
tektuala hainako besterik ez duela sekulan izan. "*Los Vascos*"
liburuaren eskeintza bere osaba Pio Barojari eqina dauka: "A la
memoria de Pío Baroja (1.872-1.956), cantor del pueblo vasco. En
testimonio de amor filiak" (CARO, 1.971, o.6). Semezko maitasu-
naz gogoratzen du, bada, bere osaba ospetsua. Are gehiago, bere
osaba zenaren etxean gelditu zen, gaur arte eta hil arte ere, Ju-
lio Caro Baroja, hau da, Bidasoa Berako Itzea jauregian. Gu ez
goaz gehiago puntu honetan murgiltzea, baina bai nahi dugu agetu
hondokoa: Julio Caro Barojaren bizitzan eta pentsamenduan e-
ragin handia izanduela bere osaba nobelagileak, hori denok dau-
kagu egun argi eta garbi, baina zenbaterainokoa izan den hori o-
raindik ez du inork aztertu. Guk uste dugu Julio Carok berak a-
gertu digula behin berarengan osabak izan zuen influentzia. Hu-
tsune kritiko hau betetzeko dagó Julio Carorekiko.

Bere amaitak Carmen Baroja Nessi, Pio Barojaren arreba,
eta Rafael Caro Raggio izan ziren. Anai bat bakarrik dauka, Pio,
bera baino 13 urtez gazteago jaioa. Bere aita idazle eta argita-
lari zen, baina ez zuen handitasunik lortu ez batean ez eta bes-
tean. Bere amaren eta beronen familiakoekin batera hazi, bizi e-
ta hezi izan da Julio Caro.

1.931 an Madrilgo Instituto Escuela delakoak burutu zuen
batxilleratoa. Ondoren, Unibertsitatara joan ze, Madrilen ber-
tan, katedratiko izatera heltzeko asmoz. Historia arloan prehis-
toria saila maite zuen. Gudatea gaineratu zitzaion, eta Itzean
igaro zuen denbora guztian. Gogotik irakurri zuen, une hortan,
barnea min mindua zuelarik.

1.940 doktore egin zen Madrilen. Eta, azken batean, lan-
postua lortu zuen bere osabaren lagun baten idazkari bilakatuz
Insituto Britanico delakoan. Walter Starkie zen lagun hori. Or-
duantxe hasten da etnologian idazten, eta izen piskat berehala-
xe eskuratuko diote lanok.

Lehenengo idatzi zuen zerbait etnologia eta historia
gaiei buruz:

1.929 "Algunas notas sobre la casa en la villa de Lesaka", A-
nuario *Eusko-Folklore* XII, 61-91, Vitoria.

- 1.932 "Monumentos religiosos de Lesaka", *Anuario Eusko-Folklore XII*, 9-58, Vitoria.
- 1.934 *Tres estudios etnográficos relativos al País Vasco*, Trabajos del Laboratorio de Etnología de la Sociedad de Estudios Vascos, Madrid.
- 1.940 "El tocado antiguo de las mujeres vasca (un problema de etnografía)", *Atlantis*, Actas y Memorias de la Sociedad Española de Antropología, Etnografía y Prehistoria, y el Museo Etnográfico Nacional XV, 33-71.

Eta 1.941 an idazten du ahozko literaturari buruzko libururik, gai honetaz idatzi duen libururik bikainenatzat eman dezakegularik, pena izanik gai hori gehiegi ez lantzeagatik. Liburuaren izena: *Algunos mitos españoles y otros ensayos* (CARO, 1.941).

1.950 aldean Madrilgo Museo del Pueblo Español delakoko zuzendari izan zen Don José Ferrandisen laguntzaz lortu zuelarik. Halere, denbora asko baina lehen utzi zuen lanpostu ohoretso hori. Batzuek diote leku hori bere lanetarako txikiegia gertatu zitzaiola, eta horregatik utzi zuela (GREENWOOD, 1.971,91). Beste batzuek, aldiz, zera diote: leku ofizialetan eta jakineta ko arduratan egoteko ez duela balio Julio Caro. Guk azkenengoa ri helduko genioke, eta beste zerbait gehituko ere. Hain zuzen Claudio Esteva Katalandar antropoloak, urte batzu beranduxeago Museo horretako zuzendari izan zen, eta berriki argitaratu duen bere *"Autobiografía intelectual de Claudio Esteva Fabregat"* (Esteva, 1.982), zera dio erakustoki horretako zenbait ezaugarri aipatzerakoan bera bertara heltzerakoan:

"Además, las instalaciones del Museo no sólo eran deficientes, sino que carecían de presupuestos capaces de contribuir, por lo menos, a su mantenimiento". (p.13).

Eta Caro berari inoiz entzun izan diogu bere hitzaldian gaur egun lanegiteko zaharra denean dirulaguntza asko duela, baina bere saioaldian ez duela horrelakorik inoiz eza gutu. Horregatik diogu ez gatozela bat Greenwood jaunak uste duenarekin, beste batzuek uste dutenarekin baizik, diru eskasiaren arazoia ere erantsiz beroni.

1.963 arte, Sahara eta Marruecos herrialdeetan jardun zen etnografia lanetan. Eta urte horretantxe lortu zuen bere lehen postu akademikoa ordurarte.

Geroko urteetan asko idatzi du, eta bere liburu aipatuenak eta onenetarikoak aldi horretan sortu ditu. Esatebaterako:

- 1.961 *Las brujas y su mundo*, Revista de Occidente, Madrid, eta beste bi argitaldi ere Alianza Editorialean, Madrid 1.966 eta 1.968.
- 1.965 *El carnaval (Análisis Histórico-Cultural)*, Taurus, Madrid.
- 1.967 *Vidas mágicas e Inquisición*, 2 tomos, Taurus, Madrid.

Munduan zehar gehien ezagutzen zaion lana *Las brujas y su mundo* liburua da. Honako itzulpenak egin dira liburu honetatik:

- 1.964 *The world of the witches*, Weidenfeld and Nicholson, London and University of Chicago. Eta 2. argitaldia 1.968 an.
- 1.968 *Die hexen und ihre welt*, Ernest Klett Verlag, Stuttgart.
- 1.972 *Les sorcieres et leur monde*, Editions Gallimard, Paris.

Las brujas y su mundo liburua bere libururik ezagunena den arren ez litzateke onena batzuen eritzirako. Hala nola, eungo antropolo euskaldun berria den Teresa del Vallek hauxe dio zentzu horretan:

"La obra que plantea más presupuestos teóricos es la de los *Pueblos del Norte*. En esta obra reconoce la influencia del pensamiento de E. Meyer. (Del VALLE, 1.982).

Eta Caroren liburu gintza zatia amaitzeko, esan dezagun beste bi gauza, gure iduriko oso garrantzitsuak. Lehenengoa: Donostiako Txertoa argitaletxeak argitaratzen dizkio, azken urte hauetan, euskal gaiei buruz egin dituen eta egiten ari den liburuak, *Estudios Vascos* izenburu orokorpean. Gaurdanik, hamar atereak dira. Eta bigarrengoa, bere idazlan guztien argitalpena

ren premia geroz eta nabariagoa dela aitor behar dela uste dugu. Hainbat eta hainbat idatziz arren, idazlan hauetariko askoren es kurapena oso zaila bihurtua da gaurko azterlari eta irakurlearentzat. Hutsune hau bete behar dela bistakoa dela deritzogu, gu re euskal etnologiako pertsona handienetariko baten lana eta eragina zuzen zuzenean muga eta pisa nahi badira.

Eta atalari amaiera eskuratzeko, beste bi edo hiru gauza aipagarri daukagu oraindik.

Euskal Herritik kanpo, Espainian ibilia da batipat Julio Caro. Baita ere Ameriketako Estatu Batuetan, Mexicon, Gran Bretaña, Frantzia. Beraz, mundu zabaleko zenbait intelektualekin harreman hestuetan ibilia dugu. Hauen artean, hiru bereziki azpimarkatuko ditugu: Oscar Lewis, George Foster eta Julian Pitt-Rivers. Gainera, nahiz eta hein txikiago batean, Lévi-Strauss. Halere, berak inoiz dioen bezala, bere betiko pausoek jarraitzea nahiago izan du. Eta pauso hoiek zeintzu diren geroxeago azalduko dugu.

Zer da Julio Caro Baroja, etnologia edo antropologoa, ala historiagile soziala? Galdera honi erantzuteko behar beste lanik inork ez du burutu gaur arte. Ezta errexa izango ere. Caro berak bi deiturak leporatzen dizkio bere buruari, eta bere liburutetan bien alde ateratzeko hainbat frogak agertzen da. Beraz, eztabaida zabalik daukagu, eta nork daki eztabaida honen erantzuna ere ez ote den ez eta bai aldi berean? Dena den bi eritzi honeratzeko dugu, hainbat eritziren artean bi besterik ez!

Greenwood jaunak lehenago aipatutako bere artikuluan (1.971, 93) hauxe dio honetaz:

"Para mí ha sido maestro, guía y amigo. Pienso sin embargo que su labor de maestro y guía no debe quedarse limitado a algo personal porque más que ningún otro *etnólogo o historiador social español* (guk azpimarkatua) hasta el presente ha dejado un *record* público de sus pensamientos para guiar a quien quiera seguirle".

Ez eta bai mailan gelditzen da amerikarra. Bestalde, lehenengo genionaz, hots, Caroren lanaren ezaugarrietariko bat jarraitzaile talderik ez sortzea delakoaz Greenwood jaunak aterabide bat proposatzen du, borondatezkoa eta indibiduala izenaz deituko geniokena.

Julio Caro Barojak, berriki egin zitzaion elkarrizketa batetan, Lola Diazen ardurapean, eta Playboy aldizkarirako, honelaxe mugatzen zuen bere ikerketa lana:

"PLAYBOY: *¿Cómo se definiría usted profesionalmente, como etnólogo, etnógrafo, antropólogo o historiador?*."

CARO BAROJA: Yo soy historiador, un *historiador social* (guk azpimarratua), porque para mí la dimensión de todo está en el tiempo. Y no me refiero solamente a esa historia que se ha enseñado en las universidades y en las escuelas y que recoge los puros acontecimientos políticos, las batallas y las crisis ministeriales, sino a la historia de la conciencia del hombre, a la de su religión o a la de su falta de religión, a la historia de las fiestas, los usos y las costumbres. Quizá pueda decirse que eso es etnología o antropología, pero para mí, en cuanto algo tiene una dimensión temporal, hay que poner los datos unos detrás de los otros y estudiarlos históricamente. Esas explicaciones tan formales que dan los antropólogos actuales, me parecen un tanto forzadas..." (CARO 1.982).

Gero berari goiko esaldian entzunaz gero, ez eta bai erantzuna berak era ematen duela uste dugu. Baina Carok dioen historia definizioa ezta normalki erabiltzen dena, Carok historia kontzeptua handitu egin nahi lukela uste dugu, eta gainera arrazoï handiz egin duela uste dugu ere. Egiteko moduari ipiniko geniko zerbait traba. Hori oraingo asmoetatik kanpo gelditzen zaigu.

II. ATALA: CARO BAROJAREN "LOS VASCOS" LIBUAREN AINTZINDARIAK EUSKALERRIAN.

Caro Barojaren "*Los Vascos*" liburuaren garrantzia jadanik ezaguna da, berataz gauza handiak eta aipagarriak esan ditzalarik. Honen froga errexera zera da: Euskalerriri buruzko zein lanetan ez da aipatzen Caroren liburu hau?

Atal honetan, ordea, liburu honen aintzindari liratekeen beste liburu batzuk gogora ekarri nahi ditugu. Eta hori honako hiru arrazoiegatik:

1. arrazoa: askotan uste izaten da Caroren "*Los Vascos*" liburua lehenengoa eta azkenengoa dugula Euskalerriri buruz. Eta hori ez da ezjakintasunaren frogagarri hutsa baizik.

2. arrazoa: Caroren "*Los Vascos*" liburua ordurako beste antropologo edo etnologo batzuren liburuak badira, eta oso aipagarriak. Hori bai, liburu bakoitzak bere arlo berezia landuagoa du beste batzu baino. Hori, ordea, edozein idazleri gertatzen zaion gauza jakingarria eta normala besterik ez da. Honen zergatikakoaren barnerantz joan da, hauxe aurkituko genuke beste punturen batzuen artean: lehen esandakoa gainera aritzea ez da errega eta bai, atzitik, lehen esan ez denaz gainera aritzea.

3. arrazoa: Guk orain aipatuko ditugun Euskalerrriari buruz egindako liburuen aipamen zuzen gutxi edo baterez dator Caroren liburuan. Hona hemen zenbait liburu, beste batzuen artean:

- 1.857 FRANCISQUE MICHEL: *Le Pays Basque - sa population, sa langue, ses moeurs - sa litterature eta sa musique*. 1.981 an berrargitaratua Elkar argitaletxearen ardurapean.
- 1.879 WEBSTER, Wentworth: *Basque legends*, London.
- 1.883 VINSON, Julien: *Le folk-lore du Pays Basque*, Paris.
- 1.933 BARANDIARAN, Joxemiel: *Breve historia del hombre primitivo*, Anuario Eusko-Folklore, XI.
- 1.943 VEYRIN, Philippe: *Les Basques*, Baiona.

Zer leku Caroren liburuak bere aintzindarienak ez luke tena? Gure usterako hauxe: Carok bere liburuan historia idatzia ren aldia ederki agertzen du Euskalerrria zabalean, nahiz eta he gokoaz gehiago aritu. Eta historia horretan, aurreko bere aintzindariak egin ez zutena egiten du historia idatzira erabat ma kurtzerakoan: Euskalerrriaren ekonomia, langintza moetan zuzenean aztertzen ditu. Ondorengo zenbait lanetan ere bide honetatik bar na arituko da Euskalerrriaren azterketetan (ikus lehenago aipatutako "Estudios Vascos" bilduma zenbait izenburu).

Horregatik zera diogu: Euskalerrriaren historia zabala, ez metoduz bakarrik berdin hesparruz, egiterakoan Caroren liburua oinarrizko zaigu, baina baita lehenxeago aipatu ditugunanak eta

beste gehiagorenak ere. Lan astuna litzateke honelako bideetatik zehar eramandako Euskalerriko historia zabala egitea, baina bera litzateke ere bidezkoena. Elkarlaneko lana ote?

III. ATALA: METODO HISTORIKO-KULTURALAREN HILDOTIK ARI CARO BERE "LOS VASCOS" LIBURUAREN BURUKETAN

Lehenago esan dugu nola gazte gaztetatik hasi zen idazten Caro Baroja. Bere lehen idazlanak Barandiaranek sortutako eta zuzendutako aldizkarian, *Anuario Eusko-Folkloren* argitaratu zituen. Ez da harritzekoa, beraz, Carok ere metodo historiko-kulturaletik zehar bere azterketak burutzea garai hartan, eta beranduago ere.

Zer da metodo historiko-kulturala? Antropologiaren historian, bere eskola nagusiei bagagokie. Lehenengo eskola nagusia eboluzionistarena dugu. Honen irudiko munduko herrien kulturak sailkatzerakoan jerarkia bat ikusiko genuke, denboraren zehar ulertuta gero aurreneko kulturak lirateke exkasenak eta azkenengoak hoberenak. Horrela bada, honako sailkapen orokor hau proposatzen zuten 19. mendean eskola honetako arduradunek munduko hezikera edo kultura guztiak aztertzerakoan:

1. aldiko kulturak: BASOKOAK
2. aldiko kulturak: BARBARIEKOAK
3. aldiko kulturak: ZIBILIZAZIOKOAK

Baina ondorengo ikertzaile batzuek ez zuten onartu eskola eboluzionistaren ikuspegia, eta beste bat proposatu zuten. Hori ni difusionismoa deitzen zaio. Eta bere eritzia hau da: munduko kulturak sailkatzeko lehenengo eta behin kultura berberean sartuko liratekeenak antzeman behar ditugu, eta hori eginaz gero kultura sail bakoitza zein garaitakoa den ikusiko litzateke. Mugimendu hone barnean, metodo historiko-kulturala oso ezaguna egin zen, eta bere zabaltzaile handia eta onena hemen gure artean Barandiaran da. Honek, denok dakigunez, euskal kulturaren ezaugarriak aztertzerakoan historia bera baino lehenagoko lirateke.

tekenak topatu ditu. Lan horretan Barandiaranez gainera beste euskal jakintsu gehiagorek ere parte hartu izan dute, eta berroien artean aipagarrienetariko bat Caro Baroja dugu.

Carok "*Los Vascos*" liburuan Euskalherriaren zenbait ezaugarri historiaurrekoak direla baita ere aitortu du, baina ere aitortuko du ezaugarri hauekin batera historiaren zehar eman diren ezaugarri nagusietatik badagoela zerbait han eta hemen, batzuetan gehiago eta besta batzuetan gutxiago. Horixe litzateke bere liburuaren gauzarik txalogarriena. Herri berean, hainbat kultura sail desberdinetako ezaugarriak non eta nola agertzen diren erakutsi bait digu, beste euskal jakintsuen arabera, eta bereziki ekonomia, etxe eta herri eraikuntza arloei dagokienean.

Halere Caroren lanerako metodoari buruzko eritziak jasotzerakoan, ez da errexera eritzi baterkoiak topatzea. Eman dezagun zenbait hoietarik, Carorena bera ere barna delarik.

1.946 an "*Los pueblos del Norte*" argitaratzen du Carok. Del Valle Teresa antropologo emakumeak honetaz zer dion lehena-go ere zerbait esan dugu. Orain haxe gehitzen diogu:

"En esta obra reconoce la influencia del pensamiento de E. Meyer. Aunque Caro Baroja dice que no cree en la ordenación de ciclos en el sentido que le daba Graebner y de forma más rígida el Padre Schmidt, cree que la noción de ciclo como la concebía Meyer es muy provechosa para el historiador. La ventaja en la noción de "ciclo cultural" sobre la de área de cultura de los norteamericanos está en que en esta última se tiene en cuenta la dimensión temporal. En la obra crítica a Schmidt quien reconoce el tinte evolucionista al cuestionar la diversa sucesión evolutiva de los ciclos, ya que en opinión de Julio Caro Baroja no existe una cultura que pueda clarificarse como absolutamente pura". (Del VALLE, 1.982).

Carok bere "*Los Vascos*" liburuan, "epilogoan, euskalerriko ziklo desberdinak historikoki lerrokatuko dizkigu. Beraz, bi liburuen artean hiru urte pasatzen dira eta halere Carok ez du erabat bazterreratzen ziklo kulturalaren erabilpena azterketarako, arearena erabiltzen ez duela.

Greenwood egileak bi liburuez haxe dio, berriz:

"En el estudio de la vida social, Caro Baroja ha dedicado mucho espacio a las manifestaciones materiales y geográficas de las formas sociales. Este interés en la dimensión o expresión espacial de la organización social se enteteje en sus estudios etnológicos e históricos como un *leitmotif*. No hay más que fijarse en "*Los Vascos*"... o en "*Los pueblos de España*" para comprender este enfoque. (GREENWOOD, 1.971, 83).

Hemen amerikarrak ez du erabiltzen metodo historiko-kulturala izenik, eta berak dioena metodo horren barnean sartzeko xe modukoa litzateke. Agian, amerikarrak Carorengandik nahiaren bat jaso du, hau da, izen hori gabe adierazteko bere lanaren berrri. Eta hori badiogu honexegatik da: amerikarraren liburuan ez da esaten historiagile sozialea dela Caro baizik. Asko eztabaibatzekoa dugu hau Caroren bibliografia egiterakoan oso osorik.

Eta azkenik Carok berak bere "*Los Vascos*" liburuaren "Introducción" delakoan duena gogoratzen dugu. Bere liburuko metodoa nahi du azaldu. Alde batetik "ciclos funcionales" erabiliko du. Berriz ere ziklo izena. Baita "cultura" izenaren garrantzia azpimarkatzen du. Eta bereziki amerikar psikologo R. Benedictek dioena erabiliko du bere azterketarako, hots, "configuración cultural". Halere uste dugu, metodo historiko-kulturaletik ez dela urruntzen erabat, nahiz eta egileak hori hitzez agertu nahi ez duen arren. Burruka nabari dugu Carorengan. Azken urte hauetan burruka oraindik nabariago agertzen da bere deklarazioetan.

IV. ATALA: "LOS VASCOS" LIBURUAREN ATALNAGUSIEN AURKEZPENA EGI-LEAREN ARABERA

Caro Barojak, bere liburuaren sarreran, zein metodologi-az baliatuko den ariketarako agertzen digu, luze eta zabal. Ez goaz berriz horretan sartzea, zeren laugarren atala hortaz izan baita.

Liburuaren atalen sailkapena egiterakoan, honako gai hauek bereziki kontutan hartu izan ditu Julio Caro Barojak:

1. gaia: Euskalerrian historia baino lehenagotik hasi-ta herrien antolamendua nolakoa izan den eta nola bilakatzen

joan den gaurrarte aztertzen digu lehenengo ataletik zapigarre-
neraino.

2 gaia: Euskalerriko *langintza desberdinen* azterketa bu-
rutzen du zortzigarren ataletik hamalaugarreneraino.

3 gaia: *Pertsona arteko harremanak* azterttzen ditu hama-
boskarren ataletik hogeita boskarren ataleraino.

Guk hiru gai hoietara mugatuko genituzke, beraz, Carok
"Los Vascos" liburuan aztertzen dizkigun Euskaldunen atal guz-
tiak. Hiru puntuak beti landu izan ditu asko Carok bere bizitza
luzean eta lantsuan. Hasera batetan pertsona arteko harremanaz
asko arduratu zen bere idazlanetan. Bai geroago ere. Herrien an-
tolamenduaz azkenaldian aritu izan da bereziki, eta inoiz esan
du bide hori asko lantzeko daukagula Euskalerrian nahiz kanpoan.
Eta langintza desberdinen ikerketaz ere asko kezkatu izan da, ma-
teriale kulturalaren premiaz gehiago konturatu behar ginatekela
askotan baita ere esan digularik.

Behar bada, "Los Vascos" liburua da bakarra hiru gaiak
zabal zabalean aztertu dituen. Zabaleror horrek ez dio utzi ber-
tan jarraitzen, bakarrik egiteko moduko lana ez baita hori, eta
azkenaldira bagatoz gutxiago, zeren hainbat eta hainbat datu be-
rri, nonahi eta edozertaz sortu baita.

Liburuaren alderdi aipagarrienak esaterakoan, hauxe e-
sango genuke:

1.a: Euskalerraren geografia osoa aztertzen du. Eta hau,
batipat azkenaldian, egile askorek ahazten dutena da, Caro bera
barna delarik.

2.a: Informabide bezala iturri asko erabili du: historia,
aurre-historia, literatura, artea, etnologia, psikologia.

3.a: Herria, lana eta harremanak izan dira aztertu di-
tuenak.

4.a: Bere aurretik jardun zirenak lan berean egin ez du-
tena egin du: historia aldea sakondu, ekonomia azaldu, baserria
eta herria eta hiria batera ikasi, iturri desberdinen baliaketa
ahaldu.

5.a: Etnologia eta historia bateratu.

6.a: Psikologia hartu, ordurarte egin ez zen moduan, hau da, Barandiaranek herriaren mito eta leienda guztiak hartuz herria beraren pentsamoldearen edo psikologiaren presentzia aztertzen ari zen aspaldiko urtetan, baina Carok psikologia klasikoa ren laguntza aukeratuko du, bereziki R. Benedict-en patroiak modeloa.

7.a: Carok, bere liburuaren azkenaldian, "epilogoan" Eus kalerriko kulturaren "ciclos culturales" desberdinak historialdetik ikusita aipatzen ditu, orotara 11.

Eta bukatzeko, liburuaren alderdi negatiboak hauxek lirerateke:

1.a: Egileak ez du lortzen bere metodoa oso osorik mugatzea. Metodo desberdinak erabiltzen ditu. Maila honetan, hau da, metodologiari dagokionez, nahasketa dago. Esatebaterako: metodo historiko-kulturalik ez du aipatzen, baina beronen antzeko den zerbaitekin burutuko du bere ikerketa luzea eta jakingarria: "ciclos culturales". Egia da, geuk lehenago esan bezala, Carok "ciclos culturales" direlakoak "áreas culturales" direlakoak baino nahiago dituela aitortzen duela. Halere, ez dugu ikusten bien arteko desberdintasun orokorrik, Carok berak aipatzen duenaz aparte, denborazkoa alegia. Maila honetan, gehiago zorroztu beharra daukela da gure ustea.

2.a: Informabide asko erabiltzen du. Gehiegi aqian! Eta oso ados gaude Carok hainbat daturi heltzen dionean, bere informazioa eta hau erabiltzeko ahalatasuna erakusten baitigute. Baina, informabide bakoitzak eskatuko lukeen metodoaz ez da ari, gutxitan edo ia baterez baizik. Bestalde, bere lan askotan lan modu hau oso ezaguna da. Eta batzutan hori aurpegira bota izandu zaio. Adibide modura, berriki hori agertu zioenean Lola Diaz-ek Playboyrako egin zion elkarriketan, erantzun hau eman zion gazetariari Julio Carok:

"PLAYBOY: Precisamente, una de las críticas más frecuentes que los antropólogos actuales hacen de su obra es la de tacharla de falta de método. Según ellos, sus trabajos aportan una gran cantidad de datos, pero carecen de una explicación teórica de presupuestos y fines que los cohesione...

CARO BAROJA: Eso es completamente falso. Lo que ocurre es que estos señores no entienden que los criterios de temporalización son fundamentales en la ciencia. Para ellos el

tiempo no existe y se limitan a organizar una especie de aparato de relojería en el que tratan de insertar todos los fenómenos, con la creencia de que éstos tienen que funcionar siempre igual; y como yo no creo que las cosas tengan que funcionar siempre igual, las voy contando tal y como veo que funcionan, según los casos. Eso no es falta de método, sino un sentido filosófico completamente diferente al de estos antropólogos. Los funcionalismos, los estructuralismos, el método tal o el método cual, son simples dogmatismos, cuya finalidad es descifrar la evolución de la humanidad, o el progreso... En fin, estas gentes son como los sacerdotes, que saben dónde está el bien, dónde está el mal y cómo funcionan las cosas."

(CARO, 1.982, 22).

Gauzak oraingoz bere hortan uztera goaz, baina inori ez zaio ezezagun maila horretan asko dagoela oraindik eztabaidatzen ko.

3.a: Arkeologiaren datu gehiagoren premia dago "*Los Vascos*" liburuan. Hutsune hori garai hartan errex betetzea baze- goen, Barandiaranen "*El Hombre Primitivo en El País Vasco*" libu- rua 1.943 an argitaratua izan baitzen eta.

4.a: Aurreko antropologoek, lehenago aipatu ditugunek (Francisque Michel, Webster, Vinson, Barandiaran, Veyren) eta beste batzuek, esandakoaren kritika zuzenik ez egitea, oharren artean itxota bezala utzi dituela.

V. ATALA: "LOS VASCOS" LIBURUAREN KRITIKAZ, HITZ BI

Liburuaren kritikaz aritu baino lehenago, beharrezko de- ritzogu kritikarako ikusten ditugun muga batzutaz aritzea. Izan ere, muga hoiek kontutan edukigabe, kritikaren oinarri bat ez da agertuko, liburuaren kokaketa osoa alegia.

Eta direlako mugak, hondoko punta hauetan agertu lirate- ke, denak ez badira ere, bakarren batzu behintzat bai:

1.a: Libura, "*Los Vascos*", zein kondiziotan egin izandu- zuen Carok ez dakigu. Egileak berak ere liburuan ez du ezer esa- ten hortaz, beste batzutan egin ohi duena. Eta hori jakinezkoa da garrantzitsua dela liburuaren neurriak hartzerakoan edo libu- rua kritikatzekoan.

2.a: Egilearen bibliografia oro hartuko bagenu bere "*Los Vascos*" idazlanaren izakera, neurria, tamainua hobetoago aterako genuke, eta hori ere hemen ez da egiten.

3.a: Carok bere "*Los Vascos*" liburuan eginduen bera bere aurretiko batzuek nola egin zuten ikustea nahitaezko litzateke Caroren lana noraino heldu den jakiteko. Hori zerbait aipatu besterik ez dugu egin.

Azkenik, hona hondoan liburuaren kritikaren puntuak:

1.a: Caroren liburua orozaleena dela uste dugu.

2.a: Liburu hau Euskaldunen bibliografian ezin ahaztuzkoa da.

3.a: Liburu honek Euskaldunen historia, ia gehiena, azaltzerakoan, euskaldunen alde guztiak ukitu arren, zeintzuk diran baserria, artzantza, herria eta hiria, tradiziozkoa eta baserri eta herri giroko gehiago aztertu du, hiri edo industri garaikoa gutxiago ikertuz, nahiz eta mende honen lehen erdiaren amaieran kokatua egon liburuaren egiketa eta artean Euskalerriko industri aurpegia ez izan oso zabala geografiari dagokionez behintzat.

4.a: Antropologian lehen aldiz aipatzen da indartsu eta tesia moduan ekonomiaren, psikologiaren arloen eragina.

5.a: Guk laugarren atalean bereiztu ditun hiru sailetatik, hots, herrien antolamenduaren saila, langintza desberdinen saila eta pertsona arteko harremanen saila, lehenengo biak daude zuzenkien landuak, aztertuak, hirugarrena gutxi ikertua gelditzen delarik.

6.a: Iturribideen baliapen izugarria agertzen digu Carok. Gutxierek bezala daki lan horretan. Baina, baita esan behar da ere iturribide bakoitzaren metodoaren zehaztasunaz ez dela arduratzen zenbait alditan.

7.a: Berak aukeratzen duen metodoa, "introducción" delakoan aipatua, ez dago oso bereiztua kontzeptuei dagokienez, eta liburuaren zehar gaiak aztertzerakoan ez da ikusten garbi noiz erabiltzen duen hori eta nola erabiltzen duen. Azkenean, "epilogo" metodo historiko-kulturaletik Carok uste baino hurbilago dagoen "ciclos culturales" direlako horren arabera sailkatzen di-

tuelarik Euskalerriko kulturaren aldi desberdinak. Lan eta sail_kaketa handia eta txalogarria, baina egileak zuzenki erabiltzen ez duena!

BIBLIOGRAFIA

APALATEGI BEGIRISTAIN, Joxemartin

- 1.982 "Julio Caro Baroja: En torno al carnaval", 40-41
Punto y Hora de Euskal Herria del 12 al 19 de Fe-
 brero de 1.982, n^a 253.

BARANDIARAN, Joxemiel

- 1.933 *Breve historia del hombre primitivo*, Anuario Eusko-
 -Folklore, XI, Vitoria.

CARO BAROJA, Julio

- 1.929 "Algunas notas sobre la casa en la villa de Lesaka", *A-
 nuario Eusko-Folklore IX*, 69-91, Vitoria.
- 1.932 "Monumentos religiosos de Lesaka", *Anuario Eusko-Folklo
 re XII*, 9-58, Vitoria.
- 1.934 *Tres estudios etnográficos relativos al País Vasco*, Tra-
 bajos del Laboratorio de Etnología de la Sociedad de
 Estudios Vascos, Madrid.
- 1.940 "El tocado antiguo de las mujeres vascas (un problema
 etnográfico)". *ATLANTIS*, Actas y Memorias de la Socie-
 dad Española de Antropología, Etnografía y Prehisto-
 ria, y el Museo Etnográfico Nacional XV, 33-71.
- 1.941 *Algunos mitos españoles y otros ensayos*, Editora Nacio-
 nal, Madrid.
- 1.943 *Los pueblos del norte de la península Iberica (Análi-
 sis historico cultural)*, CSIC, Instituto "Bernardino
 de Sahagun", Madrid.
- 1.961 *Las brujas y su mundo*, Revista de Occidente, Madrid,
 eta bi argitaldari gehiago ere Alianza Editorialean,
 Madrid, 1.966 eta 1.968.
 Eta itzulpenak.
- (1.964) *The world of the witches*, Weidenfeld and Nicholson, Lon-
 don and University of Chicago. Eta 2. argitaldia 1.968
 an.
- (1.968) *Die hexen und ihren welt*, Ernest Klett Verlagn, Stutt-
 gart.

- (1.972) *Les sorcieres et leur monde*, Editions Gallimard, Paris.
- 1.965 *El carnaval (Análisis Historico-Cultural)*, Taurus, Madrid.
- 1.967 *Vidas Mágicas e inquisición*, 2 tomos, Taurus, Madrid.
- 1.982 "Entrevista con Julio Caros Baroja", Lola Diez gazetariaren ardurapena, PLAYBOY 41, 21-30, España.

DEL VALLE, Teresa

- 1.982 "*Visión general de la antropología vasca*", Ethnica, Barcelona.

ESTEVA, Claudio

- 1.982 "*Autobiografía intelectual de Claudio Esteva Fabregat*", Anthropos 10, 4-25, Barcelona.

FRANCISQUE Michel

- 1.981 *Le Pays Basque-sa population, sa langue, ses moeurs-sa litterature eta sa musique*, Elkar, Donostia (baina lehen argitaldia 1.857 an).

GREENWOOD, David J.

- 1.971 "*Julio Caro Baroja: Sus obras e ideas*", Ethnica 2, 77-97, Barcelona.

VEYRIN, Philippe

- 1.975 *Les basques*, Artaud, Paris (Baina lehen argitaldia 1.943 an, beste lau gehiago egin direlarik: 1.947, 1.955, 1.959 eta 1.975).

VINSON, Julien

- 1.883 *Le folk-lore du Pays Basque*, Maisonneuve eta Cie. Ed., Paris.

WEBSTER, Wentworth

- 1.879 *Basque legends* (2. argitaldia), Griffith and Farran, London.

SUMMARY

Eventhough the present study was published in this annual publication, it had been already mentionned in the first edition of "Udako Euskal Unibertsitatea" (Basque University Summer Courses). Originally, it was written to be presented to Professor Azkarate who taught me History of Euskalerrria in my third year of Education in the UNED of Bergara. This professor encouraged me to present the study in the summer of 1.982 at the U.E.U. (B.U.S.C.).

The work is entitled Julio Caro Baroja eta bere "*Los Vascos*" idazlana (Julio Caro Baroja and his book "*Los Vascos*"); it is divided in five parts.

In the first part I include some biographical data of the anthropologist Caro Baroja. In the second one I refer to the Basque predecessors of the work of Caro, being this aspect one that is often forgotten by scholars as well as by other social writters. Thirdly, I show how Caro has utilized the cultural-historical method in his work, which he does throughout his book rather than in the theoretical framework. In the fourth part I describe the main chapters in Caros's book. In the last part I give a brief critical opinion of *Los Vascos*, pointing out the postive as well as negative aspects of the book. Among the positive ones I will cite the fact that Caro has attempted to present all the aspects which would characterize the Basque people. Also, the fact that Caro for the first time attempts in a direct and forceful manner to see the great influence that the economy and psichology have had on the life of the Basque people and in their historical development. The negative points of the work include the lack of a complete definition of the method he uses in his book, and the ausence of a critical treatment of the work of other Basque anthropologists who have done their work ahead of him.

Now, as I see the work of *Los Vascos* with some historical perspective I affirm that it stands as one of the best works of Julio Caro Baroja and of the Basque historical anthropology.

SINTESIS

Debo comenzar por decir primero que, aunque el presente estudio aparece publicado en este anuario, ya que de él se dió noticia en la 10. edición de *Udako Euskal Unibertsitatea* (Universidad Vasca de Verano), originariamente fue escrito para presentarlo al profesor Azkarate quien me enseñaba la Historia de Euskalerrria dentro de mi tercer año de carrera de magisterio, en la U.N.E.D. de Bergara. Precisamente por indicación de mi profesor di igualmente a conocer este trabajo el verano del 82 en U.E.U. (=U.V.V.).

El trabajo, que lleva por título Julio Caro Baroja eta bere "*Los Vascos*" *idazlana* (=Julio Caro Baroja y su libro "*Los Vascos*"), comprende cinco partes.

En su primera parte hablo de algunos rasgos biográficos fundamentales del antropólogo Caro. En su segunda parte me refiero a los precursores vascos de la obra caroniana que examinó, cosa que normalmente se olvida tanto entre los estudiosos como entre los divulgadores sociales. En su tercera parte expongo cómo Caro ha echado mano del método histórico-cultural en la confección del referido libro, y ello lo hace no en el desarrollo del marco teórico sino en el desarrollo de la obra. En su cuarta parte muestro los principales capítulos con que Caro construye su libro. Y en su quinta y última parte me detengo brevemente a dar mi opinión crítica sobre "*Los Vascos*" de Caro, destacando los puntos positivos a la vez que los negativos. Entre aquellos figuran, por ejemplo, el que Caro ha intentado presentar en su libro todos los aspectos que configurarían al Pueblo Vasco, así como el que el autor, por vez primera para la historia de la antropología vasca, trata de modo muy directo y con fuerza la influencia que la economía y la psicología ejercen en la vida del Pueblo Vasco y su desarrollo histórico. Entre los puntos negativos estarían, el que Caro no ha conseguido definir completamente el método empleado en la confección de la gran obra, y el que los trabajos realizados en ese sentido por otros antropólogos vascos anteriores a él no hayan merecido un estudio crítico más detallado por parte de Caro.

Al correr de los años, diré que "*Los Vascos*" aparece como una de las obras cumbre de su autor y de la antropología histórica vasca.

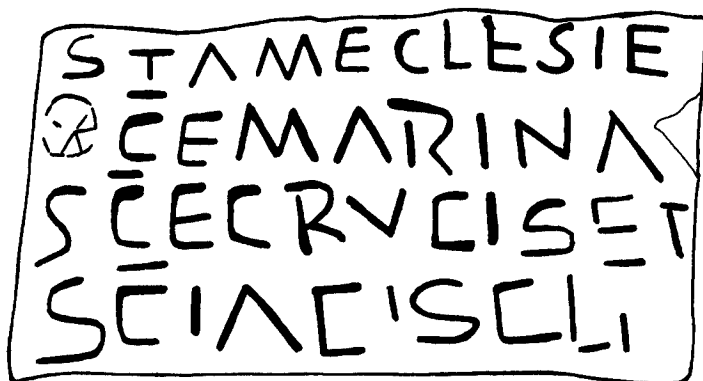
"G O I E R T A R O K O B I Z K A I T A R E P I -
G R A F I A Z : M E M A I A K O S T A M A R I N A (E L O R R I O - B I Z K A I A)

AZKARATE, Agustin

ESKORIATZAKO IRAKASLEGO ESKOLAN HISTORIAKO IRAKASLEA

A.- INSKRIPZIOAREN JATORRIA ETA GAUR EGUNGO KOKAPENA

Bizkaian, Elorrio eta Atxondo arteko Memaia mendigunean egon zen monastegiaren (1) daukagun aipamen zaharrena, 1.053.eko urtean S. Agustin Etxebarrikoaren ezarkuntza agiritik datorkigu: "usque ad monasterium quod dicitur Memaia"; agiriaren originala desagertua da eta eskuskribu kopiak kontserbatzen dira (2). ITURRIZAK XVIII. mendearen bukaeran bere "*Historia de Vizcaya*" (3) eskuiskribu ezberdinetan aipatzen du, eta 1.792. urtean kokatzen du bere suntsipena. Beste datu batzuren artean, lehen aldiz aipatzen du, eraikuntza horretako orman sartuta da goen hilarria "con la inscripción que decía ER MELESIE OGE, MARINA SCE CRUEIS EIS 51 EISC, y al presente se halla en la puerta de la ermita de S. Roque". Badakigu, beraz, lan honen mamia den hilarria. ITURRIZA ren hitzetan, Memaia mendian dagoen Sta. Marina ermitatik dato rrela eta 1.792. urtean hau suntsitu ondoren, bere orma bate-tan zegoen hilarria (4) San Roke ermitara eramana izan zela, gaur egun ikus daiteken orman sartua.

B.- HISTORIOGRAFIA

Nahiz eta hilarria argitara gabea kontsideratu, oso ku rioso da sortarazi dituen aipamen bibliografikoak jarraitzea, zeren eta garbi uzten baitu nola nahas daiteken informazio bat presazko irakurketa baten ondorioz edota aztertze oker baten ondorioz. ITURRIZAK inskripzioa aipatzen du eta beste zehazta-sunik gabe bere irakurketa eskaintzen du (5). J.M. DELMASek, nor gauza askotarako ITURRIZAren oinarritzen baita, inskrip-zioa aipatzen du eta Sta. Marinatik San Rokera eramandako "u-na piedra con caracteres romanos" bezala deskribatzen du (6).

C. de ECHEGARAYk, DELMAS jarraituz esango digu "tenia en sus pa redes una piedra de caracteres romanos, lo que demostraría el paso de una vía romana por aquel lugar" (7). YBARRA Y BERGEK, seguraski erromatar datu hori hartuko zuen, eta hau esaten du "procedente de la ermita de Santa Marina de Memaya existe en la de San Roque (...) empotrada en su muro, una inscripción con caracteres romanos pero escrita en vascuence que con buen acierto ha sido reproducida nuevamente pudiendo leerse el texto en esta nueva piedra que queda situada encima de la antigua. Dice así: AUTSA LEN ORAIN DA BETI, BETICO URTE ARTE OBIT". Eta erderazko itzulpena eman ondoren, jarraitzen du: "Esta redacción prescinde de la resurrección de los muertos lo que indica que está mal redactarla y no quiso dijera lo que dice, o que se trate de un enterramiento que no sea cristiano, y por lo tanto, de la época prerromana" (8). Ez da arraroa UGARTECHEAK bere "*Notas sobre estelas e inscripciones funerarias vecinas*"-en agertzen duen harridura, "in situ" ikusi zue nean YBARRA Y BERGEK aipatutako erromatarren aurreko inskripzioa. Honela deskribatu zuen "una lápida moderna semejante a otras que se encuentran en aquel mismo y otros cementerios del país en los que, con más o menos acierto, suelen reproducirse versiones euskéricas de ciertas frases bíblicas" (9). Eta horrela da (10).

C.- AUTORE EZBERDINEK EMANDAKO IRAKURKETAK

ITURRIZAK eman zuen informazioak sortarazi zuen nahasketatik aparte, ea inork ez du interesik jarri San Rokeko orman sartuta dagoen inskripzioan. Ez GOMEZ MORENOK (11), ez UGARTECHEAK (12), lan garrantzitsuenak aipatzearen, ez eta bizkaitar epigrafia ukitu duten beste autore batzuek ere; ez dute inoiz aipatzen. Eta gogorazten dugu ITURRIZAREN garaian ezaguna zela. Honek, lehen irakurketa nahiko oker bat eman zuen: ET MELESIE DGE, MARINA SCE CRUEIS EIS SI EISC.

1.910. urteko Bizkaiko Monumentu Batzordeko Boletinean, VAZQUEZ Aitak, Elorriora irteera bat egin ondoren, aipamen labur batetan, beste irakurketa berri bat eskaintzen zuen: STAMECHE-SIE-SCE MARINA-STE CRUCIS ET-SCI ACISCLI 914). YBARRA Y BERGEK, literalki jarraituko zuen (15) San Roke ermitako hilarri txikiak emandakoa osatuz.

Gure ustez, eta duen interesagatik, azterketa zehatza go bat merezi du.

D.- INSKRIPZIOAREN IKERKETA

Neurri txikiko harri errektangular bat da, luzera 35 zm. zabalera 25 zm. Letren neurriak 3 eta 5 zm. bitartean daude; beheko lerroetako, letrak handiagoak dira. Inskripzioa, osoa dirudi baina baliteke zati bat izatea, gorengo lerroa goiko ertzetik oso hurbil baitago eta gainera ertz horrek nahiko soslai bihurria baitauka. Ikus ECLESIE hitzaren bigarren E; honen goialdea badirudi "janda" dagoela haustura baten ondorioz. Ondo kontserbatua dago, kontuan izanik zutik mantentzen duen euskarria kalitate eskaseko materialea dela; honek pentsarazten du garai batetan atarte bateko orman kokaturik zegoela, eguraldi txarraren ondorioak jasan gabe.

Epigrafea kontuz eta erregulartasunez marraztuta dago beste bizkaitar epigrafe ezagun batzurekin gonbaratzen dugu. Epigrafeak toki guztia betetzen du eta lau lerrotan idatzia dago hutsuneak bereiztu gabe.

Textuarengandik jasotzen den lehen inpresioa, bere idazketaren klasikotasuna da. Ikus A, M, N, eta V. C-letrak bi aldaera eskaintzen du, bat batez ere majuskula eta bestea hiltzari itxurakoa. E letrak majuskula itxura dauka, eta goitik behera eginiko marra bat da lehendik zeharka eginiko hiru marra txoak lotzeko, hirugarren lerroko bukatu gabeko bigarren E aztertzerakoan ikus daiteken bezala. Batzutan goitik beherako marra pixka bat kurbatzen da. S letra, noiz ikusten da, eta aldaera txiki batzuek eskaintzen ditu nahiz eta forma desberdintsuak agertu. Letra kuriosoena R letra da, bi aldiz agertzen da, batetan irekia, eta bestea itxia. Bietan, goiko marra goitik beherako marra ukitu gabe pasatzen da. Denak majuskulak dira erromatarren hiriburuan eginak, Arginetako epigrafeak bezalaxe.

Hileta-epigrafe haien eta Mameaiako honen arteko holarako gonbaraketa arin batetatik letra batzuren berdintasuna ater daiteke, hala, V eta A letrak itxura berdinekoak dira, bestalde ezberdintasunak ez dira inoiz hain handiak. GOMEZ MORENOk, bere "*Epigrafia Vizcaina*"-n (16), Durango aldeko zenbait hiltzari jasotzen du eta kronologikoki XI. mendearen inguruan kokatzen ditu. Beraien ezaugarri paleografikoak hauek dira: majuskula eta minuskulen arteko nahasketa bat, azken hauek gehia

go agertzen direlarik, eta dokumental eraginak ikusten zaizkie larik; latindar eta mozarabiar T letran arteko oskilapenak; hi largi aireko E letraren agerpena; arruntasun handia. Guzti hau zeharo ezberdina da, aztertzen ari garen hilarriarekin gonbara tzen badugu. Talde horretako batek gaur egun Abadinoko Andra Mari ermitan, aztertzen ari garenarekin itxura berdintsua agertzen du, eta letra moeta aztertzen badugu taldeko zaharrena da GOMEZ MORENOn eritziz (17).

Bere irakurketak ez du zailtasunik agertzen, hasera ba tetan behar bada bai, ITURRIZAK, ET MELESIE irakurri zuen eta VAZQUEZ Aita STA-MECLE-SIE. Egia esan, haserako letran bi marra txiki ikusten dira bakarrik, beraz adierazi nahi zen letra, E edo ta S bat izan zitekeen. Arraroagoa da bigarren lerroaren hasera. Textuaren logikak, SANCTE hitzaren laburdura osatuko zukeen S bat dela pentsarazten du, baina epigrafiaren aztertze zuzen batek eta argazki on batzuren bidez, gutxi markatutako ma rra biribil bat dela ikus daiteke, bere barruan marra batzu gu rutzatuz krismon antzeko bat osatzen dutelarik. Beste letrek ez dute halako irakurketa problemarik agertzen, beraz epigrafea, goian aipatutako kezkak direla medio, honela geldituko litzateke:

STACLESIE
SCEMARINA
SCECRUCISET
SCIACISCLI

Interpretazioari buruz, arazoa larriagoa izan daiteke, ordea, eta lehen lerroak agertzen du zailtasun handiena. STAMECLESIE irakurri dugu. Nola interpretatu?. Aukera ezberdinak ikus ditzagun: lehen hau litzateke S(anc)Ta M(ater) ECLESIE. Baina formula hau arraroa da Ertaroan eman dadin, eta gainera deklinabidean horrelako joera oker bat ikusten dugu. S(anc)TAM ECLESIE oraindik gogorragoa da, gramatikalki. Pentsa dezakegu lehendik beste lerro batzu zeudela eta kontsagrapen formula-tzat hartu S(acra)TAM ECLESIE, baina berdineko oker gramatikala ikusten dugu. Baita, S(anc)TA M(emoria) ECLESIE bezala irakur daiteke; orduan ECLESIE hitza arrunterara deklinatua agertzen da, Ertaroan maiz ematen den genitibo kasuan. Formula hau onartzekotan, lan honetatik aparte dauden beste arazo batzu planteatuko lirateke.

Beraz, ez diogu soluzio onik aurkitzen lehen lerroaren irakurketari. Beste hirurak oso garbi daude eta ez dute komentariorik merezi.

Kristau inskripzioetan gehien agertzen diren epigrafeak lau moetakoa dira (18): erlikia gordetze epigrafeak; eliza fundapen epigrafeak; aldare eraikitze epigrafeak; eliza kontsokratze epigrafeak. Gure kasu honetan, erlijioso eraikuntza baten inskripzio oroigarriaren aurrean aurkitzen gara; ermita honek hiru abokazio ditu: Santa Marina, La Santa Cruz eta San Acisclo (19).

E.- ADBOKAZIOEN AZTERKETA

Epigrafiaren kanpoko elementuen azterketa egin ondoren, ikus ditzagun zer nolako aukerak eskaintzen dituzten barne elementuak eta konkretuki abokazioak. Hiru dira aipatzen direnak: Santa Marina, La Santa Cruz eta San Acisclo; dakigunez, lehen aldiz azaltzen dira hirurak batera inskripzio berdinean.

Santa Maria: ekialdeko jatorria duen saila. Penintsulako ipar mendebaldeko jendearengan hain harrera ona izan zuen, azkeneko bertako saildatzat hartu zela. Abokazioak zabalkuntza handia izan zuen Euskal Herrian. Bonifacio de ECHEGARAYk saila honen 138 abokazio jaso zituen (20). Dena den, ez da saila honen kultuaren arrastorik IX. mendearen aurretik (21).

Santa Cruz: bere kultoa ez da VI. menderarte zabaltzen penintsula mailan. Gure herrian oso zabalduta dagoen abokazioa da; Gipuzkoan, esate baterako, toponimo, eliza, eta ermiten artean ba ditu 60 abokazio gutti gora behera (22)1

San Acisclo: (22)2 III. mendeko kordobes saila bat da, Dioklezianoaren garaian martiritzatua. Bere abokazioak ez dira aurrekoenak bezain ugariak. Euskal Herrian, dakigunez bi bakarrik daude: bata Lanziegon (Araba) (23) eta bestea hau.

"Tampoco son muchas más las advocaciones de cuya existencia tengamos constancia escrita. De la Colección Diplomática de Oña recogemos tres = año 822, en Tobillas, pertenecien-

te al ayuntamiento de Valdegobia, en Alava (24); año 1.014, en Lomana, Valle de Tobalina, en la provincia de Burgos (25); año 1.084, en Villasuso (26), también provincia de Burgos, éstas dos últimas muy próximas a la muga con Alava. El Cartulario de S. Millán de la Cogolla recoge un S. Acisclo entre las donaciones concedidas a S. Vicente de Acosta, en tierras alavesas, en documento de 871 (27). Y poco más".

Hortik datorkio interesa. ¿Nola esplikatu hain tokizko adbokazio bat bere jatorritik hain urrun agertzea?. Adbokazio azterketaren garrantzia askotan aipatua izan da:

"Hay que insistir en el estudio sistemático de los santos a quienes están dedicadas las parroquias y ermitas puesto que plantean la posibilidad de cierta relación entre el nombre del santo, la fecha de cristianización, la época de repoblación y las influencias culturales". (28).

F.- KRONOLOGIA

Ezagutzen diren kristau inskripzioetatik, soilki batzuek daude datatuak, beraz oso zail egiten da kronologia zehatz bat ematea. Kasu gehienetan kanpoko erizpideak erabili dira -paleografia, laburdura, etab...; edo eta barne erizpideak -adbokazioak, formularioa, etab.- epigrafea garai zehatz batean kokatzeko.

a.- Paleografiari buruz, Santa Marinako epigrafearen eta Durango aldean ezagutzen diren hilarrien artean gonbaraketa egin dugu. Ikusten genuen hilarri honek eta GOMEZ MORENOK, XI. mendean kokatzen dituen epigrafeen arteko ezberdintasunak, eta era berdinean bere berdintasun paleografikoa Arginetan dauden IX. mendeko epigrafeekin gonbaratuz, eta GOMEZ MORENOK aztertu tako taldeko hilarri batekin, bere ustez eta ezaugarri paleografikoak kontuan hartuz taldeko zaharrena.

b.- Adbokazioen azterketak lagunduko gaitu zentzu hone tan (29). Badakigu hispaniar martirien kultoa VI. mendearen bukaeran eta VII. mendearen haseran zabaltzen hasi zela, garai hontan hasi ziren erlikiak, elizen kotsagrapenentan erabiltzen. Gurutze Sainduaren (Santa Cruz) kultoa VIII. mendean zabaldu

zen eta arrakasta handia izan zuen ondorengo mendeetan. Santa Marina ren adbo kazioak gehiago laguntzen gaitu, ikertzen ari garen hilarria hobeto kokatzeko kronologikoki. Eta honela da, lehen esan dugu IX. menderarte ez dela bere kultoa zabaltzen, beraz gure denborazko aukerak murrizturik gelditzen dira. San Acisclo adbo kazioaren azterketak beste ezaugarri interesgarri batzuek ematen dizkigu. Kordobes martiri honen kultoak urrats ez berdinak izan ditu bere bilakaera historikoan (30).

Lehen adbo kazioan bakarrik agertzen zen saindu hau; bigarreanean beste saindu batzurekin agertzen zen: "Sancti Acisclicli et comitum", eta hirugarrenean Santa Victoria-rekin martirio-kide bezala. Bi azken hauek berandu zabaldu ziren Penintsula iparraldean eta Kordoban alderantziz. "

Hemendik, ondorio bat atera daiteke eta hau da: hilarri batean martiri bakar baten adbo kazioa aipatzen baldin bada aintzinasunaren ezaugarria da, edo gutxienez Hegoaldean dauka bere jatorria (32). Hilarri honen aintzinasuna, Santa Marina adbo kazio berantkorrak baldintzatu dator, honek hegoaldeko jatorria duela pentsaraztera eramaten gaitu, aurrerago ikusiko dugunez. Mementoz, epigrafoaren kronologian saiatuko gara eta aztertu dugunez IX. edo X. mendeetan kokatu beharko litzateke. Badaude ideia hau indartuko duten datu batzuek. IX eta X. mendetako San Acisclo adbo kazioaren kordobar iturrietan bakarrik agertzen da eta Hegoaldetik at Leongo bi inskripzioetan agertzen da bakarrik non Kordobatik leondar monastegietara ekarritako erlikia zerrenda batetan agertzen baita (33). San Roman de Hornija (34) eta San Miguel de La Escalada-ko (35) inskripzioak dira, VIVES eta GOMEZ MORENOren eritziz IX eta X. mendetakoak (36).

G.- KONKLUSIOAK

Memaiako Santa Marina izendatu dugun inskripzioa, gaur egun Elorrioko San Roke ermitan, eliza baten kontsagrapen oroitzarritzat jo daiteke, zeinen titulareak Santa Marina, Santa Cruz eta San Acisclo izango bailirateke, seguraski beraien

erlikiak gordetzen zirelarik. Kronologikoki IX edo X. mendeetan data daiteke lehen aipatutako arrazoiengaitik.

San Acisclo adbokazioak, Euskal Herrian guztiz arraroa, kontsiderazio batzu egitera behartzen gaitu, kordobar saindu honen presentzia Bizkaiko lurralde galdu batetan esplikatu nahiean. Penintsulako zabalkuntza aztertzeke beste lan sakonago bat egin beharko genuke, baina epigrafeen zerrendak (37) eta penintsulako monastegiak (38) azalez aztertu ondoren, banaketa interesgarri bat ematen digute: Kordobako epigrafeak (39), Loja (40), Medina Sidonia (41), VI. mendeko agirietan agertzen den Kordobako hesiz kanpoko San Acisclori dedikatutako basilika bat (42); eta beste banaketa bat iparraldean; San Miguel de Hornija ko epigrafeak (43), San Miguel de la Escalada (44), eta San Acisclo monastegia Astorgan (45), guzti hauek Leon-en, Maremorto (46) eta Piñeira (47) monastegiak, Asturiasen, Lomana y Villaso (48), provincia de Burgos; Tobillas y Acosta, en tierras alavesas (49), eta kokapen zaileko monastegi bat Errioxako probintzian, agian (50). Badakigu historiko moetak ezaugarriak garrantzi handikoak izan zirela Penintsula barnean, kultoaren hedapenean.

"Estas circunstancias serían sobre todo decisivas en la época mozárabe; la emigración de monjes cordobeses, por ejemplo, que fundaron o restauraron monasterios en los reinos del Norte determinó la traslación de reliquias la difusión de cultos procedentes de Córdoba y otras ciudades del sur ocupadas por los árabes, con la introducción de fiestas y de textos litúrgicos de los santos correspondientes" (51).

San Miguel de la Escalada, adibidez, Kordobatik zuzeanean etorrtako Alonso Abadeak fundatu zuen. Duero lurraldeetako kolonizatzaileek eta beste berriztatzaile asko Andaluziatik zetozen, hala Sahagun (872) fundatzaileak, San Cebrián de Mazoteakoak (915), San Martín de Castañeda-koak (916), etab. (52). Gaia rekin jarraituz, aipatzekoa da GOMEZ MORENOn lana, bizkaiko lurraldetatik urrun ez dauden leondar lurraldeetan mozarabiar inmigrapenaren garrantzia demostratuz (53).

Baina ez ziren izan Duero-ko lurraldeek, mozarabiar jendea hartu zituzten bakarrak. Jende honek X. mendean Gaztela mendaldeko lurraldeen koloniakuntzan ere parte hartu zuen (54). Ebro ezker aldean Gaztela ekialdeko lurraldeei buruz, Euskal He-

rritik hurbil daudenez gero, guretzat interesgarriak, nahiz eta SANCHEZ ALBORNOZ-en iparraldeko hirukoitz etorki teoria(kan tabroak, baskoiak eta godoak) hor egon, gaur egun indartzen ari da birpopulatzaile batzuren hegoaldeko jatorri teoria; Ebro tarteko eskualdetik etor zitezkeenak (55) edo behar bada beste "mairu lurraldeetatik", hor daukaqu Valpuesta-ko apezpikuaren kasua (56). Ahaztu gabe Errioxan mozarabiar jendea bazegoela.

Nahiko zaharrak dira Arabako leondar birpopulatzaileei buruzko albisteak. Arroncio *jaunak* (senior), 909 haroan, kristoren 871.urtean, Acosta-ko monastegiari egindako emaitzean, azaletzen du aipatutako ondasunak (Letona, Acosta... Bizkaiko mugan) Leon-dik etorritako bere aitonamonengandik jaso zituela (57). "Recordemos que, entre las donaciones efectuadas al monasterio de Acosta, figura un S. Acisclo". Badaude, denok dakiteenez, Arabako mendebaldean, Valdegovia eta Trebiño artean ehundik gora kobazulo artifizial, ikuspegi historikotik interesgarriak; beraiei buruz moeta askotako eritziak entzun ohi dira (58). INIGUEZ ALMERECHek bisigotikotzat eman zituenetik (59) autore ezberdinak ados daude eritzi horrekin (60). Dena den, erabakia ez da hain erraza eta geroago beste historiagile eta arkeologo batzuk bisigotiko izaera hori zalantzan jarri dute.

Horrela adibidez, eta J.M. BARANDIARAnek bisigotikotzat hartuz, berregin dituen bi inskripzioei buruz, MANUEL RIUK hau dio

"son sin duda latinas y parecen corresponder mejor, como algunos altares de nicho, a los siglos IX y X, y enlazarse con la presencia de mozárabes emigrados de Al-An dalus a las tierras del Norte (61).

ALBERTO DEL CASTILLOk eritzi berdina dauka

"Aunque más inclinado hacia el siglo IX que al X"

Eta hau kontsideratuz

"que los argumentos en favor de los visigóticos expuestos por INIGUEZ, no son del todo convincentes" (62).

Ikusten dugu, beraz, mozarabiar presentzia Euskal Herriko lurralde periferikoetan egiazko izan dela, eta seguraski

barnean ere bai (63) kontuan har dezagun beste datu bat. J.A. GARCIA DE CORTAZARrek, askotan ukitu du goi-ertaroko populatze dinamikaren gaia eta honen eragina kulturgintzan eta lurralde antolaketan (64). Arabako lurraldeei buruz, IX eta X. mendeetan, Lautadako populazioan gehikuntza demografiko bat eman ze la aipatzen du; gehikuntza honek

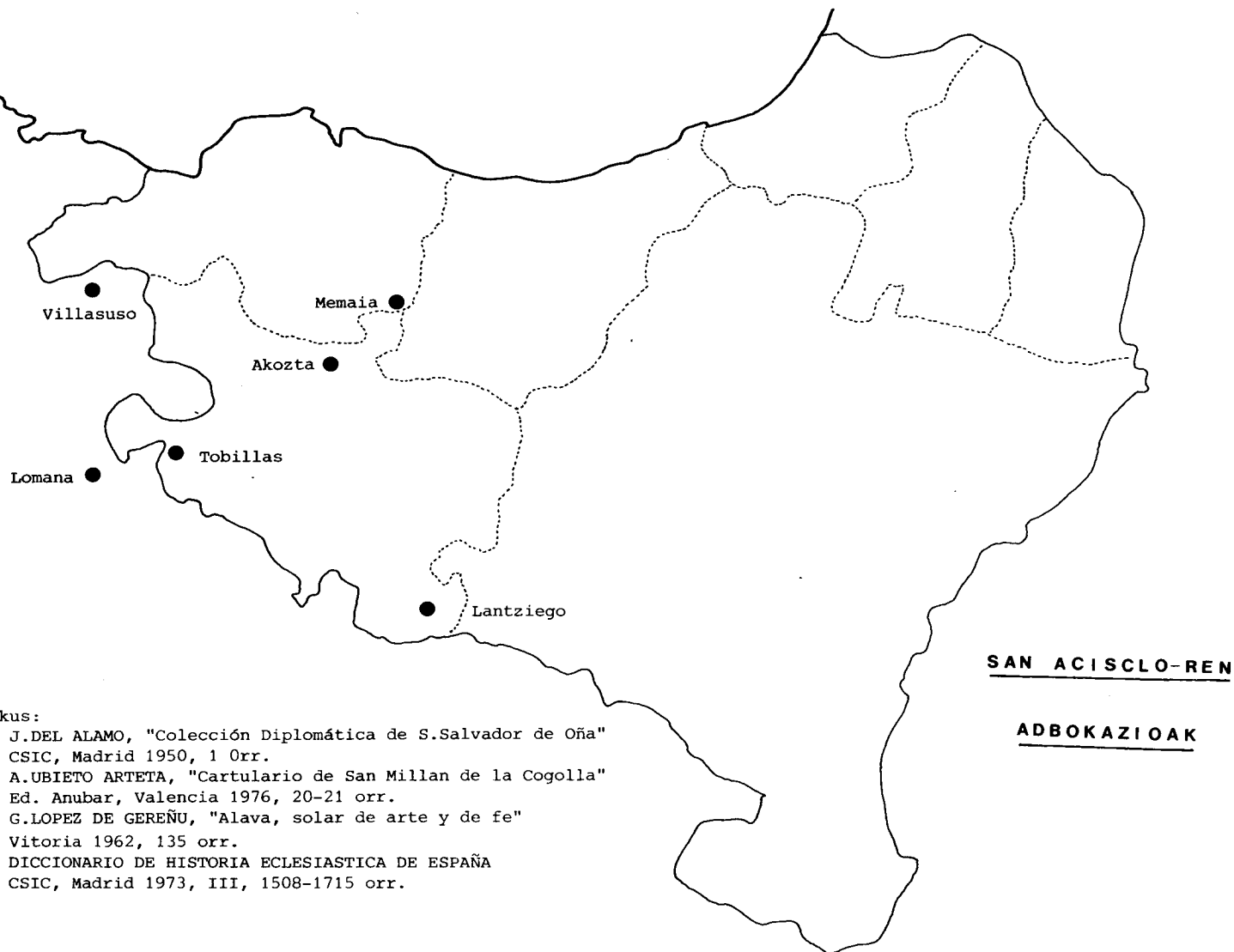
"desbordaría hacia los márgenes de la Llanada, y con él las pautas de culturización a la que nos hemos venido refiriendo" (65).

nahiz, hegoaldetik (Errioxa, Bureba), nahiz Iparraldetik (Bizkaia).

Ikus dezagun, Lautadatik Bizkaira doazen bide naturalen mapa. Bizkaitar mendebaldera sartzen diren bideak alde batera utziz, ikus ditzagun Durango aldera zuzenduak daudenak.

Alde batetik, Lautadatik Otxandio eta Urkiolatik zehar Durangora doan bide zaharra, non arkeologi aztarnak agertzen baitira (Mañariko pitxartxo bisigotikoa, Izurzako aztarna epigrafikoak), eta bestalde Aramaiotik Elorriora zihoan bide zaharra; bide honetatik zehar etorri ziren Arginetako San Adriango hilobiak eta Elorrio inguruko mendisketan aztarnak utzi zituztenak, autore batzuren eritziz (66). Beraz Memaiako monastegi zaharra, aztertzen ari garen epigrafearen jatorria, Arabako lurraldeetatik Bizkaira etortzen zen bide zahar inguruan kokatua egon zen; gaur egun oraindik Durango aldeko eskualde zabalean ikus daiteken mendiskan.

Beraz, Monastegi zaharraren lekumenak hala beronen ad-bokazioak hegoaldetik etorri jendearen presentzia aitortzera garamatza, eta berauek bizkaitar lurraldearen hustiakuntza, akulturazioan eta kristautzean kunplitu zuten egiteko aski garrantzitsua izan dela, uste dugunez.

SAN ACISCLO-REN

ADBOKAZIOAK

Ikus:

- . J.DEL ALAMO, "Colección Diplomática de S.Salvador de Oña"
CSIC, Madrid 1950, 1 Orr.
- . A.UBIETO ARTETA, "Cartulario de San Millan de la Cogolla"
Ed. Anubar, Valencia 1976, 20-21 orr.
- . G.LOPEZ DE GEREÑU, "Alava, solar de arte y de fe"
Vitoria 1962, 135 orr.
- . DICCIONARIO DE HISTORIA ECLESIASTICA DE ESPAÑA
CSIC, Madrid 1973, III, 1508-1715 orr.

APARATO KRITIKOA

- (1) Ertaroan Bizkaiko elizei hainbestetan aplikatutako "monastegi" izenak ez du esan nahi monjeak bizi zirenik. Berezko elizei eta patronatukoei ere monastegi izena ematen zaie. Cfr. A.E. MANARICUA "Sta. Maria de Be-goña en la historia espiritual de Vizcaya" Bilbo 1.950, 131-134 orr.
- (2) Ez gara agiriaren benetakotasunari buruzko eztabaidan sartzen; BALPAR-DAREngan: ere mesfidantza bat zuen nahiz-eta esan "Que no hay en síntesis motivos para desechar como apócrifa la escritura". (*Historia Crítica de Vizcaya* , II, 1.670 orr., 136. oharra) honela kontsideratua zegoen dokumentua "apócrifo probablemente, de época muy posterior", Gonzalo MARTÍNEZ DIEZ (Cfr. "*Guipúzcoa en los albores de su Historia, siglos X-XII*", Donostia, 1.975 55 orr.) eta gaur egun J.A. GARCIA DE CORTAZARrek "sospechosos" kontsideratzen du ("*La organización del territorio en la formación de Alava y Vizcaya en los siglos VIII a fines del XI*". en "*El habitat de la historia de Euskadi*", Publicaciones del Coelgio Vasco-Navarro de Arquitectos, Bilbo 1.981, 194 orr.) Transkribaketa ezberdinei buruz eta agiriei dataz eztabaidak, Cfr. A.E. MANARICUA, "*San Agustín de Echebarria (Elorrio)*", *Scriptorum Victoriense*, 4 (1.953), 304-325, eta honek ez du bere beneko tasuna zalantzan jartzen.
- (3) ITURRIZA da, zalantzarik gabe, kokatzen dituen gertakizunen usnatzaile onena. Alde batetik, Durango aldeko ezagutzaila on bat da (Berri-zen jaioa). Bestalde, aipatzen dituen urteetan (1.760 eta 1.762) idaz-ten eta hobetzen ari zen bere "*Historia General del Vizcaya*". Ber-raz, badakigu bere "Historia"-k 1.780 eta 1.785 urteen inguruan hartu zuela bere behinbetiko forma. (Cfr. A.E. MANARICUA, "*Historiografía de Vizcaya*", La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1.9, 255 orr.). Histori Akademian dagoen alea 1.785. urtean datatua dago (Fita Aitak argitaratu zuena), 1.777. urtean beste bat (M. AZCARRAGA REGI lek argitaratu zuen) eta horrela 1.805. urterarte, noiz, bere 20. ko-pia bukatu baitzuen. FITA Aitaren edizioak ez du Memaiako ermitaren suntsipena aipatzen, horrelakorik ez baitzen gertatu. M. AZCARRAGA REGIlek ere ez du aipatzen. Baina agertzen da A. RODRIGUEZ HERRE-RÖK 1.938. urtean 1.795.eko eskuskribua publikatzen duenak; honek fro-gatzen digu ITURRIZA zai zegoela bere Historia Orokorrean behar zi-ren berrikuntzak sartzeko. Jose Ramon de ITURRIZAREN "*Historia de Vizcaya*" liburuaren edizio ezberdinak:

"*Historia de Vizcaya*"

M. de AZCARRAGA y REGIL-en gehitze lanarekin.

Cipriano Lucena y Compañiaren inprimategian. Bilbo 1.885. La Gran Enciclopedia Vasca-k berargitaratua. 1.981. urtean, Bilbon.

"*Historia General de Vizcaya*"

FITA Aitaren hitzaurrea. 3. Subiranaren V. eta H. Inprimategian. Barceloan 1.884.

"*Historia General de Vizcaya y Epítome de las Encartaciones*"

Ángel RODRIGUEZ y HERREROREN edizioa. Ed. Bilbo, 1.936.

- (4) ITURRIZAK ez du zehazten zein ormatan zegoen hilarria. Pentsa dezake gu behar bada toki egokienean zegoela.
- (5) ITURRIZA, "*Historia de Vizcaya*" Rodriguez Herrero-ren Ed. 492 orr. 2. oharra.
- (6) J. E. DELMAS, "*Guía Histórica-descriptiva del viajero en el Señorío de Vizcaya*", Bilbo, 1.864, 123 orr.
- (7) Carmelo de ECHEGARAY, "*Provincia de Vizcaya*" "*Geografía General del País Vasco-Navarro*"-en F. CARRERAS CANDI-k zuzendua, Alberto MARTIN-en Ed., Barcelona 725 orr.
- (8) J. de YBARRA y BERGE, "*Catálogo de Monumentos de Vizcaya*", Bilbo, 1.958, I, 452 orr.
- (9) UGARTETXEA, "*Notas sobre estelas e Inscripciones Funerarias Vizcainas*" Anuario de Eusko Folklore, XIX (1.962), 142 orr. 1. oharra.
- (10) Aipamen bibliografiko hauek, sortu dituzte halako oker batzuek, eta as kotan, gauzak aldatu egin dira. ITURRIZAK Memaiako Santa Marinari bu ruz hitz egiten duenean, Elorriora ura zuzentzeko hilobi erabilpena ai patzen du. Hilobi hauen jatorriak, ez du zalantzarik agertzen, bere la naren bertsiio ezberdinen irakurketa egin ondoren: "Santa Marina en la eminencia de Memaya fué en la antigüedad Parroquia monas terial, y varios sepulcros de piedra que ubo en su circunfe rencia los metieron en la cañería de la fuente que se hizo ne la plaza de dicha Villa el año 1.760..." (FITA Aitaren Ed., 282 orr.) Cfr. Rodriguez Herrero Ed., 492 orr., 2 oha rra eta M. ACARRAGA y REGIL, 552). Textuak nahiko garbiak dira aipatutako hilobien jatorriari buruz: Santa Marina ermitaren "Circun ferencia"-n zeuden, bere "aproximidad"-ean. Urte batzuk geroago, J.E. DELMASeK, ermita honi buruzko aipamen batetan, ITURRIZAREN lehen informazioa, interpretazio oker baten ondorioz oker bidean utzi zuen. J.E. DELMASeK, Santa Marinari buruz hitz egiten duenean, hau esaten du

"...una piedra con caracteres que existía en una de sus paredes, se traslado ultimamente y se empotró en las de la ermita de San Roque. Alrededor de *este templo* había gran número de sepulcros y lápidas funerarias las cuales se enterraron en la cañería de la fuente que se construyó en la plaza de Elorrio en 1.760"

("Guía..."), op, cit., 123 orr.). Hemendik aurrera gauzak nahas tuz joan ziren eta Elorrioko plazako iturriaren hodianarako erabili ziren hilobiak ez dira Santa Marinatik etorriak, baizik-eta San Roque ermitatik. Carmelo de ECHEGARAY:

"del siglo IX han existido sepulcros interesantes pa recidos a los de Argiñeta; se hallaban alrededor de la ermita de San Roque y fueron enterrados en la ca ñería..."

("Provincia de Vizcaya") op. cit., 725 orr.) YBARRA Y BERGE;

"En torno a esta ermita de San Roque havia varios sepucros antiguos y lápidas que en 1.760 se co locaron en la cañería..." (Catálogo..."op, cit, 451 orr.)

Cfr. I. LOPEZ MENDIZABAL, "los sepulcros y lápidas funera rias de Elorrio y sus alrededores", B.R.S.V.A.P. 10, (1.954), 214-219 orr). Autore hauek, DELMAS literalki jarraitzen dute. Dena den, garbi dago, eta errua zuzendu beharra dago egin daiteken edozein

ertaroko ikerketa edo karta arkeologirako; hilobien lehen koka-pena ez da beraiek aipatzen dutena, baizik ITURRIZAK aipatzen duena, garai hartan (1.741-1.812) bizitzeak ematen dion autoritatea kontuan harturik.

- (11) M. GOMEZ MORENO "De Epigrafia vicalna" BAH, 128 (1.951), 210-217.
 - (12) I. LOPEN MENDIZABAL, op. cit.; A. AGUIRRE ANDRES, "Tumbas antiguas, inscripciones sepulcrales", Bilbo 1.957; J. GOROSTIAGA, "El latín de las inscripciones paganas y cristianas en Vizcaya", Helmántica IV (1.953) 341-349 orr.
 - (14) P. VAZQUEZ, "De re archeologica. Una excursión a Elorrio. (Apuntes histórico-artísticos)", Boletín de la Comisión de Monumentos de Vizcaya, 1.910, II, C.4, 20 orr.
 - (15) J.YBARRA Y BERGE, op, cit., 451 orr.
 - (16) M.GOMEZ MORENO, op. cit., pg. 210-217.
 - (17) *Ibidem*, 213 orr.
 - (18) Cfr. J. NAVASCUES Y DE JUAN, "La dedicación de la Iglesia de Santa María y todas las vírgenes de Mérida", Archivo español de Arqueología, XXI. alea, 73 zenb. (1.948), 309-359 orr.
1. *Erliquia gordetze epigrafeak*: Aldaera gutxiko formulari erabiltzen dute: HIC SUNT RELIQUIAE RECONDITE..., HIC CONDITE SUNT RELIQUIAE..., RECONDITE... HIC RELIQUIAE... eta honi gordetzen diren erliki zerrenda eransten zaio. CFR. VIVES, 209, 310, 323, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331. zenb.
 2. *Elizen fundapen epigrafeak*: eliza fundatzen duen pertsonaren izena eta dignitatea dauka: CPRIANI EPISCOPO ORDINATE EDIFICATA EST ECLESIA (VIVES, 354); OFF.DO.FLAMMOLA (VIVES 511); Cfr. Vives ere 314, 315.
 3. *Aldare-eraikitze epigrafeak*: aldarea aipatzen du. ERECSIT HOC ALTARE (Vives 317).
 4. *Eliza kontsagratze epigrafeak*: Normalean kontsagratze epigrafeetan eliza izendatzeko hitzaren ondoren, genitiboen, aurrean SAN SANCTUS edo DOMNUS adjetiboa doalarik (Cfr. NAVASCUES Y DE JUAN, op.cit. 345 orr.): DEDICATA ECLESIA SCE MARIE (301 Vives), CON SACRATA EST ECLESIA SCI STEFANI (Vives 303), SACRATA ECLESIA DOMNE ... (Vives 307), SACRAVIT ANC BASILICAM SCI VICENTI (Vives 319) e-tab.
- (19) *Ibidem*, 345 orr.
 - (20) J. CARO BAROJAK aipatua, "Los Vascos", Istmo, Madrid 1.971, 278 orr.
 - (21) C.GARCIA RODRIGUEZ, "El culto de los santos en la España romana y visigoda", CSIC, Madrid 1.966, 198 orr.
 - (22)1 Cfr. Ed. PEÑA SANTIAGO, "Las ermitas de Guipúzcoa", Txertoa, Donostia 1.975, 308 orr.
 - (22)2 S. Aciscloari buruz, ikus = PRUDENCIA, IV, 19
E. FLOREZ, "España Sagrada", 10 (Madrid 1.753), 288-304, 385-391

- B. de GAIFFIER, *"La source littéraire de la Passion des S.S: Aciscle et Victoria"*, An. Sacr. Tarr. 38 (1.965) 205-209.
- R. JIMENEZ PEDRADAS, *"Los mártires de la Córdoba de las persecuciones romanas"* Rev. Esp. Teol. 37 (1.977) 3-32;
- J. VIVES, *"Inscripciones cristianas"*, n. 304, 316, 324, 328, 330, 331.
- J. VIVES, *"Acisclo"*, Dicc. Hist. Ecl. Esp. 1 (Madrid 1.972)
- A. FABREGA GRAU, *"Acisclo e Vittoria"*. Bibl. Sanct. I (Roma 1.961).
- C. GARCIA RODRIGUEZ, op. cit. 219-215 y n. 160-163,
- M. SOTOMAYOR, *"El sarcófago paleocristiano de la ermita de los mártires de Córdoba"* Arch. Esp. Arg. 37 (1.964), 88-105;
- A. FABREGA GRAU, *"Pasionario Hispánico"*, CSIC, Monumento Hispania Sacra (Madrid 1.953), II. 12-18; I, 58-63.
- (23) Cfr. G. LOPEZ DE GUEREÑO, *"Alava, solar de arte y de fé"*, Gasteiz, 1.962, 135 orr. Oraingo honetan adbokazioa bikoi tza de San Acisclo-rekin batera Santa Victoria agertzen baita; adbokazio hau geroago ikusiko den bezala San Acisclo-rena baino berantiarra da.
- (24) Doc. del 18 de Nov. de 822: *"Donación del abat Abito al monasterio de S. Román de Tobillas de diversas heredades"*, J. DEL ALAMO, *"Colección Diplomática de S. Salvador de Oña"*, CSIC, Madrid 1.950, I, p. 1.
- (25) Dc. del 1 de Octubre de 1.014: *"Doña Eleddora hace donación al abad don Juan y al Monasterio de Oña de San Acisclo de Lomana en el valle de Tobalina"*, J. del ALAMO, op. cit. I. p. 37.
- (26) Doc. de 1084: *"Donaciones de Falcon Falconez y Garcia Oriolez con su mujer Doña Teresa en la villa de Suso"*, J. DEL ALAMO, op. cit. I. p. 117.
- (27) Doc. de 871: *"Donaciones del Señor Arroncio, su hijo Tello y otras personas a San Vicente de Ocoizta"*, A. UBIETO ARTE Ta, *"Castulario de San Millan de la Cogolla 1759-1.076"*, Ed. Anibar, Valencia 1.976, pp. 20-21.
- (28) E. FERNANDEZ DE PINEDO, *"Crecimiento económico y transformaciones sociales del País Vasco"*, Siglo XXI, Madrid 1.974, 11 orr., 2. oharra. Cfr. J. CARRO BAROJA, *"Los Vascos"*, op. cit., 276-277 orr.
- (29) Horretarako ikus daiteke, A. FABRIGA GRAU, *"Pasionario Hispánico"*, op. cit.
- CARMEN GARCIA RODRIGUEZ, op. cit., J. VIVES, *"Santoral vi sigodo en calendarios e inscripciones"*, Anacleto Sacra Tarraconensia, 14 (1.941) 31-58; J. VIVES-A. FABREGA, *"Calendarios hispánicos anteriores al siglo XVI"*, Hispania Sacra, 1 (1.948), 349; 2-3 (1.949), 119-140 B. de ECHEGARAY, *"La devoción a algunos santos y las vías de peregrinación"*, RIEV, XXIII (1.932), 26-29 orr.; D. de IRIGOYEN *"Ermitas e iglesias de Guipúzcoa (ensayo de catalogación)"* Anuario de Eusko folklore, X (1.934), 7-92 orr.; L.P. PEÑA

SANTIAGO, op. cit. G. LOPEZ DE GUEREÑU, op. cit.; T. LOPEZ SALLES, "Contribución a un catálogo de ermitas de Navarra", Cuadernos de Etnografía y Etnología de Navarra, 14 (1.973), 169-218 orr.; 15 (1.973), 301 eta hurrengoak; 16 (1.974), 491 eta hurrengoak; 19 (1.975), 93 eta hurrengoak; Bizkaira ko oraindik egin gabe dago baina denbora gutxi barru aterako da ikerke ta orokor bat.

Ordurarte ikus, GURUTZE ARREGI, "Ermitas de Vizcaya" Bibliografía, ETNIKER, 5 (1.981) 1.933 eta ondoko orrialdeak.

- (30) C. GARCIA RODRIGUEZ, op. cit., 224 orr.
- (31) *Ibidem*, 245 orr., FABREGA GRAU, op. cit., 60 orr.
- (32) FABREGA GRAU, op. cit., 60 orr.
- (33) C. GARCIA RODRIGUEZ, op. cit., 225 orr.
- (34) VIVES, 330 zenb.
- (35) VIVES, 331 zenb.
- (36) J. VIVES. "Inscripciones cristianas...", op. cit., 111-112 orr. M. GOMEZ MORENO, "Iglesias mozárabes. Arte español de los siglos IX al XI", Centro de Estudios Históricos, Madrid 1.919, 160 orr.
- (37) Aem. HUNBER, "Inscripciones Hispaniae christianae" (Berlin 1.871); E. DEIEHL, "Inscriptiones latinae christianae veteres" (Berlin 1.925-30). J. VIVES, "Inscripciones cristianas de la España romana y visigoda". CSIC, Monumenta Hispania Sacra, Serie Patristica, II. alea. Barceloan 1.962; C. GARCIA RODRIGUEZ, op. cit., 421-459 orr.
- (38) "Diccionario de Historia Eclesiástica de España", Madrid 1.972, Vol. III. 1.508-1.715 orr.
- (39) VIVES, 324 zenb.
- (40) VIVES, 316 zenb.
- (41) VIVES 304 zenb.
- (42) Cfr. GARCIA-VILLOSLADA, 'Historia de la Iglesia en España'. I, BAC, Madrid 1.979, 74 orr.
- (43) VIVES, 330 zenb..
- (44) VIVES, 331 zenb.
- (45) "Diccionario..", 1.519 orr.
- (46) "Diccionario..", 1.595 orr.
- (47) "Diccionario..", 1.622 orr.
- (48) Cfr. notas 24 y 27
- (49) Cfr. notas 25 y 26
- (50) "Diccionario.." 1.638 orr.

- (51) C. GARCIA RODRIGUEZ, op. cit., 388 orr.
- (52) J. PEREZ DE URBEL, "Monaco", " *Dicc. Hist. Ecl. de Esp.*", op. cit. vol. III 1.504 orr.
- (53) M. GOMEZ MUÑERO, "Iglesias mozárabes...", op. cit.
- (54) J. PEREZ DE URBEL, "Un islote de mozárabes en Castilla". *Archivo Español de Arqueología*, 45-47 aleak (1.974), 607-611 orr.
- (55) J. A. GARCIA DE CORTAZAR, "El dominio del monasterio de San Millán de la Cogolla", Universidad, Salamanca 1.969, 99-101 orr.
- (56) J. PEREZ DE URBEL, "Historia del Condado de Castilla", Madrid (1.944), I, 122.
- (57) A.E. MAÑARICUA, "Obispos de Vizcaya, Guipuzcoa y Alava hasta fines del siglo XI. Vitoria, 1.964, p. 43.
- J.M. LACARRA, "La cristianización del País Vasco" (*Vasco-nia Medieval, Historia y Filosofía*), San Sebastián, 1.957 p. 58.
- (58) Cfr. adibidez, J. M. DE BARANDIARAN, "Investigación en la Diócesis de Vitoria", *Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales*, Zaragoza, 1.017
- J.M. BARANDIARAN, T. ARANZADI, E. EGUREN, "Grutas artificiales de Alava", *Eusko Ikaskuntza*, Donostia, 1.923
- H. BREUIL, "Les Bas-reliefs de Marquines (Alava)", *Revue Archeologique*, VIII (1.921), 25-32.
- (59) INIGUEZ ALMECH, "Algunos problemas de las viejas iglesias españolas" En "cuadernos de trabajos de la Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma", VII, Roma 1.955. 7-100 orr.
- (60) J. M. BARANDIARANek berak onartu zuen bisigotiko arokoak izatea.
- Cfr. "Excavaciones delante de unas grutas artificiales en El Montico de Charratu y en Sarracho (Izkiz, Alava)". *Pri-mera Reunión de Arqueología Paleocristiana*, Actas, Gasteiz 1.966, *Boletín de la Institución Sancho el Sabio*, X, (1.967) 173-184 orr.
- "Excavaciones arqueológicas en grutas artificiales de Alava (Trabajos de Marquines y Laño)", *Estudios de Arqueología Alavesa*, III (1.968), 99-116 orr.
- M. LECUONA, "El arte medieval en el País Vasco", *Cultura Vasca*, II, Erein, Donostia, 1.978, 216-218 orr.
- (61) M. RIU, "Cuevas-eremitorios y centros cenobíticos rupestres en Andalucía oriental", VIII. Congreso Internacional de Arqueología Cristiana, Barcelona, 1.969. eko Urriak 5, (1.972) 431 orr.

- (62) ALBERTO DEL CASTILLO, *"La Necrópolis de covachas artificiales, del monasterio de Suso, pervivencia del sistema de enterramiento eremítico"*, XIII Congreso Nacional de Arqueología, Zaragoza, 1.975, 973 orr. Honi dagokionez, interesgarri da seinalatzea S.Aziskloren adokazio bakarretarik bat Tobillas (Gobia, Araban) idatzi agiri batetatik jasoa dela.

- (63) Gogora dezagun Bizkaia eta Gipuzkoa arteko mugan Astigarribiako San Andrés eliza.I. BARANDIARANek elizaren ikerketa sakon bat egin ondoren hau dio:

"Debe tenerse en cuenta que el estilo llamado mozárabe tiene su máximo esplendor en la segunda mitad del siglo X (así, San Miguel de Escalada), prolongándose hasta bien entrado el siglo XI. Y que algunas de sus mejores manifestaciones, que según GOMEZ MORENO se concentran en el ámbito del viejo reino leones, no están demasiado lejos de Astigarribia, así San Basilio de Biñanga o San Millan de la Cogolla, de Suso. Utilizando esos conceptos estilísticos, se puede mantener el mozarabismo de S. Andres de Astigarribia".

Cfr. "Excavaciones en la iglesia de San Andrés de Astigarribia (Motrico, Guipuzcoa)", Noticiario Arqueológico Hispánico XV, Madrid 1.972, p. 216.

- (64) J.A. GARCIA DE CORTAZAR, *"El dominio del monasterio de San Millan de la Cogolla (siglos X al XII). Introducción a la historia rural de Castilla alto-medieval"*, Salamanca, Universidad, 1.969

"La Rioja Alta en el siglo X, un ensayo de análisis cartográfico sobre los comienzos de ocupación y explotación cristiana del territorio", Principe de Viana, 132-133 (1.973), 309-335 orr.

"La organización del territorio en la formación de Alava y Vizcaya en los siglos VIII a fines del XI", en *"El habitat en la historia de Euskadi"*, Colegio Vasco-Navarro de Arquitectos-en Publikazioa, Bilbo, 1.981, 135-155 orr.

- (65) GARCIA DE CORTAZAR, *"La organización del territorio..."* op. cit.

- (66) J.M. UGARTECHEA Y SALINAS, *"Notas sobre estelas..."* op.cit. 141 orr.

AREITIO, *"Apuntes arqueológicos de Vizcaya. Los sepulcros de Arguiñeta"*. Bilbo, 1.908, 53 orr.

I. AGUIRRE, *"Los sepulcros de Arguiñeta"*, II. Semana de Antropología Vasca, 1.971, Bilbo 1.973, 504 orr.

RESUMEN

El presente artículo realiza un estudio de una inscripción actualmente empotrada en la fachada de la ermita de San Roque, en la localidad de Elorrio (Vizcaya) y que procede del desaparecido monasterio de Santa María de Memaya, documentado en el siglo XI en una de las primeras noticias de la ocupación y explotación de una fracción del suelo vizcaíno.

Se estudia la fecha de su demolición (1.792) y su traslado hasta su actual ubicación, así como los errores e inexactitudes que la historiografía -escasa por otra parte- de la inscripción ha producido, llegando a considerarla romana e incluso prerromana. Se ofrecen las lecturas dadas por distintos autores y se realiza un estudio tanto de sus elementos externos (descripción, caracteres paleográficos) como internos (estudio de las advocaciones). De su paleografía destaca el aspecto clásico de su escritura, más semejante a la ofrecida por los conocidos epitafios de Arguñeta, fechados en siglo IX, que a la serie epigráfica aparecida fundamentalmente en el Duranguesado con la conocida fórmula introductoria "In Dei nomine ego..." y que GOMEZ MORENO considera del siglo XI. Del estudio de sus advocaciones (Santa Marina, Santa Cruz y San Acisclo) se insiste, por su interés, en la de San Acisclo, mucho menos abundante que las otras dos y, sin duda, mucho más "exótica". De la observación del culto de este mártir cordobés del siglo III (culto que ha seguido diferentes etapas en su evolución histórica: una primera, meridional y primitiva, con advocación única del santo; y dos más, posteriores y de procedencia septentrional, donde se alude a San Acisclo junto a un grupo de mártires -"Santi Acisclo et comitum"- y, finalmente, con Santa Victoria como compañera), cabe deducir que el que una inscripción aluda al mártir sin otra advocación que le acompañe, podría ser bien signo de antigüedad o, al menos, de su procedencia del sur. La antigüedad de esta inscripción queda limitada por la advocación de Santa Marina -de tardía introducción- pudiendo fecharse, teniendo en cuenta tanto sus caracteres paleográficos como el estudio de sus advocaciones, durante los siglos IX o X. La lápida que se denomina de Santa Marina de Memaya y actualmente ubicada en la

ermita de San Roque de Elorrio conmemoraría, pues, la consagración de una iglesia cuyos titulares serían Santa Marina, la Santa Cruz y San Acisclo con posible deposición de sus reliquias. Cronológicamente podría fecharse durante los siglos IX o X teniendo en cuenta las razones más arriba expuestas.

Finalmente se vuelve a insistir, por su casi absoluta rareza en el País Vasco, en la advocación de San Acisclo. Del estudio de su difusión en la Península se aprecian unas áreas de distribución bastante significativas: una meridional, de origen, y otra septentrional, en lugares donde la repoblación mozárabe tuvo una importancia específica, con epígrafes fechados durante los siglos IX y X. Cabe pensar, pues, que dicha advocación, cuando aparece como advocación única, está denunciando la presencia de inmigrantes del sur en tierras septentrionales. Dicha inmigración se detecta no solo en tierras leonesas, sino en zonas periféricas muy próximas al País Vasco e incluso dentro de él, como cabe deducir del estudio de los Cartularios de Oña y San Millán de la Cogolla, por ejemplo, o de la existencia de restos arqueológicos (eremitorios rupestres de Alava, muy debatidos, considerados por unos de carácter visigótico y por otros en íntima relación con la presencia de inmigrantes mozárabes; Astigarribia, etc.). Se tienen también en cuenta estudios como los realizados por J.A. GARCIA DE CORTAZAR sobre dinámica poblacional altomedieval y excedentes demográficos alaveses que, durante los siglos IX y X desbordarían la Llanada tanto hacia el Sur como hacia el Norte. Teniendo en cuenta, pues, que la inscripción que es objeto del presente estudio, procede de un monasterio situado justo en la frontera con Alava y a la verade uno de los caminos naturales que conducen desde Alava hacia tierras del Duranguesado, su presencia invita, pues, a asegurar una influencia de origen meridional que hubo de jugar un papel importante en la explotación, aculturación y cristianización del suelo vizcaino.

SUMMARY

This article is a study of an inscription currently embedded in the facade of the hermitage of San Roque in the town of Elorri (Biscay). It came from the monastery of Santa Maria de Memaya which no longer exists and which is recorded in the eleventh century in one of the first documents concerning the occupation and cultivation of a plot of Biscayan soil. A study is made of the date of the monastery's demolition (1.792) and the transfer of the inscription to its present site as well as the errors and inaccuracies which have been produced by the scarce historiography of the inscription which considered it to be Roman and even pre-Roman.

There are readings given by different authors and there is a study of its external features (description and palaeographic characters) as well as its internal ones (study of the invocations). With respect to its palaeography one is struck by the Classical appearance of the writing which is more like that offered by the well-known epitaphs of Arguñeta of the ninth century than the epigraphic series which has appeared mainly in the Durango area with the well-known introductory words "In Dei nomine ego..." and which according to GOMEZ MORENO is of the eleventh century.

With respect to the study of its invocations (Santa Marina, Santa Cruz and San Acisclo) that of San Acisclo is concentrated upon because of its interest. It is much more abundant than the other two and is undoubtedly much more unusual. It can be deduced from the observation of the cult of this Cordovan martyr of the third century that an inscription alluding to the martyr with no other accompanying invocation could be either an indication of age, or at least, an indication that it comes from the south. (In its historical development the aforementioned cult has passed through different periods: a first period, southern and primitive, with an invocation of the saint only; two additional later northern ones in which San Acisclo is alluded to together with a group of martyrs - "Santi Acisclo et comitum"; and finally with Santa Victoria as a companion.)

The age of this inscription is limited by the invocation of Santa Marina (introduced at a later stage) and can be set within the ninth or tenth centuries taking its palaeographic characters as well as the study of its invocations into account.

The stone which is known as the of Santa Marina de Mema_y and currently situated in the hermitage of San Roque of Eloorrio Would thus commemorate the consecration of a church dedicated to Santa Marina, Santa Cruz and San Acisclo with the possible depositing of their relics. Chronologically it could be put in the ninth or tenth centuries bearing in mind the aforementioned reasons.

Finally the invocation of San Acisclo is once again stressed because of its almost complete scarcity in the Basque Country. Some fairly significant areas of distribution can be noted from the study of its spreading in the Peninsula: a southern area, of origin, and a northern one in places where the Mozarab repopulation was of specific importance with epigraphs dating back to the ninth and tenth centuries. Thus it can be considered that this invocation when it appears as a single one indicates the presence of immigrants from the south in northern lands. This immigration can be detected not only in the lands of Leon but also in outlying areas very close to the Basque Country and even inside it, as can be deduced from the study of the Cartularies of Oña and San Millán de la Cogolla, for example, or from the existence of archaeological remains (rupestrian hermitages of Alava, very much open to debate, considered by some to be of visigothic character, and by others to be closely linked to the presence of Mozarab immigrants; Astigarribia, etc.). Account is also taken of studies like those done by J. J. A. GARCIA DE CORTAZAR concerning the population dynamism of the high mediaeval period and demographic surplus of Alava, which during the ninth and tenth centuries flooded the Llanada area to the south as well as to the north.

Bearing in mind then that the inscription, which is the object of this study, comes from a monastery located just on the border with Alava and next to one of the natural ways that lead out from Alava to the lands of the Durango area, its pre-

sence Would, as we understand it, explain the invasion in times of demographic expansion, of settlers from the south who must have been so important, as we see it, in the exploitation, contribution to the culture of and Christianization of the Biscayan lands.

"LEHEN KARLISTADA INGURUKO KARLISTEN PRENTSA OFIZIALA: "GACETA OFICIAL" ETA "BOLETIN DE NAVARRA Y PROVINCIAS VASCONGADAS" (1.835-1.839).

MADARIAGA ORBEA, Joan.

U.N.E.D.eko HISTORIAKO IRAKASLEA

TAMAYO ERRAZKIN Jose Angel

DONOSTIAKO BIDEBIETA INSTITUTOAN HISTORIAKO IRAKASLEA.

E S K E R T Z A

INAKI ZUMALDE, oinatar historiagile jaunari
eta

M. Victoria LOPEZ CORDON, Konplutense Unibersitateko irakasleari
gure lanaren hasierako urratsen gainean jarri
gintuztelako.

Joxe Ramon URKIXO GOITIA, Ikerpen Zientifiko
Goi-Kontseilaritzako

(C.S.I.C.) Historia Institutoko ikerlariari
Madrilen kokatzen diren dokumentazio eta i-
turburuak maneiatzerakoan

bere laguntza ezinbestekoa izan delako

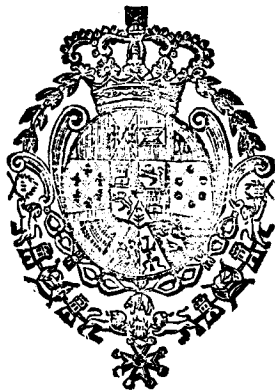
Eta gu jasan behar izan gaituzten
gure ondokoei.

(349)

N.º 65. Martes

7 de Junio de 1836.

GACETA

OFICIAL.

ARTICULO DE OFICIO.

S. M. sigue sin novedad en su importante salud.

De igual beneficio disfruta S. A. R. el Serenísimo Señor Infante DON SEBASTIAN GABRIEL.

Las últimas noticias que se han recibido de Leibach aseguran, que continúan en aquella Ciudad sin la menor novedad en su importante salud S. A. R. el Serenísimo Señor PRINCIPE DE ASTURIAS, los Serenísimos Señores Infantes Don JUAN CARLOS y Don FERNANDO MARIA, su Augusta Tía la Serenísima Señora Infanta Doña MARIA TERESA, y la Serenísima Señora Infanta Doña MARIA AMALIA.

REAL ORDEN.

Ministerio Universal.—Secretaría de Estado y del Despacho de la Guerra.—Reducido el REY N. S. en la actualidad á un corto y preciso número de criados para el servicio de su Real Persona y casa; se hallan muchos sobrantes y sin ejercicio por ahora, deseando tomar parte activa en defensa de la Santa causa de la Religión y del Trono; y S. M. que verá siempre con particular agrado el que los individuos de su Real servidumbre y dependientes de su Real casa, sean los primeros que se apresuren á dar ejemplo de zelo y de interés por su Real servicio y el del Estado, se ha dignado resolver: que todos los que se hallen cesantes y quieran emplearse en el servicio activo en el primer batallón de Voluntarios distinguidos de Madrid, ú otro cuerpo á su elección, entrarán en el goce del prest ó sueldo de la clase en que sirvan, y merecerán su Real aprecio y consideración para las distinciones y adelantos á que se hagan acreedores por sus nuevos servicios. Lo digo á V. S. de orden de S. M., para que por su conducto llegue á noticia de los interesados.—Dios guarde á V. S. muchos años. Real de Villafraanca 1.º de Junio de 1836.

PARTE NO OFICIAL.

Noticias extranjeras.—INGLATERRA.

Londres 17 de Mayo.—El Morning Post copia el Courrier la siguiente carta de un oficial distinguido de la región inglesa.—Hace tres años que D. Santos Ladrón y Zamañacarrengui enarbolaron el estandarte de la legitimidad en los valles de Navarra. No debe ocultarse que desde aquella época ha ido ganando fuerza en cada campaña. Es cierto que hasta ahora se han limitado sus operaciones á las cuatro Provincias que la produjeron, pero también se ha burlado de todas las combinaciones de los mas hábiles generales españoles, como Lorenzo, Valdes, Quesada, Espartero, Sarsfield, Mina y Rodil.

Ha batido y destruido dos ejércitos que se han enviado contra ella, mientras que partidas numerosas recorren Cataluña, Bajo Aragón, Norte de Valencia, la Mancha, Castilla la Vieja y Galicia, diseminadas en un país tan vasto, y ocupando la mitad de las fuerzas de la Reina. La insurrección navarra presenta una masa compacta de 30,000 hombres, bien armados y equipados, que despliegan al mismo tiempo todos los conocimientos estratégicos, y los arduos y bravura de unos guerrilleros, totalmente inexpugnables en sus posiciones, y que tienen en inacción un ejército disciplinado y numeroso, apoyado en cuatro plazas fuertes, sin contar un cordón de cerca de veinte puestos fortificados á lo largo de las líneas del Ebro, del Arga, del Zadorra, etc. Para dar una razón de este estado de cosas, es menester estudiar primeramente la configuración singular del terreno, y en segundo lugar hacerse cargo de la escasez de metalico del gobierno español, que no le ha permitido poner en campaña una fuerza capaz de ocupar militarmente todo el país.

Una mirada en el mapa basta para conocer la posición de los carlistas. Ocupan todos estos un territorio de treinta á cuarenta leguas de extensión, comprendido entre la cordillera del Pirineo, el Arga, el Ebro y el Océano, y que llega por el occidente hasta Orduña. Los Pirineos cubren uno de sus frentes, al mismo tiempo que varios de sus ramales lo atraviesan en todas direcciones, lo que hace del país una verdadera fortaleza, facilitando á los carlistas el dejarse caer repentinamente sobre las líneas enemigas, y retirarse cuando les conviene por sus muchos defiladeros. En una palabra, esta posición reconcentrada proporciona á los carlistas las mayores ventajas estratégicas, cual es en primer lugar el dirigir la masa de sus fuerzas desde el centro á cualquier punto de la circunferencia en línea recta, mientras que sus enemigos se ven precisados á hacer grandes marchas. Estos últimos doce meses ha quedado DON CARLOS dueño indiscutible de toda la extensión del país, cuya circunstancia ha contribuido eficazmente al desenvolvimiento de los medios materiales y morales de la insurrección.

NOTICIAS DE FRANCIA.—PARIS 19 DE MAYO.

Los alborotos de Oporto han hecho bastante sensación en Londres, y de sus resultados han perdido alguna estimación los fondos pedristas. No es ciertamente porque aquellos se consideren como presagio de un próximo y general movimiento; sino porque estas convulsiones parciales ponen de manifiesto el mal estado del país. Cuando el Diario de Gobierno habla de cuadrillas de facinerosos contra las que se dirigen las tropas de Doña Maria, todo el mundo sabe que son partidas realistas, las cuales apoyadas por el pueblo se sostienen en Alentejo, Tras-os-Montes y las dos Beiras, sin que le haya sido posible al gobierno desalojarlas de aquellos puntos. Este es el estado de Portugal; y en semejante situación se conoce fácilmente que el estado actual de los nuevos ministros no debe ser muy agradable.

Idem 21.

Se dice que Istúriz se inclina de algun tiempo á esta parte.

(Cotidiana.)

I. ARGITALPENAREN TEXTUINGURUA

I.1. LEHEN KARLISTADAREN KRONOLOGIA. GAZETAREN ETA BOLETINAREN INGURUGIROA.

I.2. OÑATIREN GARRANTZIA KARLISTA ESTATU-ANTZEKO EGITURAREN BARRUAN.

I.3. GAINONTZEKO ARGITALPEN KARLISTAK.

I.1. LEHEN KARLISTADAREN KRONOLOGA. GAZETAREN ETA BOLETINAREN
INGURUGIROA.

- 1.832 ko. Urriak 2 : Talaverakoaltxamendua.
- 1.833 ko. Ekainak 20 : Asturiasko printzesa bezala zin-egiten dute Isabel. Don Karlos baiezko-zina ez emateagatik Portugal aldera herbesteratuta.
- Irailak 29 : Fernando VII garrenaren heriotza.
- Urriak 3 : Bilboko altxamendua.
- Urriak 7 : Balentin Berastegik Gasteizen sarturik, D. Karlos erregetzat hartu eta Foruak aldarrikatzen ditu. Hilabete honetan zehar zentzu bereko altxamenduak gertatzen dira Bizkaian eta Gipuzkoan.
- Urriak 8 : Alzaaren altxamendua Oñatin.
- Urria : Bilbo eta Gasteiz karlisten esku erortzen dira. Iruñea eta Donostia Madrileko gobernuari leial jarraitzen zaizkio.
- Urriak 25 : Castelo Brancoko agiria. Erligio eta dinasti arrazoiak errege-aulkiari eskubidea aldarrikatzerakoan.
- Azaroak 12 : Harreman diplomatikoen haustura Portugalekin.
- Azaroak 14 : Nafarroako Komandante Jeneral bezala Zumalakarregiren izendatzea.
- Azaroak 21 : Sarsfieldek, liberal guda-burua, Gasteiz hartzen du.
- Azaroak 25 : Sarsfieldek Bilbo hartzen du.
- Azaroak 30 : Espainia 49 probintzitan banatuz Javier de Burgos-en dekretua.
- Abenduak 2 : Nafarrei Junta Gubernatibaren alokuzioa.

- 1.833 ko. Abenduak 29 : Lehenengo gudu-eraso handia Berrueza eskualdean. Zumalakarregik Oraa Jeneralaren guda-lostea garaitzen du.
- 1.834 ko. Urtarrilak 15: Martinez de la Rosa-k agintea hartzen.
- Otsailak 16 : "Guardia Urbana" antolatzen duen dekretua.
- Martxoa : Zumalakarregi, kristinoen guda-lostea asaldatu eta bizpauru aldiz gaintitu ondoren, Gasteizen sartzen da.
- Martxoak 29 : Zumalakarregiren garaipena Abarzuzan.
- Apirilak 10 : "Estatuto Real". 1.836 ko. arte iraun zuena. Frantziako Luis XVII garrenaren "Charte" antzeko agiria. Corteak bi estamentutan banatzen ditu: "Handi-mandien" Estamentua eta Mandatarien Estamentua. Diputazio Liberalak Estatutoa zin egitera behartuak izan ziren (kontraforua) eta karlisten asaldura sumindu egin zen.
- Apirilak 22 : Itun Laukoitzaren Tratatua sinatzen da Londresen. (Espainia, Frantzia, Portugal eta Ingalaterra).
- Maiatzak 26 : Evora Monte-ko Akordioa. D. Miguel de Portugaldik alde egiten du.
- Ekaina : Don Karlosekuga igarotzen du Zugarramurditik.
- Ekaina : Quesada jenerala Rodil-en ordezkari liberal guda-lostean.
- Ekaina : D. Karlosen alde azaltzen dira Austria, Errusia eta Prusia, nahiz-eta laguntza materialik ez eman.
- Uztailak 9 : D. Karlos Nafarroan kokatzen da.
- Uztailak 30 : Zumalakarregik Rodil, Carrero, Espartero, Manzanedo eta Lorenzo jeneralak atzera botatzen ditu Artazako portuan.

- 1.834 ko. Uztailak 16 : Izurritea Madrilen. Antiklerikalismoa: Komentu-erreketa.
- Abuztua : Izurritea Euskal-Herrian.
- Abuztuak 19 : Zumalakarregiren garaipena San Faustoto Harkaitzetan.
- Irailak 14 : Karlisten zalduneriak kristinoena menderatzen du Bïanan.
- Azaroa-Abendua : Catalunya, La Mancha eta Maestrazgora zabaltzen da gerra.
- Azaroak 4 : Espoz-Mina liberal jenerala Ipar Harmadaren gudalburu izendatzen dute.
- Abenduak 25 : Amnistia liberalentzat. Buruberoen itzulera.
- 1.835 ko. Urtarrilak : Irurita, Lekaroz eta Elbetea karlistek hartzen dituzte.
- Urtarrila 18 : Cordero-ren pronunziamenduliberala eta Canterac Kapitain Jeneralaren heriotzea.
- Otsailak 4 : Elizondoko setioa hasten da.
- Otsailak 12 : Mina eta Zumalakarregiren arteko burruka Larremiar mendian. Minak ihes egiten du.
- Otsailak 14 : Minak Lekaroz su ematea agintzen du.
- Otsailak 18 : Minak bere dimisioa presentatzen du. Valdes Ipar Harmadaren Gudalburu berria.
- Apirilak 27 : Elliot Konbenioa gerra zibila biqundu dadin.
- Ekainak 2 : Espartero buru zutela ustegabeen harrapaturik gertatzen dira liberal ko lumna batzuek. Geroago Bilafranka, Bergara, Tolosa, Eibar, Durango eta Otxandino erortzen dira karlisten es kuetan.

1.835 ko. Ekainak 8 : Toreno Ministeritza (Martinez de la Rosaren ordeztu)

Ekainak 10 : Bilboko setioa.

Ekainak 12 : Mendizabalek Britaniar Legio laguntzailea antolatzen du Londresen.

Ekainak 15 : Bilboko setioan zauriturik hiltzen da Zu malakarregi. Eraso izango da bere postua beteko duena.

Uztailak 1 : Esparterok Bilboko setioa altxatzen du.

Uztailak 3 : Fernández de Córdova Ipar Harmadaren Gu dalburu izendatua.

Uztailak 4 : Kristinoen Gudalburu berria Bilbon sartzen da.

Uztailak 16: Mendigorriako eraso. Córdovak Gonzalez Moreno garaitzen

Uztaila - Abuztua : Basas jeneralaren asesinatzearen ondoren progresisten matxinadak Valencian, Zara gozan eta Andaluzian.

Abuztuak 6 : Vatikanok Espainiarekin dituen harreman diplomatikoak hausten ditu.

Abuztuak 11: Arrigorriagako eraso. Marotok Espartero gainditzen du.

Irailak 14 : Mendizabal Ministeritza (1.836 ko. Maiazak 15 arte): Amnistia orokorra, desamortizazioa, erlijiosoen komunitateen deuseztatzea...

Urriak 11 : Ospitalariak izan ezik, korporazio erlijiosoen deuzestea dekretatzen.

1.836 ko. Urtarrila-

Maiatzak : Arlabaneko linea hausteko Fernando de Córdova-ren ekinaldiak.

Urtarrila : Hauteskunde-Legea: sufragioari eskubidea ematen dion errenta gutxitzen da.

1.936 ko. Otsailak 19

eta Martxoak 5 eta 8 : Desamortizazioaren dekretuak.

1.836 ko. Otsailak 16 : Cabreraren amaren afusilatzea.

Maiatzak 15 : Istúritz Ministeritza.

Ekainak 26 : Gómez karlista gudalburuak hasten du A
murrian Espainiari buruzko espedizioa.

Uztaila : Karlistek Morella setiatzen.

Uztailak 19 : Fernández de Córdova-ren dimisioa.

Abuztuak 12 : La Granjako sarjentuen matxinada. 1.812
ko. Konstituzioaren berrezartzea. Foru
Aldundiak Diputazio Probintzial bihur-
tzen dira.

Abuztuak 15 : Quesadaren asesinatzea. Calatrava Istú
riz ordezkatur.

Irailak 11 : Mendizábal, Hazienda Ministeritzan.

Irailak 15 : 1.812 ko. Konstituzioaren Hauteskunde-
- Legearen barru hauteskundeak.

Iraila : Espartero Ipar alderdiko gudalburu ar-
duradun.

Irailak 2 : Liberalen garaipena Uranzian.

Azaroak 25 : Narvaezek Gomez garaitzen du Majacei-
te-n.

Abenduak 24 : Esparterok Bilboko setioa altxatzen du
bigarren aldiz.

1.937 ko. Otsaila : Foru Aldundien berjartzea.

Otsailak 16 eta 19 eta

Martxoak 8 : Desamortizazio-dekretuak.

Martxoak 16 : Oriamendiko eraso. Mendi hau karlisten
eskuetara pasako da. Hauek bonbaz jo e-
ta ke arituko dira haren tontorretik Do
nostiaren kontra.

Maiatzak 16 : 17 bataloi, 1.000 zaldi eta 300 artile-
roekin abiatzen Lizarratik "Errege-Espe
dizioa". (Urriaren 15 arte iraungo).

Maiatzak 19 : Harmak utz ditzatenei barkatu eta gra-
doak kontserbatu eta Foruak gordetzea-
ren promesa eginik Esparterok proklama

bat zabaltzen du. Gai honi buruz madril
dar progresistak eta Donostiako libera
len arteko iskanbila piztutzen da (Ik.
"El Eco del Comercio").

- Maiatzak 16-19 : Oihartzun, Irun, Hondarribia eta An-
doain kristinoen eskuetan erortzendiratzen.
- Ekainak 18 : Konstituzio moderatua: 2 ganbara, su-
fragio zentsitarioa, errege-betoa...
- Ekaina-Abuztua : Gasteizen eta Iruñean kristino-guarni-
zioen altxamendua. Iruñean, "gorputz
libreak" altxaturik, Nafarroako inde-
pendentzia proklamatu nahi dute. Sars-
field eta Escalera hilik gertatzen di-
ra matxinada hauetan.
- Uztailak 29 : Desamortizatzaile neurriak.
- Abuztuak 18 : Mendizabalek dimititu egiten du Istu-
riz bere ordeiz.
- Abuztua-Abendua : Badajíz Ministeritza.
- Irailak 12 : "Errege-Espedizioak" Madrilera heltzen
da.
- Irailak 16 : Arabako, Gipuzkoako eta Bizkaiko Dipu-
tazioak Konstituzioari baiezkotzea ez
emateagatik laga beharrean gertatu dira.
- 1.937 ko. Urria : Euskal oinarrietarantz karlistak makur-
tzen.
- Urriak 25 : "Errege-Espedizioa" porrot egin ondoren,
Zaratiegi eta Elio gudalburuak deteni-
tuak eta Gonzalez Moreno agintetik ken-
dua gertatzen dira. Negri Kontea, Gra-
nadako Dukea eta Joan Etxebarria ape-
za goi-postuetaz nagusitzen dira.
- 1.938 ko. Urtarrila : Cabrerak Morella hartzen du.
- Apirilak 18 : Muñagorriren altxamendua Berastegin.
("Pakea eta Foruak")
- Apirilak 18 : Karlisten alderdian hasten dira matxina-
dak eta altxamenduak. "Ojalateruen" kon-
tza erregeren inguruko laguntxoak.

- 1.938 ko. Ekainak 23 : Karlisten hondamena Urrizaharrean.
- Ekainak 25 : Maroto Estatu Nagusiaren Buruzagi izen datzen. Intransigenteen gaineko "transazioniste"en garaipena esa nahi du aldaketa honek.
- Irailak 6 : Frias Ministeritza.
- Azaroak 11 : Muñagorri muza pasa eta San Marzialen oinetanezkutatzen da bere gudari taldea rekin. Baina Madrileko gobernuak, Marotorenganan mintzaide egoki bat aurkituz gerotik, abandonatu egiten du.
- Azaroak 20 : Pérez de Castroren Gabinetea.
- 1.939 ko. Urtarrilak 15: Marotok Guergué, García, Sanz, Carmona brigadiera eta Uriz intendentea Estellan afusilarazten ditu. Herbesteratze bitartez Teijeiro, intransigenteen buru, tartetik kendu egiten du.
- Otsailak 21 : Bainan Espainiako Kontsul denak Muñagorriren gudari taldearen disoluzioa agintzen du.
- Maiatzak 29 : Esparterok Balmaseda hartzen.
- Uztailak 20 : Esparterok Ukiola gaina hartzen du.
- Uztailak 29 : Lord Hay-ek Marotok Esparterori eginda ko proposamenak erazagutzen ditu. Zaratiegi eta Elio ez datoz ados Marotorekin. Karlismoan hiru garren tendentzia bat sortzen da: "fóruzaleena".
- Abuztuak 22 : Espartero Durangon sartzen da.
- Abuztuak 21 : "Bergarako besarkada".
- 1.840 ko. Maiatzak 30 : Morella hartu eta gero Esparterok Cabrera exiliora bultzatzen du.
- Irailak 1 : Maria Cristinaren kontrako zalaparta Madrilen. Esparterok ez du matxinada zanpatu nahi.
- Urriak 12 : Erreginaren abdikazioa.

I.2. OÑATIREN GARRANTZIA KARLISTA ESTATU-ANTZEKO EGITURAREN BARRUAN.

"Diccionario Geográfico-Histórico de España" k dionez bazuen Oñatik 4.935 biztanle 1.801 garrenean. Horietarik, 2.880, baserri eta hauzo sakabanatuetan bizi ziren eta 2.073 kaleetan.

Madozen Hiztegian "Oñate" hitzen, datu ofizialek ziote nez, gerra bukaeran 915 familia edo 4.605 arima zituela ikus daiteke, nahiz-eta obra honetarako egindako zundaldian 1.120 familia, hots, 5.650 biztanle, agertzen diren (1).

Guzti hau kontutan harturik oñatiar biztanletza 5.500 biztanleen inguruan ibiliko zela kalkula genezake. Hala guztiz ere herriak hartuko duen gortesau izaeragatik beren hedadura askoz zabalagoa izan beharko zen zegoen baino, gortesau, funtzionamenduari, morroi eta, batez ere, gudari taldeengatik.

Harmagintzaren eta burdingintzaren tradizioa, zetorren gerrarako garrantzitsua batez ere, zen Oñatiko ezaugarri bereziren bat. Aspalditik letorkio Oñatiri burdingintzaren tradizio hau, eta nahiz-eta Soraluze, Eibar edo Elgoibarrekin ezin konparatu, XVII. mendeko burdingintza distira handikoa dugu (iltzeak, ferrak, mosketeak, arkabosak, aihotzak. etab...).

Hala, XVIII. mendearen erdian baziren Oñatin hiru burdinola nagusi: "Olalde", Joan de Zaratearena, eta Kontearenak beste bi, "Zubilagako olak". Guzti hauen artean 2.700 burdin kintale lantzen zuten urtean.

Mende bat geroago, zutik zirauten oraino hiru burdinola hauek, eta gainera, bi gabia eta hauzo desberdinetako bizpahiru sutegi. (2) Burdinola hauetatik atera totxoak landuz era askotariko tresnak egiten ziren. Lehentxago esan dugun bezala: iltzea, ferra, zerrailu, zumitz, ardatz, tinkagailu, pala, ingude, aitzur, etab...

Beraz, XIX. mendearen hasieran oñatiar jende asko bizi zen burdingintzatik. Mende honen bukaeran baziren oraino 40 "ultzezain" (iltzegile) bere kontura lanean ari zirenak, handikari batek ikatz eta burdinez hornitzen zituelarik.

Artesautzarako tradizio hau izanik eta burdingintzarako langile-bereziak edukirik harritzekoa ez da karlista gobernuak kainoi-fabrika bat ezartzerakoan Oñati hauta zezan. Oñatiar batek "ferrak egingo balitu bezala" burdina zanpatuz "El Soberano" zeritzan kainoia egin zuen. Garaiko adituek esaten zutenez primerako aleak ateratzen ziren fabrika hartatik, bai brontzez, bai burdinez. Baina brontzezkoak garesti samarrak izan ohi zirela-eta 1.838tik. aurrera metale hontaz egiten ziren kainoiak fabrikatzeari utz egin zioten (3).

Horrez aparte, Artilleriako-Akademia, Sugintzarako labo-
rategia eta "Maestranza" bat baziren Oñatin kokaturik (4). Erabilitako gudu-jazkeren zati garrantzitsu bat bertako artisauek "sobre la marcha" burutu zituztela ematen du (5).

Inestabilitate juridikoa da XIX. mendeko Oñatiren beste ezaugarri bat. Dakidanez, Euskal Errejimen Zaharraren testuinguruan Oñati salbuespen bat da: Komunitate señorial nabarmen bat eratzen bait da.

Horrela, Oñatiko konterria, Gebaratarren oin-etxeari loturik zegoenez, Euskal Herrian izan ziren Ahaide-nagusien arteko burruka latzarenetakoren eszenario bilakatu zen, eta herritarrei sekulako ondorioak erakarri zizkion. Kontseiluak, eta berarekin batera herritar talde batek, kontearengandik libre izateko nahiarekin, mendeen zehar hauzitara eraman zuten bere egoera dependientea. Harartean, lortu ezinez, ez zuten ahal izan Gipuzkoako Hermandade eta Probintziarekin beste herriek zituzten harreman administratibo eta ekonomikoak.

Independentziaren Gerra eta lehenengo Konstituzio garaiarekin batera eman ziren batasunerako lehenengo urratsak eta baita lurjotzeak. Elkartzez eta banatzez betetako egoera honek mota askotako ekonomi arazoak zekarzkion baita bati, eta baita besteari.

Oñati, gerra izan zen artean, Gortea jasan behar zuela koaren gastu handiak aipatuz, Gipuzkoako Diputazioetik berriro aldendu egin zen eta ez zizkion kontuak ematen (6).

1.845 ko. Urriaren 5 an, gerra bukatu eta urte batzutura, iritsi zen behin betiko Gipuzkoaren barnera. Hala ere, Gobernuaren eta Gipuzkoako Diputazioaren artean sortu ziren gora-

-behereen gatik, ez ditugu 1.870 garren arte arazo guztiak konponduak ikusiko, hala nola harremanak.

Bestalde, XVI-XVIII mende bitarte, Bergarako Real Seminario Patriótico hura agertu zenaren arte, Oñati izan zen Gipuzkoa osoan zegoen goi-irakaskuntzako zentru bakarraren jarleku. "Sancti Spiritus" Unibertsitatea Euskal Herriko kultura eta hezkuntza-leku eskasaren arteko exenplu bat bezala agertzen zaigu Haro Modernoan (7).

Baina XVIII. mendean zehar agertu zitzaizkion beraren gainbeheraz ohartarazi zituzten bizpairu eragozpen. Bere ikasketak kontserbadurismoaren eta Ertaroko tradizioaren eredu bezala bihurtu ziren eta. 1.807 garrenean ezeztaturik, berriro hasiko ditu bere estudioak larehun ikasle eta hamairu katedrekin. Halabaina, 1.822 an "kolegio" mailara degradatua izango da eta 1.828 an, berriz, Teologia Fakultate bezala arituko da. Ikusten denez, kentzeak eta ezeztatzeak liberal politika aritzen zen garaietan gertatzen ziren eta, oster, goi-irakaskintzen birjarpenak agintealdietan absolutismoaren, noski, guzti hau Unibertsitateak zuen integrista ikasketa-programaketarekin harremanetan.

Azkenik, 1.834 ko. Azaroak 19 an Erregin Erretordeak Unibertsitatea Oñatitik kentzea eta irakasleak Gasteizera aldatzea erabaki zuen, Gasteizen ere Kolegio mailan arituko zelarik. Hala ere, Migel Sanz buru zuela, irakasle mordo batek orde, Oñatin geratzea eta han bertan Errege eta Pontifizio Unibertsitate bat fundatzea hobetsi zuen: hain zuzen, 1.836 ko. Martxoak 25 an zabaldia izan zen Don Karlosen Gobernuaren babespean (8).

Bai Gazetaren idazlea eta zuzendaria, bai argitalpenaren biltzailea, Unibertsitateko irakasle taldeari loturik zirela jakitea datu argigarria dugu. Ez da harritzeko orduan Errege-Inprimategia Oñati bertan ezartzearen erabakia. Errejimenari eta Errege-gaiaren ideiei leialak ziren intelektual koadro bat, apezak gehienak, baitzuten gertatu.

Nahiz eta hasierako mementoetan egoera politikoa eta militarra karlisten kontrolpean ez izan, bazegoen Oñatiko lurraldean Don Karlosen kausarentzarako garrantzizko zintzotasun

bat (9). Rodil jeneralak Oñatin sartzen zenean eta Arantzatzuko komentuari sua eman zionean 1.834 ko. urte berean Don Karlo sek Zumalakarregi eta karlista aintzindari guztiei abegi ona egin zien Oñati bertan. Kontrol hau 1.835 tik aurrera seguruago bihurtu zenez geroztik, Errege-Gortea Gipuzkoako herri honetan finkatuko da.

Don Karlos Lazarraga jauregian bizi izan zen, gaurko udaletxearen ondoan dagoen etxean, eta beraren behekitietan Errege-Inprimategia ere egokitu zen. Gutxienez 35-XII-15 tik 36-II-10 ra; 38-VIII-2 tik 38-IX-5 ra eta 39-XI-30 tik 39-VII-20 ra iraun zuela esan daiteke. Guztira, zazpi hilabete, gerra osoaren luzera.

Gortearen ezartze honek ondorio txarrak erakarri baitzizkion, Oñatiri ere. Honenebestek leku ofizial, honenebestek jende berri, funtzionari, gortesau, militar, horrelako herri txiki baterako zama galanta izan beharko zuen. Eta Boterearen inguruan handitu nahiean inguruka ari zirenen artean bazegoen herriak ojalateruak deitzen zituen talde bat. Hauek nahiz eta buurrutara ez ausartu, beti ari ziren esaten; "*ojalá atacuemos, ojalá ganemos...*"

Intrigante hauen jokaeraren kontra altxatu ziren oñatiarrak halako batetan, gerraren eskasia eta hondamen gehienak, esate baterako soldaduei ostatu eman beharra, janarien eskasia, zergak ordaintzea, herritarren bizkar gainean erortzen zirenetan. Horregatik, porrokaldien izate mikatza ezagutu ondoren, D. Karlosen alde eta ojalateruen aurka, Lizarra, Durango eta beste lekuetan gertatuko zen bezala, jeiki ziren oñatiarrak 1.938 ko. Apirilean.

Matxinada honetara bultzatu zituen arrazoien berri bazekien Udaletxeak aspalditik. Horrela azaldu zuen behin eta gehiagotan soluzioa jarri nahirik:

"Teniendo presente el Ayuntamiento el enorme peso de alojamiento que de algun tiempo á esta parte gravita sobre el vecindario de esta Villa, y deseando proporcionarle todo el alivio posible se comisiono al Señor Alcalde para que haga cuantas diligencias sean necesarias en la superioridad á fin de conseguir el objeto de este Decreto" (11).

Batzorde Arrunteko Diputatuak, Peñalba Lizentziatua, e-goera arriskutsu honen abisua ematen du. Honela dio:

"... que con motivo de la extracción de artículos de consumo que se había hecho estos días fuera del pueblo se no taba falta de granos y de consiguiente el veciendario carecía de los medios de su precisa subsistencia sobre todo lo cual había tenido diferentes quejas (...) y pidió (Diputatuak) al Ayuntamiento que tome la resolución que le dicte su celo en circunstancias tan apuradas para evitar males que puedan ser trascendentales..." (12).

Azkenik, konfliktua lehertzera iristen denean, Errege-Inprimategiko langileak ikusiko ditugu Udaletxea herritarren amorrazioaren kontra defendatzen.

Boletinak ez zion matxinadari, azalez behintzat, garrantzi askorik eman (13). Aitzitik, oinarritzko printzipiorik, hots Erlijioa eta Erregea, inoiz zalantzan jarri gabeko zarata txiki bat bezala kontsideratzen du. Ikus dezaqun nola publikatu zen albistea:

"OÑATE 21 de Mayo. La noche pasada, algunos paisanos armados de esta Villa se reunieron fuera del pueblo á la voz de *mueran los ojalateros* y viva Carlos V. Las Autoridades se apresuraron á evitar cualquier desórden; acudieron á la Casa Consistorial para protegerlas, la compañía de cadetes, la tropa que existe en esta villa perteneciente al Real Cuerpo de Atillería, y el piquete que forman los empleados de la Real Imprenta, reuniéndose también con la mayor puntualidad el cuerpo armado que componen todos los individuos de la Real Maestranza, y un gran número de los Tercios. Aunque los gritos han continuado en una parte de la noche, siempre interpelados con ardientes *vivas* á la Religión y al Rey, se ha restablecido la tranquilidad; sin que haya ocurrido desgracia alguna.

Hemos creído conveniente manifestar el hecho cual es en sí, para que la revolución no se anticipe á pintarlo con otros colores (...) y no nos vengan con los disparates que han publicado sobre el primer suceso de Estella..." (14).

Jakina liberal prentsak beste ikuspegitik hartu omen zuen aipatutako gertaera, zeren gure idazkaria argitaratu egin ziren gezurren kontra agertzen baita handik egun batzutara:

"Prosiguen los periódicos revolucionarios en la santa costumbre de mentir y embrollarlo todo. Segun ellos (...) Muñagorri á la cabeza de un ejército más numeroso que el de Moscoú: en Estella matándose los carlistas los unos á los otros: las calles de Oñate cubiertas de cadáveres..." (15).

Matxinada hau karlista argitapen ofizialak nahi izan zuen baino grabeago izan beharko zuen, baina ez Madrilek defendatzen zuen bezain garrantzitsua.

Eta azkenik, bazuen Oñatik espazio eta estrategia ikuspegitik begiratuta bere egokitasuna eta garrantzia Euskal Herriko gerri gerrian kokaturik zenez gero, bera izan baitzen gudari talde askoren joan-etorrien eszenario aproposa (16).

Egokitasun hau lehen aipatutako beste faktorei uztarturik zegoen: lurraldearen kontrol militarra, Don Karlos kausak herritarren zintzotasuna, intelektual kuadro baten existentzia, harmagintza baten tradizio... izango lirатеke karlista aginteari bere estatu-egituraren zati inportanteenetarikoak han bertan ezartzera bultzatu zioten arrazoiak.

I.3. GAINONTZEKO ARGITALPEN KARLISTAK

"Karlista dei diezaoikegun prentsa, edo, gutxienez, karlisten aldekoa, 30 garreneko dekada honetan, sail ezberdinetan klasifika dezakegu:

Lehenik, bai Errege-gaiaren aspirapen alde laguntzeko mementohauetan jaio berri zirenak, bai beraren alde kanpaina egin zuten zaharragoak ziren besteak, aipatu behar beharrezkoa da frantses legezale argitalpen mordo bat. Hauen artean bat aipatzekotan "LA GACETTE DE FRANCE" izango genuke argigarrienetako bat. Parisen 1.631 garrenetik argitaratzeari emana eta Mundeduko Lehenengo Gerrarekin batera desagertua (1.915 an). 1.838an Karlosen aldeko zerbitzuan jarri zen (17). Gero, Pariseko "LA QUOTIDIANE" ere, 1.846 ean karlisten aldeko kanpainak oraindik aurrera eramaten zituelarik. "LA GACETA DEL Languedoc" baita ere, Toulousekoa, edo "EL DIARIO DE BOURGES" (18). Hoietaz gainera Louis Venilloten "L'UNIVERS" egunkaria, Parisen argitaratua, eta Parisekoa zen ere "LA MODE" Wells bizkonteak zuzenduta (19) edo A. de Gueromese kontea idazkari-buru bezala zuen "L'EUROPE MONARCHIE" (20).

Navarro Cabanesez Antonio Casares fraileari dagokion a-nakdota aipatzen du. "EL FARO DE BAYONA", "EL CENTINELA DE LOS PIRINEOS" eta "LA FRANCE" egunkari legezaleentzat bizpahiru ar-

tikulu, idazlan eta beste materialea pasatzen ari zela Frantzia ra exiliatu ondoren eta handik etorzekoan mugaldean preso hartu zuten fraile hau. Egunkari hauetan azkena aipatu duguna, gerra bukatu ondoren oraino D. Karlosen aldeko propaganda egiten jarraitzen zuelako-edo, honek argitalpena erosi izan zuela pentsa tu izan zen (21).

Geroago, egiaztatzeko aukera izango dugunez, periodiku legezale hauen informazioa, bai Peninsulari bai estranjeriari dagozkion gaietan, kasu askotan, Oñatin argitaratutako Gazeta Ofizialaren ofiziala ez zen saila eratzeko erabilia izan zen. Batez ere "LA GACETTE DE FRANCE"ren kasutan, makina bat aldiz i turburu bezala hartua izan bait zen.

Bigarrenik, eragin askoz gutxiago izan zuten paper soilak, "LA CABRA FACCIOSA" (1.836) bezalakoak adibidez, Argitalpen hauek ez ziren ezta egunkari mailara ere iristen, baina garailean ideiak zabaltzeko sistema erabilgarri bezala hartuko da nahiz-eta guk hartutako denboraldiaren markoz kanpo gertatzen den beste titulu berriekin: "LA BOINA", "EL CENTINELA", "LA VERDAD", etab...(22).

Askotan karlista edo kontserbadore, legezale eta erlijiosoen artean bereiztea zaila gertatzen den arren, hirugarren atal batean benetako karlistak ziren egunkariak ditugu. 1.834 garrenean Madrilen "EL ESPAÑOL" argitaratzen zen. Beraren idazkaria: Felipe Canga Arguelles. Baita Madrilen ere "EL ECO DE LA RAZON Y DE LA JUSTICIA", 1.837 tik aurrera agertuko da. "EL RESTAURADOR CATALAN" urte berean Bergan (24) eta 1.839 ean "EL RESTAURADOR CATALAN" Bartzelonan (25). Aipatzekoa ere Madrilen 1.839 ko. Apirilak 7 an fundatu eta gerra bukatu ondoren entrepresaren aldaketa izan arte karlista egunkari bezala aritu izan zen "LA ESPERANZA" argitalpena. Entrepresaz aldatuz geroztik, erlijioso ideien eta monarkia kontserbadorearen defentsan aurpegia emateagatik ezagutua, Espainian zabalkunde handiena lortuko zuen egunkaria (26).

Gure iker-lanaren helburu nagusia dela-eta, azkenerako utzi dugu karlista den prentsa ofiziala. Gorago azaldutako Espainian argitaratutako karlista prentsaren textuinguru orokorrean, ofiziala den prentsa, eta beronen mugatasuna kontuan har

turik. Oñatin argitara eman Gazeta Ofiziala izan zen haren goimailako exponente adigarrien bat.

Karlista prentsa ofiziala, D. Karlosen jarraitzaileen aukerabide politikoa eta Euskal Herrrian bereziki kontrol militarren pean finkatzen denez geroztik sortuko da. Kristinoen prentsaren eta administrazio berri bat sortzen ari den orduan bozeramale ofizial baten beharra planteatzen da, gertaera militarrek bakarrik isladatzen zituen hasierako boletín kaxkar haien hutsuneak honek bete ditzan.

Horrela ba, Azkonaren esplikazioari segituz (27), ale gutxi eta fetxa finkorik gabe bota ziren kanpainako boletínak, militarrek soil soilik, karlista prentsa ofizialaren lehengo urrats bihurtu ziren. "BOLETIN DEL EJERCITO DEL REY N.S. DON CARLOS V" deitzen zena inprimatu zuten lehenik, eta 1.834 ean abiatu zen bere pauso baldarrak emanez, soilki noizean behin azaltzen zelarik Joan Babastek inprimatzen zuen Behe Nafarroako Donibane Garazin.

Badakigu Zumalakarregiren joan-etorrien albisteen berri emanez 1.834 ko Urtarrilak 29 agertu zen zenbakian 400 aletako tirada izan zuela eta 400 franko kostatu zela horren inprimaketa. Tirada eta prezio berdinekoa izan zen Martxoaren 9 an beste baten azalpena ere.

Fetxa hauetan Antonio Urrizola bidalia zen Frantziara inprimategi bat lor zezan "cuya falta se hace cada día más sensible". Mandatari hau Baiona eta Bordelen ibili zen eta, dirudienez, zermanan mandatua burutu zuen zeren urte bereko Ekainera ko "BOLETIN DEL EJERCITO DEL REY" zelako hura inprimatzen hasirik bait zen Estatuaren barne, konkretuki Elizondon eta 900 ale tako tirada eginez.

1.836 ko urte bukaera arte jarraitu zuten boletín hau inprimatzen. Azkona berak dionez Ekainaren bederatzikoa da eza gutzen den azkena eta 122 garren zenbakia zermanan. Beraietatik oso gutxi kontserbatzen dira. Kazetaritzaren konzepzioz oso eskasak, gerrako parteak, Zumalakarregirenak gehienak, besterik ez zuten ematen.

Hasiera batetan parte ofizialetaz bakarrik zegoen osaturik, eta pixkanaka pixkanaka zenbait komentario txiki sartu i-

zan ziren, hauetariko bat edo beste nahiko luzea zelarik.

Zuzendariak Manuel de Benito zuen izena. Zumalakarregi-
ren kaperau izana. Eta Castor Apaolaza inprimatzailea, lehenago
absolutista aldizkari baten inprimatzaile izana. Ikus III. 1.1.
sail honi buruz gehiago mintzatzen gara (28).

Don Karlos Espainiara sartu ondoren, espektro informati-
bo eta estabilitate gehiagoko beste argitalpen ofizial bat sor-
tzea erabakitzen da, hauxe da *"GACETA OFICIAL"*a. Eta 1.835 ko.
Urriak 27 tik funtzionatuko du, hastapenetan Tolosan eta geroago
Oñatin inprimatuko delarik, azkeneko herri honetan ezarriko den
Errege Inprimategian hain zuzen. Orotara, 203 gazeta publikatu
ziren bi urtetan.

Errege-espedizio garaian, karlistak Madrileko Gortea-
ren ateetan plantatu zirenean, estatu osoa, eta ez harartean be-
zala Euskal Herria bakarrik, estali zezan Gazetaren lekuko bes-
te argitalpen berri baten publikatze beharra sortzen da. Gazeta
zaharra bere jaiotze-hesparrurako geratuko zen eta 1.837 ko. U-
rritik gerora *"BOLETIN DE NAVARRA Y PROVINCIAS VASCONGADAS"* i-
zen berripean publikatuko da. Gerra bukatu arte izen hau manten-
duz 196. zenbaki kaleratuko ditu.

"Boletín del Cuartel Real" delakoa oso gutxi ezagutzen
den argitalpen bat da. Errege-kuartelean kanpainako inprimagai-
lu baten bidez botatzen zen. Berandu samar hasi zen inprimatzen.
Ez zuen aldizkotasun gehiegirik izango.

Errege-kuartelean inprimaturik, baita, Errege-espedizioak
iraun zuen bitartean kanpainako beste argitapen ofizial bat ere,
"BOLETIN DEL EJERCITO REAL", arituko da Estatu osoko boletín of-
fizial bakarra izan nahiean. Baina espedizioak porrot egin ondo-
ren ez du helburu hori lortuko eta berrircere izenburu berriaz
jantzitako betiko Gazeta zahar hura karlista harmada eta admi-
nistrazioaren bozeramale ofizial garrantzitsuena izaten jarrai-
tuko du.

Hau baino lehenago 1.834 barrun *"GACETA REAL DE NAVARRA"*
argitaratu zen. Bere egiazko izenburua beste zen: *"LA VERDAD CON-
TRA EL ERROR Y DESENGAÑO DE INCAUTOS"*, 1.822 an fundatutako pu-
blikazio absolutista bat eta Castor Apaolaza izan zuen inprima-
tzaile.

Nahiz-eta guk ikusi ahal izan, badakigu Araban beste karlista boletín bat botatzen zela, 1.835 ko. Maiatzak 29 ko Errege-Ordena baten bidez, eta Arabako Batzarrari zuzendua, jakin ahal izan dugunez. Ordena honetan inprimatu eta gero 150 ale Estatuko Lehenengo Idazkaritzari bidaldu diezaioten agintzen du (29).

"*Gaceta Oficial*" eta "*Boletín de Navarra y Provincias Vascongadas*" delakoari dagokionez, karlista gaiaren inguruan dabilzan bizpahiru autore ezberdinetan ikusiak ditugu nahiko erreferentzia, nahiz-eta sarritan belarritaratutako zitak direla eta kontraesaneko eta izenak aldaturik eoin informazioa eman(30). Horrela Navarro Cabanesez "*Gaceta del Real de Oñate*" deitzen dio eta agertze data finkorik ez zuela ziurtatzen du (31).

Lehenbizi "*Boletín Carlista*" izena zuela, Zumalakarregik "*Gaceta Oficial Carlista*" deitzen ziola eta azkenerako "*Gaceta del Real de Oñate*" behin betiko izenburupean jarraituko zuela agertzen dio Melgar konteak (32). Autore hauek argitalpena bera ez dutela ezagutu eta Piralak dioenari jarraitzen zaiola ematen du. Hau eta baita J. del Burgo's dira bilduma osoen gaitik lan egiten ari izan diren eta frogatzen dutenak (33). Hamaita aldiz gazetaren pasarteak aipatu edo zati eta artikulua berri-datzatzi egiten du Piralak bere sekulako obra hartan. Argitalpenari buruz zuen iritzia karlistek zabalduetako herri solte batzuetan idazten dituen komentariotan ikus daiteke:

"Para sostener el fanatismo de los voluntarios y del vulgo publicaban periódicos u hojas volantes que, sin el concepto de la *Gaceta Oficial* de Oñate -aunque no valía mucho- llenaban su objeto entre sus adictos, que creían las mayores exageraciones" (34).

Gazetaren zuzendariari dagokionez balio bikoitzeko eritziak aurkitzen dira. Muñagorriren mugimenduaren aurkako Oñateko periodikoak zabaltzen duen ofentsiba komentatzen duenean horrela dio:

"Aunque frustrada esta tentativa, no dejó de producir una honda impresión en el ánimo de los carlistas, cuyo periódico oficial apeló á la discusión para desvirtuar los efectos que podían ocasionar los principios proclamados por Muñagorri (...) Necesitábase todo el talento del ilustrado redactor del periódico carlista para salir airoso de aquella contienda; y no salió"(35).

Beste leku batetan, berriz, informazioa zer nolako moduan eman behar zen idazkari honek zuen konzepzioaz hitz egiten digunean beren maximo bitxi hau erakusten digu: "Mentir jamás, pero ocultar la verdad es indispensable", eta hau dela medio zirikatu eta akuilatu egiten du gazetako idazkaria.

Gizon hau apez izatea posiblea zela ematen du, nahiz-eta bere izena aipatu ez.

Lan honen barnean oñatiar argitalpenerentzat faboragarri ez ziren beste kritika batzuek ere sartzen dizkigu Piralak, eta hauetariko bat edo beste karlisten arteko jendeak egina eta arrazoi horregatik, noski, interesgarriagoa. Bere periodikoaren kalitate gutxi min ematen zien karlista horiei. Ramón de Vial jaunak horrela salatzen du halako egoera hura Piralaren bitartez:

"... la indispensable necesidad en que se encontraba el gobierno de S.M. de publicar una Gaceta más sustancial que el Boletín de Oñate, que no sirve sino para ponernos en ridículo con sus insulsos sermones, haciendo creer que el partido del rey no cuenta con un solo hombre capaz de redactar un periódico que con argumentos sólidos refute las calumnias..." (36).

Piralak dioenez ados zetozen iritzi honekin Matternikh bera eta beste atzeritar diplomatikoak.

Dena dela, eta karlisten argitalpen ofizialaren hesparuan jarraiturik, bai Catalunyan, eta bai Aragoan, Gazeta eta Boletínaren antzeko estrukturarekin argia ikusi zuten publikazioak erakusten ari garen zerrenda honetan sartu beharrezkoak dira. "EL RESTAURADOR CATALAN", hauetariko bat. Bergan jaioa 1.837 an, bera izan zen "EL JOVEN OBSERVADOR" periodiko karlistaren jarraitzaile (1.834). 1.840 an desagertuko da.

Hau baino itzal handiagoko izango da "BOLETIN DEL EJERCITO DE ARAGON, VALENCIA Y MURCIA" deitura zuen argitalpena, Ca brerak antolaturik, berak kontrolatzen zuen lurralderako. Eta 1.836 bukaera 1.837 hasieran hasi zen argitaratzen Cantaviejan. Bere lehenengo zuzendaria Aita Mariano Ruquer, Tortosan Cabrera ren irakasle ohia, izan zen. Azal-egitura eta gai-banaketa oñatikoak egiten zituenaren antzekoa zuen: parte ofizialak, dekretuak, problemak...Besteak bezalaxe astean biko aldizkotasuna zuen.

Morellara aldatuz geroztik, zehazkiago esanik 1.838 ko. Otsailak 10 ean, Ambrosio Chillida fraile dominikoak aldizkaria ren moldaketan esku sartzeari ekingo dio. Lau sosetan saltzen zen. Eta 1.839 ko. Abuztuan oraino salmentan zegoen 201 zenbakiaren argitaratu zelarik (37).

Baliteke hura desagertzen denean, haren ordainez 1.840 an agertuko den "*El cuartel del Maestrazgo*" izatea (38).

Garaiko prentsa karlista ofizialaren idazkaritzan eta berriemaitetzan apezleriaren partaidetza konstante bat bezala agertzen zaigu edozein inguru geografikotan.

II. GAZETA OFIZIALAREN ETA BOLETINAREN FITXA ETA MAKETA

"GACETA OFICIAL" eta "BOLETIN OFICIAL DE NAVARRA Y PROVINCIAS VASCONGADAS" EN MAKETA.

Bere zuzendariak hasieran asmatu zuen bezalako argitalpenaren azalezko ikuspen bat eman nahi dugu kapitulu honetan. On doren aurkeztuko dizuegun maketa ez du bere bizitzaren zehar al daketarik izango garrantzirik ez dituen elementuetan baizik.

Miguel Sanzek onarturiko maketa projektua modu honetan zegoen egituraturik: (39)

GOIBURUA

Izenburua: "*Gaceta Oficial*" edo "*Boletín de Navarra y Provincias Vascongadas*".

Zenbakia eta data: Bi hauek Errege Harmarria albon dutelarik.

Harmarria hau Fernando VII gnaren garaiean Madrileko Gazetak goiburu aldean zeraman bera zen (40).

"ARTICULO DE OFICIO" DELAKOA.

D. Carlos Erregea, Sebastian Infantea eta beste errege-senitar-tekoen osasunaren gorabeherak.

Errege-Ordenak, Dekretuak, Zirkularrak, Manifestuak, Alokuzioak, Proklamak, Arengak, Gerrako Parteak, etab...

"PARTE NO OFICIAL" DELAKOA

Atzerrietako albisteak. Frantzia, Britainia Handia, Prusia eta Austriakoak batez ere.

Espainiako albisteak. Jatorrizko projektuari dagokionez honelako ataletan banatuak joan ohi ziren: Nafarroa, Catalunya, Aragoa eta Baskongada Probintziak. Estatuko beste edozein lekutako albisteak ere izaten ziren, noski, baina, halere, lehen aipaturiko lurraldetatik zetozenak besteak baino ugariago azaltzen zaizkigu. (41)

Num.º 25. Viernes

29 de Diciembre de 1837.

BOLETIN

DE NAVARRA Y PROVINCIAS VASCONGADAS.

ARTICULO DE OFICIO.

S. M. continúa à la cabeza del Ejército sin novedad en su importante salud.

De la misma disfruta el Serenísimo Señor Infante Don Sebastian Gabriel.

Las últimas noticias que se han recibido de Salzburgo aseguran, que continuaban en aquella Ciudad sin la menor novedad en su importante salud S. A. R. el Serenísimo Señor PRINCIPE DE ASTURIAS, los Serenísimos Señores Infantes Don JUAN CARLOS y Don FERNANDO MARIA, su Augusta Tía la Serenísima Señora Infanta Doña MARIA TERESA, y la Serenísima Señora Infanta Doña MARIA ANAIA.

Secretaria de Estado y del Despacho de Gracia y Justicia.
CIRCULAR.

Enterado el REY N. S. de una exposicion de D. Gerónimo Avechuco, escribano notario de Reinos y vecino de Amurrio, en solicitud de una declaracion sobre si la Real orden de 8 de Diciembre de 1836, preventiva de los derechos que deben percibir los jueces y curiales cuando salen de los pueblos de su domicilio en comisiones, deberá estenderse à las diligencias que practiquen en los puntos de su residencia, como lo habia entendido la Diputacion de Alava; se ha servido declarar, que la citada Real orden de 8 de Diciembre de 1836, no es extensiva al segundo extremo que comprende la solicitud de Avechuco; mas es la Soberana voluntad de S. M. que así como por dicha Real orden está mandado que quando los jueces y curiales salgan en comision de los pueblos de su domicilio, perciban solo la mitad de los derechos de Arancel, cobren por las diligencias que practiquen en los puntos de su residencia las dos terceras partes de los derechos ordinarios, interin el ejército y empleados perciban el tercio de sus haberes y sueldos respectivos. — De Real orden lo digo à V. E. para su inteligencia y cumplimiento. — Dios guarde à V. E. muchos años. Real de Orduña 24 de Diciembre de 1837. — José Arias Teijeiro. — A

PARTE NO OFICIAL.

Noticias extranjeras. — RUSIA.

SAN PETERSBURGO 10 de Diciembre.

S. M. el Emperador y toda su familia disfrutan de la salud mas completa: todavia permanecen en la capital. Su presencia aumenta diariamente el entusiasmo y la adhesion del pue-

blo hacia un Soberano tan benéfico. El heredero del Trono Imperial, acompañado de muchos generales y oficiales del E. M. ha visitado por la segunda vez el campo de batalla de Borodino y Mojaquek: sus opiniones sobre el arte de la guerra asombran à los generales mas viejos y aguerridos: sus juicios tienen el carácter de un acierto y una prevision admirable. El heredero de la corona ha pedido ya la gracia de que el Emperador le envíe à hacer la campaña del Cáucaso; bajo las órdenes inmediatas del general Yermoloff. Parece que el consentimiento del Emperador coronará los nobles deseos de este Principe, extraordinariamente preocupado de la guerra y de la gloria militar, que en épocas diferentes adquirieron sus dignos predecesores Alejo y Pedro el Grande.

En Rusia se van notando mejoras considerables en todos los ramos. Por todas partes se erigen fabricas, y se dejan ver preciosas manufacturas. En el pais del Don y en la Georgia se promueven con esmero los establecimientos de gusnos de seda. En Nijory-Novogorod, el mariscal de la nobleza del Gobierno ha fundado una rica pension para educar dignamente la juventud de la clase superior. El gobernador general conde de Boutourlin ha recibido orden imperial para establecer à espensas del estado una escuela de comercio, en favor de los juvenes de todas las clases y recojer cuantos paisanos se presenten. (La Francia.)

TURQUIA. — CONSTANTINOPLA. *Idem.*

Acabamos de saber que se ha dado orden de ajusticiar al famoso Rovendus-Bey, en virtud de ciertas pesquisas que se hicieron, y del resultado que dió el exámen de los papeles de Pertew-Pacha. Se dice, que este antiguo ministro del interior habia salvado la vida à Ruvendus-Bey, à beneficio de una grande suma de dinero, y que ademas habia contraido los empeños mas criminales y contrarios à la prosperidad del pais. A esta circunstancia se atribuye ahora la muerte repentina de Pertew-Pacha, suponiéndole envenenado. Tal es poco mas ó menos la opinion general del pais, y los hombres bien iniciados en los negocios públicos no dudan de esta circunstancia, y tanto mas, cuanto que los ministros de la Puerta Otomana no niegan este hecho ante la diplomacia extranjera.

El comercio y la industria van recibiendo diariamente nuevos impulsos. (G. de Aug.)

INGLATERRA. — LONDRES.

En el *Morning Herald* se lee: — Acabamos de recibir los diarios de San Juan de Tierra-Nueva, los cuales anuncian, que la tumultuosa cámara de aquella Isla, imitando el ejemplo que le ha dado la legislatura de Canadá, ha rehusado formalmente votar el bill de subsidios para el año corriente. Los miembros de esta asamblea habian reclamado plenos poderes,

IRITZIZKO IDAZKIA

Nahiz eta beste sailetatik bereiztuko zain izenbururik ez eraman argi eta garbi berezi liteke bai gaiaz eta estiloaz, bai argitalpenaren mordo eta bien artean dagoen banatzeaz. Noiz zean behin banatze hau lerro lodi baten itxuraz eratzen den "PARTE NO OFICIAL" delako atalaren bukareran. Jatorrizko projektua honela dio sail honi buruz:

"Lo restante se llenará con la parte polémica hasta cubrir el pliego, por todos lados, y aún más si fuera necesario".

IRAGARKIAK

Lehenengo projektutik beretik baztertu eta zokoraturiko leku bat betetzen dute.

Jatorrizko proiektu honetan ez dira geroago agertuko diren beste elementu batzuek azaltzen, nahiz-eta gero ere sailtxo hauek noiz behinka argia ikusten duten. Honako hauek dira:

"ERRATAS"

"NECROLOGIA"

"ALCANCE"

"Alcance" deitutako sailtxo hau "Azken orduko" bezalako sail bat bezala ikus daiteke, baina grabetasun handiko gertaerak izaten zirenean azaltzen zen bakarrik.

"GACETA OFICIAL" eta "BOLETIN DE NAVARRA Y PRONVINCIAS VASCONGADAS" EN FITXA.

I. ZEHAZPEN FITXA

A. GOIBURUA

- a) Izenburua. Nahiz-eta periodiko bera izan bi izen desberdinen pean izan zen inprimatua: "Gaceta Oficial" edo "Boletín de Navarra y Provincias Vascongadas" izenen pean alergia.

- b) Zenbaketa eta Data. Goiburuaren barnean bi konzeptu hauek ere azaltzen dira, bi izenburuentzat zenbaketa koerlatibo eta independentea darama: 1 zenbakitik 203 zenbakira Gazetaren kasuan, eta 1 zenbakitik 196 zenbakira Boletina-
ren kasuan.

B. DATATZEA

- a) Kronologia. "*Gaceta Oficial*"a 1.835 ko. Urriaren 27 tik. 1.837 ko. Urriaren 3 ra. argitaratu zen. Azkeneko data ho netan izenez aldatu egin zuten eta "*Boletín de Navarra y Provincias Vascongadas*" izenpean jarraitu zuen argitara e tortzen 1.837 ko. Urriaren 6 tik. 1.939 ko. Abuztuaren, 20 arte.
- b) Aldizkotasuna. Zenbaki arruntak astean bitan argitaratzen ziren, asteartetan¹ eta ostiraletan, bereziki.
- c) Bereziak eta Osagarriak. Maiz askotan, lehengo apartatuan aipatu ditugun ohizkoak ziren astearteoroko eta ostirale-
roko zenbaki horretaz gainera, osagarriak agertzen ziren egun hoietako zenbaki arruntak gehigarrituz, eta asteko beste edozein egunetan bereziak gertakariaren premiak ho-
rrela exigitzen zuenean. Agiri ofizialez beterik datoz so ilki: Parteak, Alokuzioak, Errege-Ordenak, eta gisa hone-
tako beste zenbait erabaki ere, historiarako benetan inte-
resgarri bihurtzen direnak.

Horrela diote bere izen buruek: "*SUPLEMENTO A LA GACETA* (edo boletinari) DEL ... "eta data; edo "*GACETA* (edo bole-
tina) *EXTRAORDINARIA(O) DEL...*" eta data.

Zehazkiago esanda guk ikusitako argitalpenaren hiru bildu mak kontuan izanik (Oñatiko Parroki Artxiboarena, C.S.I. C.koa eta Bizkaiko Diputazioko Bibliotekakoa, halegia.

Gazetaren Osagarri eta 16 Berezi kontabilizatu ditugu ar-
gitaratzeari jo baino lehenagoko "*Prospecto á la Gaceta O-
ficial*" bat eta zenbait arenga, alokuzio eta proklamaz gai-
nera (42). Boletinarenak bere aldetik 5 Osagarri eta 4 Be-
rezi aurki daitezke esandako hiru bilduma hauetan.

- d) Beste Boletinak. Oñatiko bilduman, zeina erabili bait dugu, a gertzen dira ere beste zenbait karlista argitalpen oficial:

"BOLETIN DEL EJERCITO REAL" bat eta "BOLETIN DEL CUARTEL REAL" bestea, eta hauei dagozkion "BOLETINES EXTRAORDINARIOS DEL CUARTEL REAL" gainera.

Hauek dira bereziki Oñatiko Bildumak kontserbatzen dituzten boletin hauen datak: 1.838 ko. Maiatzak 24 koa; 1.838 ko. Azaroak 1 koa; 1.838 ko. Urtarrilak 6 koa; 1.839 ko. Apirilak 24 koa; 1.839 ko. Maiatzak 1 koa; eta Boletin arrunt honetaz gainera 1.838 ko. Urriak 7 ko Boletin Berezia ere.

- e) Bilduma. Guk batez ere erabili dugun bilduma Oñatiko Parroki-Artxiboan kontserbatzen dena da. Gazetari dagokionez osatuta dago baina Boletinaren honako zenbaki hauek falta zaizkio:

53 zenb. (1.838-IV-6); 75 zenb. (1.838-VI-22);
 85 zenb. (1.838-VII-27); 101 zenb. (1.838-IX-21);
 102 zenb. (1.838-IX-25); 104 zenb. (1.838-X-2);
 105 zenb. (1.838-X-5); 114 zenb. (1.838-XI-6);
 115 zenb. (1.838-XI-9); 120 zenb. (1.838-XI-27);
 122 zenb. (1.838-XII-4); 123 zenb. (1.838-XII-7);
 150 zenb. (1.839-III-12); 153 zenb. (1.839-IV-16);
 156 zenb. (1.839-IV-2); 159 zenb. (1.839-IV-12);
 160 zenb. (1.839-IV-16); 161 zenb. (1.839-IV-19);
 164 zenb. (1.839-V-17); 170 zenb. (1.839-V-21);
 180 zenb. (1.839-VI-25); 187 zenb. (1.839-VII-17);
 195 zenb. (1.839-VIII-16).

Hutsune hauek betetzeko Bizkaiko Diputazioaren Bibliotekan dagoen beste bilduma batez baliatu izan gara.

- f) Egoitza

- Administralgoa. Errege-Inprimategiko Administralgooko Diruzaina eta Arduraduna bere jaiotzatik eta bizitza guztian zehar Felipe Huarte izan zen. 1.838 ko. Azaroan, guk dakigunez, 477 erreal eta 26 marebedi jaso-

tzen zituenbere lanarengatik, nahiz-eta hasiera batetan 283 erreal eta 30 marai bakarrik irabazi. Lehenengo eskolako maixua zen bera eta honetaz gainera frantzes itzultzaileen lanpostua osatzen zuen.

- Idazlaria. Esan dezakegu argitalpenaren idazlari bakarra Miguel Sanz y Lafuente izan zela. Lan honekin batera zuzendaritza ere berak eramaten zuen. Albisteak idazten zituzten bi idazmutil baziren ere: Martin Gomiziaga eta Juan Colina y Muñoz, eta bi itzultzaile, lehen aipaturiko frantzes itzultzailea, eta ingeleserakoa, Bergarako erretorea zen Felipe Ziorraga apez jauna.

Badakigu ere 1.835 ean itzultzaile eta idaz-mutil bezala Manuel Sota izan zela onhartua, baina ezein soldatarik jasogabe egiten zuen lana.

- Inprimatzearen lekua. Oñatiko Lazarraga Jauregiaren behe-tietan zegoen Errege-Inprimategia ezarrita. Argitalpenaren bizitzaren hasieran Tolosan inprimatu ziren zenbait zenbaki, zihur asko berrogeitik gora ez ziren izango. Errege-Inprimatzaile Kastor Apaolaza dugu.

C. EZAUGARRI TEKNIKOAK.

a)Formatoa

1.Orrialdeak

- Kopurua. Aldakorra. Zenbaki arruntek 4 edo 6 orrialde izaten dituzte beti, eta osagarri eta Bereziak orrialde bate-tik sei orrialde bitartera mugatzen dira, baina gehiago sekulan ez.
- Neurriak. 21 x 30 in folio neurriera dute eredutzat kasu guztietan, arraroak izanik 15 x 21 zentimetroko extra zenbaki batzuek. Urriak diren ere beste zenbait kasutan eta zabalera gehiago behar duten proklama edo antzeko beste dokumentuak argitara eraman nahi dituztenean 30 x 42 zentimetrozko neurria jotzea beharrezko dute. Dena dela kasu hauek ez dira hamabi orrialdeetatik gora pasatzen.

2.Zutabeak

- Kopurua. Bi zerrendetan banatzen da beti.

- Neurriak. Zerrenden neurriak aldakorrak izaten baitira segun eta erabili typo eredua nolakoa den. Hala, 8,6zm. tik 24,8 zm. ra edo 8,5 zm. tik 25,7 zm. ra. Zm.en bitarte horretatik 19 zizero ditu zerrenda bakoitzak.

3) Typoak

Jeneralki erabilitako typoa, 10 gorputz arruntekoa da, kurtsiba tartekaturik daramalarik.

Berri-atalak banatzeko ezpainak eta plekak erabiltzen dira.

b) Estructura.

1. Azal inprimatua.

- Goiburua: 17,4 x 7,2 zentimetrozko azalera osatzen du, hots 125,28 zm^2 guztira.
- Textua: Esan dugun bezala zerrenden neurria aldakorra bada textuaz osatzen den azala ere aldakorra da, halere 400 zm^2 hedapena duela orrialde bakoitzak esan genezake. Lau orrialdeko aleak izaten direnean inprimaturiko textua, 1.760 zm^2 ko hedapena izaten dute, eta goiburuaren azalera kenduz 1.575 zm^2 koa. Sei orrialdekoak izaten direnean, aldiz 2.515 zm^2 koa izaten da textuz osaturiko azalera.
- Iragarkiak: Publizitate-sistema aski mokorra da berez eta textu osoari dagokionez nahiko murritza. Argitalpenaren zenbaki guztiko laurden batetan bakarrik azaltzen dira iragarki hauek eta gehienetan garrantzi gutxiko hedapenez osaturik. Iragarki hauen neurri ezberdinek zaila egiten dute zenbatzea baino batzuek besteko 35 zm^2 ko azalera da iragarkiei dedikatzen diotena. Lauetarik batetan bakarrik iragarkiak azaltzen direla kontuan izaten badugu, publizitateaz 9 zm^2 ko azalera dagokiola zenbaki bakoitzari kalkulatu beharko genuke.

2) Atalak.

Gazeta eta Boletinaren atal aldaezinez osaturik dago:

- Atal Ofiziala: Atal honetan Errege eta bere familiaren osasunaren gorabeherak ematen dira. Horretaz gainera, gerra ko parteak, izendapenak, dekretuak, etab., hitz batetan esanik, ofizial izaera duten, albisteak eta aginduak.

- Atal ez-ofiziala: Hiru zatitan banatu dezakegu atal hau: atzerritar albisteen saila, Espainiako albisteen saila eta guk editorialea edo iritzi idazkia deitzen dugun sail luze bat. Honela deitzeak baditu funtsezko arrazoiak, lanaren i zaeraz, itxuraz eta helburuaz argitalpenean dauden beste a tal guztietatik bereizte nabaria, sarritan besteetatik ple ka edo lerro lodi baten bitartez berezirik egotez gainera. Atal honetan eztabaidatzen dira liberal printzipio nagu- siak, eta Errege-Inprimategiaren inguruan ari den talde i- deologikoaren printzipioak, Legezketasunarenak noski, finka tu nahi direlarik.

Noizean behin editoriale honen ordez nekrologi idazki bat, agertzen da, baina aski arraroa da horrelakorik gertatzea. Atal honen barnean sartzen dira ere batzutan errakuntzen zerrenda bat.

Ofiziala ez den Atala: onek argitalpena, guztiaren %69 osa tzen du, eta zenbait kasutan zenbaki orokorra, Atal Ofizia la Errege-familiako osasunaren berri ematera mugatuta gera tzen delarik.

- c) Inprimaketa: Oñatiko Errege-Inprimategian botatzen da. Arra- zoi honegatik liberalek "*Gaceta de Oñate*" izenburuaz aipa- tzen zuten askotan eta horrelaxe aipaturik ikus dezakegu zenbait bibliografi katalogoetan maiz askotan.
- Inprimagailua. Esan dezagun oso gutxi dakigula inprimatzeko erabili zen sistemari buruz. Inprimategia lehenengo urra- tsak ematen hasi zenean, typo nahikorik ez zuten prentsa zahar batetaz baliatzen zirelako notizia iritsi zaigu. Ge- roago, Apaolazak beste prentsa berri bat asmatu zuen, hau kanpainakoa, aski ximplea, baina erabilgarria:

"Toda ella de tornillos á escepción del armazón, la cuél en 6 minutos la arma y en menos tiempo la desarma".

Badago gai honi buruz beste berri bat ere D. Karlosek In- primategira egin zuen bisitatxo baten albistea ematen de- nean(43). Aldez edo molde erabilitako prentsak kanpainak- koak izango ziren guztiak zeren-eta Sanz zuzendariak berak, etsaiak kolpeka batez aurreratzen baziren, inprimategiaren tresnak erretiratzeko mando bat prest egon dadin eskatzen baitu.

1.835 ko. Azarotik aurrera bi prentsaz egiten zen lana bi motako gauzak batera inprimatu ahal izan zezaten.

II. FITXA ANALITIKOA

D. KAZETAL ENTREPRESA

a) Gai Juridikoak.

1. Fundatzaileak. Gobernu karlistaren aldizkaria izan zenez gero berari dagokio haren sorrera altxamendua finkatzearekin batera. Altxamendu honen hasiera batetan, beste ho letin batzuek izan ziren, Zumalakarregik imprimaturiko militar kutsu soila zutenak.
2. Jabegoa. Era berean Karlista Gobernua da argitalpenaren jabea.
3. Argitarazlea. Karlista Gobernua bera. Errege-Inprimategian egiten zen argitalpena.

b) Ekonomi gaiak.

1. Administralgoa. Felipe Huarte Jauna da administratzaile.
2. Harpide egiteko lekuak. Lehenbizian Batzarre eta Diputazioen Idazkaritzak erabiltzen ziren salmenta eta banaketak burutzeko eta posible zen lekuetan Postetxeak ere bai. Azkeneko honen antolaketa finkaturik izan zenez gerostik ale banaketa eta harpidetzak egiteko lekuak Postetxeen gain jarriko ziren, horretaz gainera Errege-Inprimategiaren lokaletan saltzen zirelarik. Salmenta hau herri hauetan egin ohi zen batez ere: Oñati, Lizarra, Tolosa, Durango, Urduña, Urretxu, Ordizia, Gernika eta Azpeitia.
3. Argitalpenaren prezioa. Boletinak eta Gazetak harpidetza ren bidez saltzen ziren bakarrik, horregatik aleak ez zuen prezio finkorik izaten, ofizialki beheinik behin. Halere, jakin ahal dugunez, idazlaritzan bertan saltzen ziren aleak, 14 sosetan bakoitza.

Harpide-prezioa bi hilabeteko 24 erreal (beiloikoak) Oñatirako eta 28 errealekoa beste herrietarako bahiz atzerri rako, bederen 1.838 urte arte, baina hemendik gerora bi hilabeteko Boletinak 26 errealetan eta 30 errealetan saltzen ziren.

4. Publizitatearen salneurria. Salneurri bat, nahiz eta izan, ez gara gu bere kopuruaz jabetu.

Iragarki hauetarik mordo handi bat Idazlariak berak jarriak dira eta beste batzu Elizako edo gertaera ofizialen berriemateko izaten dira. Horregatik uste dugu ezer ez zela ordaindu behar, baina hau hipotesi bat besterik ez da, noski.

5. Saldutako ale kopurua. Harpidedun eta inprimatzen ziren ale kopuruarekin egongo zen erlazionaturik. Dakigunez, hasieran Frantzian botatako lehenengo tiradak bakoitza 400 alekoa izan zen, eta 900 alekoa, ordea, Elizondon inprimatu zena (44). Eta 1.835 ko. dokumentu batetik honako datu hauek sor ditzakegu:

"De la Gaceta Oficial se tiraran por ahora mil ejemplares 300 en papel fino á fin de facilitar su envío al extranjero y 700 en otro de menor corte para los suscritores y los empleados á quienes se distribuyen (45).

Harpidetza bidez saldutako ale kopurua 500 eta 700 bitartean ibiliko zen gutxi gora behera, eta badakigu beste mordo bat, 300 aletik gora pasako ez zirenak, beste bizpahiru sistemaren bidez zabaltzen zirela ere. Beraz, dokumentuan agertzen diren zenbakiak zehatzak izan behar direla pentsatzen dugu, eta aldizkariaren bizitza guztiaren zehar iraunkorrak.

6. Presupostua. Zenbateko honetan beste gasturik ez badugu sartzen eta aldizkariarena soil soilik badugu kontuan izaten, hileroko gastu orokorra 6.000 erreal inguruan ibiliko zen, beronen barne langileen soldata, 2.500 erreal, gutz tira, paperaren kostua eta konfidenteentz ordaintza sartzen direlarik.

E. IDAZLARI TALDEA

1. Zuzendaritza eta Idazlaritza. Pertsona berak eraman zituen era batera bi kargu hauek: Miguel SANZ Y LAFUENTE Jaunak.

Seguraski Unibertsitate Pontifizioaren eta Don Karlos Erregearen Gortearen inguruan ari zirenengandik jasoko zuen zenbait laguntza.

2. Lankideak. Ematen duenez lankidetzaz-sistema oso bat izan zen antolatua edozein lekutatik berriak jaso zitzan. Pentsa liteke sistema hau gairako komunikabide ofizialetan finkaturik zegoela, hots, Posta eta Harmadan.

Frantses legitimisten hesparruko harremanei dagokienez Antonio CASARES fraile kaputxinoa aipa dezakegu Baionako "ordezkari" bezala, sarritan egiten baitzituen Baionatik Oñatira ibilbideak. (46)

Ez ditugu ahaztu behar ere konfidenteak. Hauek, ezkutuko pertxoen bidez, edo gutunaren bidez, pasatzen bait zuten informazioa eta Gazetako zuzendariari saldu ere bai.

F. NORABIDE IDEOLOGIKO-POLITIKOA

Gazeta Ofiziala karlista alderdiko espresabide bat izan behar du, espresabide ideologiko-politikoa. Baina karlista alderdiaren baitan, dakigunez, joera ezberdinetako talde bat baino gehiago zegoen: Legezale erradikalak edo "ojalateruak", moderatuak edo foruzaleak. Hauetariko lehenengo taldekoaren eragina bakarrik jasoko du Oñatiko argitalpenak.

Ideologikoki, ideia integrista eta atzerakoen espresioa. Politikoki, D. Karlosek tronorako dituen eskubideen espresioa, liberal printzipioen kondena, Monarkia Absolutuaren eta gizartea eratzten dituzten ohitura zaharren defentsa,...

G. ZABALKUNDEA

- a) Banaketa. Lehen esan dugun bezala Posta-estafeta eta ordezkariak erabiltzen ziren honetarako.

- b) Zabalkunde lekuak: Beraren jaiotzetik, Gazeta Ofiziala, Estatuko organu ofizial bihur zedin zegoen destinatua, nahiz eta, gero ikusiko dugun bezala, Euskal Herriko mugetatik kanpora ez zen zabaldu. Oñati izango zen, noski, hedapen honen epizentroa, eta hemendik abiaturik, gerraren gora-beherak, komunikabide kaskarrak eta urruntasuna kontutan izanik, beste zenbait zabalkunde leku azpimarratu daitezke: Lehenik Oñati herria bera; bigarren bere eskualdea: Arrasate, Bergara, Gatzaga, Aramaio, etab...; hirugarren, Gipuzkoa eta Durangaldea; laugarren, Euskal Herri osoa, eta azkenik karlista manupean ziren lurraldeak: Aragoa-Garaia, Katalunia eta Gaztelaren iparraldea. Dena dela, esatekoa da, Frantzian ale gehiago zabaltzen zirela azkenean aipatu ditugun lurralde hauetan baino.

Geroago, "*Boletín de Navarra y Provincias Vascongadas*" izenaren pean aterako denean, beste leku batetan esplikatzen ditugun arrazoiengatik, zabalkundearen ingurualdeak bere aurrekoaren berdintsuak izango dira.

- c) Irakurleak. Dokumentuetan ikus ahal izan dugunez, Gazeta-ren irakurleak karlista ofiziale, gortesau, funtzionario eta D. Karlosen inguruko gortesauengan aurki genitzake. Hailere irakurle kopurua harpidedunarena baino askoz handiago ez zen izango, bi mila eta hiru milaren artekoan ibiliko delarik.

III. EZAUGARRI HISTORIKOAK

H. ESANGURA

Argitalpen honen garrantzia eta esangura historikoak, maila ezberdinetan kontsideraturik, bistan dira:

Alde batetik, espainol Estaturako eta, batez ere, Euskal Herrirako, primerako iturburu historikoa dugu, are eta gehiago orain Lehen Karlistadari buruz emandako interpretazio historikoak jorraldi baten beharrean direla kontuan izaten badugu.

Bestetik, Lejitimismo eta Integrismo korronteen barruan kokatzen den aldizkaria da, eta horregatik, XIX gn. mendeko ideien

historiarako orduko pentsamoldea aztertzeako material interesgarritzat kontsidera daiteke.

Eta azkenik, gure ustetan, Gazetaren argitaratzea gure herriaren prentsaren bilakaeren zutarri bat da.

I. ITURBURU HISTORIKOA

Iturburu historiko bezala lekukotasun partidista ematen digu, baina halere, baliogarri da karlista egitura ideologikoa berreraikitze eta disposapen ofizialak, gerraren gora beherak, gertakarienaurrean diren iritzi ofizialak, ezaqutze, eta honen bidez, karlistek estatu-antzeako bat ezarri nahi izan zutenaren egitura aztertze eta ulertze.

J. GAZETA ETA BOLETINEN BILDUMEN LEKUMENA

Argitalpen honen bilduma hauek aurki daitezke:

1. Oñatiko Parroki-Artxiboarena. Bi ale enkuadernatuak. Lehenengoak Gazeta eta bigarrenak Boletina.

I Tomoa: 203 zenbaki; 1.835 ko. Urriak 27 tik 1.837 ko. Urriak 3 arte; 916 orrialde, osagarri eta bereziak kontatu gabe..

II Tomoa: 196 zenbaki; 1.837 ko. Urriak 6 tik 1.839 ko. Abuztuak 20 arte; 804 orrialdeak eta suplementoak eta extra ordinarrioak.

Bilduma honen berri zehatzago izateko ikus ezazute ZEHATZ-PENEKO FITXAKO B apartamenduaren sailtxoan eta 42 gn. oharrean bilduma honi buruz esaten dena.

2. Bizkaiko Diputazioko Bibliotekarena. Lau tomo honelako moduan egituratuak:

I Tomoa: 98 zenbaki; 1.835 ko. Urriak 27 tik 1.836 ko. Irailak 30 arte; 494 orrialde Gazetari dagozkion aleak.

II Tomoa: Gazetaren 99 zenbakitik 203 zenbakira; 1.836 ko. Urriak 4 tik 1.837 ko. Urriak 3 arte; 495-916 orrk.

III Tomoa. 55 gn. zenbakitik 89 gn. zenbakira.

IV Tomoa. 90 gn. zenbakitik 124 gn. zenbakira.

V Tomoa. 125 gn. zenbakitik 158 gn. zenbakira.

Horretaz gainera honako osagarri eta berezi hauek ditu:

S. 1.835-XI-6/E. 1.836-II-12/E. 1.836-II-27/E. 1.836-IV
22, 28, 29/S. 1.836-IV-26/S. 1.836-V-10, 24, 27/E. 1.836-
VII-2, 4, 8, 13, 21/ S. 1.836-VII-15/S. 1.836-VII-22/S.
1.836-VIII-5, 9, 12, 16, 26/S. 1.836-IX-2, 9-16/S. 1.836-
X-4/S. 1.836-XI-11, 25, 29/S. 1.836-XII-6, 30/S. 1.837-
III-17.

4. Montevilla Baroiaren bilduma. Boletinari dagozkion zenbaki hauek ditu: 1.837 ko. Urriak 6 tik 1.838 ko. Abenduak 20 arte (47).
5. Zenbait ale biblioteka, instituzio eta pertsona partikularren bildumetan sakabanatuak: Biblioteka Nazionalean, etab.
...

Ikus daiteenez, Oñatiko Parroki-Artxiboan dagoen bildumarekin eta Bizkaiko Diputaziokoarekin berregin liteke bildu ma oso osoa.

IV. OHARRAK

1. Oñatiko Parroki-Artxiboan kontserbatzen den bilduma, Frantzisko Segurak, herri honetan kapitain karlista izanak bildurik eta gorderik dago. Beraz, berari eta bere familiari zor diogu halako dokumentu historikoa edukitzea. Bilduma honetan Franzisko Segurak, berak egindako bazter-ohartxo batzuetan, Gazetak eta Boletínak zabaltzen zituen bizpahiru albiste osatzen edo kritikatzeko ditu. Lan honen beste tokitan Segura eta beraren oharrari ara beraz luzatzen gara.
2. Gazeta eta Boletínak organo ofizial direnez gero, zenbakiturik datoz edo-tzen agindu edo beste edozer disposapen ofizial berehalaurki genezakeela rik. Gazeta 1 orrialdetik 916 orrialdera eta Boletina 1 orrialdetik 804 o rrialdera. Osagarriak eta Bereziak, berriz, ez dira beti zenbaki zerrenda horretan sartzen.
3. Goiburuan buru bezala agertzen dena borbondarren harmarria da Gazeta Ofi-ziala kasuan. Gero, "*Boletín de Navarra y Provincias Vascongadas*" bihur-tzen harmarriz aldatzen du eta Euskal Herriko lau lurraldeak errepresenta ten duena ezartzen dute bere lekuz. Harmarri honen erdi erdian, lili-oriak, gazteluak eta leoiak daramazkin kuartelatxo bat kokatzen da.

III. ARGITALPENAREN AZTERKETA

III.1. GAZETA ETA BOLETINARI DAGOZKION ZENBAIT INGURAMEN.

III.1.1. Argitalpenen estabilizazioa eta Errege-Inprimategia antolatzearen lehen urratsak.

III.1.2. Errege-Inprimategiko barne egitura.

III.1.3. Inprimategi eta Gazetaren ekonomi plangintza. Bere Arautegia.

III.1.4. Miguel Sanz Lafuente. Oñatiko Gazeta eta Boletinaren idazlari eta zuzendari.

III.1.5. Ez Ofiziala den Partea idazteko informazio-itururburuak: espainol eta atzerriar prentsa.

III.1.6. Gazeta eta Boletin banaketa.

III.1.7. Harpidetza eta harpidedunak.

III.1.8. Ideologia eta pentsakera politikoa Gazeta eta Boletinean: Jaungoikoa eta Legezkotasuna.

III.1.9. Zentsurarekiko menekotasuna eta albisteen trukaketa.

III.1.10. Argitalpenaren krisia.

III.2. ARGITALPENA BERA

III.2.1. Gazetaren eta Boletinaren Parte Ofiziala: Arautegia eta gerrako parteak.

III.2.2. Ofiziala ez den Partea: Atzerrietako eta Espainiako albistek.

III.2.3. Editorialeak edo funtsezko idazkiak.

III.2.4. Publizitatea: gazeten eta boletinen barruan agertzen diren iragarkiak.

III.1. GAZETA ETA BOLETINARI DAGOZKION ZENBAIT INGURUMEN

III.1.1. Argitalpenen estabilizazioa eta Errege-Inprimategi antolatzearen lehen urratsak.

Aldez aurretik argitu nahi genuke, ondoren egingo dugun azterketan nahastuta aurkituko direla bi gauza ezberdinen bizitzak, jaiotzak, finkapen eta gainbeherak: Errege-Inprimategia eta Gazeta. Hain hertsiki loturik daude ezin direla banatu. Hasiera batetan Inprimategia era guztietako inpresio gutxi-asko ofizialak botatzeko balio zuen, baina errealitatean agerkari honi, denen gainetik, lehentasuna ematen zitzaien bere bolumen eta denboraren jarraipenagatik (48).

Inprimategi nahiz karlisten argitarapen propioen hasierak oso ilunak dira (beste leku batetan aipatu den bezala). Egun kari horien ale bakan eta inprimaketaren antolaketaren albiste zati eta zeharkakoak ditugu. Dena pentsarazten du batak eta besteak oso makalak izan zirela harik-eta Errege-Inprimategia Oñatin ezarri eta Gazeta Ofizialaren argitalpena eman arte ez daiteke ezer funtsezkorik esan.

Ditugun dokumentuetatik, gerraren lehenengo memento hauetan, karlisten inprimaketa arloan oinarritzko pertsonaia Kastor APAOLAZA dela atera dezakegu. Ezer gutxi dakigu inprimatzailer honen nortasunaz, ezta bizitza pribatuaz, bere eginkizun profesional arloan izan ezik. Lehenengo aldiz, 1.834 ko azkenetan Zaldunerian sarrera eskatu zuenean aurkitzen dugu, baina honen ordez Nafarroako Biltzarraren Inprimategiaren kargu egitera bidali zuten (1.834-abendua-9) (49).

Geroztik bidalitako instantzia baten bidez jakin izan dugu Biltzarrarentzat kanpaina prentsa bat prestatzea aqindu zuela, zein 35 ko udaberrian bi aldiz salbatu behar izan zuen Oraa jeneralaren presioz, lehenengo Sunbilan eta gero Ezkurratik mandoz atera behar izan zutenean. Urte bereko, Ekainean, Apaolaza Astizen aurkitzen dugu bere inprimategiarekin Biltzarraren zerbitzutan, baina oso tentsio gogorrekin bere taldekoekin eta, ze hazki, Inprimategiaren Zuzendari zen Frai Manuel de Benitorekin.

Berak dioenez, Zuzendaria arduragabekoa azaltzen zaigu eta arriskuko mementoetan inprimategia ez babestuz gainera anto laketari buruz ere ez du ideiarik. Horrela dio literalki:

"... pregunto (Apaolazari) el Sr. Dn. Joaquin Marichalar (Nafarroako Bitzarraren Lehendakariordea), si podian cercenarse los sueldos tan excesivos q^e llevaban tras de si los operarios, a lo que respondió Apaolaza: Señor bajo mi conciencia digo a V.S. q^e son tan fuera del caso q^e el q^e los puso bien se dá a conocer q^e ni lo entendía, ni q^e habian de salir de su bolsillo; pues no solamente no graduo el merito o habilidad de cada uno en este Arte, sino q^e ha puesto igual sueldo a un Asistente q^e al q^e imprime..." (50)

Azken honetaz, dudarik gabe, Apaolaza oso sentikorra izan behar zuen. Bere burua tekniko esperientziduntzat jotzen zuenez, fraile harro inkompetenteak erabilia, Biltzarrera bidali zuen ematen ziren gastuen zerrenda eta bere ustez hona nola labur zitezkeen:

GASTUAK

APAOLAZAK PLANTEATURIKO LABURPENA

Zuzendaria (Manuel de Benito)...	333 erreal	---
Zuzentzailea (Tomas Navarro)....	166 erreal	---
Ganbara inprimatzailea (C. Apaolaza)	333 erreal	333 erreal
Kaxaria 1. (Andres Gorosabel)...	300 erreal	240 erreal
Kaxaria 2. (Javier Zunzarren)...	300 erreal	240 erreal
Prentsaria (Juan Ig. Oyenarte)...	210 erreal	210 erreal
Jotzailea (Isidro Azcarate).....	300 erreal	---
Zabaltzailea eta		
Tolestatzailea (Juan Navaz).....	210 erreal	---
Mutil edo Laguntzailea (-).....	210 erreal	60 erreal

Hau da, kanpaina-prentsa txiki hark ez zuen inprimatzailer eta bi kaxari besterik behar, horrela, 2.146 errealetik 1.083 ra gastuak murriztuz.

Tomas Navarro Gomela apeza frantses itzuleran saiatzen zela dakigu, "agregado" bezala azaltzen zen, orain bere presentzia ez zirudien oso justifikatua, argitaratutako inpreso beha-

rren funtzioz. Jaiotzez Lizarrakoa eta Iruñean bizi zen. Libera lengandik mendekatuta Lizarran babestu zen non Inprimategira bil du bait zen.

Frai Manuel de Benitori dagokionez eta Urkixoren datuei jarraituz (51) pertsonaia bitxia zen eta botere karlistaren inguruetan zebilen horietakoa zen. Teologian aurkeztua, Iruñeako Ntra. Sra. de las Mercedes Erreal Monjategiaren gomendatore. Erlijioso izan arren, 1.808. go gerran burukatu zen, zaldun ofizial izatera iritsiz. Gainera, 1.820 tik 1.823 ra Zumalakarregiren kaperau izan zen eta 1.834 an Iruñean bere komentua utzi beharra izanda gero Inprimategiko Zuzendari izendatua zen.

Inprimategian, arazoak sortzen hasi zirenean, Errege berarengandik Zuzendari titulua birbalidatzea nahi izan zuen, baina honek, Estatuko arazoa ez zela esanez Nafarroako Biltzarrare na baizik, gaian inhibititu egin zen.

Laburtuz, aprobetxategi hauen inkompetentziaz, presupes toen inflakzioaz eta tekniko inprimatzaileen tentsioaz Inprimategiak krisi latza pasatzen ari zen. Hau dena, Inprimategia Estatu karlistari zuzenki loturik ez zegoenez, Nafarroako Biltzarrari baizik, Karlos Jauna bultzatua izan zen Errege-Inprimategi propioa eraikitzearen erabakia hartzera, lehen zegoen pertsonal tekniko baliagarriarekin, bere kontrolpean zihur zegoen lurralde batetan lekutuz, eta bertan irispide eta helburu handiagoko argitalpen ofizial bat jaurtiz: Gazeta.

Gipuzkoako Diputazioak Josefa Antonia Lumeras (edo Lalama, bietara agertzen denez) Tolosako emakume bati, prentsa bat bahitu zion bere senarra "Urbanos"en ofizial izan zelako. 1.835 ko Abuztuaren 25 ko Errege-Ordena). Agindu honen funtzioz, Apaelaza orduan Bergaran aurkitzen zenez, Oñatira lekutu zen prentsa horren kargu egitera, berak zioenez ez zegoen oso erabilgarria, kaxa batzuek hautsita bait zeuden. Oñatin galdategi bila zebilen behar zen guztia lantzeko berriro ere funtziona zezaten. Urte honetako Irailean molde ereduak eta langile sail eta soldaten proiektua bidali zuen, eta honela zen:

Andres GOROSABEL	Kaxari lehena	3.650 erreal/urteko
Jose UNDIANO	Kaxari bigarrena ...	2.920 erreal/urteko
Ignazio OYENARTE	Prentsaria	2.920 erreal/urteko

Jose AMILETA Jotzaile eta lagile-

zain mutila 2.190 erreal/urteko

Papera, tinta eta kaxak konpontzeko dirua ere eskatzen zen. Ikusten denez Nafarroako Biltzarrarekin lan egiten zuten bi agertzen dira.

Honi administralgoan eta zuzendaritzako karguetan langileak gehitu behar zitzaion, honelakoa zen:

M. SANZ Idazle-Zuzendari	883 1/3 erreal/hileko
Castor APAOLAZA Inprimatzaile ...	666 22 erreal/hileko
Felipe HUARTE Diruzain	238 30 erreal/hileko
Juan COLINA y MUÑOZ Idazle	72 6 erreal/hileko
F. M. GOROSTEGUI Idazle	72 6 erreal/hileko

Nomina hauek behin baieztu eta lehenengo premientzat behar zen dirua eman ondoren funtzionatzen hasi zitekeen. Garrantzi gehiena ematen zaion izendapena Sanzena da 1.835 ko Urriaren 10 ko data duena (52).

Ez dakigu nola pentsatu zen Oñatiko Unibertsitatearen erretorearengan Gazeta eta Inprimategiaren zuzendaritza aurrera eramateko, baina bai hau eta bai Apaolaza lehendik ziren adiskide, azkenengoak Estatuko Idazkaritzara bidalitako gutun batetan agiri denez.

Inprimategiko antolaketaren lehenengo une hauetan Apaolaza eta Sanzek egindako hainbeste eskakizunen artean, garrantzizkoenak materialearen (tinta, papera...) eta pertsonalaren mailakoak dira, baina baita ere agertzen hasten da geroago aspergarri bihurtuko dena: bai espainol bai atzerriar prentsa bizkor eta ugari hornituta egotearen beharra.

Erregeren aldetik datozen erantzunek Gazeta eta Inprimategiaren artean ez dute bereiztasunik egiten, nahasten diren bi negozio dira. Gainerakoan, geroago gehienbat mantenduko ziren elementu batzuek finkatzen dira: *alдитasuna*, Gazetarena, astearte eta ostirala, nahiz eta geroago zabaltzeko asmoak eduki; *salneurria* "beti neurrizkoa izan dadila, bi baldintza hauek eduki ditzan: oparotasunez ibiltzea eta proportziozko etekin batzu uz-

tea; idazti ezberdinak *zentsuratzeko* igortzea eta Gazetarentzat bidaltzen diren *diruhondoak* tinta eta konfidenteei pagatzeko direla argitu, zeren soldatak "Intendencia General de Valores" delakoetik zuzenki kobratuko dira (53).

Lehenengo unetik beste prentsa berri bat eraikitzea entseiatu zen, eta Apaolazaren aldetik zentzu horretan egon ziren eskakizun batzuek, 5.000 errealeko kostatuko zela kalkulatu; baina Eusebio Montoya, Oñatiko bizilaguna, 1.838 an bukatu zuen arte ez zen izan, 3.300 errealerara salneurria murriztea lortuarren(54).

Gazetaren irteerari ematen zitzaion garrantzia oso handia izan behar zuen dokumentazio guztian azpimarkatzen delako lehenbaitlehen atera zedin premia. Eta izan ere, gehiagorik itxoïn gabe 1.835 ko urriko hil honetan Oñatiko tailerretik atera zen Gazeta Ofizialearen lehenengo zenbakia.

III.1.2. Errege-Inprimategiko Barne-egitura. Bere Arautegia.

Errege-Inprimategiaren hasiera bateko antolaketa, hierarkizatze eta funtzionamendua II. eraskinean erreproduzitzen dugun dokumentu batetan oso argikor kontatzen digu, "Reglamento provisional de la Real Imprenta" izenburuarekin (55). Ez dugu geroa go plangintza berriren bat egin zen albisterik, antolaketa eta langile erlazioen arauak esandako paperean ageri direnak izan zirela pentsatzen dugu.

Lehenengo azpimarkatu behar zena hierarkizazio izugarritz eta disziplina izpirituz pentsatuta zegoela "Epaile Kontserbadore" bat dago mundu guztia bere menpean daukana eta tarteko maila batzuek. Hori dena bi multzo berezitan banaturik: administralgoa eta tipografia. Guzti hau nahiko normala da gerra bete betean gisa honetako erakunderi inguratzen bait zitzaion giro militarra, eta antolaketa-arduradunen pentsakera absolutista eta tradizionala kontutan hartzen badugu.

Inprimategiaren barruan arautegiaren betetzea, ordenaren mantenua, administrazio eta ekonomi antolamenduaren gidatze eta gobernatzearen ardurak "Kontserbadore Epailearen" eskuetan konzentratzen dira. Epailea, hitzaren zentzu hertsian hartu behar da, bere menpekoen portaera eta desbideraketak epaitu behar zituenez gero. Arautegiak literalki dio:

"hacer que los empleados todos cumplan con sus respectivas obligaciones, y vivan sujetos á la mas completa subordinación, castigandoles ó suspendiendoles si fuera necesario" (lgo. Tituloa, 1. gn. Art. 3)

Edo beste artikulu batetan:

"Ningún empleado de la Imprenta Real podrá salir del pueblo sin permiso del Juez Conservador". (lg. Tituloa, 8. gn. Art.).

Dena dela, ez dugu ikusi Sanzek izendapen hau legez hartu zuenik, Idazle-Zuzendari bezala bakarrik. Arrazoi honegatik, nahiz-eta praktikan Epaile bezala aritu, izendapen horren igortzea eskatu zuen, haren gisara kontsideratua ez izatearen bildurrez (56).

Berak dionez ez zituen bakarrik bere menpekoen epaiezko kausak ezagutzen, baizik eta Inprimategiaren zordun eta horrelakoen kasuetan ere eskuhartzen zuen. Bestalde, ez dugu aurkitu de lako izendapena formalizatzeko ezezkorik ere.

Administraria bigarren nagusi bezala kontsideratzen zen eta bere kargura kontabilitate eta administral eginkizun sailak zeuden, baita ere lan orduen kontrola eta antolaketa. Lan normala zegoenean, ordutegi hauek zeuden: bulegarientzat, goizez 9 etatik 12 etara eta arratsalde 3 etatik 6 retara ziren. (lgo Tit. 8gn. Art.). Tipografo langileentzat ordutegiak askoz ere gogorra goak ziren: udan goizeko 7 etatik 12 etara eta 1 etatik 8 etara edo 6 etara neguan nahiz-eta arratsaldeko ordu hauek goardi beza la izan.Orain, lan bolada handia zenean, egunsentitik bukatu arte ari behar izaten zuten, bazkaltzeko atseden bakar batekin (2 gn. Tit. 7 gn. Art.).

Kontalaritzan, ofiziale nagusi bat zegoen, kontu-liburuen arduradun batez ere, bi ofiziale korrespondentzia eta ekintza txikientzat, biltegi-zaina edo atezaina baita ere ordenantza bat bulegoa garbitzeko eta txukun edukitzeko.

Tipografiaren saileko buruzagitza "Regente" baten kargupean zegoen, Ganbarako Inprimatzailea, zeinak lanen kontua eta antolaketa eraman behar zuen. Moldeen begiratzailleak, beraien egoera zaindu eta ikustatzen zuen errakuntzarik egon ez zedin. Ka

xari eta Prentsariak egiteko horretara justuki moldatu behar zuten. Jotzaileak makina eta tailerren garbiketaz enkargatzen ziren. Gainerakoan administral eta tipografia sail bietan goardiak zehazten ziren agertzen zen edozein lan apartekoa aurrera eraman ahal izateko (1gn. Tit. 9 gn. Art. eta 2 gn. Tit. 5 gn. Art.).

Nahiz-eta hain arautegi zaindua izan paper gainean, gehiena aurreikusita zuena, era guztietako desegokitze, inbidia eta ezakordio sortu ziren, eta zuzendariak oso larri kontrola zitzakeen, hurrengo atalean egiaztatzeke aukera izango dugun bezala.

III.1.3. Inprimategiaren eta Gazetaren plangintza ekonomikoa: Erlazio laboralak.

Behin eta berriro gauza biak loturik datozkigu. Gazeta eta Inprimategiaren jaurtaldi eta mantenuaren gastu eta sarbi-deak nahasirik agertuko zaizkigu, mugatu gabe, egitamu bat bakarra bailitzan.

Izan ere, ekonomi-plangintza hau ez dago dirua irabazteko zuzendurik, baina Administrazio Karlistak honi begira eginiko libramenduak hutsaren truke izan zirenik ere ezin dezakegu pentsa. Lehen esan dugun bezala Gazeta ekonomikoki beraz balia zedin nahi zen, nahiz-eta ahalik eta gehien zabaltzeko nolabait aile bakoitzarengatik ordaindu behar zen prezioa txikiena izan zedin ahalegindu.

Bestalde, gastuetariko erdiak Inprimategiko langileei ordaintzen zitzairen soldadari zegozkion, tinte-papera eta mandatariek beste erdia zaramatelarik. Sartzeei zegokien atal horretan salmentatik nahiz Gazetaren harpidetzatik eta hemen argitaratutako beste inpreso batzutatik zetozenak ikus zitezkeen.

Nomina-gastuak berdintsu sailkatzen ziren administrazioari eta tipografiari zegozkien ataletan. Lehenengotan bien artean 2.300 errealek izatera iritsi ziren, kontzeptu batzurengatik hau aldatzen bazen ere: aparteko orduak eta abar. Lehen aipatu den bezala "Intendencia General de Valores" zeritzanak ordaintzen zituena zuzenki kontu hauek. Bai-eta 38 en amaieran eta 39 en hasieran nomina igo egin zen 5.000 errealek beiloiz izatera helduz. Gel-

ditzen zaizkigun gastuak paperetan eta mandatarien ordainketan egin zirenak ditugu, bulego-gastuak, kandelak eta abar ahaztu gabe, noski. Lehendabizian nominen kopurua baino gorago zeudela esango dugu; 35. urtean 2.800 izan zirenetan 38 en azkenetan, berriez, 3.300 inguru.

Ondoren eta garai bakoitzeko adibide gisa nomina eta gastu-zerrenda horietako bat ikusi ahal izango dugu. Sanz-ek 1.835 ko Abenduan azaldu zituen gastuak honako hauek izan ziren:

Konfidenteak	641 erreal
Kandelak eta egurra	97 erreal
Prentsa-harriaren kokapena	17 erreal
Erredakzio-arauak (erreal bat egunero) ..	30 erreal
Papera	1.788 erreal
Soldadu bati	8 erreal
Bulego-gastuak, plumak, otil-orriak ...	38 erreal
Gasteiztik korrespondentzia ateratzeko duten mandataria	76 erreal
Nafarroako Biltzarraren ordezkari bati ..	20 erreal
Paperak jartzeko apal bat	80 erreal
GUZTIRA	2.795 erreal (57)

1.830 ko Azaroan kontzeptu hauengatik egondako gastuak honako hauetan konkreta daitezke:

Alejandro Aldekoari paperaren kontuagik	2.576 erreal
Aparteko gastu eta almagaznagatik Pedro Lasala atezainari ordaintzen zaizkio	673 erreal
GUZTIRA	3.249 erreal

Halere, nomina edo soldatak hurrengo zifra hauek izatera iritsiak ziren:

Zuzendaria (M.Sanz)	833 erreal
Diruzaina (F. Huarte)	477 erreal
Ofiziala (F. M. de Gorostegui)	138 erreal
Ofiziala (J.Colina y Muñoz)	138 erreal
Atezaina (Pedro Lasala)	83

Inprimatzailea (K. Apaolaza)..... 666 erreal

Administrazioa GUZTIRA 2.338 erreal

Kaxaria (Cosme de la Peña 240 erreal

Kaxaria (José de Undiano 240 erreal

Kaxaria (Manuel Soriano)..... 240 erreal

Prentsaria (J.M. Gorosabel) 90 erreal

Prentsaria (Juan Ramirez)..... 21 erreal

Jotzailea (Sabás Morrás) 45 erreal

Kanpaina prentsako kaxaria 240 erreal

(Andrés Gorosabel)

Kanpaina prentsako prentsaria 180 erreal

(José Amileta)

Tipografia GUZTIRA 1.381 erreal

"Aparteko lanengatik hil honetan bertan

ordaintzen zaie" 240 erreal

GUZTIRA 1.621 erreal

Ordenantza (Mariano Bisaires) 360 erreal

Ordenantza (Fermin Yraegui) 360 erreal

Ordenantza (Ramón Apaolaza) 360 erreal

Ordenantza (Juan José Urtiaga) 120 erreal

Atezaina (Manuel Martín) 30 erreal

Ordenantzak GUZTIRA 1.230 erreal

"Manuel de la Sota ofiziale jaunari eta Casimiro Roa y Rozas kontaduriako enkargatuari 277 erreal eta 26 mr.".

Nominak GUZTIRA 5.466 erreal (58)

Kopuru honi askotariko gastuak erantsiko bagenizkio, hil honetako inprimategi-gastu guztiak 8.715 errealetaoak lirateke. Gastuak gora zihoazen bitartean, ikusten denez, irabazietan, Gazetaren harpidetzak kontutan izanik behintzat, beherakada handia nabari zen.

Hasera batetan eta harpidetza kontzeptuengatik bakarrik 18.188 erreal jaso ziren, nahiz-eta hauetatik efektiboak 17.796, izan. Zenbaki hauek 1.836 ko Azaro-Abendu arte mantentzen dira,

ordudanik beherakada handia emanez. Honela, esate baterako 1.837 ko Martxo-Apirila hilabeteetan 13.191 erreal jaso izan ziren, eta 38 ko Azaro-Abenduan 13.038 bakarrik, azken hauetariko onena izanik.

Jeneralki 36. urtearen hasieratik amaierara hilabetebiko 18 tik 17.000 ra bitarteko errealak jaso izan ziren eta 13 tik 11.000 ra gelditzen diren hilabete bietan.

Hau da, hasiera batetan 5 tik 6.000 ra erreal gastatzen ziren bitartean, ordainketa guztiak kontutan harturik, harpidetzengatik bakarrik 8.500 erreal jasoko lirateke, honi beste inpresu batzurengatik sar zitekeena gehituz. Alderantziz, gastuak handiagoak direnean, 9.000 bat erreal, irabaziak 6 edo 6.500 bakarrik izatera jaisten dira. Honela, bada, inprimategia guztiz eskasa eta defizitarioa izan zela garbi ikus daiteke (59).

Guzti honi edonori buruko ileak tente jarriko lizkiokeen arazo bat lotu behar zaio, langile eta enplegatuei emandako anoia na (jatekoena) hain zuzen ere. Gerra denboran egon ohi den janari-eza kontutan harturik azken hau, janaria alegia, soldata edo etekina bezain beharrezkoa zela esan genezake. Egunero haragi eta ogi zati bat banatzen ziren, hauek hartzeko kontzeptu asko bi de zirelarik. Gure kasuan (artean) baziren soldata kobratu gabe anoia bakarrik hartzen zuten langileak ere. Hala, 1.839 an 39 zi ren Inprimategi Errealeko enplegatu eta behargileen artean banatutakoak (60). Janari hauek eman behar zituen Onatiko udaletxeazenez, herria kanpotarrez beterik zegoela ikusirik edo hauek ugaritu zirela igarrita janaririk ez zutela emango esan zuten, Administrazioarekin eztabaida edo konponezin batzu egonez (61).

Orokorki, Inprentak izan zituen hestuasun ekonomikak nahiko handiak izan ziren dirudienez, dokumentuetan Administrazioari sarritan eginiko deiak agertzen direlarik. Ager zitekeen aparteko albisteren bat inprimatzeko baliabide teknikoen faltan ere aurkitu izan ziren (62).

Baliabideen gabezia honekin batera beharginen edo langileen eskaerak dakusgu, batzuetan, zor ziren soldatak ordain zitezkeen eginak, eta beste batzutan, berriz, lehen aipaturiko soldatak igotzeko. Soldata igotzeko egin ziren eskaera hauek Sanz jau naren oposaketa aurkitu zuten beti, honek informeak bidaltzen bait zituen bere ezakordioa adieraziz (63).

Hara, 1.836 ko Urtarrilean, lanean hiruilabete zeramatenean, Inprimategiko langileek eskabide bat egin zien agintari-iei fabore edo laguntza eskatuz, ordurarte ezer kobratu gabe zeuden-eta. Hori baino lehenago Nafarroan, lan egiten zuten tokietan, behintzat, familiak mantentzeko lain ematen zitzaien(64). Kategoriaz igotzeko egin zuten eskaera izan zen langileek beren burua promozionatzeko eta diru gehiago irabazteko asma zuten formetariko bat. Langileek soldatak altxa zietzaieten erabili zuten marru bat zera izan zen, kategoriaz goratzearen eskaera (65).

Guzti honekin,eta fitxan lehen esan dugun bezala, soldata edo alokairu-tasa teorikoak finkaturik zeuden, baina benetan kobratzen zena, edo hobeki esanda, kobratu nahi zena baina beran du zetorrena, heren bat zen bakarrik. Karlista Gobernuak planteaturiko neurri gogor gisa.

Nahiz ordainketak burutzeko zegoen zuzentasun edo erregu-laritate ezagatik, nahiz Inprimategiaren barnean sortu ziren tentsioengatik, edo beste inprenta batzutan etorkizun hobea edo garbiagoa ikus zitekeelako 1.938 ko Urrian hasi eta 39 ko Urtarrila bitarte horretan krisi handi bat gertatu zen, mandatarien aldetik egondako gogorkeria eta ihes egiteko asmoak era honetan labur daitezkeelarik:

Hasteko, lehen aipaturiko boletina ateratzeko Gudaldegi Nagusiaren mugimenduei jarraitzen zien prentsa martxan hasi zenean, Kastor Apaolaza-k eskari bat bidali zuen prentsa horren zu zendaritza berari eman zekion eskatuz. Eskari hau Sanz-en nota batekin heldu zen hura (eskaera) ezestima zezaten ahokatuz (66). Apaolaza-k abantailak ikusten zituen errege izateko zegoenaren-gandik hurbil egonez, edota Oñatiko Inprimategi barruko harremak hoztuta zeuden.

Hori gertatu eta berehala hango enplegatuek, lehen beste ren batetan ibilitakoak alegia, hasera batetan agindutakoa ez or daintzekotan lan egiteari ezetza emateko prest zeudela esan zuten.Miguel Sanz-ek indarrez beren postuetan egotera behartu zituen ordezkioak aurkitu arte, eta txantaia eginez itzultzeko eduki zitzaketen asmoak burutik kentzeko (67).

Dirudienez kasurik zaratatsuena gerra hasi eta lehenengo mementotik Nafarroako Batzordearen zerbitzuan zeuden inprimatzai leen "guardia zaharreko" zen Juan Ignacio Oyenarte-k aurrera era

man zuena izan zen. Tolosakoa eta inprimatzailea zen. Egoeragatik eta ez-ustean Iruñean bahitu eta preso egin zuten liberalak, bere zerbitzuak Karlista boletinean prestatzen hasi zelarik ihes egin ahal izan zuenean. Oñatira lekuz aldatu zenean, 38 ko Iraillean, Inprimategi Errealera pasa zen 38 ko Urrirarte, José Cosme La Peña inprimatzailearen lehentasuna onartu nahi ez-eta errieta batzu jaso ondoren agurtu egin zen. Gero, Errege-kuarteleko prentsan onartua izan zedin ere ahalegindu zen, hau denen helburua zen ikusten denez, baina Sanz-ek ofizio gogor bat bidali zuen bere aurka, eta eskaera ezestimatua izan zen (68).

Azken finean, guda bukatzeko zegoenean, Euskal Herrian behintzat, eta kontradikzioak gero eta zorrotzago egiten ziren eran langile-administrazioaren arteko erlazio laboralak, horrela dei egin badiezaiekegu, eta harremanak tirabira handikoak ziren, Sanz-en militarkeriaz atzera ezin zitekeen krisi sakon batekin amaitzeko.

III.1.4. Miguel Sanz y Lafuente: Oñatiko gazeta eta boletinen idazlari eta zuzendari.

Badira nahiko datu karlista aldizkari ofizialaren bizitza guztiaren zehar zuzendaritzaren, eta baita idaztekoaren, lana pertsona bakar batek aurrera eramanez zuela esateko. Egia da, ez dela inondik ere zuzendariaren edo idazlariaren izena agertzen. Hau bi erataratu uler daiteke: bata, militar eta politika abadagunearen diskrezio erakusmen bat izan liteke; bestea, garaiko literarioa zen prentsatik urruntze nahian, ofiziala zen aldizkari honek behar zuen seriotasuna izan zezan anonimatua bidez lortzearen saiakera. Baina izan liteke ere anonimatotz jазte hau barneko ahultasuna eta benetako idazle talde baten falta ezkutatzeko izatea, karlisten eskasiaren aurrean liberaleek bota ziezakieten trufaz eta isekaz hobeto defendatu ahal izateko.

Artikuluaren tankera homogeneoak, gai batzu behin eta berriaz azaltzeak eta Gazetaren zenbait alditan idazlari bat bakarrik dagoela aitortzeak bultzatzen gaitzute hori pentsatzera.

Kontsiderapen horretaz gainera badugu dokumenturik asko karlista argitalpenetatik arduratzen zen pertsona, bai zuzendari-

tzan, baita idazlaritzan, MIGUEL SANZ Y LAFUENTE, Oñatiko Unibertsitateko Errektorea bera, zela zihurtatzeko nahiz-eta geroago heltzen zitzaion zenbait materiale aski landua izanik, berak zuzendu edo zerbait moldatu baizik egiten ez bazuen ere.

Gai hauetan arduratu diren beste autoreek azal azaletik ukitzen dute zuzendaritzaren arazoa. Piralak, adibidez, apez bat izan litekela adierazten du. Azkonak bere aldetik abizena aurreratzen digu: SANZ, nahiz-eta, gu gehiago korapilatzeke, beste izen ezberdin batez bataiatu.

Ondoren aipatzen dizkizuegun lekukotasunak baliagarriak gertatu zaizkigu guri: Oñatiko Unibertsitatean kontserbatzen dena da lehena, Moral eta Politika Zientzietako Akademian dagoena bigarrena, Historiako Errege-Akademiakoa hirugarrena. Miguel Sanz y Lafuente izan zela Gazeta eta Boletinen idazlari eta zuzendari bakarra diote dokumentu hauek.

Dokumentu hauetako lehena bere pertsonari buruzko txostena da. Liburu honetan azaltzen zaigu: *"Libro de Oposiciones y Recepciones de los Señores Colegiales y familiares del Colegio Mayor de Sancti Spiritus de esta Villa de Oñate desde 20 Septiembre de 1.710 en adelante"* Horrela dio:

"Dr. En Canones y en Theologia y en Leyes".

"Br. Dⁿ Miguel Sanz nral de San Martin de Unx en Navarra tomo posesión de la Beca y Catedra de Teología Moral y Religión el día veinte y tres de Noviembre de 1.826 con las solemnidades acostumbradas individuo honorario del tribunal de la Rota, con los honores de la antigua Camara de Castilla, rector en todos los años de la última guerra; en la actualidad, catedrático de término de Teología en Zaragoza; fué redactor de la Gaceta de Dⁿ Carlos. En el año 1.852 fué nombrado canónigo de la Santa Iglesia Metropolitana de Zaragoza".

Bigarren lekukotasunari dagokienez, Francisco Caminero Presbitero jaunak Sanz hil eta gero hutsik geratu zen Moral eta Politika Zientzietako Akademiako jarlekua batetzerakoan berari eskaini zion nekrologi-goraipamenean aurki dezakegu. Goraipamen hau Caminero honen Akademia-sarrerako hitzaldiaren barnean ematen da (70).

Caminerok hildakoaren garrantzia eta birtuteak deskribatu ondoren (71) guri nahiko fidagarria iduritzen zaigun aipamen biografiko bat ematen digu:

"Sus principios políticos, sumados con su celo religioso y patriótico, le llevaron á la defensa de una causa que no había de prevalecer, ya prestando su consejo á la corte de Oñate, ya redactando él solo la célebre Gaceta, órgano de aquella causa y su principal campeón en la prensa. Pero cuando su exquisita prudencia juzgó llegado el caso de seguir el consejo de la sabiduría que dice: *ne coneris contra ictum fluminis*, abandonó su papel militante sin abandono, terreno de paz, de consejo, de caridad, en el que logró los más envidiables triunfos para un sacerdote católico, sosteniendo a unos, convirtiendo a otros..." (72).

Ez du ematen, beraz, bere denborakideei Sanzek, bai prentsa ofizialean, bai oñatiar Gortean bertan, bete zuen paperak du darik geratu zaienik.

Historiako Errege-Akademiako Artxiboan hau zihurtatzen duten bizpahiru dokumentu ikus daiteke. Esate baterako 1.835 ko. Irailak 24 ean Sanz Gazetako idazlari bezala izendatzean Arabako Legution emana dagoena (73). Nahiko garrantzia ematen zaio izendapen honi, horregatik agintariei jakinarazi zien zuzendariak izan beharko zuen lan zaila erraztu ziezaioten (74). Sanz eta Estatuko Bulego-Idazkaria zen Wenceslao M. de Sierra bion artean postatrukezkotako gutunetan behin eta berriro iharduten da lan honen zailtasunaz.

Dena dela, gure zuzendariaren pertsonalitatea eta biografia hobeto osatzeko bere eskuz egindako txosten bati helduko diogu: "*Información de género, vita et moribus del Bⁿ M. Sanz*" 1.826 ean egina, eta Teologia Moraleko Katedra eta Beka eskatzekoarakoan presentatua (75).

Tafallan 1.826 ko Azaroak 3 an J.O. de Zuzaetak hartu zion deklarapen honetan argi azaltzen dira zeintzu izan ziren Sanzen arbaso eta gurasoak. Aita,^{F^{CO}} Javier Sanz, eta Maria de Lafuente ama, Ziraukikoa aita eta Orangoa ama. Biak medikuntzarako dedikaturiko familien ondorengoak. Azkenik jaioterri eta jaioteguna ematen digu dokumentuak: San Martin de Unxen 1.804ko. Urriak 14 ean jaio zen gure gizona. Deklarapenak honela dio:

"... que es cristiano viejo, limpio de toda mala sangre de judíos, moros o penitenciados por el Sto. Oficio (...) que el dicho B.D. Miguel Sanz, sus padres abuelos y demás ascendientes por ambas líneas son y han sido amantes y celosos de los legítimos derechos de la Soberanía del Rey, sin que haya fama ni rumor de haber pertenecido a la Sociedad de Comuneros, a quien el Sr. Emperador Carlos V declaró

por traidores, ni a otra laguna reprobada por nuestras leyes, que es noble hijodalgo y de sangre honrada, habiendo el, sus padres, abuelos y demas ascendientes por ambas lineas estado siempre en posesión de la Hidalguia, sin que jamás haya habido rumor en contrario, que es honesto, virtuoso, de buena salud, de entendimiento claro, y aplicado al estudio; que no ha sido novicio ni desposado..."

Horrela bada, 22 urte zituela Unibertsitateari lotuko zaio, hemendik aurrera, oztopoak gaindituz, 1.830 katedra lortuko duelarik eta hurrengo urterako errektore ordaina izendatzea. Azkeneko izendapen honek, Joan Krisostomo Etxeberriaren protestak sortuaraziko ditu, zeren, Unibertsitateko ikasleen Dekanoa baitzen eta ohi zen bezala berari tokatzen zitzaion kargua (76).

Gainera, 1.833 ko. Azaroak lehenengoan Unibertsitateko Errektore izendatu zuten (77). Urteoro bezala kurtso akademikoak hasterakoan errektoratzarako hauteskundeak egiteko ohitura zegoen, baina gerra hasia zela eta hauteskunde hauek suspenditzea erabaki zuten. Horrela bada, Sanz gerrate guztian zehar jarraitu zuten Errektore bezala nahiz eta liberal gobernuak Unibertsitatea istea erabaki zuen, geroago karlista administralgoak Errege eta Unibertsitaten Pontifiziozenaren pean 1.836 ko Martxoan birerai-ki bazuen ere.

Ez dago dudarik ere horrelako elementu bat D.Karlosi es timagarria izango zitzaiola, bai ideologiaren arloan eta ideologia honen zabalkuntzan, bai-eta Hezkuntza-politikaren arloan ere. Eta linea politiko hau nolakoa zen duda izpi bat geratzen bazaiagu, ikus ditzagun berak, errektore bezala, karlista gobernutik jasozituen instrukzioak eta jende orok ezagun zitzan Gazetan argitarata eman zituenak.

Harartean zutik zirauen ikasketa-plangintzari segituz Filosofia, Legeak, Kanonak eta Teologia Sakratuaren Fakultatei zegozkion ikastaroa ireki zezan agindu ondoren horrela zehaztatzen du:

"... y sobre todo, que V.S. cuide específicamente de la conducta moral y política de los estudiantes, y de que sus maestros les imbuyan en la más religiosa y sólida doctrina, sin permitir en esta materia la menor contemplación y disimulo. Verificado el nombramiento de Catedráticos en sustitución lo elevará V.S. á conocimiento de S.M., antes de que den principio á la enseñanza, haciendo una relación sucinta de los positivos y antecedentes literarios y políticos de cada uno de los nombrados" (78).

Irakaskuntzara emaniko urte hauetan zehar, Miguel Sanzek, teologo eta apez heinari loturik gehienetan, bizpahiru hezkuntz-irakasketa eraman zituen aurrera. Hala nola 1.835-36 bitarteko ikastaroan Erlijioa, Hizlaritza eta Liburu Sainduak; 1.836koan Erljioa, Fisika eta Etika; 1.837-38 koan Erlijioa, Fisika eta Teologia; eta 1.838-39 ko kurtsoan, azkenik, Erlijioa, Fisika eta Teologia irakatsi zituela (79).

Bere jokaera karlistadan nabarmena izan bazen ere, gerra bukatzean primeran moldatzen da egoera berrira eta, 1.840 urtean Unibertsitateko errektore ikus dezakegu. Eta bera buru zela aldaketa bitxi batzu estudiantuko diren klaustro bat egingo da. Madri leko Gobernuak aldaketa derrigortzen zuten zenbait disposapen za baldu zuen-eta. Aldaketa hauen barnean, beste batzuen artean, Erljio katedra ezeztatzearena zegoen. Berari zuzenki ukitzen zion aldaketa zen hau eta azpikeriaz jokatzu lortu zuen egoera berriak zekarren farrastaldiatik salbu ateratzea. Hala, 1.840 ko. Urriak 18 ko klaustro honetan Sanzek oraindik zutik zirauten i-kasgaiak jabe zen katedratiko bakoitzak berea har zezala proposatzeko du. Eta...

"respecto a aquellos, cuyas asignaturas hubiesen sido reprimidas por las leyes que rigen, proponía (Sanzek) al claustro, que se les adjudicase en propiedad una nueva cátedra, igual en obtenciones y categoría á la que poseían como propietarios con arreglo al plan gral de estudios de 1.824..." (80).

Neurri hau onarturik Miguel Sanzek Legegintza-Hastape-nak eta Berezko Zuzenbidearen Katedraz jabetu zen. Horiorrela, nola irakasle guztiak beronartuak izateko azpi-joko gehiago behar zen, honelako jira eman zion goitik esandakoari:

"... que en atención á que dho S. Dr. Dⁿ M. Sanz puede prestar en la Universidad en el importante servicio de enseñar las Matemáticas, Física experimental y Geografía físico-matemática, se encargue por este año de estas asignaturas, y confíe su cátedra de Dro Natural al Dr Dⁿ Juan Martin de Gangoiiti" (81).

Berdin, bere ardurapean gelditu zen ere Hizlaritza Sakratuaren asignatura.

Unibertsitatea berreraikitzeak (82) eta egoera berriak sorturiko nahaste-borrasteak, ondorio bezala, damutasunezko le-

loak eta karlista kausako gakotik askatu nahia dakar, hartan buru-belarri sarturik ibili zen jendearen artean ere, Sanz berau buru zela. Honi dagokionez, bada dokumentu interesgarri bat, Erretore ordainak sinatua, non azaltzen baita zer zaletasun gutxizion irakaslegoak D. Karlosi, eta oro har, liberaltzat kontsidera zitekeela irakaslegoa esanez (83).

Baina 1.840 ko Azaroak 1 Errektore izateko, ohizko bait zen hauteskundeakurteoro egitea, oraingoan Sanzek errektorgoa galduko du eta Jose D. Zuzaetak irabaziko. Halaz guztiz ere, urte bete pasata, kargurako hautatua berriro izanik, errektorgoan ikusiko dugu berriro (84). Ikasturte honetan Fisika, Literatura eta Historia irakatsiko zituen.

Azkenik, D. Karlosen saialdi luze hura porrot egin eta gero, Oñatiko Unibertsitate gainera zintzilik zegoen Damoklesen ezpata 1.842 ko. Urriak 18 an goitik bera jautsiko zaio. Horrela bada, ateak berrireki egiten baditu ere ez da ia Unibertsitate izateko Instituto izateko baizik. Miguel Sanz egingo dute Instituto honetako zuzendari eta kargu honetan jarraituko du 1.845 ko Abenduak 20 Etxeberrria eta Ruiz-Zenzano irakasleak bere ordainez jarri ziren arte (85).

Ia ia seguru handik gerora Oñati utzi egin zuela eta gazte denboratik ikas-loturak zituen Zaragoza hirira alde egin zuela (86). Han, gorago aipatua geratu den bezala Katedraleko kalongez izendatua izan zen 1.852 urtean, eta Teologiako Katedratiko geroxeago.

Sanzen izpiritu moldakorra garai honetarako nahiko sentikorra izan beharko zen, eta bere integrakuntza politika egoera berrian funtsezkoa benetan, zeren 1.852 ko urte horretan bera hautatu baitzuten Castaños jeneralaren hiletan irakurriko zen hitzaldia idazteko. Liberal alderdiko politiko eta militarren artean hain nabarmena izan zenari Sanz laudoriozko kantu bat zuzentzen. Ikustekoa, alajaina! (87).

Beste gailurramendu batek bultzatuko du hurrengo urtean Erreinuko hiru-buru aldera, Rotako Goi-Hauzitegiko izeneko Aholkari bezala izendatzen dute-eta. Hala, 1.867 urte arte eramango zuen kargu hau, salbu instituzioa suspenditua egon zen bitartean, hots, 1.855 ko. Abuztuak 25 tik 1.856 ko. Urtarrilak 6 arte (88).

Behin Madrilen ezarri zenez gero ez du ohoreok eta karguok besterik jasoko. Hala da eta 1.860 ko. Maiatzak 27 an urte berean Juan de Cuetok hutsik utzitako Moral eta Politika Zientzitatako Akademia jarlekuaz jabetuko da (89).

Postu honetan egingo dituen hogeitaz hamar urte luzeak intelektual ariketari jotzeko balioko zaizkio, batzuetan instituzioaren baitan sortuko diren eztabaidetan eskuharturik, besteetan Gazeta ren zuzendari izan zenetik kezkatzen zuten gaiei buruzko txostenak idazten dituelarik. Konkretuki, guk lekutu dizkiogun lanak, Moral eta Politika Zientzietako Akademiako ekintzari dagozkionak, halebila, hauek dira:

Lehenik bere sarrerako diskurtsoa izenburu honekin:

"La moral cristiana ha sido el poderoso elemento de nuestra civilización: la moral filosófica, por sí sola, era importante" (90).

Eztabaida hauetan hartu zuen parte:

"De los indultos generales y particulares" (91).

"Del influjo que tuvo la Iglesia en la abolición de la Esclavitud" (92).

Eta Memoria hauek idatzi zituen:

"Adquisición de bienes por la Iglesia" (93).

"Reducción de días festivos por acuerdo de ambas potestades" (94).

"Sobre el celibato eclesiástico" (95).

"Sobre la intervención del clero en la Enseñanza Pública" (96).

Azkenik zerrenda honetan sartzekoa da ere higienilari ospetsu izan zen Pedro Felipe MONLAUren sarrerako diskurtsoarekiko erantzuna (97).

Txosten hauetan lantzen eta erabiltzen diren gaiak eta ideiak handik hogeitamar edo hogeitamabost urte lehenagotik gazeta eta boletinetan erabiltzen zirenak gogoratzen zaizkigu.

Baina oraindik ere heldu beharko zen Miguel Sanz politika maila altuago batera, parlamentari izatera, alegia. Beraz, 1.866-67 tarteko agintealdian lortu eta biziarteko Senadore postuaz jabetuko da 1.867 ko Apirilak 11 an. Nahiz eta denbora gutxi postu

berri honetan irauñ ahal izan zeren, "Gloriosa" delako altxamenduak moztu baitziren nafar parlamentariari karrera, 1.968 ko. Maiatzak 20 ean.

Izendapen, onartze eta zin egiteko mementoak kenduz gero, senatore egon zen urte luze horretan ez zen bere politika aipatuegia izan (98). Eta 1.866-67 ko agintaldian Frantzia eta Errusiako emperadoreen kontra gertatu zen atentatuari buruz Senatuak onetsi zuen proposamenaren aldetik jotzen du (99). Hurrengo agintealdian Gurutzadako Komisari izandako Manuel Lopen Santaela jaunari Rotako Hauzitegiak eman zion barkapenezko epaiatz informatzen du Ganbara (100). Eta azkenik Lehenengo Irakaskuntzarako Lege-projektua aurrera eramaten ari zen komisioan zegoen. Burgosko Artzapezpikuaren ordezkartzeko senatore bat hautatzea, berak izan zen botu gehiena jaso zuena; 73 botutarik 70 botu lortu bait zituen (101).

Gainerakoan, aipagarri da ere Senatuan sartu zen urte beretan "klase pasiboa" deitu sailera pasa zela, hots, erretiroa hartu zuela 44 urteko zerbitzuen ondoren eta urteko pentsiotzat 3.840 ezkutu jasotzen zituelarik (102).

Oñatiko Gazetaren idazlari eta zuzendariaren ekintza balantze orokor batetan pisatu behar bagenu, eta bere garaikoen lekukotasunez fidatzen bagara, prestakuntza handi eta jakintza zabalaren jabe zen gizona dugu, Historia, Matematika, Teologia eta Fisika hain gai desberdinak irakasteko gai izan zen gizona; eta bestetik, idazteko erraztasun handia, Gazeta bat moldatzeko kasetari-konpromisoa bere bizkarrean, bakarrik, eraman bait zuen.

Baina hala guztiz ere, ekintza negatiboen saila aztertuz, integrista eta kontserbadore izaeragatik, eta bere planteamenduek zuten okerkeria eta maltzurkeriengatik, geroko zenbait autorek arbuigarri hartuko dute bere obra guztia. Piralak, halako gizon zuzenak, honela zioen Sanzek ontzat hartzen zuen kazetari-maximari buruz hitz egiterakoan: *"Mentir jamás; pero ocultar la verdad es indispensable"* (Sanzen maxima). Bere informaketa-konzeptzioari buruz asko esan nahi digu honek. Eta gazetak eta boletinak irakurri ondoren baieztatze hau egia eta errealitatetik ez zela urrunegi ibiltzen ikustera iritsi gara gu.

III GEHIGARRIAN Sanzek Estatuko eta Despatxuko Idazkaria zen Wenceslao Sierrari bidali zion gutun bitxi bat jakin

ria berregiten dugu. Gutun honetan Sanzen pentsamolde berezia argi eta garbi ikus daiteke, eta lehen aipaturiko Piralak zioen berea zen zoragarritzko maxima hura, "gezurrik sekulan ez,..."arena, halegia, azaltzen da bere kontextu orokorrean.

III.1.5. Informazio ez ofiziala den parte idazteko iturburuak: Espainol eta atzerriar prentsa.

Ofiziala ez den parteko atala osatzea materiale ezberdi nez baliaturik lortzen da. Idazlaritzan eskuratzen diren gutunak, hauek Espainako leku guztietatik bidaliak, bai liberal aldetik, bai karlista aldetik, edo ahoz aho zabaltzen diren zurrumurruak osatzen dute. Baina sarritan, garaiko egunkari espainol edo atze rritarren irakurketara joaz.

Gaurko irakurleak onuragarritzat hartuko luke Sanzek in formazioen iturburua aipatzeko zuen ohitura. Berak honela espli katzen zuen hau. Esaten zuen Espainiari buruzko berriak, baina a tzerritar egunkarietatik bilduak, Espainiako notizi sailean sar tzen zituela. Halere, beraren iritzi propioez erantzun lezakeela baina ez besteen iritzi. Horregatik, berriak jasotzen zituen egunkarien izenak ematen ere ditu (103).

Errege-Inprimategiko Idazlaritzatik bada, Frantziako, In galaterrako, Alemaniako, Austriako, eta, noski, Espainiako egun kari garrantzitsuenak igarotzen ziren. Ez zuen axolarik zèr nola ko ideologia zuten, hara heltzen ziren adibidez "*El Vapor*" edo "*La Gacette du Languedoc*" hain kontrakoak, baina Gazetako idazla riari axola zitzaiona zera zen, Espainiako politiko-militar egoe raz zerbait ekar zezatela.

Noiztik nola iristen ziren egunkariak Oñatira? Badakigu ingeles egunkariak astero heltzen zirela, Gazetako zenbait toki tan honelako gehigarritxo hau ikusi ahal izan dugu-eta: "No hemos re cibido esta semana los periodicos ingleses".

Hala guztiz-ere, egunkarien iraunkortasunak ez zuen oso handia izan behar. Gazetako zuzendariak berak Estatuko eta Despa txuko Idazkariari 1.836 ko. Apirilak 5 ean bidalitzen zion gutun batean egunkaria berant iristiaz kexatzen da. Une berean Madrile ko "*La Abeja*", "*El Jorobado*", "*El Español*" eta "*La Gaceta de Ma drid*" egunkarien harpidedun egin dadila eskatzen dio (104).

Egunkari batzuek maiz izango dira erabiliak. Hau gertatzen da *"Herald"*, *"La Gacette de France"* eta *"El Eco del Comercio"* kasuetan. Baina beste batzuek askoz gutxiago erabiliak izango ziren, interes txikiagoa eskaintzen zutelako edo Errege-Inp^{ri}mategian noizean behinka bakarrik eskuratzen zituztelako agian.

Garaiko hasimasizko kazetari-sistimek eta hedabide txarrek (agentziak, ordezkariak, lokalak, komunikabideak, etab...) besteei publikatutakoari heltzera derrigortzen zuten sarritan. Zentzu honetan, hirugarren batetik hartutako periodikuen notiziak Gazetakoek erabiltzen zituztela konstatatu ahal izan dugu. Halere, azterketa egiterakoan bigarrenak izan ditugu kontuan bakarrik.

Hauen jatorri geografikoari esan dezagun, Oñatiko idazlariak erabili izan zituen argitalpenak orokorki kontsideratzen baditugu, atzerritarrak espainolak baino erabiliagoak ziren: Baina nazionalitate bakoitza separat^{ur}ik kontsideratzen baditugu espainolak aurrez aurre azalduko zaizkigu; bigarren postu batetan, nahiko gertu, frantsesak izango dira. Dena dela, erabilkeraren ebolutzio bat nabaritu^{ko} zaio, egunkari espainolak gero eta gehiago agertzen dituelarik frantses periodikuen kalterako.

Lehen frogatu ahal izan dugun bezala, atzerritar prentsa eta espainol prentsa batera erabiliak ziren *"Noticias de España"* izenburuaz zetozen sailtxoa osatzeko. *"Noticias extranjer^{as}"* dei^tutako sailtxorako, berriz, ez da ia ia atzerritar prentsa beste^{rik} erabiltzen.

Espainol kazetari-hesparru honetan argitalpenak hiriburu garrantzitsuenetan daude kokaturik: Madrilen eta Bartzelonan, batez ere, baino baita ere Cadizen, Zaragozan, Valencian, liberalek nagusitasuna duten tokietan. Beraz, argitaratzen diren periodiku eta aldizkari politiko gehienak karlista ez den aldekoak dira: moderatuak, progresistak, utopikoak, ... aukera gutxi izaten zuten gazetakoek beren prentsa propioa aipatzeko. Halere, Gazetak katalandar egunkari zen *"El Joven Observador"* rekin elkar-truke egiten zutela guk lekututako dokumento batean frogatu dezakegu (105).

Esan denaren arabera, eta kuantifikatu nahian, 180 ale oinarritzat hartuz, Gazetatik 90 eta Boletinetek beste 90, zundaldi bat egiten saiatu gara. Nahi izan dugu albiste multzoaren argitalpen bakoitzaren garrantzia zifretan ezartzea, eta bai nazio-

-taldeka eratutako argitalpen sailean eragipena ikustea ere.

Pentsatzen dugu zenbaketa honetan kontsideratu behar den unitatea ez dela Gazetako Idazlaritzak kontsultatu duen ale kopurua izan behar, ale hoietatik iturburua aipatzuz atera den albiste kopurua baizik. Zenbait kasutan periodiku berberatik bizpahiru notizia ateratzen dira, baina, hala guztiz ere, notizia ezberdin hauen kopurua da guk benetan adierazgarri kontsideratzen duguna.

Bi hitz egunkarien izenei buruz. Gazetak atzerritar egunkariak aipatzerakoan gasteleeratuak ematen ditu batzutan, hizkuntz propioan bestetan, eta zenbait kasu gutxitan, laburduraren bidez. Guk Gazeta erabili zuen era errespetatu dugu.

Gazetako zenbaki hauek izan dira zundatuak: 1-30; 60-89; 121-140; 181-190.

Boletinean zenbaki hauek izan dira zundatuak: 1-40; 74-94; 130-150; 170-180.

GAZETA ETA BOLETINEK ITURBURU BEZALA ERABILTZEN DITUZTEN ESPAINOL ARGITALPENAK ETA ERABILIAK IZAN DIREN MAIZTASUNA.

ARGITALPENA

ALBISTE KOPURUA

<i>EL ECO DEL COMERCIO</i>	(Madrid, 1.834-49) Liberal progresista eta foru-kontrakoa	188
<i>EL ESPAÑOL</i>	(Madrid, 1.835-37 eta 1.845-47) Moderatua eta Karlisten aldekoa.	65
<i>EL CASTELLANO</i>	"Periódico de Política, Administración y Comercio". (Madrid, 1.836-46) Liberal aurre- rakoia.	54
<i>DIARIO MERCANTIL DE VALENCIA.</i>	(Valencia, 1.833-72)	30
<i>EL VAPOR</i>	(Bartzelona, 1.833-38). Liberala, erromantikoa, sozialista utopikoa.	24

ARGITALPENEA

ALBISTE KOPURUA

<i>GACETA DE MADRID</i>	(Madrid, 1.834...) Lehen "Gaceta del Gobierno" eta "Gaceta Nacional" izandakoa. Gero <u>a</u> go gaurko "Boletín Oficial del Estado" bihurtuko da.	25
<i>EL GUARDIA NACIONAL.</i>	(Bartzelona, 1.833-46) Liberala	22
<i>EL MUNDO</i>	"Diario del Pueblo" (Madrid, 1.836-39) Liberala, progresis <u>t</u> a eta aurrerakoa.	21
<i>EL PATRIOTA</i>	(Madrid, 1.836-46) Espartero-ren aldekoa.	21
<i>EL RESTAURADOR CATALAN</i>	(Berga, 1.837-40) Karlisten organu ofiziala Kataluinian eta Aragoan	20
<i>EL CORREO NACIONAL</i>	(Madrid, 1.838-42) Liberal mo <u>d</u> eratua.	17
<i>LA REVISTA ESPAÑOLA</i>	(Madrid, 1.832-36). Moderatua "El Nacional"arekin batuz gero "LA REVISTA NACIONAL. deituko da.	16
<i>EL HABLADOR</i>		15
<i>EL JOROBADO</i>	(Madrid, 1.836). Satirikoa. Men <u>d</u> izabalen kontrakoa.	15
<i>LA LEY</i>	"Diario Universal" (Madrid, 1.836) Liberal moderatua. Antimonarkiko <u>a</u> eta karlisten kontrakoa.	10
<i>LA ABEJA</i>	(Madrid, 1.834-36) Liberal mode <u>r</u> atua)	9
<i>EL NOVICIO</i>		9
<i>EL NACIONAL</i>	(Madrid, 1.835-36). "La Revista Nacional", gero. Moderatua.	8
<i>EL JOVEN OBSERVADOR</i>	(Solsona, 1.834). "El Restaurador Catalan", gero Karlista.	6

ARGITALPENA

ALBISTE KOPURUA

EL ECO DE LA RAZON Y DE LA JUSTICIA	(Madrid, 1.837).Kontser- badore, karlisten aldekoa.	6
EL ECO DE ARAGON		6
LA ESPAÑA	(Madrid, 1.837-39)	6
EL CLAMOR		5
BOLETIN DE SAN SEBAS- TIAN	(Donostia). Liberala	5
BOLETIN DEL EJERCITO REAL DE ARAGON, VALEN- CIA Y MURCIA.	(Cantavieja eta Morella, 1.836) Cabrerak sortua. Karlista.	5
EL PORVENIR	(Madrid, 1.837). Donoso Cortesena	4
DIARIO DE ZARAGOZA	(Zaragoza, 1.797-1.907)	4
EL CORREO DE LOS PO- BRES	(Madrid, 1.838). Paper soila	4
EL TIEMPO	(Cadiz, 1.838)	4
DIARIO DE BENEFICEN- CIA		3
DIARIO MERCANTIL DE CATALUÑA	(Barcelona, 1.837-38)	3
EL MENSAJERO ARAGONES		3
EL LIBERAL	(Madrid, 1.836). Liberala	3
LA ESPAÑA DEL 7 DE JULIO		3
EL CORREO DE EXTREMA- DURA	(Badajoz)	3
LA PAZ	(Madrid). Karlista	3
LA VERDAD	(Valencia, 1.836-38)	3
LA CONSITUCION	(Madrid, 1.837).Liberala	3
DIARIO DE MADRID	(Madrid, 1.758-1.818)	2
DIARIO DE BARCELONA	(Bartzelona)	2
EL MATA MOSCAS		2

ARGITALPENAK

ALBISTE KOPURUA

EL CATALAN	"Diario de Principios y progresos" (Bartzelona, 1.835-36)	2
EL ARAGONES	(Zaragoza). Karlista.	2
EL MANCHEGO	(Ciudad Real)	2
LA ESTAFETA	(Madrid, 1.836-38) "Nosotros", gero	2
DIARIO DE CADIZ	(Cadiz)	1
BOLETIN DE BILBAO	(Bilbo) Liberala	1
BOLETIN DE VIATORIA	(Gasteiz) Liberala	1
EL DESENGAÑO		1
DIARI DE SEVILLA	(Sevilla)	1

ARGITALPEN KOPURU TOTALA;..... 50 ALBISTE KOPURU TOTALA....670

GAZETA NAHIZ BOLETINETAKO OFIZIALA EZ DEN PARTEA OSATZEKO ITURBU RU BEZALA ERABILIAK IZAN DIREN ATZERRITAR ARGITALPENAK NAZIONALITATEZ NAZIONALITATE TAXUTUAK; ETA ERABILIAK IZAN DIREN MAIZTASUNA.

FRANTSESAK

ARGITALPENAK

ALBISTE KOPURUA

LA GACETA DE FRANCIA	(La Gazette de France). Legezale.	81
LA GACETA DE LANGUEDOC	(La Gazette du Languedoc). Toulouse, 1.839. Legezale.	63
LA COTIDIANA	(La Quotidienne). Paris, 1.838. Legezale.	42
LA GUIENNA	(La Guyenne). Bordele. Legezale.	39

ARGITALPENAK

ALBISTE KOPURUA

LA CORRESPONDENCIA DE ESPAÑA	Baiona.	26
EL DIARIO DE DEBATES	(Le Journal de Débates)	24
EL FARO DE BAYONA	Baiona, 1.836. Legezale	15
EL CENTINELA DE LOS PIRINEOS	Baiona, 1.836. Legezale	19
EL ECO DE FRANCIA	(L'Echo de la France)	14
LA FRANCIA	(La France). Paris. Legezale	10
EL CORREO FRANCES		8
EL NACIONAL	(Le National). Paris	8
LA MODA	"Revista del Mundo Elegante" (La Mode). Paris, 1.833-39. Le gezale.	6
EL MEMORIAL DE BUR- DEOS	Bordele	5
EL MEMORIAL DE LOS PIRINEOS		5
EL MONITOR		5
EL DERECHO	Paris	4
EL GLOBO	Paris	4
EL REPARADOR		3
EL CONSITTUCIONAL		3
EL DIARIO DE PAU		2
GACETA DE LOS TRIBUNALES		2
DIARIO DE COMERCIO		2
LE SIECLE		2
LA PAZ		1
LA CENTINELA DEL EJERCITO		1

ARGITALPEN KOPURU TOTALA..... 26 ALBISTE KOPURU TOTALA ... 393

BRITAINIA HANDIA

ARGITALPENAK

ALBISTE KOPURUA

MORNING HERALD 71

MORNING POST 33

EL MENSAGERO 13

TIMES 8

GALIGNANIZ MESSENGER Nahiz eta Parisen argitara
emana ingeleseraz zegoen i-
datzita. 5

SUN 5

EL ALBION 3

EL CONSTITUCIONAL 3

STANDAR 3

EL GLOBO 3

MORNING CRONICLE 2

GACETA EXTERIOR DE LONDRES 2

ARGITALPEN KOPURU TOTALA 12 ALBISTE KOPURU TOTALA.... 153

ALEMANIA

GACETA DE HANNOVER 12

DIARIO DE FRANCFORT 7

GACETA DE E. DE PRUSIA 7

GACETA DE LEIPSICK 6

CORRESPONDENCIA DE HAMBURGO 5

CORRESPONDENCIA DE NUREMBERG 4

EL CORREO ALEMAN 3

GACETA FRANCFORT 3

DIARIO DE HANNOVER 2

ARGITALPENAK

ALBISTE KOPURUA

GACETA DE PRUSIA 2

GACETA DE CASSEL 2

GACETA DE SALZBURGO 2

DIARIO DE SALZBURGO 1

ARGITALPEN KOPURU TOTALA 13 ALBISTE KOPURU TOTALA 56

AUSTRIA

LA GACETA DE AUSBURGO 42

MERCURIO DE SUEVIA 10

MERCURIO DE FRANCONIA 8

EL OBSERVADOR AUSTRIACO 2

ARGITALPEN KOPURU TOTALA 4 ALBISTE KOPURU TOTALA 62

PORTUGAL

DIARIO DO GOBERNO 4

GACETA DE LISBOA 4

ARGITALPEN KOPURU TOTALA 2 ALBISTE KOPURU TOTALA 8

BELGICA

EL MONITOR 2

EL NOVELISTA 2

DIARIO DE LA H. 2

ARGITALPEN KOPURU TOTALA 3 ALBISTE KOPURU TOTALA 6

HOLANDA

ANDEBLAD 2

DIARIO DE L. 2

ARGITALPEN KOPURU TOTALA 2 ALBISTE KOPURU TOTALA 4

ESTATU BATUAK

ARGITALPENAK

ALBISTE KOPURUA

HERALD DE NUEVA YORD

2

CH: CRONICLE

2

ARGITALPEN KOPURU TOTALA 2

ALBISTE KOPURU TOTALA 4

POLONIA

DIARIO DE VARSOVIA

1

KAUSCH

2

ARGITALPEN KOPURU TOTALA 2

ALBISTE KOPURU TOTALA 3

BESTEAK

DIARIO DE PETERSBURGO

5

EL DIARIO

2

EL BUEN SENTIDO

2

EL MUNDO

2

COURY

2

ARGITALPEN KOPURU TOTALA 5

ALBISTE KOPURU TOTALA 13

ATZERRITAR ARGITALPENEN KOPURU TOTALA 71

ATZERRITAR ARGITALPENETIK ATERATAKO ALBISTE KOPURU TOTALA ..702

Datu hauek oinahrri izan dugula honako kuadro hauek eratu ditugu:

GAZETA OFIZIALA: ALBISTE PORTZENTAIA ITURBURUAREN

NAZIONALITATEAREN ARABERA

NAZIONALITATEA (ALBISTEAK)

Frantsesak 38,68

Espainolak 37,54

Ingelesak 17,21

Austriarrak 4,42

Alemanak 1,63

Besteak 0,48

BOLETINA: ALBISTE PORTZENTAIA ITURBURUREN NAZIONALI-
TATEA OINARRI HARTURIK

NAZIONALITATEA (ALBISTEAK)	8
Espainolak	57,87
Frantsesak	20,60
Ingelesak	6,29
Alemanak	5,38
Austriarrak	4,59
Besteak	5,24

I KOADROA

Ikus dezagun orain erabili izan diren argitalpen kopurua
nazionalitate sailaren arabera eta bilakatzen den bere erabilke
ra Gazetatik Boletinera

KONTSULTATUA IZAN DEN ARGITALPEN KOPURUA ITURBU-
RUAREN NAZIONALITATEA OINARRI HARTURIK

ARGITALPENAK	ARGITALPEN KOPURUA GAZETA	ARGITALPEN KOPURUA BOLETINEAN
Espainolak	32	45
Frantsesak	20	25
Ingelesak	12	11
Alemanak	6	12
Austriarrak	4	4
Besteak	4	15
TOTALA	76	112

II KOADROA

Parekatu ditzagun ondoren atzerritar albiste osoak espa
nol aldizkarietatik hartzen direnak. Zenbakitan honelako koadro
geratuko litzaiguke:

	GAZETA	BOLETINA	ALBISTE KOPURU TOTALA
Espainolak	229	441	670
Atzerritarrak	381	321	702
TOTALA	610	762	1.372

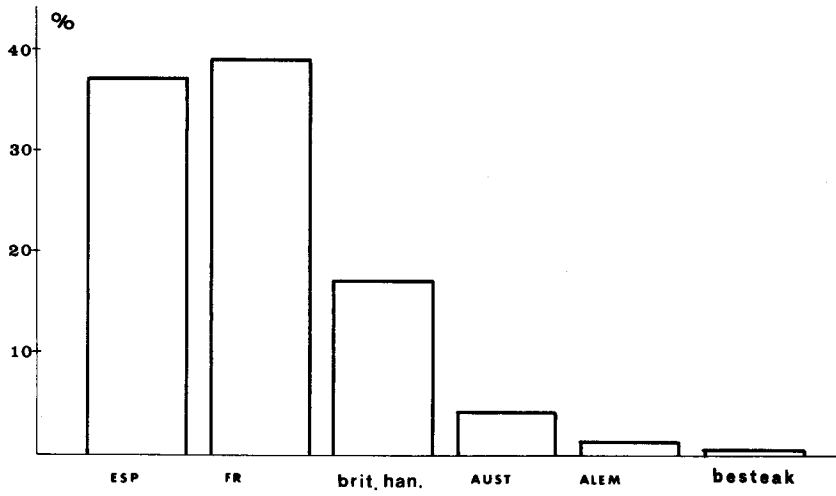
Eta portzentaiaetan:

	GAZETA	BOLETINA	ALBISTE KOPURU TOTALA
Espainiako	37,54%	57,87%	48,80%
Atzerritarrak	62,46%	42,13%	51,20%
TOTALA	44,45%	55,55%	100,00%

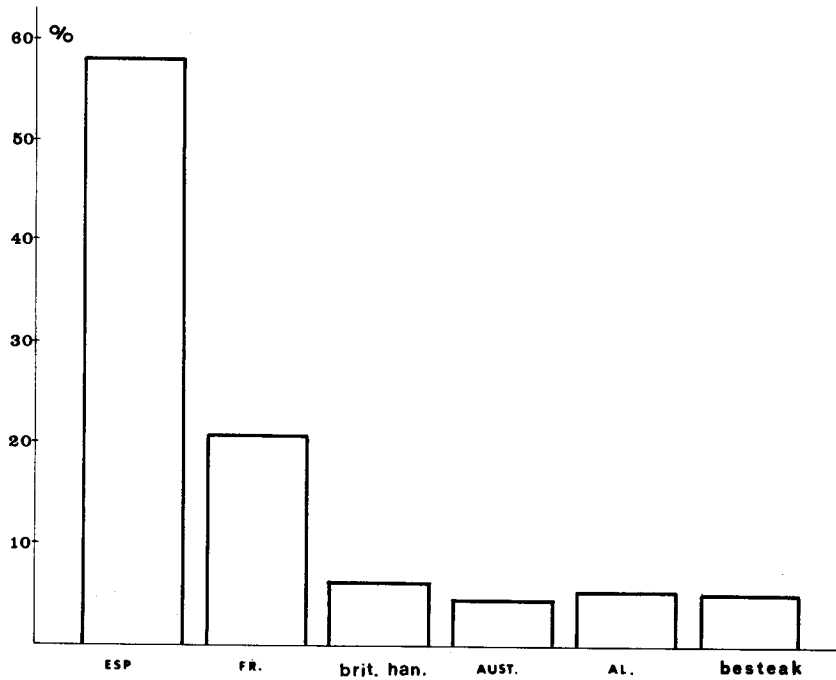
III KOADROA

Hitz gutxitan, dela espainol argitalpen kopuru orokorra, dela haietatik ateratako albiste kopurua, beste edozein nazionalitateren gainetik dabilela frogatzen da, horrekin batera bestea gehiagotzen doala ikusiz ere. Atzerritar periodikuetatik datozki gun: albiste guztiak batu egiten badira eta espainol egunkarieta tik etortzen direnekin parekatzen baditugu, guztira berdintsu ge ratzen zaigu. Bakarrik, atzerritar argitalpen kontu guztia espa nol argitalpenekin konparatzen badira, konparaketaren ondorioa haien aldera irtengo zaigu faboragarri: Gazetan 44 argitalpen a tzerritar eta 32 espainol; Boletinean 67 atzerritar eta 45 espa nol.

Mirestekoa da benetan, nahiz-eta gorago aipatu dugun beza la nolako trabak zituzten ezagutu, Karlista Administralgoak ge rraren textuinguruan hain urrun argitaratzen ziren aldizkariak O ñatira erakartzeko frogatu izan zuen arintasuna eta abilezia.

"GACETA OFICIAL": ALBISTE PORZENTAIA ITURBURUAREN NAZIONALITATEAREN ARABERA.

IDEM: "BOLETIN DE NAVARRA Y LAS PP. VASCONGADAS".

Dena dela, Gazetako Ofiziala ez den Parteak aurrera iraun zezan, periodiku hauetatik batzuek bakarrik gertatzen ziren derrigorrezkoak eta sail honen oinarriak bihurtzen zirenak: Batez ere frantses egunkari legezaleak: "*La Gazette de France*", "*La Gazette du Languedoc*", "*La Guyenne*", "*La Quotidienne*"...; espainol liberal periodiku garrantzitsuenak: "*El Eco del Comercio*", "*El español*", "*El Castellano*", "*La Gaceta de Madrid*"...; eta zenbait egunkari ingeles eta aleman: "*Herald*", "*Morning Post*", "*La Gaceta de Hannover*"...

Ofiziala ez den atalak Gazetako eta Boletineko azaletik heren bat baino gehiago osatzen duela eta aipaturiko periodiku hauek atalaren %90 rako mamia ematen dutela kontutan izanik, Oñatiko argitalpenak orokorki duen garrantzia kalkula dezakegu.

Argitu beharrean gaude ere atala osatzen duten bi sailak: Espainiako notiziarena eta atzerritakoarenak, alegia, hedapez kasik berdintsuak direla. Espainiako saila bestea baino piska bat handiago egina, baina atzerritakoan azaltzen diren albiste gehienak Espainiari dagozkiola ahaztu gabe.

III.1.6. Gazeta eta boletin banaketa

Fitxan adierazi genuen bezala, banaketaren oinarria Karlista Administrazioak jarritako posta zerbitzuaren antolaketan zetzan.

Hasiera batetan banaketa egiteko prozedura honela zen: Araba, Gipuzkoa eta Nafarroaren kasuetan Batzorde bakoitzera bidaltzen ziren, Bizkairako Arrasateko Harmen Komandantziaren bidez eta Elorrioko erreteriatik (aduanatik) eta Errege-Bidetik hurbil zeuden herrietarako Bergara Iruñerako zihoan ohizko postaz. Lan honetarako gudarako gauza ez ziren elbarrituak izan zitezten ahalegina egin zen (106).

Hurrengo hilean posta-antolamendua berregokitu zen Gazeta banatzeko prest egon zedin, eta ordurarte lanean aritutako egunak aldatu ziren (107). Bi hauek oso loturik zeuden, horrela bada banatzea pentsatzen zenean (Bizkaiko mendebaldera adibidez) Gazetari zirkulapen handiago bat eman zekion egiten zelarik (108).

Fitxan adierazi zen bezala, Don Karlosen isil-mandatarien antolaketa bi administraziook osatzen zuten oinarriaren inguruan mugitzen zen, Gasteizkoa bata eta Lizarrakoa bestea. Lehenengoa-ren barnean postetxea edo estafeta hauek zeuden: Irun, Tolosa, Urretxu, Arrasate, Durango, Urduña eta Areta. Bigarrenaren barruan, berriz: Lekunberri, Etxarri-Aranatz, Urantzia eta Irurtzun. Liza^{rr}ako administratzaile Tomás González zen, eta Gasteizkoa Jose Ma^{ri} Irigoien. Azken hau buru dateke arazo hauetan, eduki zituen kon^{ta}ktu eta zalutasunagatik.

Irigoien eta Gonzalez-ek gazeten banaketak ematen zien aparteko lan horregatik eta gerra bukatu arte, hararte irabazten zutenaz gain pezeta bat gehiago eman zekien eskatu zuten, eta izatera pasatuz Don Karlos "bere jarlekuan"egon zedinean; eskatutakoa eman zitzaien (109).

Baina aleak karlisten harmak kontrolatuta zeuzkaten tokietan banatzea ez zen egiteko guztia, hauek (aleak) etsaien artean sartu eta herbestetik egon zitekeen eskakizunari erantzun bat ematea ere komeni zen, zabalkuntza edo propaganda aldetik ga^{rr}antzitsua bait zen.

Gazeta, Karlista Administrazioaren espresio ofiziala izatearen funtzioa zuela ahaztu gabe ideia liberalen eta honen ideologiaren aurka burruka egiteko harma zen, zalantzarik gabe, lehen^{en} dabiziko mementotik etsaien propaganda ezeztatu eta aurpegia emateko eduki zezakeen interesa garbi ikusten zelarik.

Hau inprimatua izan baino lehen ere argi agertzen da, Donostiako boletinak (liberalenak) Probintzia osoan zebiltzan bezala ikusita Gipuzkoako Foru Aldundiak zuen kezka, beraiek ez bait zeukaten karlistenik ez herrietan jartzeko ezta Getaria eta Donostiako plazetan sartzeko ere (110). Gero, eta Sanz-ek bere eskutitzetan dioen bezala, gainerako ale batzu sartu ziren, 20-30 bat, etsaiak ziren soldadu taldeen artean, beraietan karlisten guda garaipenak eza^gutzera eman eta gogorik-eza sorterazteko (111).

Gainera, Don Karlos-en zale izan eta kristinoalderdian bizi ziren pertsonen ere aleak banatu behar zitzaizkien. Horregatik eta aleak etsai-plaza horietan sartzeko konfidenteen sistema bat antolatu zen.

Badugu hain arriskutsu zen egiteko horretan beren bizia galzorian jartzen zuten hiruren berri. Lehenengo alaster erori zen, 1.836 ko Abenduan hain zuzen. Miguel Martinez zuen izena eta Lerin inguruan harrapatu zuten postabidean Gazeta fardel batzu jartzera zihoanean. Ez dakigu zein izan zen bere azkena, baina Lizarrako postarien administratzaileak ez zela afusilatua izan uste du, sargentu agiria bait zeraman (112).

Beste biak Zacarias Gil eta Victor López ziren, Andosillakoak. Lehenbizikoa Karakarre eta San Adriandik, batzuetan Kaparrosorako eta beste batzuetan Azkoienarako zuzenbidez zeuden idazki-zorroen gidaria zen, eta beste lankide batzuen laguntza rekin Espainia barnera bidali behar ziren Gazetak postabidean jartzeaz arduratzen zen. Guzti hau ezer kobratu gabe egiten zuen, karlista arazoari zion leialtasunagatik bakarrik. Lehenego mementotik hasi zen hau egiten, 1.835 ko Abenduan, astero 200 ale banatuz. Lopez beranduago hasi zen, 36 ko Ekainean edo Uztaillean, bere egitekoa Lizarrako posta-administrazioa Gazeten bila joatea zelarik, gero. Nafarroako hegoaldera Gilen-nen eskuetara eramateko. Posta-administratzaileak deskribatzen dituen "eran personas enteramente desnudas de todo conocimiento" (113). Joku arriskutsu honetan gutxienez 1.838 ko Martxorarte ibili zirela ziurtasunez dakigu. Hala izan behar zuen, zeren eta agirietan egiteko honetan ibilitakoak afusilatuak izan zirela behin baino gehiagotan agertzen bait da.

Atzerriko harpidedunei bidali behar zitzaizkien alean banaketa egiterakoan arazo asko sortzen ziren. Gehienbat Karlista arazoak bere ideien zabalkuntza egiteko zuen nahia eta horretara ko zituen benetako ahalmenen arteko desfaseagatik. Gai honetaz benetan ardura zitekeen konfidentē gehiegi gabe, ustezko edo jabetuta egon arren gai ez diren legetiarrengana jo behar dute.

Badakigu atzerriko berriemaileek dohan egiten zutela beren lana, eta banaketarengatik ere ezer ez zela kobratuko suposatzen da. Planteiamendu honekin ozta-ozta eska zitekeen zerbitzua egikorra izatea (114).

Hasiera batetan, behintzat, egon zen hegoalde eta Baiona arteko zubi izanik ale multzo egoki bat bideratzen zuen gizon bat. Zugarramurdin mezulari bezala agertzen zen eta Gregorio Abinzano zuen izena.

Frantzian, eta hortik Ingalaterrara Gazetak banatzeaz arduratzen zena Baionan bizi zen Le Mathe izeneko bat zen; azkenean gezurtti gertatu zen, eskuratutako diruaz gelditzeaz gain egunkariak ere ez zituen bideratzen. Honek, gero ikusiko dugun bezala, atzerriko banaketa eta harpidetza garrantzizko krisi batetan jarri zituen

Italiatik ere egunkariak berandu heltzen zireneko berriak zetozen, eta Princesa de Beira-ren bidea bakarrik zeukaten ziurtzat (115).

Azken finean, atzerrian narraski egiten zen banaketak, banaketa bera ezerezean utzi zuen, hasera batetan honetarako 300 ale gorde beharko zirela pentsatu bazen ere. Egia zera da: azkenean ale batzu irteten zirela bakarrik, eta hauetatik ez zirela denak jo-mugara edo heldu behar zuten tokira iristen.

III.1.7. Harpide eta harpidedunak.

Sail honen ezaqupen sakon bat izateko orduan, nortzuk eta zenbatekirakurtzen zuten "Gaceta" hura. Kontatzen dugu, inprimategian lana egiten zuten langileek bihilabetero harpidedunen zerrenda batzuk egin behar izaten zituztelako eta gaur egun gai honetan sakontzeko oso baliagarriak zaizkigu (116).

Ondoren datozen koadroetan ikus dezakegu banaketa-geografia kontutan izanik baita ere gazeta sortu zenetik izan zuen bilakaera.

Hasiera batean 700 ale izatera iritsi zen eta harpidedunak 535 tik inoiz ez ziren pasatu.

Banaketa hasiera batetan orekatu samarra izan zen Hego Euskal Herriko lan herrialdeetan zehar, atzerrian oso gutxi banatzen zirelarik, eta Espainiako estatuan ez zen batere saldu nahiz-eta datu hau harrigarri samarra iruditu. Geroago Araba eta Nafarroako harpidedunak asko jaitsi ziren eta zer esanik ez atzerrikoak, gora-behera handiz mantenduko ziren Bizkaia eta Gipuzkoakoak. Berakada hau hasieran egiten zireneko 160 an geratu zen. Jaitsapen hauetan harpidedun eta aleen arteko erlazio iraunkor mantendu zen.

Garbi dagoena da hasierako 1.000 aletik; 700 honerako eta 300 atzerrirako inoiz ez zen kopurua handitu beharrik egon.

Dena dela, irakurleen kopurua zalantza gabe handiagoa izan zen, zeren harpidedun asko kolektibitateak ziren: udaletxe, batzarre, e.a. eta honek asko biderkatu zuen irakurleen kopurua (117).

Nolabait harpidedunak sozialki karakterizatzeko hiru zerrenda aztertu ditugu: 2., 7. eta 19. bihilabetei dagozkienak, nahiko errepresentagarriak iruditu zaizkigulako. Harpidedunen multzotik atera ditugu: Militarrek, erlijiosoak, nobleak eta administralgoari dagozkienak.

Garbi geratu behar dena da erlijiosotzat hartzen direnetarik bat batzarreak direla eta administralgoari dagozkionak foru aldundiak eta udaletxeak direla gehienetan.

Dena den, Udaletxe eta batzarre gehienak Gipuzkoarrak dira eta parte txikiago batetan bizkaitarrak (118).

"Harpidedunen bizibidearen karakteristika"

2. bihilabetea (Urtarrila-Otsaila 1.836)

Guztira 514 harpidedun zeuden:

Militarrak	25
Erligiosoak	43
Nobleak	11
Administralgoak ...	51

GUZTIRA 120 harpidedun

7. bihilabetea (Azaroa-Abendua 1.836)

Guztira 512 harpidedun zeuden:

Militarrak	11
Erligiosoak	40
Nobleak	3
Administralgoa	32

GUZTIRA 86 harpidedun

19. bihilabetea (Azaroa-Abendua 1.836)

Guztira 392 harpidedun zeuden:

Militarrak	15
Erlijosak	33
Nobleak	3
Administralgoa.....	26
GUZTIRA	77 harpidedun

Ikusten denez koletibitate oso ezberdinak izanez gainera (batez ere pertsona bat baino gehiagoko multzoa direla kontutan izanik) bere kopurua pareleloki jaisten joan zela edo ez zirela hain zintzoak izan harpidedun kopurua mantentzeko orduan eta joan ziren apuntatzen izan zuen bilakaeraren arabera.

Sanzi hitzegiten utziz jakin dezakegu gutxi gora behera nortzuk ziren bere egunkariaren irakurleak eta baita harpidedunak ere:

"quienes incapaces de entender la parte política, sólo apetece[n] noticias de buen calibre"

"los Señores, los eclesiásticos y letrados que gustan de la parte doctrinal"

"algunos (particularmente empleados) que gusta de la parte oficial"

"los militares son otra clase de gente que sólo quieren ver los partes en que hayan sido recomendados y sus nombres en letras de molde..." (119).

Agertzen dira, hori bai, hainbat izen, letratu, elizgizon eta militarren artean: Narros Markesa (Azkoitia), Alzaa (Oñati), Joan Antonio Gilisasti (Aia), e.a....

Harrigarria dena zera da hasiera batetan atzerriko harpidedunei hedakuntza handiagoa ematea pentsaturik ere, ez Sanzi ezta Irigoieni ez uztea lan hau egiten, Baionako errege mandataria ri baizik.

Honela izanik garbi zegoena zen; hark funtzionatu ez zue nean harpidetza erortzera utzi zen inolako erremediorik ipini ga be.

GAZETA ETA BOLETINAREN ALE HARPIDETUEN KOPURUEN BILAKAERA (1.835-1.839)

Bihileko	ARABA	BIZKAIA	GIPUZKOA	NAFARROA	ATZERRIA	GUZTIRA
1.- 35	99	125	207	185	54	670
2.- 36	108	152	199	149	46	654
3.- 36	110	183	188	111	36	628
4.- 36	115	188	245	122	31	701
5.- 36	117	196	247	124	22	706
6.- 36	114	206	240	126	—	686
7.- 36	103	151	256	95	22	627
8.- 37	68	106	233	83	—	490
9.- 37	72	119	208	76	—	475
10.- 37	85	138	229	72	—	524
11.- 37	97	185	190	114	2	588
12.- 37	91	191	182	115	1	580
13.- 37	67	174	171	89	—	501
14.- 38	39	153	160	84	—	436
15.- 38	44	156	169	87	2	458
16.- 38	38	146	172	80	1	437
17.- 38	32	134	166	55	10	398
18.- 38	25	138	189	56	—	411
19.- 38	32	140	206	65	2	445
20.- 39	23	105	208	63	2	401
21.- 39	33	118	178	50	1	381

IV KOADROA

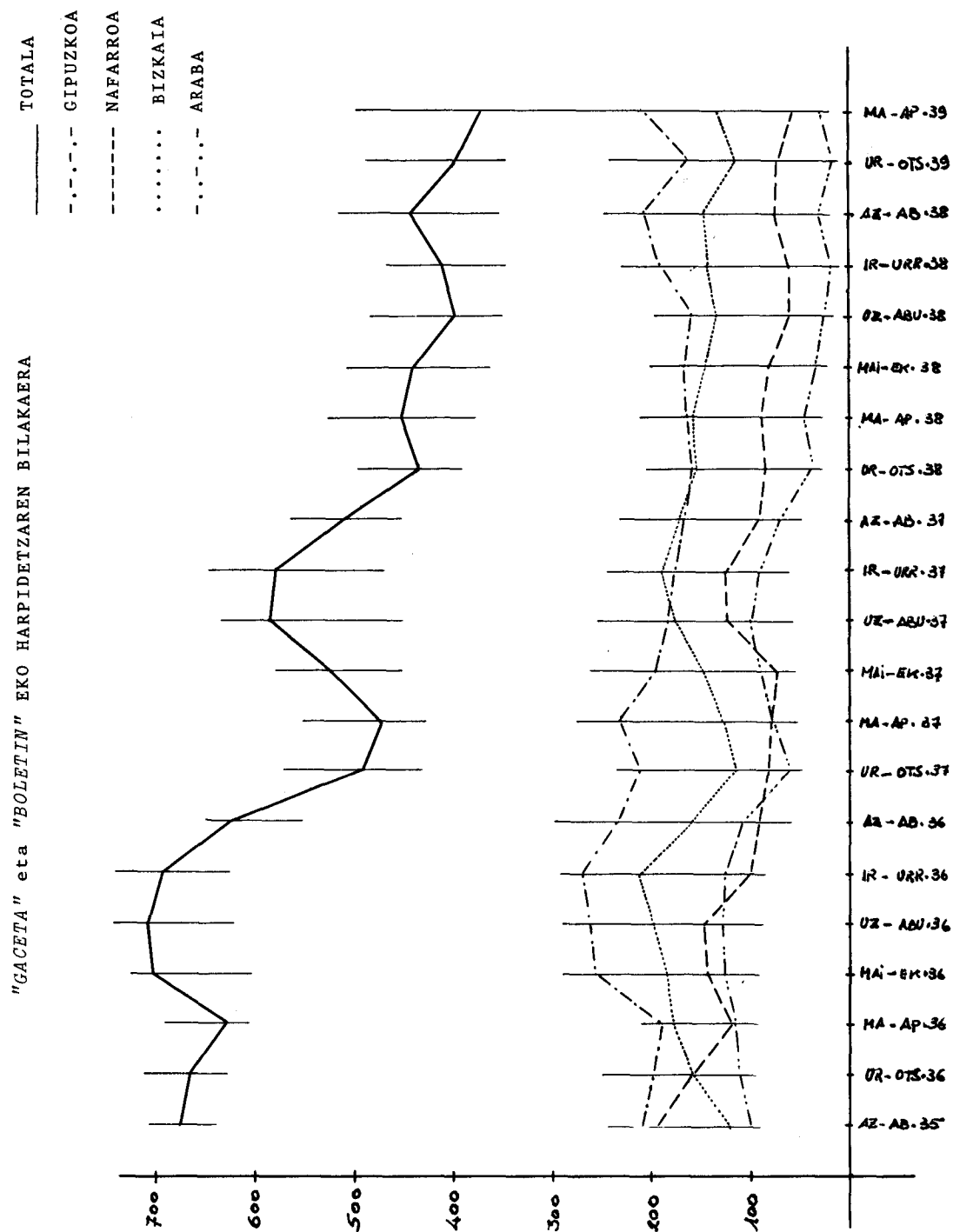
Harpideen jaustea guztiz orokorra izan zen eta oso arra-
zoi esberdinei erantzun zion geroago ikusiko dugunez baina oso
laburturik hauek.

GAZETA OFIZIALAREN HARPIDEDUN ETA ALE HARPIDETUEN KOPURU
TOTALAREN BILAKAERA (1.837-XI / 1.837-VIII)

BIHILABETEKOA	HARPIDEDUNAK	ALEAK
1.- 35	530	670
2.- 36	514	654
3.- 36	488	628
4.- 36	547	701
5.- 36	530	706
6.- 36	535	686
7.- 36	512	627
8.- 37	416	490
9.- 37	391	475
10.- 37	417	524
11.- 37	465	588

V. KOADROA

II GRAFIKOA

Izango lirateke:

- a) Le Matheren iruzurra.
- b) Posta zerbitzuaren funtzionamendu txarra eta honen ondorioz atzerapena emanaldietan.
- c) Publikotasun beraren kalitate eta interes falta.

Sanzen eskutitz bat transkribatuz, berak zehaztuko du, bere iritziz, zeintzuk izan ziren holako jaistearen arrazoiak, nahiz-eta hor geratu beste hainbat, garrantzi gutxiago ez dutenak:

"... pero la suscripción ha bajado este año muchísimo en el extranjero y en las Provincias, y como esta averiguado hasta la evidencia la causa de esta baja, me tomo la libertad de manifestársela a V. para que si es posible se ponga remedio. En primer lugar, Le-Mathe ha es carmentado á los suscriptores del extranjero porq.^e según me aseguran ha cargado á los de Perpiñan 13 francos por bimestre, enviándoles solo dos o tres números por mes, y estos llenos de inmundicias, como que los había leído ya media Bayona, y les llegaban además con 20 días de retraso. Por lo que respecta al interior los suscriptores de Vizcaya se me han quejado de que ó no reciben la G² ó la reciben con un retraso de 15 días: esto último es lo general.

(...) Veo que todo esto no podra facil^{te} remediarse porque las circunstancias no permiten dar otra organización á los correos. Yo por mi parte sé á no dudarlo que de la oficina de la Redacción sale toda la correspondencia puntualmente (...).

Además en un círculo tan reducido como es el que dominan nuestras armas, se dan gratuitamente demasiados ejemplares, pasan de mano en mano, y como las gentes estan cada vez mas pobres, les acomoda el leer de valde la Gaceta, aunque sea con algun retraso (...). A los operarios les tengo prohibido sacar ni un ejemplar para si, y aun tuve arrestado dos días á uno de ellos con este motivo: pero sera imposible evitar algunas trasgresiones". (120).

Aitzakiak edo egiak benetakoa dena zera da 1.839.ºo udaberrian Euskal Herriko gerra bukatuzear zegoela Boletinak gero eta gutxiago zirutatu zuen aldizkariaren argitarapena, ez eragin kortasunagatik ezta propaganda tresna ere, azkenik ezta mentalitate aldetik.

III.1.8. Ideologia eta pentsakera politikoa gazeta eta boletinean: Jangoikoa eta Legezkotasuna.

Argitalpen honetan funtsezkoak diren gai politiko eta ideologikoak errepasatzen eta aztertzen saiatuko gara orain. Lan hau editorialek ematen dizkiguten materialetatik abiatuko da, baina beste sailetatik eskaintzen zaiguna mespretxatu gabe, hots Ofiziala ez den Partetik datorkiguna batez ere.

Gazeten eta Boletinen bidez argitara eman diren pentsakera eta ideien laburpen bat egin beharko bagenu XIX gn. mendean ezarritik ziren eta bizirik ziren ideia integrista eta erreakzionarioen exenplu bitxia dela esango genuke: orijinaltasun gutxiko kontserbadurismo ofiziala.

Idazkariak ezagutzen ditu ongi garaiko mitoak eta topikoak eta errotik erabiltzen ditu bere erretorika franko hornituri-ko hitz lauaren bitartez!

Ez da ahaztu behar karlismoan bi ideologi korronte ezberdinak denbora berean izan zirela: bata populista, foruzale eta bere bizitza eta produkzio sistemarekiko aproposak ziren ohizko baloreei lotua zegoen. Bestea noblezian, apezterian eta funtzionaritzaren zenbait sektoretan errepresentatua zena. "Ojalateruak" edo "apostolikoak", Teijeiro buru zutela, ziren azkeneko korronte honen espresabide nabarmenena. Gazeta zen hauen buruek eskatzen zuten jana eta Oñati izan zen Cortesau hauen joan-etorrien eta azpikerien epizentroa. Gazetaren ekipoa berak ez du ematen botere-zentroetatik oso urrun egongo zenik.

Hau esan ondoren hauetako zenbait gai ikusi eta aztertu-ko ditugu, baina jakinaraziz ez direla posible izango liratekeen guztiak, aipagarrienak kontsideratu ditugunak baizik. Noski, exenplu bakoitza beste antzeko askorekin joan zitekeen baina luzeegi bihurtuko litzaiguke lana, eta horregatik, arrazoigarritzko minimo batera laburtu dugu hau.

ANTISEMITISMOA

Arrazista sentimendua, alde batetik, eta judutar herriaren jainko-hiltzailearen izaera bestetik, nahastu egiten dira Gazetaren zuzendariaren buru barruan, herri hau, bizio, gaiztakeria eta basakeria guztien esentzia bezala aurkezten duelarik. Gai ho

nen aipamenak argitalpenaren alde batean eta bestean barreiaturik aurki ditzakegu eta Mendizabal dute xede nagusi bezala.

Horrela bada, "israelita" eta "judio" mespretsuzko zentzutan erabiltzen ditu (121) eta desamortizazioan izan zuen eskusartzearengatik Espainiako botere publikoetan judutarren ezartzea berauei egozten die:

"El judaismo proscrito en toda la redondez de la tierra, y más en la Patria de San Fernando, se ha colocado hoy en las gradas de aquel trono, que mereció el renombre de Católico" (122).

Askotan azaltzen dira judutarrak, erreakzio mitologiak dionez, beraiei egozten zaien bizio karakteristikoaren aurrean: diru-gosea; eta aditzera emango dira lukur eta espekuladore itxuraz, hegazti harrapakariak Elizaren ondasunetaz jabetzeko zai.

Argitalpenaren zehar askotan errepikatzen den idazkariaren obsesioa zera da: tenploak hebreotarrek zuzendurik ikustea, merkatu bihurtu balira bezala:

"El Altar Santo donde se ofreció la víctima inmaculada, servirá de mostrador al codicioso hebreo que repetirá el sacrificio cruento que se ofreció en el Gólgota. Una Isabel expulsó de nuestro suelo esta secta contumaz y perturbadora, y otra Isabel la establece sobre la ruina de nuestros altares" (123).

Literatur-sinbologia besterik ez da azken finean baino balio digu zuzendariak eta ingurukoek judutarren kontrako zuten amorrazioa irudiztatzeko.

Hala guztiz ere, judutarren kontrako kanpaina arrazista hau ez da Oñatiko Gazetaren espezialitatea, garaiko integrista prentsaren orrialde barreneko idatz ariketa arrunta baizik. Honela bada, zenbait kasutan, mota honetako argitalpenetan ematen ziren jende honi gainezko gezurkeriak zabaltzen ziren ere Gazetaren bidez. Boletinak, adibidez, "La Quotidienne" equnkaritik, arrazia honen errepresio eta "progrom"etako historian klasikoa den gai bat hartzen du: kristauhaurren hilketak erritualak. Kasu honetan Dusseldorfren gertatutako zenbait asasinatzeren berri ematen da. Asasinatze hauen egile bezala "vagamundo israelita" bati salatzen zaio haurriltze erritualak odola zurrupatzeko balio ziolarik. Honela dio notiziak;

"El público se acordará de varias víctimas sacrificadas de la manera más cruel por esta especie de frenéticos: el estado en que se encontró el cadaver del niño que hablamos es este: Cada miembro estaba separado del cuerpo: las uñas de las manos y de los pies se le habían arrancado: tenía agujereadas las orejas, la nariz y los ojos: todas las venas se le habían abierto..." (124).

Jakina da, liberalek lacontzen ari direla bere botere guztiarekin Sanzek, amorraturik deitzen zituen, "esta especie de frenéticos" birrezartzeko.

EZJAKINA ETA OSKURANTISMOA

Jakineza herrien menpekotasunaren oinharria dela eta honen arauera gobernuen estabilitatea lortzeko primerako kondizio bat dela ere Gazetetan idatzitako lerrotan hamaika aldiz agertzen dizkigun ideia finkoa da. Argitalpen honetatik izu-ikaraz us teltzat ikusten dena zera da:

"hoy apenas existe un mozalvete, que no averigue con anhelo, que no dispute con calor, y que no vaticine con magisterio sobre asuntos de la mas alta competencia"

zeren eta

"en los tiempos pasados casi nadie se ocupaba en los ne gocios dela alta política, sino algunos sugetos de cier ta profesión particular".

Herriak zenbat eta ezjakinagoak gobernatzerako erreza^oak direla egiaztapen enpiriko hau liberalek zabaltzen ari diren ideia "argitsu eta ilustratu"en aurrean balore itxuros bezala defendatzeko egokia iduritzen zaio gure idazkariari. Liberalek "os kurantista" karlistei deitzen dienean Gazetakoek honelako erantzun bitxi^oaz defendatzen dira: Printzeak duen gizon jakintsu eta kultoaren nortasuna gobernu parlamentarietan ez dela ikusten, Lejitimitatea nagusia zen garaian gizon jakintsu eta literatuen u garitasuna handia zela eta nola oraino Lejitimitateak irauten duen nazioetan Kultura eta Zibilizazioaren bideetatik aurrerapidean a ri direla:

"Por ahora basta fijar la vista en Rusia cuyo gobierno es absoluto. Señálese un pueblo que caminé a pasos tan agigantados por las sendas de la civilización y las me joras útiles. Véanse todas las potencias del Norte.Véase el Austria..." (125).

Gainerakoan, Gazeta, gisa honetako salakuntzak bere gaineretik egotzi nahi dituenean, agertzen ditu bere pentsamolde oskurantistaren ezaugarri nabariak. Karlisten organo ofizialak eskaintzen dituen zenbait lore biltzearen tentazioari ez diogu battersere kontra egin, pentsamendu kontserbadore eta erreaktzionariaren antologia egin behar balitza exenplu ederra honako hau:

"Desde que la revolución, para poner en movimiento las masas populares y hacerlas el fatal instrumento de sus designios, afectó destruir la sencilla y virtuosa ignorancia de sus gentes, ignorancia saludable, que las hiciera vivir contentas sin ambicionar destinos de superior gerarquía; desencadenáronse cierto género de pasiones que hasta entonces tenía subyugadas. La presunción, la ambiciosa vanidad, y el ridículo y pernicioso empeño de censurar las operaciones del gobierno, habrán influido no poco en preparar esta época terrible de conflagración universal. ¡Cuánto más conveniente hubiera sido continuar bajo el pretendido "oscurantismo", y dejarse el pueblo conducir por la voluntad de los Reyes" (126)".

EMAKUMEAREN IZAERA

Gazeta eta Boletinetan zehar ugari aurkituko duguna zera da: misoginiak kutsaturiko emakumearen inguruko matxistazaleen baiezpeneak. "Trages del tiempo de Doña Urraca que ha adoptado el femenino sexo"az kexatzen zaigu eta antzeko beste bitxikerietaz ere sarritan (127).

Hala guztiz ere gai hau ez da bakarrik ikusten, gehiengotan, denborarako benetan garrantzitsua zen beste gai baten eskutik baizik, hau da ondore edo segida arazoarekin batera, hots Sa li ka L e g e a r e k i n b a t e r a, karlista literaturaren barrenean ukituenetarik izan den gaia.

Legezaleen argudioak tradizioan finkatu dira batez ere. Baina Gazetako idazkariarentzat pisu handiagoko den beste argudioari eusten zaio: gobernurako edo eta edozein intelektual lanetarako emakumeak ustez duen ahalmen falta. Boletineko 27. z e n b a k i a n e m a t e n d a d e s p e r d i z i o r i k e z d u e n e d i t o r i a l e b a t, g e r o x e a g o, 30 a n, jarraipena izango duena.

"Mugeril" gobernuko apologia egiten duen "papelucho volante" deitzen zaion publikazio bati irazkina eginez abiatzen da editorialista. Emakumeari egindako laudagarri antzeko m a n i f e s t e s

tu honek bultzatzen dio gure idazleari isilik geratu ezin zen be re luma zorrotz eta akuilaria askatzera. Natura eta Historia inbokatuz, emakumeen eskutartean utzitako gobernuaren etorkizuna zalantzan jarririk, buruzko lanetarako, politika gorabeheratara-ko eta gizonek monopolizatuak dituzten beste hainbeste lanetara-ko gaitasuna ukatzen zaio beste sexoari. Esan beharra da ere, Oñatiko aldizkariak erabiltzen dituen argudioak orijinaltasunik ez dutenez gero, XX. mendeko buru askoren barrenean iraultzen di ren ideiak direla, nahiz eta kasu guztietan argitara eramatera ez ausartu.

Adibidez, horrela dio editoriale batetan:

"Si la naturaleza hubiera dotado a las mugeres del vigor físico y de la fuerza intelectual de los varones, sin quitar les nada de su ternura, de su vivacidad, y de la delicadeza esquisita de sus sentimientos, sería la muger de esta quimérica hipótesis una hermafrodita moral; y teniendo en su mano la ternura que subyuga, la razón que dirige, y el valor que fortalece y defiende, podría ponerse en cuestión teóricamente, la conveniencia de un gobierno mugeril.

Pero la naturaleza ha dispuesto las cosas de otro modo haciendo incompatibles física y moralmente las cualidades de entreambos sexos. La muger domina por el sentimiento; pero en cuanto a la razón, al talento y al vigor intelectual, es dependiente del hombre".

Eta gehiago esaten du oraindik:

"Su imaginación es mas ardiente y delicada; pero insubstente, veleidosa y pasiva en todo el rigor de la palabra, sin facultad creadora, poco fecunda de ideas, y de una esfera reducida a términos muy estrechos" (128).

Historian zehar izan diren emakumeen gobernuak nahiko na bariak direla eta, Espainian gertatutako emakume-sartze hau "algun raro accidente" bestelakorik ez dela izan esanez justifikatzen ditu. Noski, "akzidente" hauek emakumeen gaitasunik eza era kutsi digutela: Juana, flamendarrek Espainiaz nagusi daitezen utzi zuena; Urraka, oroipen txarrak besterik utzi ez zizkiguna; Be rengela ez zuela kalterik edo onik egin, koroa berehala San Fer nandoren buru gainean ezarri zuelako; eta Isabel, "buena señora y nada más", fraile batek gobernatu zuen beraren ordeztu-eta (129).

Jakina da historiako ulerkuntza berezi honek gobernu-kar gu etarako gizonezkoen lehentasuna frogatzen duela, noski.

Dena dela, epiteto hauetariko gogorrenak Errege-aulkia la purtu duen beste Isabel honen kontra joango dira: "muger que pretendió dictar leyes á la Iglesia, y la confundió de esta forma con la institución de los hombres" (130).

MORALA ETA OHITURA ONEN DEFENTSAZ

Moral tradizionala kili-kolo dabil, nolabait heldu eta zutik jarri behar da. Hauxe dela ematen du karlista argitalpenetarako kontsigna, lizunkeriar buruzko bizpahiru editorialetan halako joera ikusten zaio eta.

Editoriale hauetako gozoenatarik bat Madrilen ospatu ziren ihauterien kontrako idazki bat izan liteke. Monarkiaren denbora onenetan "con sobradísimo fundamento" debekatuak izaten ziren jaiak eta maskarak, eta nazkagarriak iduritzen zaizkio Boletineko idazlariari ere, zeren eta: (131)

"Fomentan el apetito brutal de las pasiones, pervierten la juventud, descomponen los matrimonios, destruyen la paz de las familias, dan margen a libertades y llanezas muy criminales, y cuyas consecuencias tienen un caracter de gravedad incalculable".

Baina badira gogorregi iduritzen zaizkion bi gauza: Bata, ezarririk dagoen aginpidearen kontra jaurtikitzen ziren erasoak ("una diversiones en que se insulta impunemente a la autoridad y las leyes"). Bestea, Erlijioaren kontra saiatzea ("unas diversiones á que acuden hoy los jóvenes con trajes los más propios para ridiculizar los augustos misterios del cristianismo"). Beste maila ezberdin batetan, liberalek asmatutako maskara hauek erakarritun lizunkeria ("donde naufraga la inocencia de las hijas de familia").

Boletineko arduradunarentzat, ezarritako ordenuaren zimentenduak iraun eta hankaz gora uztera daraman edozein gauzaren atzetik joan behar da zigorkatzeko kupidarik gabe. Beldur ezkutu bat susmatzen da orain arte lozorroan mantendu diren pasio iratzarri berri hauek, moral publikoa apurtuz gero, neurrigabekeriei atea irekia utz diezaketene. Espainol herri hori, "en otro tiempo tan sensato, tan católico, tan pundonoroso, tan circunspecto, y tan observante de los preceptos de la Religión y de las máximas de la Moral", katoliko eta ohitura onetako itxura eman nahi

duen gobernu batek usteltzen ari du.

Ohitura onen degradapena, prostituzioa, gazteen desbideratzea, "en la irreligi6n y en el esp6ritu de libertinaje que se ha predicado sobre los techos, y afecta lastimosamente a todas las clases de la sociedad" delako honetan kokatzen da, beraz, bere sorburua. Jadanik, Gazetaren aurreko beste zenbaki batetan aipatzen da horretaz, liberaleekin izan ziren iskanbila bat edo beste. Hauek prostituzioa gerraren ondorio bat besterik ez zela defendatuz, eta Gazetakoek, berriz, Erlijioa eta Moralaren oinarriak liberalek abandonatu zituztelakoan zetzala, erantzunez.

Azken finerako, zalantzan jartzen dena zera da: askatasun indibiduala Erlijioaren aurrean. Erlijioaren eta Monarkia Absolutuaren garaipenarekin gisa guztiko degradapen hauei barrera bat altxatuko zaie, horrela gehiegikeriak hertsatuak eta ohitura onak berrezarriak izango direlarik.

Moralari buruzko egiten diren kontsiderapenak ez dira ezpekulazio hutsak. Horretaz karlistak kezkatuak zirela bistan da, eta gerra guztian zehar arituko da agertzen Ofiziala ez den Partearen bidez, eta haineskasa ez den arautegi oso bat, Errege-Ordenetaz eta Errege-Dekretuetaz, baliaturik emango da.

Adibide bezala, D. Karlosen Dekretu batetan, erlijio gabezia, lizunkeria eta biraoen kontra ematen den agindu bat ikus daiteke (132).

Dakigunez, Dekretuan aipatzen diren zigorrak modu ezberdinetan izaten ziren emanak: makilakada, zartadakoak eta espetxe arekin.

Zigor-publikoen gaia dela eta, karlistek liberaleengandiko basakeriaz zenbait salaketa jasan ondoren, D. Karlosek Nafarroako Hauditegiko Dekanoari zuzendutako Errege-Ordena baten birtartez (1.836 ko Ekainak 19), zigor hauek biquntzea erabaki zuen. Garrotea eman ordez afusilatzea ezarri zen, eta garrote zitalaren lekuan bizkar aldetik afusilatzea; esposizio publikoaren zigorra, burdin-uztaiaz edo burdin-uztairik gabe, mantentzen zen, eta zartadakaz egindako zigorra kendu eta makilakadazkoa ipini zen beraren ordez. Edozein kasutan ere, Erregeren gogo handitasuna besterik ez zen hura. Alajaina!

Moralaren hariariberriro loturik, errealtatea, askotan Erregek disposatutako legeen kontra zihoan. Orduan, moral bikoitza praktikatu, edo legeetan esandakoari buelta emanaz, konpondu beharra zen. Horrela gertatu zen, adibidez, gerra zegoen bitartean soldaduei ezkontzea debekatu egiten zien legea azaldu zenean. "Hechos escandalosos de que la moral pública se resiente" sarritan izaten zirela eta, ezkontza hauei, derrigorrez, baimena ematera behartuak izan ziren. Dena dela, Militar Montepioren onurak galdu egiten zituzten berehala (133).

Azkenik, moral publikoa karlista ideologiaren bi balore nagusiei askaezinezko loturarekin kontsideratzen da: Erlijioari eta Estatuko egonkortasunari lotua:

"La moral pública es el germen fecundo de la felicidad de los estados: sustituye al imperio de la fuerza la saludable influencia de la virtud, calma la efervescencia de las pasiones, y establece de una manera indestructible la paz y la concordia. Nada de esto subsiste sin Religión, ni la Religión puede subsistir sin un buen número de Ministros" (134).

ERLIJIOA

Ez da gauza erraza Gazeta idazkaritzarentzat erlijio gaiak suposatzen duena sistematizatzea, zeren-eta, nonbait aurreratu dugun bezala, arazo honek bait du guztia osotzen eta azken kausa edo justifikazio bezala presente dago edozer analizatzen delarik ere.

Hasteko, ez daiteke pentsa erlijio gabeko gizarterik; betekoa da bion identifikazioa. "Sin religión no hay sociedad" izango da editorial baten gai nagusia (135). Eta noski antolakuntza politikoaren oinarritzko elementuak elemento edo balore moraletatik heldu dira, zeintzuk aldi berean erlijioan duten beren oinarria (136).

Baiezpen honen ondorioak izango dira batasun kriterio eusgarri balore biontzat (erlijioa eta gizartea), bien arteko multzo berean sartzen direlarik: Tronoa eta Aldarearen arteko ituna.

"No hay si puede haber gobierno, cuya parte política no tenga una necesaria analogía con la parte religiosa, ni objeto alguno en que se manifieste más esta a nalogía, que en su inclinación á la unidad ó en su divergencia de ella. La España donde la unidad religiosa se ha encumbrado á su mayor altura, tiende por necesidad á un régimen eminentemente monárquico; pero la Inglaterra se halla en posición muy diferente: un gobierno misto, bien se hermana con una religión y un dogma de la misma especie" (137).

Dena den, eta itun hau eman arren, ez zaio zilegi lurreko botereari Elizaren barneko arazoetan nahastea, eta are lurreko baloreen gainetiko nagusigoa aldarrikatzen da betierekoen faboretan; egungo eguneko ingurumunduan gertatzen polemika berbera.

"Es demasiado evidente que la Religión, así en sus dogmas como en sus disciplinas no puede depender de los legisladores de la tierra" (138).

Edo-eta zeharka meharka esanik:

"Solamente la virtud cristiana sobrevive á las vicisitudes de los tiempos, y consigna las alabanzas de los Príncipes de una manera indeleble en los libros eternos" (139).

Premisa hauetan finkaturik normala da karlisten ekintza publikoetako harreman haietan erlijio giroko erakuspenak ugarizate, edo erlijio ekintzak elizgizon kargudunen presentziarekin antolatzea (140).

Aginte bikoitzaren batasunaren aurka benetan izugarri bilakatuko dira gure idazkari honentzat teoria berriak: Erlijioari buruz Arrazoimena; Monarkiari buruz ordezkartzaren printzipioa. Interesgarri da berriro egiaztatzea nola elementu politikoa eta erlijioa elkarrekin erlazionatzen diren, beron gizarte bizitza ordenatzeko gaitasun gorena emateraino, eta liberal eiteko printzipio politikoei ere erlijiozko jatorri garbia ezartzeraino.

"Hasta ahora se había creído (y sea dicho de paso) que la Religión era el único agente capaz de subyugar los desordenadas afecciones de nuestro espíritu, y contenernos en la senda de nuestros deberes morales y políticos; pero gracias al peregrino descubrimiento de nuestros teoristas, sabemos con asombro que la *razón*, abandonada á sí misma producirá aquel gran resultado, y esto en medio del furor de los partidos y en la efervescencia de las pasiones" (141).

Protestanteen gandiko Ordezkaritza printzipioaren puntu honetaz bi editorial luze dakartza hedadura handienez (142).

"Por lo tanto, hablando con propiedad, Wiclef y Lutero desnaturalizaron la autoridad, haciéndola descender privativamente (contra lo que hasta entonces habían pensado todos los hombres) de la voluntad del pueblo ó mas bien de los individuos; y Locke, substituyendo la voluntad general á la voluntad del pueblo, hizo ver al pueblo fuera del pueblo en *representación*, en imagen y en retrato por decirlo así; y aplicó á las personas políticas las ideas de *representado* y *representante* (...)

Siendo pues cierto que el gobierno representativo debe su origen al protestantismo, y que ambos son hermanan hasta cierto punto..." (143).

Azken batetan, katolizismoa eta monarkia absolutoa, eta protestantismoa eta gobernu ordezkaturia, gauza oso bat dira eta printzipio hauek ez ditzakegu bereziturik har baldin gizarte zibilaren osotasuna ulertu nahi badugu.

Jakina, eta gorago iradoki dugun bezala, estatu bakoitzaren barne printzipio hauek bateratuki behatu behar dira, eta horregatik erlijiozko batasunaren aldeko eta erlijio askatasunaren kontrako burruka gai ardatz eta ezinbestekoa bilakatuko da Gazetan.

Beste erlijioak sartzeko, protestantismoa batipat, delako printzipio liberalaren irekitasunaren aurrean, Boletinak benetak prentsa kanpaina muntatuko du, zeinak Cadiz-en protestantismoaren katedrak eraikitzea nahi dela barreiatzen denean joko bait du. Boletinak sei editorial luze dedikatuko dizkio orduan gai honi berau sakontasunez aztertzeko (144) "beti ere herrien hondamena ekarri duten erreformatzaileen piriko hauek bere zorigaitzeko lilurakeriak entseiatzeko antzokiak (145) gudukatzen direlarik.

Arazoa presentatzeko guztiz formula klasiko bat erabiltzen dute, alde batetik protestanteen delako sartze hori pintatzen da zisma baten konjura probokatzaille bezala presentatzen dutelarik, eta ondorioz Espainiaren hondamen politikoa; bestetik, eta formalitatearen ikuspuntutik irudi tremendistak erabiliko dituzte protestanteen "sarraldia" deskribatzeko, tintarik beltzenak kontakizunean ezarritik:

"Cuando hablamos de escándalo ocurrido en Cadiz, donde se establecieron cátedras públicas de la religión protestante, dijimos que este no era un suceso aislado, y que el plan verosimilmente estaba organizado en una escala más vasta, para generalizar un cisma religioso y consumir la ruina de España" (46).

Argudio hau baieztatzeko jarraian Guadalajara-n gertatu istorio bitxi bat kontatzen da, non parroko bat kontraerreformista nahiz inkisizio-izpirituz irazekirik, hiri hartan arloteki jantzirik eta erlijoso zela esanaz, presentatu arrotz batekiko susmoak hartu zuten. Alkateak ere itxura bera hartu bait zion atxilotzeko agindu zuen eta erruki-etxean sartu. Haren prediku heretikoa egiaztatzearen, zeinak, bestalde, entzulego ugaria eta atseginkorra bait zuen, delako parrokoa eta bere kideko bat hosi-zioko bi lagun bailira disfrazatu ziren, eta halaxe, frogatu ahal izan zuten predikatzailea aski urguilutsua eta menperagaitza agertzen zela jarrera zismatiko eta antipapal batetan hertsirik.

Hortik zetorren espainiar katolikoen pentsamenduaz jabetzeko protestantismoaren aldeko muntaturiko konjura delakoa.

Ikus dezagun orain planteamendu sentsazionalistekin nola suaren txingarrak astintzen diren:

"Y es positivo que, si lo que Dios no permita, hiciera algún progreso el espíritu de proselitismo, y los nuevos dogmatizantes de Cádiz ó sus protectores y apasionados se encaramasen al poder, ó si están ya en él, cuando pudiesen obrar impunemente, entonces veríamos reproducidos las horribles escenas que afligieron a la Gran Bretaña, los cadalsos levantados por Isabel y Enrique VIII, las confiscaciones, los destierros y los furores todos del terrorismo y de la intolerancia protestante. Entonces veríamos nuevos raudales de sangre católica, (...) apoderarse los protestantes con mano armada de los templos católicos, degollar los sacerdotes, hacer pedazos las sagradas imágenes, violar los sepulcros, arrastrar por las calles los cuerpos de los Santos, pisotear las reliquias, quebrantar las puertas del Tabernáculo, dar á los perros y caballos las formas consagradas... La pluma se cae de la mano, al trazar el espantoso cuadro de tan doloroso porvenir si tomase incremento la secta nefanda ..." (147).

Tronoa Aldarearen arteko sinbiosi ingurune honetan, benetan funtsezko den elementu bat aurkitzen da karlisten jomuga politiko-militarren desaroilorako, esan nahi dut alegia, probinentziazko ukiduraz markaturik daudela giza gertaerak eta bereziki gerrako jazoerak.

Gauza jakina da argudiaketa probidentzialista konstante bat dela pentsamolde integrista eta tradizionalaren baitan. Sostengatzen da giza-gertaeren printzipioa eta Naturaren garapena jeneralean, goitiko indar eta exogenoak zuzentzen nahiz zertzen duela. Suposa daitekeenez, Probidentziak hautatzen eta gerizatzen du ageri diren giza portaera eta kausa ororen artetik, berarizko zaizkionak, bere nahaierara zirkunstantziak zuzenduz.

Mugimendu karlista babestua eta zuzendua sentitzen da, zuzendari berek diotenez, beren ekintza politiko zein militarretan. Hori dela kausa, ez da batere harritzeko zerutar laguntza bila a halegintzea gudua emaitz faboragarrienez amaitu dadin, Errege Dekretu baten bidez "errogatiba publiko nahiz pribatuen bidez" errogatiba publiko nahiz pribatuak geure Ama Birjina Saindaren laguntza boteretsua ukaiteko (148) egitera behartzea.

Ekintza harmatuén geriza probidentziala ukaezinezko egia tzak aitortzen da Boletinaren horrialdetan (149) zeinak polemika labur baina zaporetsua sortaraziko duen Iruñeako (liberala) Boletinean, eta iseka izpi batez komentatzen du, ziplada andana baten artean, zein ezindun uzten dituen Probidentziak parada batzuetan karlistak.

Boletinaren 60. zenbakian ziplada honi erantzuten zaio ziurtatuz:

"Es necesario un gran fondo de paciencia para oír con sangre fría y espíritu tranquilo un lenguaje tan sacrílego".

Baina odol hotz hau galdu ondoan ausarki erasotzen du frogatuz inolako "dударik gabe" nola Probidentziak D. Karlosen kausa bermatzen duen. Horretarako dakarren arrazoia zera da, Karlistek gaizki harmaturiko indar soilez atzerritarren laguntzadun harmada profesional bat menperatzen ari direla, eta hau ez dela batere logikoa jainkozko bitartekotzarik gabe. Gainerakoan, hauei gertatu makur bakarrak, "Jainkoak menpeko kausak tarteko jaregiten dituelako" dela, eta Penintsulan egin bekatu askoren ondotik, gerraren luzamendua bekatuon kitatzeko medio dela, ez inola zeruak horrelako kasua justua bertan behera uzte duelako.

Jainkoaren zigor, bekatarien azote delako gerraren kontzeptu hau, hainbat bider aurkitu dugu gazetan idatzirik.

Gainerakoan, Erlijioaren defentsak bi fronte ditu argiro diferentziatuak, berarizko dituen balio propio eta intrintsekoiez aparte: ordenu sozial eta egonkorren iturri edo berme izatea, gorago aipatu dugun bezala (150) eta erakunde bezala harturik Elizaren beraren defentsa, eta bere ministrari eta jabeagoarena baitipat.

Erlijioa sostengatzeko ministrariak beharrezko direla sobera begibistan den gauza da; are gehiago hartaz iharduteko; baina gainera hainbat behar dira, zeren eta beharrezko bait dira elizkizunak handizu eta ponpeziaz burutu daitezen:

"Es necesario dar a los hombre una idea elevada y grandiosa de la Magestad Divina, y hacer respetable su culto. Esto no se conseguirá de los hombres materiales y tan apegados a los sentidos, sin el auxilio de una pompa exterior. Este convencimiento ha inspirado a las naciones todas el gusto y la práctica en la magnificencia en el culto religioso. El hombre no es una inteligencia pura: consta de alma y cuerpo, y solo forma idea de los seres espirituales abstractos, por las impresiones que hacen en sus sentidos externos los objetos físicos y materiales" (151).

Eta beraz ez da harritzeko Gazeta nahiz Boletinetan erlijiozko izatedun erakunde konkretuen defentsa, hala nola Serorategien kasua, zeintzuk garai hartan politiko liberalen erasoak jasane beharrean gertatzen bait ziren. Adibidez, Gazetaren editoreak bere 142 zenbakian, Granadako Serorategibaten aurka, errentak kenduz, harturiko neurrien kontrako protesta bat da. Liberalek justifikaturik zuten gisa honetako erakundeen kontrako jokaera kontsideraturik hauek antisozialak zirela, eta hauek eman hezkuntza erdimonastikoa zela.

Gazetak, bestalde, polemika honetan, eta nola Serorategiek hala ospitale eta neskatoen ikastetxeek ekarri onura handiak zenbatu ondotik, defendatzen du ez dela funtzio sozial handigorik erlijioaren eta ohitura onen bidetik neskato hauek gida tzea baino.

Nolanahi ere, editorial honetan egiten fraile eta seroren propietateen defentsak argitalpen horretako eta erlijioarekin herstuki erlazionaturiko gai nagusira garamatza: desamortizazio arazoa.

DESAMORTIZAZIOA

Berau, aise suposa daitekeenez, oinatar publikazio pole mistaren gai nagusienetariko bat da, are 37. urteko desamortizazio-dekretuak eman baino lehenagotik. Han eta hemen ageri den gaia da, beti ere hartaz ihardun eta ñaberdurak ezarritz, sobera orijinaltasun gabeko gaia, baina ganoraz eta gogaikarritasunez hornitua.

Beha dezakegu editorial bat, nahiz data goiztiarrekoa izan (152) non aurki daitezkeen polemikaren elementu guztiak eta eredutzat har daiteke hedaduraz eta argudiaketa hariari dagokionez.

Desamortizatzea nahi den eliz-ondasunen jabe direnen iza tea eztabaidatzean datza funtsezko arazoa. Alde batetik liberalek defendatzen dute delako ondasun horiek Herriarenak izan dire la beti, Gazetak bitartean, ohizko argudiaketa hurbiletik jarrai kiz, ukatu egiten du herri-ondasunak direla, Elizaren erakundeari dagozkiola baieztatzen:

"Los bienes eclesiásticos -dice la Gaceta- no son propiedad de la Nación: son únicamente de la Iglesia que los adquirió por los medios más legítimos. Quizá ningún propietario puede presentar títulos más antiguos e incontes tables".

Halatan bada desamortizazio-neurriak desjabetze ofizial bilakatuko dira, inolako konpentsatzerik gabe, eta ondorioz mise ria batetara bideraturik diratekeela eliztarak:

"Por descontado quedan reducidos á mendigar muchos miles de españoles; pues suponemos que cuando no ciudadanos, á lo menos serán españoles los desventurados religiosos".

Eta horiekin batera, hararte horiek babesturiko jendea (es kale, behartsu, zahar, gaixo,...) orain pobrezia ez, lapurre tara eta heriotzera bultzaturik gertatuko zen. Epiteorik ere ez da falta hainbat zoritxarre iturri bilakatu diren politikari be rrirentzat Gazeteko artikuluetan: "Pedantes inhumanos! Almas de fiera!".

Irain multzo, ikuskari apokaliptiko eta dantesko hauen artetik, bil daiteke zenbait gai nagusi Gazetaren argudiaketan:

- Eliz-propietateen legezkotasuna.
- Komentu eta erakunde erlijioso askoren ondasunik eza, eta beraz desamortizazioaren etekinak aski murriztzak izango direla eta behintzat likazturiko Hazienda espai nola bere zorretatik ateratzeko balio askorik izango ez duela.
- Emaile askoren nahia zapaltzen dela, zeren mendetan ze har Elizaren sostengatzeko utzi ondasunak bait dira, eta helburu zibiletarako emanak.
- Monastegietako ondasunak ez direla "arrunt" bilakatzen, hauek ezabatzearekin, zeren Eliza erakundeari bait dagozkio, eta hau Espainian desagertzen ez den bitartean (guzti hori espero badaiteke ere, Mendizabal, jeinu saiatuarengandik) berari dagokio hauen jabegoa.
- Azkenik, ondasun hauen jabegoa helburu bereziak bidera tua da, eta jabearen nortasunak, eta egiteko izpiritua la dutenez ez daude munduko legistlatzaileen, ez-eta mer katalgoaren erregelen menpean (153).

Arrazoibide guztiak maila txikiagoko beste batzuez abazaturik joan ohi dira, zeintzuk idazkariaren obsesioaren baitan dauden batipat, esaterako elizak antzoki bilakatzearen posibilitatea (!), "donde se dé pábulo a las pasiones mas feas" edo-eta "opiparas cenas" egiteko, etab. erabiliko bait dira.

Guzti hori ahanzi gabe nahiz askotan egin ohi dira aipamen antisemitak:

"Que las haciendas de los monasterios destinadas por nuestros mayores á mantener el culto de la religión, sirvan para saciar la codicia de especuladores hebreos".

Ziurtu daitekeenez, eztabaidaren nukleoa ez da inola ere originala, eta beste naziotan iragan izan diren egoera antzekoetan, bereziki Frantzia Iraultza egunetan, aipatu oinarritzko arrazoiak dira ekartzen. Talleyrand, apezpiku frantsesak zor publikoaren ordainketarako eskatu zituen Elizaren ondasunak, zeren eta, bere ardugiaketaren arabera, delako ondasun horiek Elizari gorputz bezalako emanak dira, hots, eliztar ororen batasunari, edo bestela esanik, Herriari. Gainera Treilhard eta Thouret-ek gehi-

tzen zuten Eliza instituzionalak beti ere. Estatuaren baimenarekin administratu izan zituela.

Hauen kontra Camus, Boisgelin artzapezpikua eta Maury abadea atera ziren, defendatuz propietate hauek komentuko eta erakunde bereziei emanikoak zirela, eta oro har Elizari. Gainera, abade honek baieztatzen zuen maniobra guzti hura ez zela judutar eta agiotisten konplot bat baizik eliz ondasun guztiez baliatze-ko (154).

Oñatiko Gazeta polemika altxaturik, editorialistaren argudioek halako sugarra zeramaten, non prentsa liberalaren mundutik fraile zelako akusazioa jaurti zioten eta plataforma hartaz baliaturik erlijioso interes propioak defendatzen ari zela.

Sanz idazleak honi erantzuten dio:

"Esta es la verdad pura y desnuda; y cuidado que el Redactor de la "Gaceta facciosa" no está alucinado por su interés personal, cuando habla de frailes, como ha dicho un papalista. No lo está ciertamente, porque ni el Redactor es fraile, ni ha pensado serlo, aunque ama y venera a los frailes como es justo; pero quisiera defenderlos, porque en ello defiende la razón y la justicia".

Argudiaketa sibilino honetan Sanzek frogatzen du berriro zein abilki egin daitekeen "inoiz gezurrik ez, baina egia ezkutu...". zirudienez hura bait zen bere jokaera, izan ere fraile ez-baina apez sekularra zen delako editorialista, eta hala erdizka ko egia honekin, gezurretan erortzeke, baina beronen interesak E lizaren altzoan zeudela distortsionatzen zituelarik.

ANTOLAKUNTZA POLITIKO ETA SOZIALAREN KONTZEPZIOA

Idatziaren zenbait lekutan barreiaturik ideologia tradizionalaren gai nagusiari buruzko aipamen desberdinak aurkitu ditugu, Gazetaren idazkaritzak onartu eta aldarrikatuak: ordenamen du sozialaren jainkoazko jatorria eta sozietate politiko ororen i zate aldaezina.

Lehen puntuari dagokionez, Jainkoa dela agintearen eta giza-kolektibitateen edozein ordenu sozialen iturburu, erantzunik gabeko dogmatzat presentatzen da. Hortik atera daitezke jarraiko ondorio hauek, eta hona funtsezkoa, ordenamendu honi bu-

ruzko Jāinkoaren asmoa emendatzera ausartzen denak, erakarriko due la beregain haren haserrea.

"La revolución es como Saturno que devora a sus propios hijos. La razón es muy clara: el orden social no es de origen humano sino divino, y todos los que tratan de trastocar los fundamentos de la sociedad quedan sepultados bajo sus ruinas. ¡Dios es el conservador de las sociedades humanas, y desgraciado aquel que intente al terar sus principios tutelares! En la primera revolución (la francesa) se hizo ya esta grande experiencia, que hoy se renueva en España, en Portugal, é Inglaterra. El universo no perecerá; pero si todos los miserables que han contribuido a destruir los principios que constituyen el orden de la sociedad" (155).

Gainerakoan, eta komunitate bakoitza bere antolakuntza po litikoari dagokionez berezia delako ideia berresteko, orokortasu naren printzipio politikoak baztertuz, bilogizista argudio eta konparakuntzetara jotzen da; zeintzuk, bidenabar, organismo poli tiko hauen aldaezintasuna frogatzeko joera bait dute, non eta be raren printzipio bizigarriak desegin nahi ez ditugun. Hala:

"La organización social de un estado cualquiera, es lo mismo que el temperamento respecto del hombre físico; pues efectivamente la ley fundamental de una nación no es mas que el resultado de su caracter, de sus inclinaciones, de sus propiedades peculiares, ó aquel tem ple por decirlo así, diferente hasta cierto punto de todos los estados de la tierra; y tan vilento es va riar la constitución organica de un individuo, como alterar las bases peculiares en que estriba la legis lación política de una nación determinada" (156).

Edo, beste leku batetan, Ingalaterrako edo Espainiako antolakuntza politikoen sistemak bata bestearekin konparatuz, berdina izan daitekeen ondorioa heltzen da, zeren eta:

"La situación geográfica de la España, su posición social, las esenciales modificaciones que induce la naturaleza y el clima, el caracter de los habitantes y sus ocupaciones materiales, difieren en un todo de las del pueblo inglés. El inglés es habitante de un islote, y nosotros de un país continental. Su terreno es estéril; el nuestro prodigiosamente feraz..." (157).

Halatan bada, Jainkoaren ardurak antolatzen du komunitate bakoitza berariz dituen tasunak zainduz eta besteengandik bere ziz, eta halako izate organiko bat emateaz aparte, aldaraztea ezin pentsa daitekeena da, nola kaltezko izan dakioken bere egitu

ra propioari hala zerutar ordenatzailaren haserrea beregana deza keelako.

MONARKIA ABSOLUTOA

Gobernu monarkikoa gizon bakarrek, botere oro berak edukiz, gobernatzen du ala ez da gobernu monarkikoa. Arazo hau ere berrikitan agertzen da, baina Gazetaren 119 zenbakian soslaitzen da osokien.

Gizon bakar batek eduki ditzan aberriaren xederik goren-goenak ez da liberalek nahi ukan duten bezala tirania, baizik-bederen Gazetak dionez -efikazia edo egikortasuna; zeren, azken batetan, zenbat errazago ez da gizon bakarrek pentsatzea, jakitea eta estatuaren problema nagusien ardura eramatea, ez-eta partidu multzo,bozkaile eta ministrarien baitan uztea "Tanta asamblea" "tanta disensión" eta "tanto ministro responsable"ek bere onetatik ateratzen du editorialista. Gainera ukaezinezko eta pisuko argudioekin kontatzen da, eta funtsean, izan ere, zera da, Espainiak beldurrik eta errespeturik handiena, aberatsena eta dohatsuena agintea gizon bakarrek eduki zuenean izan zen, hori bai, jakintsuen Kontseiluek aholkaturik.

Printzipio hau aurkatz aurka tupustutzen da edozein Konstituzio, edozein botere-banaketa, berauen edozein ordezkaritza-rekin.

Monarkia edo bakarra da ala ez da Monarkia. Bestela esanik: Absolutismoa edo Errepublika, ez daiteke erdizkako saldarrik.

Gazetaren iritziz, horixe da hain zuzen nahi dena, iraultza egitea eta sistema errepublikanora izena aldatzeke pasatzea, aurpegia "konstituziozko" zomorroz estaltzen delarik: "Quieren una monarquía en el nombre de la república en la realidad" (158).

Beste leku batetan, eta dozeañisten politika analizatuz, berriro edireiten dugu gai bera: Monarkia Konstituzional bezala errepublika estalia.

"... un código (la Constitución de 1.812), donde bajo la apariencia de un sistema monárquico moderado, subvierten las bases de la verdadera monarquía y convierten el trono en una decepción, en un fantasma.

Hemos dicho que son apóstatas aparentes del doce-añismo, porque en realidad abundan en las mismas ideas, tan republicanas, tan locas, tan atrevidas, tan desorganizadoras, y más impías si cabe, más sacrílegas e inmorales..."

Esan beharrik, Gazetarentzat, monarkiaren esentzia tasun unipertsonal hori da eta ez dakar derriqorrez tirania eta despotismorik berekin, aldizkari iraultzaileek aldarrikatzen duten bezala; gertatzen dena, dio gazetariak, zera da, badela kontzeptuak nahastatzeko gogoia duenik eta handiki ezjakin den jenderik.

Zenbait hitzen etimologian bermatuz gero, "despota" hitzak esaterako bere guraria eta nahiera beste araurik gabe gobernatzen duena adierazten du, baina Gazetako idazleak errege moderno egiazko erregeak, exenplutzat dakartza: "Véase el caso de Austria, Prusia, Rusia, Nápoles, Holanda..."

"Las cadenas, la tiranía, el férreo cetro de los Reyes..
." Ez dira hitzak baizik:

"Un fantasma, un espantaniños con todos los caireles de una insigne mala fé" (159).

Azken batetan, erdiko bideak arrunt errefusagarri dira; gauzak zuriak ala beltzak dira, eta printzipioz dira horrela, ez ezein dedukzio logikoz: monarkia soilki absolutua da, esku bakar batetan botere oro daukana, gainerakoa soilki iraultza eta desordena da.

HERRIAREN SUBIRANOTASUNAREN KONTRA

Monarkiaren printzipio legeazale eta jainkozko jatorrikoak gudurik latzena burutzen du herriaren subiranotasunaren kontra XIX. mendearen azken herenean Europako lekuri gehienetan. Iraultza, subiranoaren eskubide legezkoaren "ebasketa" denez, teoriko legeazaleek kristau munduaren bizitzako parentesi bat bezala da, Jainkoak gizonaren harrokeria kitatzeko zigortzat kontsideratzen da, horretarako Rousseau, "filosofia modernoaren aita", eta honen antzeko gizabanako batzuek baliatzen. Lurbira delako makinaren atarramendu bakarra ukan lezake: Berreraikuntza.

"La usurpación ha venido á producir la convención: desa parecerán con ella los últimos vestigios de la monarquía; pero el triunfo del republicanismo será muy efímero, y sus irremediables excesos darán por resultado una época de restauración..."(160).

Berreraikuntza garaiko Europatik heldu probidentzialismo bitxi honek asebetatzen ditu Gazeta eta Boletinaren editorialak. Berauen idazkariak iduri du harreman onak dituela pentsamolde kontserbadorearekin, frantses pentsamoldearekin batipat, eta biziki ongi erakusten du Iraultzak han ukan zituen fase desberdi nen berri dakiela. Behin eta berriro dihardu bere analisisetan bi prozesuak, frantsesa eta espainola, elkarrekin konparatuz honek haren urratsak jarraituko dituela idea azpimarratzeko.

Prozesuaren eskema aski soila da: erreforma moderatua, tronoa abiapuntutzat hartuz -liberal moderatuen nagusigoa- erra dikalen kolpea- despota - salbatzailearen agerpena- Iraultzaren hondakuntza eta Legezkotasunaren garaitzapena Frantsesaren kasu ra itzuliz: "Estatu nagusiek martxan ipintzen dute Iraultza" Luis XVI deialdia eginik -"Konstituzio-Batzarreak erazten du Es tatu Nagusien moderantismoaren zomorroa"- gero konbentzioa dator, "eguzkipean izan den nahasmendurik itzelena, herritarren tirania eta gillotinaren agintea" - eta azkenik Napoleon zeinak "atzera bultzatu zuen iraultza eta deskreditatu filosofia libera laren ilusio kaltegarriak".

Espainian 1.830 Martxoak 29 Fernando VII eman Dekretua rekin hasten da guztia. Maria Kristinak jarraitzen du haria, Errege Estatutoa, Martinez de la Rosa eta "justo medio" delakoa rekin. Granja-ko matxinadak "Un libertinaje sin limites" zabaldu zion atea konbentzioari.

Hona 1.835 Azaroak 24 idatzia:

"Los Estados Generales comenzaron en Francia la obra de la revolución; y el malogrado Luis XVI, cuando los con vocó cediendo al influjo de malignas sugestiones, dió el primer paso hacia el patíbulo. M. Cristina convocó los Estamentos y no era difícil presagiar sus fatales consecuencias. Los Estados Generales se constituyeron muy luego en asamblea constituyente y nuestros esta mentos siguen el mismo rumbo: plagios ajustados de la revolución francesa" (161).

Espainiako erreboluzioak frantsesaren urratsak jarraitu dituen bezalaxe porrot egin beharrean aurkitu ko da:

"Más al fin vendrán á devorarse unos á otros estos monstruos de la humanidad; y cesando de perseguir a la inocencia, convertirán su rabia contra los cómplices é instrumentos de sus delitos; y no se crea que estos presentimientos son ilusiones de una fantasía acalorada (...) está muy fresca la memoria de la revolución francesa; aún humea la sangre de las víctimas; y es bien patente la uniformidad de las revoluciones en todos los grados de su progreso" (162).

Apokalipsi prozesu honetan, goiz edo beraunt, gainbehera doan "ebasketaren" untziari buruz geure editorialistak darabilan argudiaketan ahaide bat, frantses kontserbadurismoaren teoriko dena, J. de Maistre. De Maistre-k gogotik errefusatzek du nazio hartako iraultza-legislatzaileak gidatzen dituen izpiritu unibertsalista. Beretzat, nazio ororentzat egin den Konstituzioa ez da inorentzat egin. Abstrakzio hutsa da (Ik. 7. De Maistre "Frantziari buruzko kontsiderapenak"). Gazetan giza-eskubideen deklarapen arranditsuaz mintzatzean Mirabeau aipatzen delarik eta honek nola erreakzionatu zuen biltzarrean "jukturia" haren kontra, zera esaten da, gizon hau harartean itsuki jokatu zuen etarikoa izanik, halako batetan ikusten hasi zela "printzipio abstraktu haiek erakarri desordena eta anarkiaren ondorio ikaragarriak" eta igarle bilakatu zela "trumoi-ahotsez aldarrikatu zuelarik printzipio unibertsalen kontsignatzea ez zela urtebetetarako baizik balio ~~ex~~ zuen egutegia" (163).

"Modako sistema filosofikoa"ri egin ohi zaien beste salakuntza zera da, atzerriko izatea. Iraultza ez da espainola atzerrikoa baizik. Beste nazioentzat balio duenak ez du zergatik Espainiaarentzat balio behar. Kontraposizioz, D. Karlosen kausak, bai, benetako izate nazionala du. Artikuluan "alzamiento" eta "nacional" terminoak erabiltzen dira kalifikagarri. Iraultzak Espainian "ni entonces, ni ahora" ukan du geure "caracter de nacionalidad". "Tenebrosos conventículos", "teoristas acalorados", "gentes perdidas", ilortutzat kontsideratzen da (164).

Gazetaren beste zenbaki batetan nazionalismo hau espainol izateari konsubtantziala zaion katolikotasunarekin nahasten da eta hortik heldu da *erregimen ordezkaturik* erasoturik bilakaera "printzipio protestanteek sorturiko sistema" dela-eta.

"Y hay hombre de buen sentido que no conozca ser repugnante esta innovación á una monarquía real y verdadera, á una constitución de 14 siglos, y formada por el más acendrado catolicismo" (165).

Hori horrela, hainbat alditan tratatzen ikusi dugu SUBIRANOTASUN HERRITARRA gaien eta Gazetaren iritzi bat liberal printzipio sakratu honi buruz eredutzat ematekotan honako haxe hautatu dugu, pentsamendu erreakzionario espainolaren antologia batetan hartzeko gisako dena, berau komentatzea inola ere beharrezkotzat jotzen ez dugularik. Hara, 1.837 Abuztuak 25 argitaratu zuen Gazetak "Erret Espedizioa" Madrilera bidean bete bateanzen garaian eta han hauteskundeen prestakuntzan ziharduten, edo berdin dena, SUBIRANOTASUN HERRITARRA erakusteko egiketa prestatzen.

Editorialista hartaz termino irritsuetan baina klase ideologiaz kargaturikoetan mintzo da:

"Entonces se hubiera visto el pueblo soberano reunido tumultuosamente en la embocadura de una calleja (...) Se hubiera visto despupes como S.M. el pueblo soberano pasaba á la taberna inmediata á remojar la palabra, y recibir nuevos alientos para llegar al salón. Venida la hora se hubiera observado entrar de tropen los graves é incorruptibles electores de la alpargata, armar una pelotera con el presidente que los llamaba al órden, estropearle ó hacerle salir por la ventana con la mesa, sillón, cajetas y campanilla. Entonces era el subirse por un banco un miserable cualquiera, que con su chaqueta al hombro, su mugrienta camisa, su viejo sombrero lleno de yeso, su calzón de gamuza y sus rotas medias azules, trata de imponer silencio á la multitud, y con voz aguardentosa y cigarruna dice: señores, fulano es el mejor patriota entre los concurrentes: encargo á todos los electores le favorezcan con su voto, sino quieren sufrir el peso de las consecuencias" (166).

Luzaz jarraituko zuketen inkontsekuentziak baldin ai, "las armas de la legitimidad no amenazasen dar en tierra con esta máquina de sandeces".

Subiranotasun herritarra "una inocentada que hacía reír al mismo Heráclito" da eta oro har berdin "oradores de alpargata" zoraldiak eta horrelakoak jaulkitzen ditu.

Subiranotasun herritarra izurrite biblikoa da, hastapenetan aipatzen genuen Jainkoaren zigorra eta iraultza ondoko kontserbadurismo frantsesaren adigarria.

"La revolución ha prometido recorrer toda la Europa..."

"El cólera-morbo ha recorrido todo el globo..."

"En qué tiempo ha suscitado los demócratas cosmopolitas la revolución contra los poderes lejitimos en Palermo y en Roma? ¡En el momento en que el cólera ejercía todo su vigor..." (167).

Artikulistak seinalatzen du "guztizkoa" dela kolera eta iraultzaren arteko identitatea. Hala bada, bietarik hautatzekotan, kolera hobesten da, zeren "honek soilki gorputza bait du ezabatzen, baina hark bihotza eta arima".

PARLAMENTARISMOA.- SUFRAGIO UNIBERTSALA

Aurreragoko horrialdeetan egiaztatu ahal izan dugu zer suposatzen duen Oñatiko Gazetarentzat subiratonasun herritarren printzipio liberalak. Egin dezagun orain konkretuki printzipio hori nola errealtatean mamitu zenaren kritika: parlamentarismoa eta sufragioaren herri-emaiza.

Hasteko, herriak botere legislatiboen eskuhartzearen historia desordenaren eta gizartearen hondamenaren historiarekin identifikatzen da:

"También la historia antigua debió abrir los ojos hace mucho tiempo á nuestros atolondrados reformistas. En Roma las tendencias populares fueron progresando tan visiblemente desde el nacimiento hasta la ruina de la república, que todos los anales interiores no son más que la terrible historia de este desarrollo. Lo mismo sucedió en las repúblicas griegas, y en una palabra en todas partes donde el pueblo se ha puesto en posesión de una porción integrante del poder legislativo" (168).

Beste leku batetan, eta Rousseau berarengandik harturiko argudioez baliaturik, eta arazoa hein batetan subjektiboki behatuz, ondorio interesgarrietara heltzen da, hala nola tiraniarik itzelena beti historiaren memento batetan boterea erdietsi izan duten masa hauena izan dela:

"Este pueblo soberano que se decía legislador: la libérrima Atenas, la Francia republicana..."

Eta argibidea ipiniz:

"Y cuidado, que el despotismo de muchos es peor que el de uno solo" (169).

Baina printzipio honen arriskugarritasun sozialaz eta be-
rau ezartzeak erremedio gabe ekar litzakeen ondorio politiko kal-
tegarriez aparte, Gazetak dioenez, behar da zirtatu gainera "in-
kongruentzia" andana bat sistema are higuin garriago bilakarazten
duena.

Azaltzen diren arrazoiak aski ezagunak dira. Lehenik hau
tesleen ezjakintasuna eta ezgaitasuna hautatzeko edo hautatuena
legislatzeko:

"Todos los ciudadanos que, ó sean mayores contribuyentes,
ó tengan un censo fijo de 6.000 reales provenga de la in-
dustria ó de la propiedad territorial, en el hecho de po-
derle tiene ya capacidad necesaria para elegir con acier-
to sus legisladores, u aun para legislar á toda la redon-
dez de la tierra " (170).

Edo beste leku batetan, proiektu jakin batzuei buruzko
diputatuen botazioak zirela-eta:

"pero el boticario diputado ¿Cómo podrá votar con acierto
en negocios de política, que ni siquiera ha saludado? Se
discutirá en los estamentos, ó en las cortes si la pre-
via censura, ó las leyes represivas son en la libertad
de imprenta más ventajosas al estado, y más conducentes
al progreso de la literatura: y ¿qué dirán sobre este
punto tan complicado el hábil ebanista, que aunque dipu-
tado, no entiende ni aun la significación de las voces?"
(171).

Iduri du botikari, zilargin, zurgin, laborari diputatuok,
ezjakintasunez hartu erabakiak ez zetoze la guztiz ados idazkaria-
ren intereseta ideiekin ez-eta honek Gazetaren bidez ordezkatu
jende baten iritziarekin.

Gainera esaten da hauteskundeek ez dutela herriaren go-
goa zein den espresatzeko zerbitzatzen, desigarria balitza ere, e-
ta partidu politikoeak beren nahierara kazikismoa erabil dezaten
eta hauteskunde-ustelkeria handi bat eragiteko baizik. Botoen e-
rosteko, bortxaketa edo gogorkeria, segun zein kasutan, izangodiren
hauteskundeak irabazteko erabiltzeko diren harmak. Ideia hau hain
batetan azalduko da errepikaturik, baina hemen kasu bat aipatuko,
progresista baten arteko elkarrizketa.

Pieza labur honek, editorialistaren irudimenak eman frui-
tua, ez du alferrik galtzekorik:

"Un *moderado* se explica así con un *patriota*: ¿creerá V., amigo mio, que no he tenido más voto que el del tío Juan el tabernero, á quien la víspera compré a buen precio dos cántaras, tan solo con el objeto de captarme su voluntad?"

(...)

"El *patriota* respondía: desengañese V. amigo mio, que los moderados siempre harán VV. un papel ridículo, por falta de energía y por sobra de miedo (...)"

"Pero es bien seguro, que si dura la broma, yo he de ser diputado á Cortes, tarde o temprano; y si no lo gano por mis merecimientos lo ganaré á fuerza de gritos, vivas, muertas y puladas en caso necesario" (172).

Gainerakoan, parlamentarismoaren ihardunak ez bakarrik desordenu soziala sortzera eragin, baizik prozesu bera desarroi latzen du beti nahas-mahasirik handienez:

"En las elecciones no pudo menos de presidir el espíritu del desorden y de bulla que las es tan natural, y en las cortes el interés de partido, el egoísmo y las miserables pasiones humanas, de que hace abstracción en sus sisisbles utopías la bulliciosa superficialidad de los publicistas modernos" (173).

Jakina da Gorteetako bilkuren berri Boletin edo Gazetan ematen denean, iduri du baso bazter batetan ari direla, gehiena deza-keenak oihurik handienak ateratzen ditu, ez da han aginterik eta guztia mehatxutan, guztia satorkerietan galtzen da. Eredutzat ematen dugu honako hau:

"*Ministro de Hacienda*: quiero que se me den explicaciones sobre ciertas palabras, y sobre algunas malignas reticencias que se han usado aquí, y ofenden á los ministros. Pido una satisfacción completa...

(Muchos *diputados* se levantan gritando, y á grandes voces piden la palabra. En medio de la gritería, se oye la voz confusa del presidente tocando con fuerza la campanilla, y llamando al órden que no podía restablecerse. Por espacio de un cuarto de hora continuó el murmullo de los bancos y la vocería de las tribunas. El presidente se levantó y fijo en alta voz, que si no se guardaba más compostura, se vería en el caso de levantar la sesión, ó de traer fuerza armada que despejase las tribunas).

El Diputado Quijana dice: me ha chocado eso que se ha dicho aquí sobre que debemos *andar á pistoletazos*. Quiero saber lo que hay sobre el particular".

(...)

"Luego prosigue (Olózaga) haciendo nuevas inculpaciones al gobierno; y tomando la palabra en pro y en contra de algunos diputados, se origina tan espantosa confusión tal desorden y voces tan descompasadas, que por último el presidente corta el debate y suspende la sesión" (174).

Laburbilduz, Gazetaren idazkaritzarentzat, printzipio politiko parlamentarioa aurrerapen ez-baina, hautesleen ordezkari-tza suposatzen du eta hautesleonek merezimendurik handiena errenta jakin baten jabe izatea da beren boterea besteengan ordezkatzeko dutelarik, eta hauek, bakoitza bere ofizioan aditua izan arren, ez jakinak dira politikagintzan eta ustelkeriarik handiengan sarturik hautesleen borondatea bereganatzen dute. Ez daiteke desordena eta despotismo handiagorik, parlamentu kaotiko batetan sinbolikoki ilustraturik gainera, non oihuak ez badira, azerikeria eta hitz-jarioa bait dira garaile, baina ez benetako arrazoiketa rik.

Parlamentuaren kontrako alegatuak, zeintzuk idazkariaren barne oparo aldarrikatzen diren, gisa bereko beste zenbait arrazoi eta argudioekin batera gainerako printzipio liberal funtsezkoenen kontra sartzen dira, bereziki *botere banaketaren* kontra (175) eta ororen buru "botere judizialaren delako independentziaren" kontra, zeinak ez bait zuen "historikoki" bidegabekeria andana bat baizik garraiatzen justiziaren orde.

PRENTSA ASKATASUNA

Antzeko silogismo eta kritika-oinarri berberean finkaturik, Gazeta eta Boletinak amorrutik erasoko dute zernahi informazio eta judizio inprimatuz ematearen askatasun printzipio hau Goibernalari, Elizari edo-eta soilki erlijio gabekotzat kontsideratu liburuei buruz.

Beste puntuetan bezalaxe Oñatiko idazkariak bi plano desberdinetan egingo du bere kritika. Gero, eztabaidako puntu hau ere errefusatzeko garaian jokabide bakarra hartuko badu ere. Esan nahi dena, alde batetik legislazio liberalaren kontraesan propioak bihurtzen ahalegintzen direla, beronen alderdi estrainuenak azpimarratuz, eta bestalde, bere argudio propioak dakartza trataturiko gaia ez dela batere bideragarri edo makurbide dela erakutsiz.

Hala, 37 ko Konstituzioa artikuluz artikulu, analizatzea ri ekiten dionean, eta 2. artikuluaren textua ikusiz nola formulatzen duen kontzeptu liberala gai honi dagokionez:

"Todos los españoles pueden imprimir y publicar libremente sus ideas sin previa censura, pero con sujeción a las leyes represivas".

Zinez mugagarri den isats honetaz baliaturik, Gazetaren ikuspuntutik inprimatze-gaitasun hau lehena baino askoz herstuago kontsideratzen da, zeren-eta harekin, eta ilegalitatera jau-siz gero, gehienik ere eskuskribua galtzen zen, baina geroko le-ge errepresibuekin, horretaz aparte, inprimaketa, beronen gas-tuak eta sei hilabeteko presondegia, eta gainera, ekoizpenak a-pez izanik edo kargua funtzionarien kasuan.

Hau nahikoa ez-eta, Gazetaren idazkariak zioenez, eginik dago gaitza, zeren eta denbora izan bait da idatzia libreki ko-rri zezan, eta eraman zezakeen pozoina noranahi berreia zedin, bistan denez pozoin horretatik ez libratzeko moduan agintariak nahi izan arren.

Ororen buru, eta hemen argudiatzeko modu zaharrera jo-tzen da, penagarriena zera dela esanaz, inprimatua zilegi den a-la ez juzkatzeko eginkizuna bakoitza bere ofizioan gaitasuna duen jendeak osatzen ditu epaimahaiak, baina ez dute "asmamenez juzkatzeko ez teologia, ez jurisprudentzia, ez zuzenbide publi-koa, ez-eta beste zientzia laguntzailerik urrunetik agurtzen e-re" (176).

Jakina da, legislazio liberalaren delako inkoherentziak kritikatzearaz aparte, ugari ematen dira eskubide hau gorrotagarri egiteko arrazoiak.

Arrazoi hauek bilduz, zera da esaten dena, delako eskubi de horrek soilki ideia disolbagarri eta erlijioaren kontrakoak hedatzeko, ohiturak eta morala andeatzeko, pertsona errespetaga-rriak iraintzeko, iraultzarako funtsezko ideiak finkatzeko, etab. baizik ez duela zerbitzatzen. Bestalde, moraltasunik ezaren in-primatzea bere eskuz gobernuak du gidatuko, gisa honetako argi-talpenak suztatzen eta bermatzen ahaleginduko delarik.

Ikus dezagun adibide bat:

"Hasta los niños saben, que la corrupción de costumbres y la inmoralidad que hoy más que nunca se presentan altane ras, lejos de ser refrenadas son promovidas, por el go-bierno, por sus autoridades y por la desenfrenada licen-cia de la imprenta. Los libros más irreligiosos y obscenos se venden libremente y circulan no solo sin miste-rio, pero aun con cierta especie de vanidad, y haciendo un mérito positivo de semejantes escándolos" (177).

Prentsan pertsonalitate politikoei zuzenduriko irainei dagokienez, editorial oso bat dedikatzen da, non idazleak bere i rudimen osoa iraultzen bait du eraso pertsonalaren sistema barre garritzat ezartzen duelarik.

"No contentos con atacar los principios, han dado en la manía de ensangrentarse de un modo nunca visto contra las personas... Después de haber comentado á su saber los vicios morales, aun los más ocultos, sin perdonar estados, categorías, edades, ni sexos, se valen del ri dículo para hacer despreciables á todos los miembros de la sociedad, sacando a colación aun sus defectos fi sicos. A sus ojos es un crimen ser cojo, tuerto ó ceji-junto..." (178).

Gobernua bera prentsaren gehiegikeriak ikusita posibilitateak neurtzearen ideari dagokionez ere ez dira isilik gelditzen, jatorrian dagoela akatsa esango dute, zeren behin liberalismoa printzipiotzat aldarrikatuz gero, zerbait egiten bada moz teko edo traizioa egitea edo iraultzari bide ematea izango da.

PROPIETATE PRIVATUA

Gazetak, jeneralean, Gobernuarekiko dituen diferentziei buruzko puntuetan edo oro har liberalismoaren arloetan polemizatu du; ados diren puntuak aski arraroak dira, eta bistakoa da ondasun orokiko propietate pribatuaren eskubidea eztabaidan diren ideologia biek berdintsu zaintzen duten printzipio dela.

Halabaina, idazle karlistak jasan ezin duena zera da gai hau ez dadila liberalen ondare edo asmakaria izan. Ongi defendatzen du bere burua eta are tematiago printzipio hau aldarrikatzen.

Nolanahi ere, kristino deitu liberalek teorian gauza bat aitortzen dute eta praktikan guztiz bestea, propietate pribatua gorde eta aldi berean ebatsi nahiz dejabetzen dutelarik.

Alderantziz ordea, karlistek, esaten da, "ez dute inor bere propietatea uztera bortxatzen", dekretu desamortizatzaileei zehar-aipamen eginaz; eta izan ere, D. Karlosen aldekoentzat, liberala lapurreta etadesjabetzaren sinonimoa da, eta propietateari buruzko berauen teoriak bete beteko zinismoa.

"Que hablen los propietarios de Zaragoza, los de Valencia, y otros muchos que bajo diferentes pretextos se quedan sin sus haberes, y las infinitas personas que bajo el concepto de carlistas, aunque en nada hayan intervenido, son despojados violentamente de su propiedad y del fruto de sus sudores..." (179).

ESKU PROBIDENTZIAL ETA GOGOR BATEN BEHARRA

Pentsamendu autoritarioaren kontanteetarik bat edozein lekutan azaltzen delarik ere, krisialdietan salbaitzaile gisa presentatzean datza eta guztia kaotikoa nahiz apokaliptikoa de-nean, eta gainera esku gogor, azkar eta probidentzial bilakatuz, gauzak berezko ordenara biltzeko egitekoarekin, neurrituz, hori bai, (ez dago beste erremediorik!) libertate publiko eta pertsonalak.

Idea zahar hau beti erabili izan da botereak nolabait bere agintekeria bortiza justifikatu behar izan duenean.

Eta honako eskema hau oparo erabiliko da Gazeta nahiz Boletinaren hainbat artikulua eta editorialetan, beti ere kristinoen gobernuak ekarri zorigaitz anitzak aipatuz eta gisa honetako formulak eskainiz:

"Al oír este diseño rápido, pero exacto de nuestra situación, dirá cualquiera: La España es perdida (sic): y si alguna mano diestra y vigorosa no toma las riendas del poder, no saldrá del estado aletargado á que la han conducido estúpidos ó criminales ministros" (180).

Bidezko da esku hori ez daitekeela "neskato ahul" batena, D. Karlosen esku kementsua baizik:

"Si la restauración de D. Carlos no viniera á reprimir con mano fuerte tal desórden y tantos estravíos..." (181).

Edo borobilago espresaturik, gobernuaren programa gisa-
-edo emanaz:

"Un principe prudente y amaestrado con la experiencia, podría desconocer los elementos de nuestra prosperidad, á saber: *gobierno fuerte* (atienda la turba multa de los gritadores) *gobierno fuerte*, imposible de obtener en la tutoria de una niña, *franquicia* para la industria en instrucción progresiva en las ciencias y artes útiles al hombre" (182).

Egoera kaotiko edo ordenu kementsuaren, iraultzaren edo absolutismoaren bitarteko biderik ez daiteke Gazetaren iritziz. Atergabe hamaika bider azalduko den iritzia da hau Gazetaren bitzitan zehar. "TARTE ZUZEN"ak, hots, moderatu edo bakezaleek ez dute itzaltzea beste azkenik hain polarizaturiko ingurumundu honetan (183).

Jakina da, planteamendu maximalista hauekin, eta hainbat miseria edo hondamendiren ordian aski dela ordena piska baten beharra azpimarratzea, Gazetak herriaren egoera ezaqutzera emateko koadroa kolorerik ahulgarrienez pintatzeko:

"Ojalá que los hombres lleguen por fin a conocer, que los frutos de la revolución no son ni pueden ser otros que los que estamos viendo y palpando tan a nuestra costa! Ciertamente: hambre y miseria por de pronto; odios y venganzas sin término; crímenes y suplicios, sanbre, horror y desolación; recuerdos amargos de los pasado, incertidumbre sobre lo futuro y una inseguridad penosa sobre la perpetuidad del producto de nuestro trabajo é industria; estos son los terribles resultados de la revolución" (184).

Ikusmolde nahasgarri eta latz hauetarik, editorial luze batetan (185) aurkezten dena kontsidera daiteke eredutzat; liberalen politika analizatzera dedikatua dago, zeintzuek bakerako deia luzatu bait zuten berauen jokabidea, Gazetak zioenez, gerla riena zen garaian: gerra Elizari, gerra aginteari, gerra izadiari, gerra zibilizazioari, etab.

Dei honi gisa honetan erantzuten zaio orduan:

"Cum desolationen faciunt, pacem apellant".

HEZKUNTZA-KONTZEPTUA.- ESTUDIANTEEN IKUSPEGIA

Modako filosofiaren kolera-izurrite hori hartu da ikaste txeeetako auletan ere. Biziki deitoratzen du gertaera Gazetak eta beste garai batzuen iritziz agertzen da:

"Los españoles que tienen la desgracia de ser padres necesario es que deseen una época de restauración, para que volviendo sus hijos al orden, a la aplicación y al estudio, puedan ser con el tiempo útiles a la Religión y al Estado, y el honor de sus familia" (186).

Oro har, baiezta daiteke karlisten pentsamoldeak, beren organo ofiziala bitarteko, ez dituela bereizten hezkuntza eta erlijio-prestakuntza. Horregatik Oñatiko Unibertsitatea berreraikitzea erabakitzen denean funtsean "formen verdaderos sabios en vez de charlatanes impíos..." (187).

Ikastetxe honetarako baloratzen diren ordenantza zorrotzen artetik, punturik garrantzitsuena 11. zenbakikoa da, eta honela dio:

"Que se encargue muy estrechamente á V.S. al Claustro, y á cada uno de los catedráticos el más activo zelo y vigilancia para conservar con las más sanas doctrinas religiosas y políticas la pureza de costumbres de los estudiantes, inculcándose con frecuencia el temor santo de Dios, base de la verdadera sabiduría, y la más sólida máxima de la virtud; evitando con incesante desvelo que la corrupción del corazón pervierta el espíritu y expeliendo de la Universidad sin disimulo á los que se muestren impíos, desmoralizados e incorregibles" (188).

Kasu askotan estudianteen kontra jaurtikitzen diren erretolika haiek gaurkotasun handia dute, oso urruneko ez diren denboraz ezin ahantzieta garaizatze, aulak bilkura-leku bilakatzeari beldur zitzaizalarik...

"... esas tropas volantes de jóvenes, cuya profesión parece que debiera ser el estudio, constituidos en otros tantos sicarios, alborotando los pueblos, insultando a los profesores, desobedeciendo a la autoridad académica, huyendo de las cátedras, ó convirtiéndolas en puntos de reunión y desorden, no mirando un libro en todo el curso, al paso que dan tantos vivas a la ilustración y al progreso de las ciencias, desoyendo las insinuaciones y preceptos de sus padres y tutores, y sin tener otra norma que las impresiones momentáneas de su movible fantasía. Unos jóvenes a quienes sus familias envían á las aulas, privándose tal vez de lo más necesario con el fin de que apro-

vechen en sus profesiones respectivas, emplean el día en correr de café en café, de plaza en plaza, acudiendo a todos los corrillos é interviniendo en todos los alborotos, y las noches en los bailes y los teatros, en rondas y en una disolución asquerosa, sin cuidarse en meses enteros de dejarse ver por la univesidad" (189).

"Egoera hau hezkuntza liberalen esku abandonatzearen emaitza da, komentatzen du 158 zenb. Boletinak -zeintzuek guztientzat irekia izateko promesa egin bait zuten, baina botereaz jabetu ondoan eskolak itxi eta irakaslegoa pertsegitu baizik ez du te egin.

"Nada importa que los ciudadanos españoles no sepan escribir, ni leer, ni los rudimentos de la Religión, ni vestigios de urbanidad, ni conozcan sus deberes como hijos de la Iglesia, y miembros de una sociedad política"

Honen ondorioa "selvatica. estúpida, libertina y brutal" delako gazteri bat da.

"En los establecimientos de educación, bajo los auspicios de la autoridad eclesiástica, se prescribe a los niños la más perfecta sumisión a las potestades y á los superiores de cualquier especie. Para enseñarles que todos nacen iguales á sus soberanos, preciso era que el pedantismo filosofante se encargase de la enseñanza; porque es anti-social toda educación que no vaya cimentada sobre el gran principio de la soberanía popular" (190).

GERRA ARAZOA

Árazo hauek, jakina da, okupatzen ditu Gazeta nahiz Boletnik gehienen iritzi-horrialdeak. Guk geure aldetik interesgarri zaigun zenbait aspektu hautatu ondoan, komentatzea jo dugu:

Gerrilak

Herritar talde batek, handiena izanik ere, Euskal Herri, Maestrazgo eta Kataluniako landa nahiz mendietan kantonaturik hitzarturiko gerra batetan, harmada erregular baten kontra, eta berau ongi hornitua eta liberal kausaren aldeko aliatu indartsuen itsaso lehor eta diruzko laguntzarekin kontatuz gainera, ezin garaitu eta edozeinen begibistan den gauza da. Gerrila sistemak, han-hemenka atergabean etsaia erasotzeak, bestalde,emaitz

ederrak ekarri zituen 30 urte aurrerago, eta horregatik karlistek naturalki onetsi zuten sistema hau, buruz buru gudukatzea itzuriz eta azken bururaino indarren eta guduen dispartzioa potentziatuz. Gainerakoan gisa honetako enfrontamenduak derrigorki luze izan ohi dira, eta beraien luzapenak soilki gobernu zentralari kalte egiten dio ekonomia egunetik egunera andeatzen, egoera kaotizatzen, ordena degradatzen delarik.

Ikus dezagun nolako mehatxua egiten den Gazetatik burruka luze eta gerrila honekin:

"Felipe V tuvo que combatir precisamente contra igual número de extranjeros, y con la ayuda y protección del pueblo alcanzó su objeto; pero la lucha duró desgraciadamente siete años. ¿Y se trata de que hoy suceda otro tanto? Los españoles son constantes en sus propósitos, y no hay que olvidarse que emplearon 700 años en expulsar a los moros, pero se salieron con la suya. Sería un absurdo persuadirse, que si 24.000 franceses auxiliares hubiesen entrado en España, Carlos V los hubiera esperado á pié firme en Vizcaya, exponiendo todo su ejército en una acción decisiva: este ejército se dividirá en fracciones para generalizar la guerra; y en este nuevo sistema de defensa, la miseria pública, efecto inevitable de esta cooperación inicua, contribuiría á reclutar por todas partes guerrillas realistas, seguras de prolongar con buen éxito la lucha en un país, que la naturaleza ha formado a propósito para este género de resistencia".

Halabaina ezin dugu alderdi karlista erakunde atomizatua eta antolakuntzarik gabekoa zen ondoriorik atera. Hain zuzen lehen karlistadaren prentsa ofizialari buruzko estudio honek zerbait frogatu nahi badu zera da, D. Karlosen aldekoek nola ahalegindu ziren harmada erregular, disziplinatua eta profesionala eraikitzen ahal bezainbatetan. Francisco Bacon-ek, bere obra ospetsuan, laudorioz kalifikatzen du dioelarik, antolakuntza bikaina Probintziok dutena nahiz-eta gudaritza borondatezko zerbitzua den (191).

Gerra, izpiritu hautatuentzako afera den ideia, hobekiago e sanik, hartarako deia duen izpiritu klasearena, Jainko Hiriaren defendatzaile den militar klasearena, nahiko ongi azaltzen da Garzenbakietariko batetan:

"Desengañémonos: la guerra es un arte. El currutaco, el mercader y el mancebo corren como el viento al oír silvar las balas: un millón de testimonios confirman esta verdad"(192).

Milizia nazionala

Gobernutik berezi, berak onetsiak izanarren, erregular ez diren indar hauen existentziak bere onetatik ateratzen du editorialista, eta hauei buruz ari denean kolore ilunez pintatzen du puntu hau.

Milizia honen presentzia dudarik gabe muntadura handiko zerbait da gudaritza nahiz politikaren aldetik, zeren botere militarra herritarren eskuetan ezartzea suposatzen bait du hein batetan, eta are, Erregina berak aipatzen du "Nazio harmatua" esaterako, Kongresu Nazionalaren estreinuako mintzaldian (193).

Gazetak -eta ez arrazoi piska bat gabe zera dio, Milizia Nazionala dela iraultzaren motore nagusia "el más poderoso agente de las convulsiones populares" eta "la máquina con que pretende derribar todas las monarquías de la tierra".

Gainera berau hornitzen duten gizonak betiko epitetoek baliaturik sakrilego eta erailtzailatzat deskribatzen ditu, eta milizianoen ulerpen soziologiko bitxia eskaintzen digu:

"¿Quien se alista en la guardia nacional? La incauta y novellera juventud, los hombres turbulentos y corrompidos de cada pueblo, y algún fatuo que solo pretende lucir el uniforme".

Atzerritarren partaidetza militarra

Jakina denez Espainiak, Portugal, Ingalaterra eta Frantziarekin batera Aliantza Laukoitza deitu tratatua sinatu zuen 1.834 Apirilaren 22 an, elkar laguntzeko eta D. Karlos eta D. Migelen egozketa segurtatzearren, batipat ingeles eta frantsesen laguntzarekin.

Bestalde Austria-Hungria, Prusia, Errusia, Sizilia eta Sardiniaren arteko aliantzak, zeinak migelistak eta karlistak bermatzen bait zituen, ez zuen maila bereko arrakasta diplomatik izan.

Jeneralean bloke hauek liberal mediterranea bata eta Iparreko potentzia absolutista blokea bestea ziren elkarren kontra.

Espainiako Gorteek 1.835 ko Maiatzean erabaki zuten laguntza harmatua eskatzea, zeina Gazetaren editorialetan benetako iritzi-uholdea ageri den. Gehienetan, laguntza hau minimizatu e giten da eta despreziatu, bederen hastapenetan. Gero, Frantziatik nahiz Britainia Handitik heldu materialea eta gudarien presentzia gertaera bilakatzean, artikulua hauetan etsaiaren adore gutxia azpimarratzen da, eta desertzio ugariak eta krudelkeria edo egikortasunik eza.

Karlistadan partaide izaniko indarrik garrantzitsuena "British Legion" izan zen Sir Lacy Evans jeneralaren agintepean 12.000 gerra gizonez osatua.

Gainera Legio atzerritar frantsesak ere laguntzen eskuhartu zuen 4.000 gizonekin, gehienak mertzenariak, ingelesak be zalaxe, eta Degrelle jeneralaren agintepean.

Baron Das Antas jenerala izan zen indar portugesen buruzagi. Hauek ez zuten halako garrantzirik izan.

D. Karlosek, bere aldetik, ukan zuen baita militar atzerritarren laguntza: boluntari alemanak; portugesak (Madeira Kontearen agintepean); boluntari italianoak (Mortara Kontea). Gainera desertoreekin, batipat Karlisten aldera pasa ziren frantsesekin, Legio Atzerritarra osatu zutelarik; 800 gizon ziren guztira Alexis Sabatier buruzagi, zeina partaide izan zen Zaratiegiko espedizioan.

Bereizkuntza hierarkikoaren balioa karlisten pentsamoldean

Maiz askotan hitzegin izan da karlismoaren mugimenduaz mugimendu herritartzat hartzen delarik. Eta halaxe da, ulerkuntza hau ez da batere harrigarria zeren laborarien multzo handia bait zen D. Karlosen harmadan partaide eta faktore honek eragin du gerraren ulerkuntza herritar bilakatzerak. Halabaina ez dugu ahan-tzi behar mugimenduaren zuzendaritzak ez zuela inoiz printzipio integristenen eta erreaktzionarienen gidaritzak galdu, eta zuzendaritza bera aristokrazia apostolikoaren handikienez osaturik aurkitzen da.

Historikoki aristokrazia honek bere bere duen ekintza ar loetariko bat milizia arloa da. Prezeski, euskal probintzietan zen aitonen semeen multzo ugariak, laborantzako handiki koxkorre

na alegia, lagundu zuen Diputazio karlistek beren koadro militarak osatu eta laborari boluntarien harmada antola zezaten. Noblezia militar honek, harmada karlistaren buru ezartzen delarik, bere egitekoa kasta-egitekotzat kontsideratuko du, aintzinakoengandik igorri egitekoa nolanahi ere, eta horretarako haien ordezkaritza eramateko gaitasuna duen kasta bakarra. Beste zenbait puntutan ikusi dugunez, gizartearen goitik beherako ikuspegi eta antolakuntza da.

Harmada liberalean, alderantziz, joera "demokratizatzailea" ageri da. Independentzia gerra dela-eta sortzen den fenomeno da eta XIX mendean zehar errotuagotzen joango dena. Aldakuntza honen agerpena da Milizia Nazionalaren sorrera zeina bete betean oposatzen zaion Aintzinako Erregimeneko ohizko harmadaren kontzeptuari.

"¿Y cómo será compatible la subordinación de la guardia nacional con la existencia de unos gefes elegidos por el soldado, amovibles, y dependientes de aquellos mismo que momentáneamente habían de obedecerles?" (194).

Boletinariaren 140 zenbakiaren editorialean irazkin bitxi bat azaltzen da, nolabait ere D. Karlosen prentsa ofizialak aldakuntza honetaz duen iritziaren sintesia litzateke.

Etsaiaren parte batek, bidean hartu eta sarjento liberal batek ofiziale karlistabaten fusilatzearen komunikapenak haserre bizira eramaten du. Sarjentoak "Pascual Gonzalez teniente capitain erreboltaria" fusilatzeako eman arrazoiak "fraile, bi bider desertore, eta Cabrera, buruzagi erreboltariak oso estimatua" izatea dira. Militar ikuspuntutik desertzio bakar bat, gerra garaian, aski da harmaz erahiltzeko, eta instante berean, desertorea. Zenbait horrelako parte aztertuz, gainera, ez batzuek ez eta besteak ibili ohi ziren begiramendu gehiegiz jendea hiltzeko pelotoira bidali behar zenean. Izatez Boletina kezkutzen duen zera bakarra ekintza hartan gisa horretan jokatzeta da "sin más autoridad, sin mas fallo que el de un miserable sargento".

"¡Un sargento autorizado a decidir de la suerte de los prisioneros! ¡Un sargento erigido en arbitro de la vida y de la muerte!" (195).

Horrela oihukatzen du haserre biziz Boletinariaren idazkariak.

IRAULTZA eta INDUSTRIAREN arteko erlazioa

Mendizabal, "israeldarra" rekiko erasoak ugari dira. No-nahi aurkitzen dira eta edotarikoak. Hauetariko batetan Espainian erregimen konstituzional ingelesa ezarri nahi izateagatik erasotzen dio, aditzera emanaz Espainia ez geografiaren, ez gizartea ren, ez klimaren ez-eta izakeraren aldetik dela konparagarri Ingalaterrarekin. Ingeles herria uharte "antzu" batetan kokaturik eta bitartean Espainia "harrigarriro ekarkor" den herrialde kontinental da. Hortik ateratzen ditu Gazetak elkarrengandik urrun tzera kondenaturik diren bi printzipio bitxi:

"Un espíritu de conservación y sosiego debe ser el primer elemento de nuestra prosperidad; más la Inglaterra reclama un cierto espíritu de agresión y de engrandecimiento"

Eta amaitzeko dioena:

"La vida política de la Inglaterra depende fuera , más la Península la tiene en su propio seno" (196).

Are bitxiago da, berriz, Boletín Oficialaren 144. zenbakian inprimaturik aurkitzen dugun irazkina industriari dagokionez, bestalde oso gutxitan aipatzen den gai hau hemen. Artikulu guztian zehar ahalegin handi bat nabari da industriaren aurrerapenak eta iraultza ez daude elkarrekin identifikaturik, eta iraultza garaile irtengo balitza ez luke industrian indibidualismo egoista eta zeken bat baizik aurkituko, edozein gobernurentzat hantxiki kaltegarri dena, eta are gehiago nazio subiranoaren baitan bermatzen dela dioten gobernurentzat.

Artikulu honek, hain bitxia izanik, ez du alferrik galtzekorik. Bestalde, nahiz eta ez den zein industria motaz ari den zehaztasunik ematen, uste dugu baliozko dela burges-kapitalista klase bereziaren irudia marrazteko eta haren kontra gudukatzen ari bait da, Artolak dioten bezala, Absolutismo/Liberalismo binozioaren haustura gertatzen ari den memento honetan.

Bi dira frogatzea nahi proposamenduak:

"1., la industria se engaña si cree que el triunfo de las doctrinas revolucionarias contribuiría a su fomento; 2., la revolución se engaña si cree hallar un elemento de conservación en el espíritu de la industria". (197).

Eta hiru dira lehen proposamendua finkatzen den oinarriak:

Iraultza ez da bakeari ez-eta barneko ordenari eusteko gai. Kapitala beldurtzen du, eta ihes egitera eragin.

"La revolución produce a cada paso movimientos populares que dejan desiertos los talleres (...) los capitalistas tiemblan y retiran sus capitales..."

"La revolución en una palabra no es compatible con la paz y el orden interior; y sin paz y sin orden interior, es un delirio pensar en dar latitud al comercio, impulso a las artes, fomento a la agricultura..." (198).

Egonkortasunik gabeko etustelkeriazko gobernuak sortzen ditu:

"Además, las revoluciones siempre producen gobiernos de pandilla, que no piensan mas que en su interés personal, ó en los intereses del partido a que pertenecen, ocupandose muy poco de la industria..." (199).

Eta ez dezake harreman onik beste estatuekin ukan:

"Añadanse tambien en perjuicio de la industria, las complicaciones que deben resultar de los rompimientos con los demás estados, bajo la dirección de una política falsa, tortuosa, y maquiavelica, cual puede ser constantemente la que produce el espíritu de la revolución" (200).

Proposamendu hauetariko bigarrena, nolabait ere, lehenen goarekin osatzen da. Industriak deusik ez badezake iraultzatik itxaron, honek ere ez dezake deusik itxaron industriatik. Iraultzak gizarteari ezartzen dion eite indibidualista, indartu eta gainditu egiten du "industria-gizona"ren berekoikeriak, zeren beronen izatetik eratorri esentziari bait dagokio.

"El espíritu, el móvil de la industria, es el egoismo: esto es una atención preferente y aun exclusiva a sus adelantos individuales (...) El hombre de industria da por su parte un impulso marcado a este sentido individualismo que se ha apoderado de la sociedad, y parece que a fuerza de civilización nos va a conducir a la barbarie" (201).

Ikuspegi atzerakoi eta erreakzionario batetik indibidualismoari egin kritika da, gizabanakoaren nahikundetik at dagoen kolektibismotik egina eta aurrez, beraren gainetik eta bere go-

goz beste existitzen duena. Beraren edukinak Platon-en garaiara garamatza eta ertaroko tradizio estamentalistaren garaira.

"De forma que, amalgamada con la revolución, ó estará opuesta al gobierno, ó le afectará del materialismo de aquel principio que le dirige, y esto es precisamente el mal que devora en el día algunas naciones del mundo: es hacer del mezquino individualismo un principio de política, una regla de conducta, y es en fin precipitar los pueblos en las sendas que los conducen a una disolución irremediable" (202).

LEGEZKOTASUNA ETA FORUAK

Lan honetan zehar aipatu dugu noizbait foruen gaia dela Gazeta eta Boletinean planteatu ere egiten ez den gaia. Zeiharre san llabur batzuek baizik ez dugu aurkitu puntu honetaz, eta be-ti ere zirkunstantziek bortxaturik, hala nola Muñagorriren alda-rrikapena.

Are gehiago, Gazetaren idazkariak ez bakarrik gaia biga-rren mailako kontsideratuz baztertu zuen, baizik-eta foruek trans-zendentzia askorik ez zuelako jokaera zeukan, eztabaidan ziren erlijioa eta legezkotasunaren arazo larrien aurrean. Harentzat, euskaldunak D. Karlosen alde guduak ari ziren osoki, zeren ongi oharturik bait ziren erregeren xedearen legezkotasunaz eta bero-nen ideien zuzentasunaz, eta ez foruez:

"(El pueblo)... no se sacrifica a aciegas por cierto; reflexiona antes de obrar, y discurre mientras obra, si combate por Carlos V es porque, segun su opinión, es el verdadero Rey, y el Rey de España es la viva i-magen de la patria. No se debe pues menospreciar el valor de las masas, porque es siempre la expresión de un valor relfexionado con madurez. Hemos oido decir, que las Provincias Vascongadas y la Navarra pelean so-lo por sus fueros locales. ¿Luego porqué sufrieron en 1.820 que se les privará de allos? ¿Si sacrificaron entonces sus propias libertades á la voluntad del Rey, no hemos de decir que la dignidad Real es su obgeto primordial, y la que ha dado lugar á la insurrección" (203).

Baina egiazki, zeintzuk izan ziren Euskal Herriak Esta-tuaren beste edozein eskualdek baino gehiago D. Karlosen kausa laguntzeko arrazoiak?

Ez da dudarik asko azpimarratu izan dela karlistaden mo
re eragiletzat foralitatearen defentsa. Jakina da jadanik 1.874
an, 1.840 urtez geroztik mozketak ikusi ondoan, laborari jendea
foruen galtzeak suposa zezakeen ondorioez ohartzeko kondiziotan
zen, zeinak erabakiorki sakatu zuen altxamendua. Baina, eta 1.833
an?.

Gauza nabaria da euskaldun jendearen sektore zabalak, fo
ruen marko ekonomiko eta sozial tradizionalean txertatuak izanik,
bereziki foru-erakundeak iraun zezaten ahalegindu ziren. Baina in
gurumen ofizialean, D. Karlosen kortesauen artean, "ojalatero" e
ta erlijio nahiz legezkotasunaren aldekoentzat argudio horiek bi
garren mailan zeuden. Eta ingurumundu honetan prezeski sortzen
da eta garatzen Gazeta Ofiziala.

Hori dela-eta lege tradizionalei buruzko zeharresan arin
batzuk ikusten diren bakoitzean, legezko monarkiaren berriztape
nerako bultzagarri den neurrian izango da, eta gainera zalantza
ko elementuak sartuz, hala nola abusuak gradualki zuzentzea...
eta beste.

Ikus dezagun adibide bat:

"Al mismo tiempo los vascos y navarros proclamaron a su
legítimo Rey le invitaron a que se pusiera á su cabeza.
Así lo hizo, y cumplió con un deber que todo Monarca es
pañol tiene que cumplir: juró la conservación ilesa de
todos los fueros del país" (204).

"La casi totalidad del pueblo español idolatra a sus an
tiguas leyes, de aquellas leyes que le hicieron en otro
tiempo su prosperidad y gloria, desea con toda la ener
gía de que es capaz ver cuanto antes á un monarca, que
reformando gradualmente los abusos de que pueda adolecer
la pública administración, va á restaurar la antigua mo
narquía, sus fueros, sus tradiciones, su paz y su ventu
ra" (205).

Halako abilezia ofizial baten ingurugiro honetan, foruen
gaiari dagokionez alegia, gertatzen da Muñagorriren altxamendua.

Muñagorri, Berastegiko eskribaua, liberal moderatu izan
behar zuen, eta bere herria karlisten menpean erori zenean, hauen
lankide izan zen, harmez hornitzen laguntzeraino, burdinoleta
ko administrari izate postu egokian bait zegoen.

Gerrak ekarri egoera hondagarriaren eta berehalako foruen ezabaketa nabarmenaren aurrean, hirugarren fronte bat, liberal eta foruzalea, gainera bakezalea, eraikitzea nahi izan zuen, gatazka hartatik atera eta aintzinako erakundeetarik ahal zena salbatzearren. Bandera zuri batetan "Pakea eta Fueroak" lema bordaturik tartekatu zen Euskal Herriaren gudu-panorama bihurri hartan.

Madrileko gobernuak lehen mementotik lagundu zuen haren xedea eta Ingalaterrak, zeintzuek biziki desiratzen bait zuten karlisten aldamiaian zirikote bat sartzea, eta horretarako edozein prozedura zen on, eta nahiz foruzaletasunaren ardura handirik ez izan.

Aitzitik, Muñagorriren foruzaletasuna guztiz erradikala omen zen, eta hori da hastapeneko aldarrikapen hartan Herriari independentziarako deia luzatzearen zergatia (206).

Bere gudari saldoa, 2.000 gizon inguru, biltzeko sugar handiko propaganda prozedura erabili zuen gerlari karlisten artean: "bertso-paperak"edo horrialde solteak mementoan sortu kanatu egokiz hornituak (207) zeintzuk komunikabide garrantzitsu gertatu ziren euskal laborarien gizartearen barne.

Taldea 1.838 urtean desegin zen, baina Comodoro Lord hon Hay-en laguntzarekin 39 an berriztatu ahal izan zen, bi batailoiez osaturik. Behobia eta Endarlaza artean ari izan ziren.

Gerra amaitzean, Bergarara joan zen bizitzera Muñagorri. Esparteroren kontra 1.841 an gertatzen da moderatuen pronuntziamendua eta Muñagorri mendira jo zuen berriro. Ez zuen zortetik izan eta txapelgorriek (boluntari liberalek) Elorri deiturikoa buru, fusilez tirokaturik erahil zuten (208).

Autore desberdinen ikuspuntutik Madrileko gobernuaren agente bat izan zen, edo foruzale eta bihotzez bakea maite zuen gizona nonahi zelarik ere aliatuak aurkitzea nahi izan zuena.

Karlistek asaldaturik, hark predikatu dotrina arriskugarritzat jotzen bait zen beren artean, ausarki gudukatu zuten, eta aterberik ez zitzaien ematen karlisten eskuetan erori Muñagorri-tarrei.

Nolanahi delarik ere, foruen aldeko haren partaidetzak behartu zituen zezena adarretatik heldu eta arazo horretaz zenbait artikulu publikatzera, baina, harrigarriki, ez zen ezein analisiarik, ez-eta baieztapen ofizialik egin, eta honek, jakina, Oñatiko Gazetaren idazkaritzan arazoa baztertu egin zela pentsatzera garamatza.

Ikus ditzagun orain Boletineko muñagorritarrei buruzko e-referentziak. Editorial kopuru ugari ematen da, eta froga ederra da "calavera" honen ekintzak, hala deitzen du Boletinak, berek aditzera eman baino gehiago kezkatu zuen D. Karlosen, inguru ko taldetxoa (209).

Berastegiko eskribauaren kontua Boletinaren idazkariak zuzendu erasoetan konstante batzuk ageri dira: erotzat hartua izan zela; edo, lehen aipatu bezala, traidoretzat Madrileko gobernuak ordaindurik; edo, azkenik, faltsari bat, bere programa kunplitzeko asmorik ez izatearen neurrian, foru-programa alegia, hori behin eta berriro eredutzat hartzen bait du eta liberalek horretaz egin promesak aipatzen, naiz gero errealitatearen mailan gezurtatzen diren. Ukatu egiten du prentsa frantsesak onartu partidu "foruzale" delakoaren existentzia, eta segurtatzen du behin eta berriro, foruen berreraikitzea Espainiako tronoan Karlos V e zartzearen ondorio izango dela:

"Los sentimientos del pueblo vasco-navarro estan reducidos a estas dos bases, Religión y Rey. La paz y los fueros son su inmediata consecuencia" (210).

Muñagorriren esperantzarik handiena hontan zetzan, karlista alderdiko masa handia "Pakea eta Fueroak" harmadara pasatuko zela. Helburu honen erdiespenera zuzendurik ziren bere ahalegiak. Deigarri da hari honetan Boletinak nola defendatzen duen boluntariak hari zioten zintzotasuna, Muñagorrigatik beste honako hau esaten bada ere, alegia Frantzian

"No realismo sino la hez del liberalismo refugiado en la frontera, los asesinos de Sarfield, y cuántos demócratas y matones han buscado en el territorio francés la impunidad de sus crímenes".

Hori horrela, erasorik arrazoituena eta gogorrena Muñagorri foruzalearen kontra jaurtikitzen da, foruak banderatzat harturik legezkotasun espainolaren kontra dabilelako.

"El zelo de Muñagorri por los fueros es una quimera. Mal, muy mal, puede ser tan celoso de los fueros el hombre que fue liberal rematado el año 22 y de consiguiente enemigo de los fueros; el hombre que ha servido alguna vez de instrumento a los comerciantes de San Sebastián para una plantificación de aduanas y un arreglo contrario a nuestras exenciones y a los intereses del país; mal, muy mal puede ser forista el que quebran los fueros, declarándose contra su rey legítimo, que en nuestra legislación foral es acatado como lugarteniente de Dios entre nosotros" (211).

Eta gauza gutxi hain beldurgarria zen foruzaleari buruz aipaturiko editorialen ondotik. Bakarrik zera gehitzea, karlisten zergak eskatzearen kontra Berastegikoak jo erasoen aurrean Boletinak egiten duen defentsa (217) kontutan hartzekoa dela esatea, izan ere gogorki jokatu bait zuen hark "erlijioa eta moral sana" izeneko printzipioen "zomorro engainagarria" karlistei kentzearren eta euskaldun boluntari apalak nahas ez zitza-
ten (213).

III.1.9. Zentsurarekiko menekotasuna eta albisteen trukaketa.

Nahiko nabaria da organo ofizial bat gerra bete-betean ar gitaratzen eta gutxienez ideologia mailan burrukarako harmatzat kon sideratu zena, alde zurrekiko zentsuraren bitartez aski baldintzatua izatea, baina gaiak eta albisteak zetabe batetik pasatuz, e zin gehiagoraino baldintzatzen haren edukia.

Baziren zentsuratzaile ofizial batzuek, lehenengoa Juras Reales-eko Baroia eta gero Manuel Gil (214) apez jesuita, baina ha la ere, behar izanez gero, Idazkaritza berean ongi funtzionatzen zuen arkatz gorriak.

Gainera hau gutxi balitza, hasiera beretik Sanzek jarri tako zentsura zegoen, azken batean hau bait zen albisteak eta be raien ikuspegia hautatzen zuena eta zer esanik ez sakoneko gaiak idazten zituen, berak, uste dugunez, gaiak aukeratzen zituelarik.

Honela, Sanzek artikulua idatzi ondoren Estatuko Idazka ritzara eramaten zituen, non zuzentzen bait zituzten eta berriz bidaltzen zizkioten. Azken finean S.M. delakoaren onartzera igor tzen zen, baina ez dakigu benetan formula bat besterik ez zen edo jatorrizkoren bat D. Karlosen eskuetara heltzen zen.

Oso kasu gutxitan denbora gutxi izateagatik, konfidentiaz atzeratu zirelako-edo Sanzek aleren bat ateratzen zuen bere kontura nahiz-eta aurrez ez eduki behar zen baimena. Baina dena dela neurriak hartuz.

"... examiné muy despacio una y otra, y suprimi en las traducciones aquellas especies que, aunque inocentes, rozaban con la política extranjera, y que nunca deben publicarse sin pasar por el ministerio de su campo. También corregí algunas ideas de derecho público, que se me escaparon en el calor de la composición, las cuales aunque bien sanas y muy puras, pudieran sin embargo haber tenido una aceptación siniestra. Estoy seguro que cuanto he publicado mere cerá la aprobación de V." (215).

Oso garbi dago gehienik zaintzen zuen saila atzerriko al bisten arloa zela. Haien artean egon zitezkeen erruak, hain zuzen D. Karlos erregearen alde ez zeuden herrialdeetakoak, Frantzia, Ingalaterra batez ere, baina ez Austria, Prusia edo Errusiaren aldera. Orain ikusiko ditugu bi adibide:

Bata gehigarri batetan saritua izan zen, Ingalaterrari buruzko albiste bat hango aldizkari batetik aterata herrialde hartako erlazioei dagokionez oso konprometagarria izan zitekeena. Tirada guztia erretzeko agindu zen Sanzen aurrean, nahiz eta itxura denez aleren batzuk zabalduak izan (216).

Bigarrena Sanzek ezartzen zuen autozentsurari buruzkoa da eta GEHIGARRI eman dugun eskutiz antologiko batetan argitaratzen dugu. Berak, beregatik dio ezkutatu egingo zukeela Frantzia ko Luis Felipek eman hitzaldiaren berri, zeren, bere iritziz, ondorio txarrak ukan bait zitzakeen herriaren mailan (217).

Honekin lotuta, ordua da Gazetan azaltzen diren albisteek jasaten zituzten bihurtura, ñabardura eta faltseatzeak, nahiz-eta inprimatuak izan.

Amaigabeko protestak egon ziren arlo honetan bai liberalen artean, logiko zen bezala baita D. Karlosen alderdiaren barne ere. Adibidez Nafarroako Batzordearen protesta D. Sebastian printzeari zuzendutako azalpena agertzeko erari buruz Gazeta Ofizialaren 131. zenbakian. Gazetan bertan zuzenketa bat exigitzen zuten (218).

Sanz informazio faltarekin defendatzen zen (219) baina dena dela bere izpiritu bihurri eta maneiakorra dela bide ematen zien albisteei nahi zuen giroa. Sentidu honetan lehen aipaturiko eskutitzak ez du galtzekorik. Sanz agertzen zaigu lehen mailako mistifikatzaile bezala. Textu honetatik ateratako bi esaldi gure komentarioak baino ilustragarriagoak direnak:

"Los pueblos viven un siglo mas retrasados que la Corte, y es necesario, no ilustrarlos en ciertos puntos, y más ahora que ha cundido un género de desaliento, que se debe desvanecer con noticias favorables de luengas tierras, como lo hago con Cataluña y Valencia".

"Si mucha circunspección se necesita con las potencias en los art.^s q.^e digan relación con ellas, no es necesario menos pulso con estas gentes (se refiere a los habitantes del Pais Vasco), cuyas ilusiones son itilisimas más de una vez. Mentir jamás: pero ocultar la verdad, es indispensable".

Azkenik Gazetan sartzen ziren albisteek zuten kalitatearen lekukotasuna bildumaren jabeak berak ematen digu. Oñatiko jaun honen bildumaz baliatu gara geure lan hau egiteko. Hala bada, bere garaian ikusiko dugunez, errakuntzak zuzentzearen-edo,

berak albisteak ziur ezagutzen zituenean zenbait ohar alboan eta eskuz idatzirik utzi zuen. Honen lekukotasuna aski fidagarria dela uste dugu, ofiziale karlista bait zen bera.

Arrazoi guzti hauengatik, eta parte ofizialak albora utzirik, Gazetaren idazkaritzan landua baldin bada zalantzarik asko eskaintzen du eta horrek egiten du historiarako dokumentu bezala baliozko ez izatea.

III.1.10. Argitalpenaren krisia

- Gazetaren krisia sortarazi zuten zirkunstantziak nahiko ugariak dira. Oker eta neurtezinezko sail bat egon zen, jadanik izenez aldatzen duenerako eta boletina izatera iristen denerako inertziaz ibiltzen zen bizidun hila izatera kondenatua izan zen, baina edozein mementotan amil(du) zitekeena.

Hauetariko elementu batzu aipatu ditugu aurrez, eta beste batzu orain ikusiko ditugu, baina ez da ahaztu behar guzti honen atzean militar kanpainen itzala zegoela, hauek geroz eta okerrago zihozelarik, eta D. Karlos "en su solio" jarri ezinik gerra amaituko zenaren posibilitate hurbila.

Hala ere aipa zitezkeen Gazetaren aurka lan egiten zuten zirkunstantziak. Honako hauek:

- Harpideen izugarritzko beherakada, banaketa txarra eta berez publikazioa ere txepela zelako.
- Berriak atzeratuak agertzen ziren sarritan, distorsio natuak eta faltsifikatuak. Askotan azaldu ere ez ziren egiten.
- Ugariak ziren dohainik banatzen ziren aleak. Honek harpide zenbakiari kalte handia egiten zion.
- Dohanik eta sarritan ematen ziren eraunskin eta apartekoak berri interesgarrienekin, honekin jendeak nahikoa zuen eta honela harpidedun izateko beharrean ez zen aurkitzen.
- Sanzen Gazetaritzarako gaitasun eza nabarmena zen, na-

hiz eta idazteko erraztasuna eta argumentu ugaritasuna izan, askotan maila barregarrietara eraisten zen eta liberalek eta karlistek burla egin ohi zioten (220).

- Azkenik, ez bazegoen sarrera berezkorik eta karlisten administrazio kutxak emateko nagi agertzen baziren, ekonomiaaren aldetik superbizipen posibilitateak geroz eta txikiagoak ziren.

Gaurko eran esan da, pentsatzen dugu "kanpainak salbatu zuela" Boletina, eta gerra amaitu zen datan ez balitz bukatu, argitaratzeari utzi egin beharko zitzaion, zeren ez bait zegoen bere estruktura eta posta organizazioan erreformarik egiterik

III.2.1. Gazeta eta Boletinen parte ofiziala: Araategia eta Gerrako parteak.

Atal hau informazio ofizialetaz osatzen da. Nahiz eta gudaltegietatik eta gudalekutik iristen ziren albisteak berrukituak eta apainduak izan, esan genezake zati honetako mintzaera gazeta nahiz boletinetan erabiltzen dena baino diferenteago dela: ez hain polemikoa, eta bai zehatzagoa eta murriztagoa.

Ikus dezagun orain Parte Ofiziala deitzen diogun atal hone banaketa. "ARTICULO DE OFICIO" goiburu bezala duen tituluaz dator buruturik. Ondoren, Errege-familiako osasunaren berri ematen digu. Zatitxo hau ez zaigu ezein zenbakitan faltako. Tenore honetan dago idatzita:

"S.M. sigue sin novedad en su importante salud.

De igual beneficio disfruta S.A.R. el Serenísimo Señor Infante Don Sebastián Gabriel".

Eta ondoren gauza bera Errege-familiako beste senitartekoentzat."

Honen segidan, eta idazten dugun ordenan, agertzen dira: Errege-Dekretuak, Errege-Ordenak, Gerrako parteak bakoitza zuzendua izan den Idazkaritza aipatzen delarik: Estatuko eta Despatxuko Idazkaritza, Gerrako Idazkaritza, Grazia eta Justizia Ministeritzako eta Estatuko Idazkaritza, Unibertsal Ministeritza,... Bukaeran, liberal armadatik karlista aldera pasatu diren deserto-

reen zerrenda bat ematen da. Batzuetan ere, gudaketa garrantzitsu bat izan eta gero, etsaien artean egindako galerak eta haritzeak aipatzen dira.

Oro har, bi zati ezberdinak berezi ditugu Parte Ofizialeko atalean: gerrako partearena bata, arau eta erabakiena, bestea.

Lehenengoari dagokionez, parte hauek sortzen zirenetik i turburu geografikoak zehaztu eta neurtu nahi izan ditugu. Banake ta bat egin dugu Euskal Herrian gertatu ziren gudu ekintza, lau lurraldeak bereziki harturik, eta Espainian ematen zirenen artean... Ez dira, jakina, atzerrian gertatutako gudu-ekintzen berri ematen digun parterik azaltzen.

Beste banaketa bat egin genezakeen, adibidez: Euskal-Herria, Aragoa-Garaia, Kataluinia, Gaztela eta Estatuko gainerakoa. Dena dela, sinpleena hautatu dugu. Baina esatekoa da, arqi eta garbi geratu dadin, Espainia epigrafepean sartu ditugun parte edo albiste kopurua, Kataluinian, Aragoa-Garaian eta, Errege-Espedizioak irauten duen bitartean, Gaztelan gertatuak izaten zirela, batez ere. Estatuko beste herrialdeak, Burgos eta Santandere ezik, oso parte gutxiz errepresentatuak direla.

Burgos eta Santandere parte aipatzea merezi dute. Bizkaia ren aurkako egiten den presioak sekulako mendi-barreraren kontra egingo du, karlistek mendi hoietan defentsa gogorra presentatuko dute-eta. Kristinoen eraso gehienak Villarcayotik abiatzen dira eta Mena, Losa eta Tobalinako haranetan korapilatuko dira, han trabatuz eta aurrera jo ezinik. Urduñako portua izango da nahasketa eta burrukatzen hauen lekuko bat, beraren inguruan hiru probintzia ezberdin kokatzen dira-eta.

Honi buruz gudu ekintzen koadroari begirada bat botatzen badiogu, honako ondorio hauek geratuko zaizkigu Euskal-Herrirako: lurralde menditsuenak kokatzen diren aldea karlisten manupean, hots, Gipuzkoa eta Bizkaia gehiena eta Araba eta Nafarroako ipar-aldeak. Koadro honen barruan lau lurraldeetako hiriburuak uharte itxuraz agertzen zaizkigu. Ekialdeko eta Mendebaleko fronteak iraunkorrak eta Hegoaldekoa, ostera, mugikorrago.- Noski, fronte izenen erabilkera bere zentzurik zabalenean egiten dela.- Araban gudaketak Legutio-Hagurain bitartean dihoan lerro luze baten arabera. Nafarroako frontea benetan mugikorra izango da gerrate guztiaren zehar.

Liberalek bere aldetik, karlisteen armada kostaldera bultzatzen dute, hegaletatik lur pusketak bereganatu nahiean. Batez ere Ekialdeko albotik, harma kontrabandua moztutzeko helburu nagusiarekin. Esan dugun bezala hiriburuak beraren manupean iraungo dute gerra bukatu arte, horregatik Oñatira heltzen diren berri asko setiatu eta setialarien arteko guduketatik sorturik izango dira.

Parte, arau eta erabakiak oinarritzat harturik zenbait grafiko eta kuadro eratu dugu. Jeneralean Euskal Herritik esku-ratutako parteak Estatutik eskuratzen direnak baino ugariagoak dira. Konkretuki, eta une batez, alde batean uzten baditugu de-kretuak, eta gerrako parteak kontsideratzen baditugu bakarrik, Gazeta Ofizialeko 505 parte guztietatik 300 Euskal-Herriari zorzaio eta Estatuko besteari 201. Beraz, Euskal-Herriak gerrako informazio guztietarik %60,19 portzentaia suposatzen du eta %39,81 Estatuak. Boletinerako, 578 albistetarik 320 Euskal-Herriari da-gokio eta 257 Espainari, beraz, %55,53 eta %44,47 hurrenez hu-rren.

Datu hauek banatzen baditu, Gazetako 203 zenbakietan ze-har Bizkaiak (85 parte) eta Gipuzkoak (80) arteko oreka bat da-goela eta Arabak (69) eta Nafarroak (66), gero kopuru hau gutxi-tuz joango dela frogatu ahal izango dugularik. Boletinean, berriz, Nafarroatik iristen diren parteak askoz gehiago dira beste hiru lurraldetatik heltzen direnak baino: Nafarroa (142), Bizkaia (68), Gipuzkoa (59), Araba (51).

Esandako datu hauek zuzen zuzenez irakur ahal ditzagun aurretik zenbait kontsiderapen egin beharko genituzke.

Lehenik, esan beharra dago, segun eta non gertatzen di-ren gudu-ekintzak eta segun eta ekintza hoiek nolako garrantzia duten, halako parte bidalketa izango dugula. Horrela, herri handi bat karlisten manupean erortzen denean -eta ez alderantziz-sekulako parte multzoa eroriko zaio Errege-Inprimategiaren gai-nean. Getaria, Plentzia edo Oriamendi guduen kasuetan adibidez.

Hala guztiz ere, ahaztu behar ez dena Errege-Inprimate-giko bidean albisteak topatzen zituen zailtasunak gero eta han-diagoak zirela distantziaren arabera. Horrela, gertaera Oñatitiko oso urrun ematen bazen, albistea Oñatira ez iristeko arriskuan gertatzen, edo posta bere helbidean harrapatua gertatzen zelako,

edo beste arrazoiak zirela medio. Honi buruz zenbait lekukotasun aurki ditzakegu gazetetan: "... al haberse perdido los partes...". Beraz, Euskal-Herriko fronteeen hurbiltasunak berriak erraza go heltzea zekarren berekin.

Ondoan presentatzen ditugun koadro eta grafikoetatik ondorioak atera nahi baditugu berezitasun hauek izan behar dira kontuan: Euskal-Herritik informazio gehiago iristen dela beste lekuetatik baino, eta hurbiltasunaren baitan dagoela fenomeno hau.

Hala guztiz ere, grafikoak estudiantuz gero, bizpahiru de dukzio atera daitezke. Gazeta argitaratzen hasten denean informazio aditasuna Euskal-Herrirantz begira dago. Gero, Errege-espedizioa dela eta, aditasun hura beste alderdi batetara pasako da, Euskal-Herriko parteak gutxituz joango dira, eta Galiziakoak, Gaztelakoak eta beste lekutakoak gehituz, berriz.

Espedizio hauek porrot egin ondoren, Morella eta Ramales hartzearen kasuan izan ezik, aditasuna Euskal-Herrirantz pasako da berriro, eta, batez ere, Nafarroara. Horrelaxe iraungo du argitalpenari hiltze-ordua iritsiko zaion arte.

Zentzu honetan, argi eta garbi utzi duguna zera da, guk erabili dugun unitatea, parteak izan dala. Zenbait kasutan parteak mordoilo batetan nahasturik ematen direnean, guk mordoilo horren barne ziren parteak bereizten ahalegindu gara, eta bana ka banaka ematen ere bai.

Gerraren hasieran karlista Administralgoak buruhauste bat edo beste izan zuen bere jeneralekin, hauek, parteak ez ziztuztela bidaltzen-eta, edo bidali nahi ez, probintziako Komandante Jeneralari. Arazo hau zela-eta, 1.836 ko, Apirila 13 ko, Errege-Dekretu baten bidez

"La repugnancia que los Generales de división y los Jefes de brigada muestran para evacuar los informes que se les exige por los Comandantes generales de las provincias á que pertenecen los cuerpos de su respectivo mando"

aurrean ondoren aipatzen dena agintzen du:

"... que los referidos Generales y Brigadiers se presten á evacuar directamente los informes que los Comandantes generales de las provincias á que pertenecen las fuerzas, les pidan para contestar a las preguntas que se les ha

por el gobierno de S.M. y lo mismo á los que las exijan con igual objeto los Comandantes generales de los distritos en que se hallaren, siempre el asunto no sea relativo al orden, disciplina, movilización y dirección de operaciones sometidas a V.E.; (Gerrako Ministeritza)".

Batuketa egiterakoan zenbait oztoporekin topatu gara. Lehenik, Dekretu, Ordenak, eta beste erabakiak alde batetik, eta Parte militarrek beste aldetik berezi behar. Parte militar hauek geografikoki kokatzea ez da gauza erraza izan. Askotan, parte berean bi probintzi ezberdinetan gertatzen ziren ekintzak ematen bait ziren, edo bi eta hiru arteko mugaldetan gertatu ekintzena. Esate baterako, lehen aipatu dugun Urduñako kasua dugu hemen. Urduña hiru probintzietatik ingurutatzen dute: Araba, Bizkaia eta Burgos. Kasu hauetan, tropak nondik zetozen, non zituzten beraien kantonamenduak edo parte berean garrantzi handiena izan duen ekintza izango dugu kontuan.

GAZETA OFIZIALA, ALBISTE OFIZIALEN KOPURUA

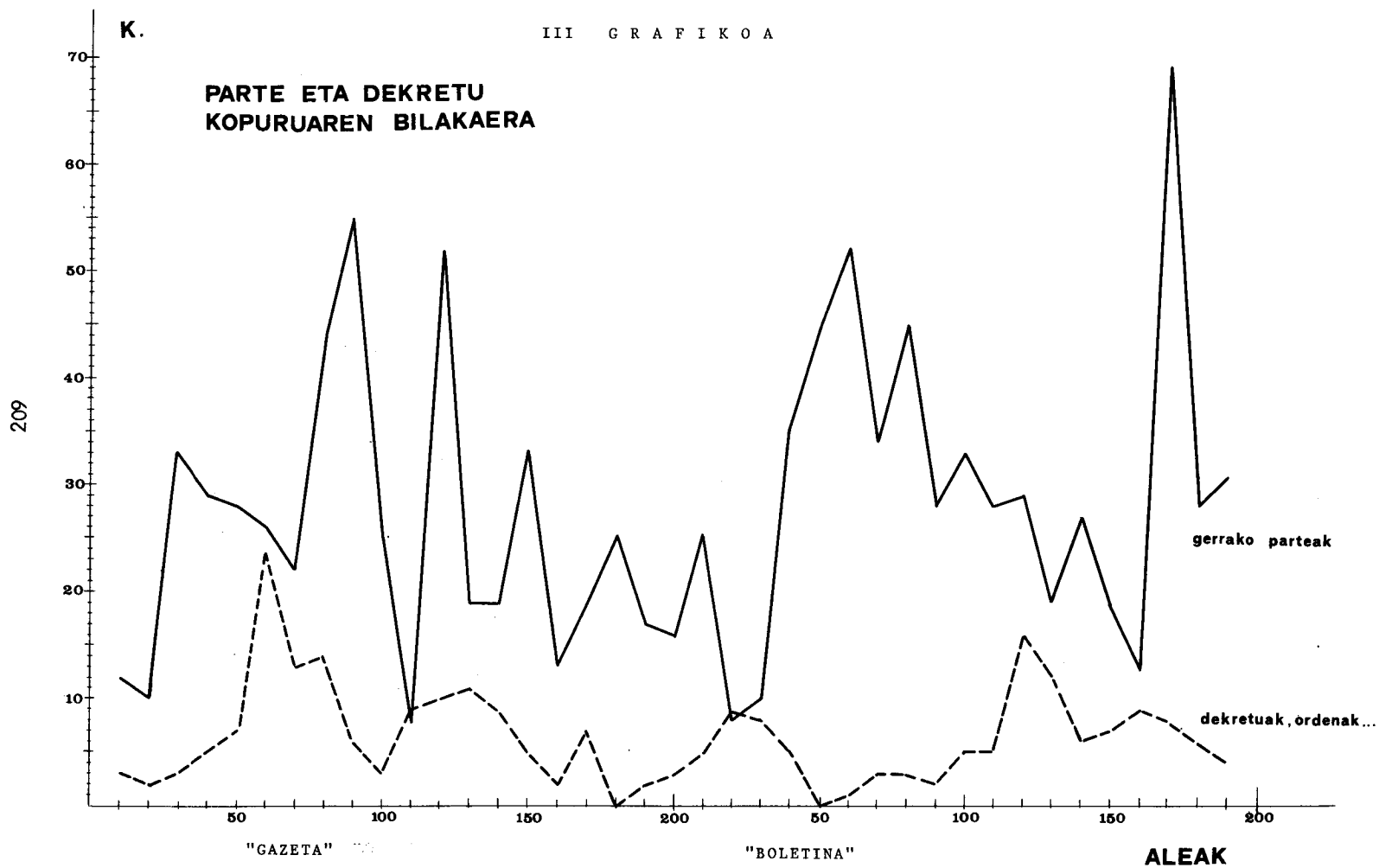
ZENBAKIAK	BIZKAIA	GIPUZKOA	ARABA	NAFARROA	E. HERRIA	ESPAINIA	DEKRETUAK
1-10		1	5	5	11	1	3
11-20	2	2	1	-	5	5	2
21-30	1	19	4	2	26	7	3
31-40	18	2	3	3	26	3	5
41-50	5	1	4	8	18	10	7
51-60	5	2	5	3	15	8	24
61-70	8	6	2	-	16	6	13
71-80	4	6	12	7	29	15	14
81-90	7	9	9	8	33	22	6
91-100	-	8	3	2	13	12	3
101-110	3	1	-	3	7	1	9
111-120	18	3	15	4	40	12	10
121-130	8	1	-	2	11	8	11
131-140	1	-	1	2	4	15	9
141-150	2	4	1	7	14	19	5
151-160	1	2	-	-	3	10	2
161-170	1	2	-	2	5	13	7
171-180	-	4	2	4	10	15	-
181-190	1	5	1	1	8	9	2
191-200	-	2	1	3	6	10	3
GUZTIRA	85	80	69	66	300	201	138
TOTAL OROKORRA	639	PARTE ETA ARAU		46,96	31,45	21,59	

VI KOADROA

K.

III GRAFIKOA

**PARTE ETA DEKRETU
KOPURUAREN BILAKAERA**

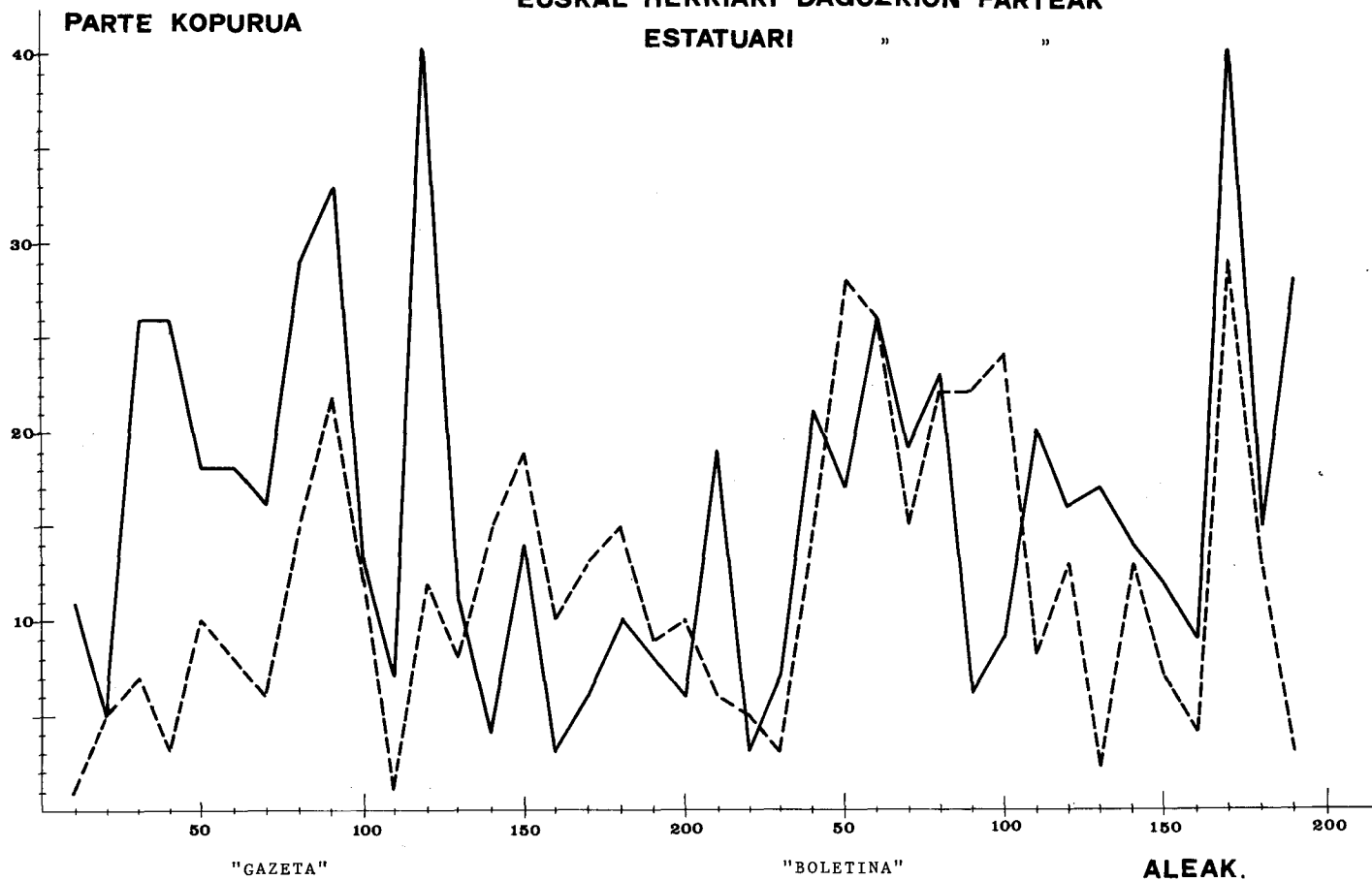

IV GRAFIKOA

EUSKAL HERRIARI DAGOZKION PARTEAK
ESTATUARI

PARTE KOPURUA

211

NAFARROA ETA EUSKAL PROBINTZIETAKO BOLETINA
ALBISTE ETA PARTE OFIZIALEN KOPURUA

ZENBAKIAK	BIZKAIA	GIPUZKOA	ARABA	NAFARROA	E.HERRIA	ESPAINIA	DEKRETUAK
1-10	4	4	1	10	19	6	5
11-20	1	-	-	2	3	5	9
21-30	1	1	-	5	7	3	8
31-40	4	5	2	10	21	14	5
41-50	2	4	3	9	18	28	-
51-60	4	5	6	10	25	26	1
61-70	6	2	1	10	19	15	3
71-80	7	4	3	9	23	22	3
81-90	-	3	2	1	6	22	2
91-100	1	1	5	2	9	24	5
101-110	2	3	2	13	20	8	5
111-120	3	7	2	4	16	13	16
121-130	5	2	4	6	17	2	12
131-140	2	2	6	4	14	13	6
141-150	4	1	3	4	12	7	7
151-160	-	-	2	6	8	4	9
161-170	11	5	6	18	40	29	8
171-180	5	5	-	5	15	13	6
181-190	6	5	3	14	28	3	4
GUZTIRA	68	59	51	142	320	257	114
OROKORRA:	691	PARTE ETA ARAU		46,30	37, 19	16,49	

VII KOADROA

ALBISTE ETA DEKRETUEN TOTALAREN ARTEKO KONPARAKETA
ZENBAKIAK. GAZETA OFIZIALA NAF. ETA PROBIN. BOLE
TINA

ZENBAKIAK	ALBISTEAK	DEKRETUAK	ALBISTEAK	DEKRETUAK
1-10	12	3	25	5
11-20	10	2	8	9
21-30	33	3	10	8
31-40	29	5	35	5
41-50	28	7	45	-
51-60	26	24	52	1
61-70	22	13	34	3
71-80	44	14	45	3
81-90	55	6	28	2
91-100	25	3	33	5
101-110	8	9	28	5
111-120	52	10	29	16
121-130	19	11	19	12
131-140	19	9	27	6
141-150	33	5	19	7
151-160	13	2	13	9
161-170	18	7	69	8
171-180	25	-	28	6
181-190	17	2	31	4
191-200	16	3		
GUZTIRA	505	138	578	114
%	78,53	21,47	83,52	16,48

Erabaki eta arau orokorreⁱ buruz esatekoa da ere, nahiz -eta guk sail berean denak sartu, beste sailkatze bat ezberdina eta zehatzago egin zitekeela. Adibidez sailkapen geografikoa. Arau gehienak Euskal-Herriari zuzenduak dira, bai alokuzioak, bai sariak, bai justiziari edo harmamentuari dagozkion arauak... Edo gaien araberrako sailkapena: izendapenak, sari emateak, indultoak, zigorketa publikoak, harmamentua, hauteskunde munizipalak, Justiziaren antolaketa, merkantzien zirkulatzeari buruzko arauak, blasfemiei buruzkoak, Unibertsitate-ikasketen erregulapena, harmadaren antolaketa,...

Gerra bukaeran, Bergarako besarkada hura baino lehena^{go}, karlista harmadako ofizialek, oraindik sinatu gabe zegoen konbenioak grado eta ohoreak errespetatuko zituztela jakinez gero, gero-eta eskaera gehiago egiten zituzten erreglamentu bidetik at. Hau dela-eta, karlista Administralgoak eskaera bizioso hauek 1.893 ko Uztailak 26 ko. Errege-Ordena baten bitartez zigortzen ditu.

Erabaki hauetariko berezi batzuetan finkatu gara: Proklametan eta Alokuzioetan. Oso osorik ematen dira proklama eta alokuzio hauek Gazeta eta Boletin guztietan. Historiarako duen interesagatik hauen zerrenda gehigarri bezala eranst^{en} dugu. (VI GEHIGARRIA). Zeren-eta iduritu bait zaigu gerra zibila baten sumintasunaren neurriak erakusteko baliogarria zela proklama eta berbaldi hauek diotenari begirada bat botatzea. Nola ideia sinpleen bitartez, baina atergabe, danbaka arituz kasu bakoitzean erabilgarri diren hedabideetat z baliaturik jendearen burua sistematikoki bonbardatu litekeen.

Gaur egun ideiak zabaltzeko hedabide hauek asko eta sofistikatuak dira, baina lehen karlistadaren textuinguruan ez baitziren bertso paperak, apez^{en} sermoiak, harmadako kaperaue^{nak} batipat, eta gudal buruen jardun-beroak, besterik erabiltzen.

Alokuzio, proklama, arenga, jardun-bero edo erauntsien arteko bat aipatzekotan 1.836 ko Apirilak 25 ean Erregeak Nafarroako Erresumari eta Araba, Gipuzkoa eta Bizkaia Probintziei zuzendaturikoa aipatu beharko genuke. Alokuzio honetan ez ditu foruak aipatu ere egiten. Bizkaiko eta Nafarroako erantzunetan, aldiz, foru gaietan gogor egiten da. Gero sartzen da baita E-

rret-Espedizioka ere baina lehenago Euskal-Herriari zuzendu zitzaiona dator euskal jendeari animoak eman eta laguntza eskatuz. Baita ere Gaztelako espedizokoa eta Negrirena. Azkenik, Marotok Elorriotik zabaltzen duena: bakerako planteatutako bal dintzak onartuak ez zirela izango ikustean herria altxa dadin nahi du berriz. Eta Esparterorena, Bergaratik gerraren bukaera iragarri zuena.

VIII. koadroan eta III. grafikoan egiaztatu dezakeguenez, Gazetaren 50 zenbakitik 80 gn. zenbaki arte eta Boletinaren 110 garretetik 130 gn. arteko tarteak kenduz gero, erabakien eta arauen azalpenak beti gerrako parteⁿ azpitik dihoaz eta zenbait kasutan ez dira azaltzen ere.

Zehazkiago esanda, Gazeta ofiziala osatzen duen 203 zenbakitarik 53 zenbakitan, hots, %26,10 guztira, ez da ezein parte ofizialik agertzen. Boletinaren 196 zenbakitarik 30 zenbaki agertzen dira parte ofizialik gabe, beraz, %15,30.

Harritzekoa da, Administralgo baten bozeramaile izateko jaio den argitalpen batek nabariena izan beharko zuen atalik garrantzitsuena zenbaki askotan argitara ez ematea. Honek lagunduko gaitu ari garen argitalpena bere neurri konkretuetan baloratzera, baita karlista Administralgoak gobernatzeko zuen kapazitatea neurtzea ere.

III.2.2. Ofiziala ez den partea: Atzerritako eta Espainiako al bisteak.

Bigarren atala dugu hau. Ohizko Gazeta eta Boletinetan inprimaturiko zati handiena osatzen duen saila. Ez da horrelakorik gertatzen osagarri eta berezietan. Hauetan Parte Ofiziala da nagusi.

Nahiz-eta hedapenaz zabala izan, ez du, informazio eta historiaren ikuspegitik begiraturik, beste atalak bezainbat interes. Ematen diren albiste gehienak beste egunkarietan azaldu notizietatik hartuak direlako. Halere, idazleari baliozko zaiz kio liberal prentsarekin ika-mika galantak sortzeko eta kontrario den ideia baten harira itzulirik sekulako berbaldiak eta hitz merkeen zaparradak jaurtitzeko.

Arrazoi honengatik Parte Ofiziala, eta editorialen edo iragarkien azterketa atal honen aurretik jarri dugu. Origina litate gehiago dutelako edo historiarako interes handiago ikus ten diegulako.

Ofiziala ez den Partea deitu atala bi sail ezberdine-
tan banatzen da: "NOTICIAS EXTRANJERAS" izenburuaren pean dato
rrena, atzerritar prentsa iturburu duelarik. Bestea, "NOTICIAS
DE ESPAÑA" izenaren pean agertzen zaiguna. Honetarako, prentsaz
gainera, beste iturburu batzuetaz baliatzen da: liberalen al-
derdian dagoen lankide batek bidalitako eskutizez, ahozko in-
formazioz, zurrumurruetaz... Horrela hauetako albiste askok gi
sa honetako hasiera daramate: "Una carta de... asegura que..."; "se-
gún las cartas llegadas de..."; "Se dice que...", etab...

Atzerritar eta Espainiako sekzio biak modu berean bana
tzen dira. Atzerritako albisteen sailean nazioen izenak idatzi
rik: Prusia, Frantzia, Polonia, etab. Eta Espainiakoan lurral-
de bakoitza buruturik: Gipuzkoa, Galizia, etab...

Atzerritako sekzioan agertzen zaizkigun notizia guz-
tiak ez direla berez kanpoko gaiaz ari aitortu beharra dago,
haietako mordo handi bat Espainian gertatzen denari bait dago-
kio. Frantziako aldizkari legezaleekin gertatzen da hau, batez
ere. Esan genezake "*La Gazette de France*"tik, "*La Guyenne*"tik,
eta antzeko beste zenbaitetan eman albisteak eta haietatik har
tuak Espainako egoerarekin zerikusia zutelako zen. Noski, Es-
painiako egoerarekin loturarik duten gaiak Atzerritako Sekzioan
ugarri azaltzen direla: gerra zibila, kredituak, atzerritarren
bitartetza gerran, ... baina sekzio hau izango da, batez ere, be
netako nazioarteko informazioaren sorburua.

Lehenengo kasuan, adibide bat zera izan daiteke, Eus-
kal-Herrian ("Provincias del Norte") sartzeari frantses lejiti
matzaile egunkarietan publikatzen den Thiersen gobernuaren eze
tza, (221) espainol egoerari buruz Luis Felipek emandako hitzal
dia (222) edo Metternichek Espainiako Gobernua ez onartzearren
berria ... (223).

Ingeles periodikuetan publikatzen ziren Lord-en Ganba-
rako berriak eta batzarre hauetan honako puntu hauei dagozkie-
netan: gobernu liberalarekiko hornigai militarrez ari zirene-
koak (224), baita ere, liberelei eman laguntzaren politika, (225)

Londresen espainol paperarekin egiten ziren negozioei buruzko artikuluak (226) tratatu komertzialei buruzkoak, (227) Londreseko burtsan espainol baloreek duten kotizazioari buruzkoak (228) etab.

Ingeles Parlamentuan Espainiako liberal gobernurako ze goen laguntzaren inguru eztabaidaren bat gertatuz gero, Gazetak berehala jasotzen zuen berria. Hona hemen exenplu bat:

"INGLATERRA: La política del gobierno Whig respecto á la España fué denunciada á la cámara de los lores en la sesión del 19 de Junio por el Marques de Londonderry. Aun que el discurso del noble Marques no era quizá del todo metódico y compacto, se notaba en el un carácter de firmeza varonil, y el verdadero sentido de los principios políticos que deben regir á los legisladores ingleses con respecto á las naciones extranjeras.

El noble Lord condenó en términos enérgicos, pero nada exagerados, la interpretación que daban los whigs al principio de la intervención..." (229).

Nazioarteko arloan kokaturik, froga dezakegu gai askotaz osaturik presentatzen dela eta geografia aldetik aldakor samarra gertatzen dela ere. Geografiari dagokionez, "Potencias del Norte" deitutakoaren inguruko informazioa ematen du eta bai munduko textuinguruan nabarmenak presentatzen zaizkigun beste nazioetaz ere: Frantzia, Ameriketako Estatu Batuak, Britainia Handia, etab... Sartzen ditu ere denbora hartan kinka larrian zebiltzan munduko zenbait aldeetako berriak: Polonia, Turkia, Ipar-Afrika, Kanada...

Esan dezagun informazioa hiru taldetan eratu daitekela: Lehena, Austriako, Errusiako, Bohemiako informazio zehatz eta laudoriozkoa. Bigarrena, Ingalaterraren gaineko informazio hiperkritikoa eta Frantziakoa. Azkenik, gatazkan den beste edozein muturretako argibidea: Polonia, Egipto, etab...

Lehenengo taldeari dagozkionez honako berri hauek irakur ditzakegu: Nazio horietan lortzen den ilustrazioa (230), bere gobernamenduaren estabilitate politikoa eta batez ere, Errege-gorteetako ibilkeriak: ezkontzak, bainuetxetan egiten diren egonaldiak, bestak, erregeen ekintza diplomatikoa... (231) Nazio hauetatik ageri izaten den informaziorik gehiena erregeengandik, enperadoreengandik eta hauen inguruko Gorteetako ekintzetatik sortzen da. Hara hemen esan dugunaren exenplu bat:

"ALEMANIA, En Viena se habla de un proyecto de alianza entre la archiduquesa Herminia, hija del archiduque palatino de Hungría, (que en principio estuvo destinada para abadesa del convento de Praga) y el gran duque heredero de la corona de Rusia que debía llegar á aquella capital el 19 del corriente. En las cercanías de la capital se estaba preparando un campamento, con objeto de hacer presenciar al joven Príncipe algunas evoluciones militares"(232).

Bigarren taldearen barne, Ingalaterra ageriko zaigu denbora modernoetako gaitz guztien sorburu: protestantismoa, parlamentarismoa, langilekeria, etab.... Horretaz gainera Ingalaterra Itun Laukoitzaren sinazale da. Harritzekoa da izan-go orduan Oñatiko aldizkariak Ingalaterrako albisteak maneiatzerakoan erabiliko dituen kritika zorrotzak eta epiteto zakarrak.

Britainiarren inguruko miseria sozial eta politikoak handituak eta hanpatuak izango dira: Irlandako gosetea, (233) Kanadako altxamenduaren aurrean ingeles gobernuaren portaera, (234) Londresen gertaturiko matxinadak, (235), etab...

Ingalaterratik datozen berriek zer nolako mespretxuzko tratamendua jasotzen duten ikus dezagun, hona hemen boletinean irakur daitekeen adibide bat:

"INGLATERRA. Ayer unos 3.000 jornaleros presididos por los delegados del partido radical tuvieron una asamblea al aire libre en la pradera de Clerhenwell-Green. (...) Alrededor vigilaban un gran número de comisarios y agentes de policía. Los delegados subieron sobre una carreta que habían colocado en el centro de la pradera debajo de un dosel formado con ramas de árboles e iluminado con arañas. Desde aquel púlpito empezaron los oradores á arengar á la multitud en los términos más violentos y excitantes como acostumbra rá hacerlo siempre; pero á lo mejor fue interrumpida por el ruido de las campanas de la vecina iglesia parroquial que acababa de echar a vuelo, y cuyo clamor sofocaba enteramente la voz de los oradores. Este contratiempo inesperado obligó a los demagogos á dispersarse y se acabó la ridícula función" (236).

Frantses politikaren aurrean, berriz, arreta handiz aritzen da Gazeta. Lan honen beste toki batean ikus dezakegun bezala Frantziatik zetozen albisteen aurrean Sanzek zuen jokaez zeharo bitxia eta maltzurra zen, eta karlisten moralaren gain eragipen handia izan zezakeen. Kezka hau Frantziako ministroari aldaketa egiterakoan gertatzen da nabariena (237).

Ez Londresen, ez Vienan, ez San Petersburgon sorburua ez duen notiziak, munduan garrantzi gutxi duten herrietakoak, munduko bazter herritan jasotzen denak alegia, leku eskasa izango du karlisten argitalpenean: Gehienetan nazio hauek beste nazio handien politika-hedakuntzari diote zor aipatu izatea: Polonian, Errusia indarka sartzen denan, (238) edo Turkian, turkiar harmadako prusiar ofizialeak gertzen direnean (239) etab,...

Aipatzekoa da ere, atzerritar-albiste sail honekin amaitzeko, Erromako jazoera erlijioso-politikoen berri-emate a deitsua. Adibidez, Bazko Egunaren ospaketa Gregorio XVI Aita Sainduak (240).

Espainiako albisteen saila, lehen esan duzun bezala, lurraldeka eraturik dator. Ez dute informazio-espektro zabal bat osatzen. Gai gehienak gudu-ekintzei, kristino politikari edo gerrak zabaltzen duen miseriari dagokie.

Berrien doinua guztiz apokaliptikoa da, eta, zurrumurruak, ahoberokeriak, irainak eta mota guztitako eztabaidak, editoriale atalean izan ezik, beste sailetan baino ugariagoak dira.

Ikus dezagun, ondoren, Gazetako zuzendariek atal hau antolatzeke erabiltzen duen informazio sistema, bai Espainiako albisteen sailean, bai atzerritar berrien sailean.

III.2.3. Editorialeak edo gai sakonak

Ez da atal hau sarritan bereiztaturik agertzen. Ez du agerizko goibururik ere ematen, ezta argitalpen gorputzetik na barmentzen duen ohargarriarik. Kasu gutxi batzutan, editorialea den, edo Espainia sailari dagokion, esatea ez da posible ez da izaten. Baina, halere, tratamenduaz, luzeraz, gaiak eta zuzentzeko eraz ez dira berdinak. Atal honetan zuzendariak, gaiak lantzen duen modu bereziaren bitartez, bere pertsonalitatea eta pentsakera adierazten du. Beste kasutan ere, ez-ofiziala den Partetik lerro potolotxo batez dator berezirik. Noizean behin zehar-izkiz idatzitako izenburu agerigarri bat darama.

Migel Sanzek, lan honen beste toki batean aipatzen dugun bezala, argitalpenaren proiektu bat egiterakoan, hola zioen atal honi buruz:

"Lo restante se llenará con la parte polémica hasta cubrir el pliego, por todos los lados, y aún más si fuese necesario" (241).

Gazeta Ofizialaren textuinguruan 203 zenbakitarik 42 tan bakarrik ez da editorialerik agertzen, §20,68 tan Bole^{tin} Ofizialean 196 zenbakitarik 19 tan ez da editorialerik, §10 tan orduan. Orokorra §15 ateratzen da. Beraz, esan daite ke konstante den sekzio baten aurrean garela. Eta ez hau ba^{karrik}, argitalpena aurrera dihoanez gero editorialea ^{gehitzea} gero-eta nabariago izango da, gerra bukaera iristen den be^{zain} agudo hauen eskasia nabarmen bihurtuz.

Idazki hauen luzera aldakorra zen. Nahiz-eta bere pro^{jektuan} Sanzek orrialdeko bi horrialde bete egin behar zela proposatu zuen, ez zen horrela beti kunplitzen. Editoriale a^{talaren} luzera zutabe batetik bi orrialdera doa. Orokorki be^{giraturik}, esan genezake editorialearen hedapena bataz-besteko zortzirena izan litekeelarik, hots, zenbaki bat osatzen duten zortzi zutabetarik bat,edo,hamabi zutabetarik bat eta erdi,zen^{bakiak} zenbat orrialde duenaren arabera..

Mintzaerari eta idatz tankerari dagokionez, sail erre^{torikoena}, harroputze, idazleak bere hitza eta grina dialek^{tikoa} iraulkatzeko daukan lekua.

Hona hemen editoriale hauetan erabiltzen ziren gai na^{gusiak}: Lehenik, Erlijioa eta Morala dugu gai garrantzitsuen be^{zala}. Honen barnean, Elizako propietateen defentsa grinatua li^{beraleen} desamortizatzaile gogoen kontra, komentuen istea, be^{raien} erreketak, beaterioen errentak kentzea, sartzen ditugu.Ga^{zeta}ko 161 editorialetatik 32 editorialek dute Erlijioa eta Mo^{rala} funtsezko gai bezala.

Erlijioa eta Morala gai nagusienak. Eta berauen barne edo hauekin erlazonaturik diren zenbait adar, hala nola: Es^{tatuaren} konfesionalitatea, Estatua eta Elizaren arteko harre^{manak}, bion baitako izendapen eskubideak, morala eta dezen^{tzia} publikoa, liburu debekatuak, Erlijioa, Monarkiaren eta qí

zarte guztien oinarri izatea... Beraz, Gazetako editoriale guztietarik 20a Erlijioaren inguruan ari da.

Geratzen den beste editoriale zati kristinoen politika kritikatzera dedikatzen da. Honen arabera, karlista alderdian dagoen ordena liberal alderdian iturri guztietatik sortzen den nahaspila eta anarkiarekin konparatzen da. Gero ere, Gobernuoko ekinaldiak Konstituzioko artikulua, Gorteetako bilerak, banaka banaka aztertzen eta eztabaidatzen dira. Hara, 14 editoriale Gorteetako batzarrei, aztertzeko, dedikatzen zaie. Beste hamabi, artikulua zehazki arakatzen direlarik, Konstituzioko gaiak. Orokorri begiraturik, 30 editoriale baino gehiago parlamentu-gaiak dedikatzen zaie.

Atzerriko gaiak arreta gutxi izaten dute. Hortaz ari diren idazlanek azaletik ukitzen dute Itun Laukoitzaren sinatzaleek gerra zibilean izan zuten partaidetza: Zenbaki azkenetako arteko batetan izango dugu "Potencias del Norte" delakoari dagokion hausnarketa politikoa.

Dudarik gabe, garrantzitsua dena zera da, Ingalaterra, Frantzia, eta Portugalek gerra berean duten eskuhartzeari Gaze tak ematen dion lekua. Gai honi buruz, 9 editoriale aurkituko dituzu, beraz, 5,59 a totaletik.

Nagusi bezala presentatuko zaigun beste gai bat D. Karlos Erregearen errebindikapen legeazalearena izango da.

Foru gaia, berriz, Gazetako editoriale gutxitan argitara eman dela ikusiko dugu. Harritzekoa hau, argitalpenaren txertingurura jotzen badugu (242). Gazeta Euskal Herrian inprimatu eta banatzen zen, foruak gauza bizia zen euskal soldaduen artean, aldizkariaren zuzendari-idazkaria nafarra zen, inprimategiko langile taldea gipuzkoarra (243) eta nahiz-eta hala izan, foruak aipatzen badira ere, azal azaletik, eta euskaldunek ez zutela Foruen alde burruka egiten, D. Karlosen eta Erlijioaren alde baizik, zihurtatzeko izango da.

Boletinaren kasuan lehen aipatu ditugun gai nabariak jarraitzen dute: Erlijioa, Morala, ohitura onak, parlamentu-kintza, D. Karlosen eskubide legeak, atzerriarren eskuhartzea... baina konstituzioaren eta desamortizazioaren une larrienak pasa ondoren beste gertakari eta arazoak aurrean paretatu da zuzendaria. Muñagorriren altxamenduaren aurrean eta,

honen arabera, foru arazoaren aurrean, adibidez, estranjeriari buruzko editoriale bat edo beste ematen dela ere, Kanadako a-saldatzeari kasu bat delarik.

Gazetako editorialeak sistematizatzeko erabili den eskema baliozko zaigu ere Boletinerako, baina Erlijioa, parlamentari-politika eta beste gaietaz kanon, mementoan karlista alderdiari nahaspila, zalantza eta iluntzea dakazkioten gertakari berriak ipini beharko genituzke: Muñagorriren altxamendua, Lizarrako matxinada, militar porrotaldiak, bakerako elkarritzeak, ... hauek dira Boletineko bigarren zatia osatzen duten gai nagusiak.

Azkenik, Oñatiko idazlaritzatik jasotzen duten tratamendua ikusteko, esan dezagun, funtsezko gaiak sailean ez dela gai soil bat erabiltzen beti, sarritan bizpahiru gai ezberdin zenbaki beraren barne ematen baitira. Halere, edozein istilu legeazale edo erlijiozaletasunaren ikuspegitik izango da tratatua, saltsa itsaskor bat izango balitz bezala. Tronoa eta Aldareko elkartasuna da aztertzen diren gertakari guztien motorra eta zentzua. Gizarteak ezin du beste oinarri tinkoetan konstatu, Erlijioak eta Moralak eskaintzen dutenekin baino, eta hauen Erakunde den Elizak, ez du desarroiloric legezko Monarkia indartsurik gabe. Kontzepzio hauetan laburbil daitezke Sanzek bere editorialetan behin eta berriro erabili dituen analisiak.

Orain, beraren garrantziaren arabera, leku gehiago duten lehen lerroak ematen saiatuko gara: (244)

- 1.- *Eguno kritika politika.*- Gorteetako batzarreak, konstituzioaren azterketa, Erreginaren alokuzioak, partidu liberal politikoen irazkina, "espainol iraultza" frantses iraultza rekin konparatuz, etab.
- 2.- *Oinarritako hastapen politiko-ideologikoen analisisa.*- Legitimitatez, Parlamentarismoa, Subiranotasun popularra, hiritarren eskubidea, "Erdi-bidea", Gobernu monarkikoaren garapena, emakumearen kondizioa eta bere eragipena politikan...
- 3.- *Erlijioa, Morala, Eliza eta ohitura onen defentsa.*- Lege desamortizatzaileen kontrako kanpaina, morala eta ohitura o-

nen degradapena, eliz-gizonen pertsegizioa, Irakaskuntza eta Eliza, "katedra protestanteen" ezarkuntza, ihauteriak eta Eliza, Probidentziak karlista kausari luzatzen dion laguntza,...

- 4.- *Gerra*.- Errepresaliak, karlista espedizioak, gudaketa garrantzitsuenak...
- 5.- *Nazioartekoa*.- Itun Laukoitza eta atzerrien eskuhartzea, Kanadako errebolta, "Ipar-potentzi"en estabilitatea eta aurrerapena.
- 6.- *Muñagorriren altxamendua*.- Foru arazoarekin erlazionaturik dagoen gaia.
- 7.- *Besterik*.- Zenbait editoriale, hezkuntzari, ekonomiari eta Madrileko prentsari buruz.

Hauetariko zenbait gai geroko atal batetan zehazkiago eta banaka aztertzen saiatuko gara. Badago ere V GEHIGARRIAREN editoriale guztien laburpen batetan egindako zerrenda. Eskaintzen dizuegun zerrenda honen bitartez, editoriale bakoitzaren gaia, edo gai bereziak, segi daitezke.

III.2.4.- Publizitatea: Gazeta eta Boletinen barne agertzen diren iragarkiak.

Iragarkiek argitalpenean duten azalera minimoa da benetan, ez da konstantea eta beti beste atal guztien atzetik dator. Zenbaketa egiterakoan ez dugu harpidetza berriztatzeke harpidetza maiz egiten zaizkien deiak eta, bere denbora mugaren barne aldizkaria heldu ez zaieneko oharrak edo kexak gozotan izan. Argitalpenak bere golkorako dituen ohartzat hartu ditugu hauek eta era berean ez ditugu besteekin batera zenbatu. Ikus dezagun harpidetza-gaztiguen garrantzia adierazgarri bezala. Gazeta, adibidez, har genezake: 70 iragarkitarik 24 harpidetzari dagozkio, beratu totaleko 30,80 delarik. Noski, gaztigu hauek baxter tzen baditugu, iragarki izena eman diezaiokegun kasuak gutxi dira. Zehatzago izateko, Gazetak dituen 203 zenbakitarik 42 tan bakarrik argitaratzen dira iragarkiak. Konkretuki 46 iragarki, hots, 20,68 (245) Boletinako 196 zenbakitik 64 tan azaltzen di

ra, eta, batez ere, Gipuzkoan. Eta zorrotzago izanik, Oñatiko eta Tolosako eskualdetan.

Hobekiago konprenitzen da horrela, aldizkari honek duen karakter lokala, zeren-etan parte ofizialen jeneralizazioetatik bertako premietara kanporatzen garenean (galdu den sakela edo lanpostu baten eskaintza) gertuena inposatzen baita, eta Boletinetatik eta Gazetetatik gertuago zegoena euskal lurraldea zen, noski. Inori ez zaio bururatzen iragarki bat ipintzea argitalpen hura iragarki horrek izango duen oihartzuna baino beste urrunagoko leku batetan banatzen bada.

Guzti hau gu bermatzera datorkigu, lan honetako beste toki batean Gazeta eta Boletinen zabalkundeari buruz defendatzen geniona indartzen bait du. Han, Oñati zela hedapen handienetako lekua esaten genuen, bere eskualdea jarraitzen zitzaiola, Gipuzkoa gero, Euskal Herria ondoren eta bizpahiru ale Estatu mailan sakabanaturik geratzen direla.

Ondorengo koadroan ikus daiteke esandakoa. Bertan Euskal Herriari eta beste herrialdeei dagozkien iragarkiak ematen dira lurraldeka. Halere, hauetako bat edo beste, leku tin ko batean ezin bait genituen finkatu, hemen kontabilizatzen dira.

IRAGARKI KOPURUA LURRALDEKA

PROBINTZIA	GAZETA	BOLETINA	TOTALA
GIPUZKOA	25	24	49
BIZKAIA	4	13	17
NAFARROA	1	12	13
ARABA	4	2	6
SANTANDERE	-	3	3
ERRIOXA	-	1	1

Horretaz gainera, Gipuzkoako iragarkiak desglosatuko bagenitu, guztietarik 1/3 Tolosako eskualderako, eta beste hainbat Oñatikorako (Bergara, Arrasate, Antzuola...) aterako genituzke. Kanpoko gaiak sartzen direnean, ere Euskal Herriko inguruetatik irten dira. (Casalarreina, Santandere,...)

Publizitate teknikiei dagokienez ez du ematen izugarriko aurrerapenik daukatenik, nahiz-eta mintzaeraz eta gaiaz iragarki bat edo beste itxura modernoan eman. Itxura modernoa duten iragarki hauetariko artean, karlista liburuen publizitate egitez gainera, ondoren transkribatzen dugun gasteiztar merkatari batena izango genuke azpimarratzekoa:

"José Paez, natural de la ciudad de Vitoria, ha establecido en Villafranca de Guipúzcoa fábrica de sombreros finos de todas clases, el cual obtuvo premio por haberse distinguido de los demás fabricantes del Reino en la elaboración de todo género de sombreros. Los que gusten dirigirse a dicha fábrica, hallarán un buen surtido a precios equitativos".

(1.838 ko. Abuztuak 3. Boletina 87 gn. zenb.)

Baita ere, erosleak burua makur dezan, gaur egun normalki erabiltzen den bonbardamenduzko errepikatze-teknikaren lehen urratsak aurreratzen dira. Horrela, zenbait ohar, helburua igor dadin segurantzia izateko, behin eta berriro berriztatzen dira.

Publizitatea ez dugu oraino aldizkaria finantzatzeko funtsezko sekzio bat, ofiziala izanez gero finanketa publikoa zuela kontuan izaten badugu bestalde. Gaurko amerikar equnkariek publizitateari eskaintzen dioten azaleraren %70 tik arras urrun gaude karlista aldizkariaren garai honetan. Oñatiar aldizkarian publizitateakduen lekua eta beronen garrantzia guztiz minimoa da. Gehiago esango genuke, Administralgoa balitzen den laguntza-sekzio bat besterik ez dugula, zenbait salbuespen kontutan izanik.

Horregatik, nahiz-eta guk, ez argitalpenean, ez-eta dokumentuetan, zihurtatzen denaren ezein lekukotasunik aurkitu, iragarkiak ipintzeko diru ordainketarik ez zela egin behar us-te dugu.

Iragarkiak ipintzearen eboluzioa estudiantzeko, bai ipintzearen frakuentzia, bai gutxitze edo gehitze joera, azpian dihoan koadroan hamarreko sail mordoskak eqinez iragarkiak eratu ditugu:

ZENBAKIAK	GAZETAKO IRAGARKIAK	BOLETINEKO IRAGARKIAK
1-10	-	7
11-20	2	2
21-30	-	4
31-40	-	2
41-50	3	6
51-60	3	4
61-70	2	3
71-80	-	7
81-90	-	1
91-100	2	1
101-110	4	5
111-120	6	12
121-130	5	5
131-140	1	-
141-150	2	2
151-160	1	5
161-170	6	2
171-180	1	5
181-190	4	5
191-200	4	

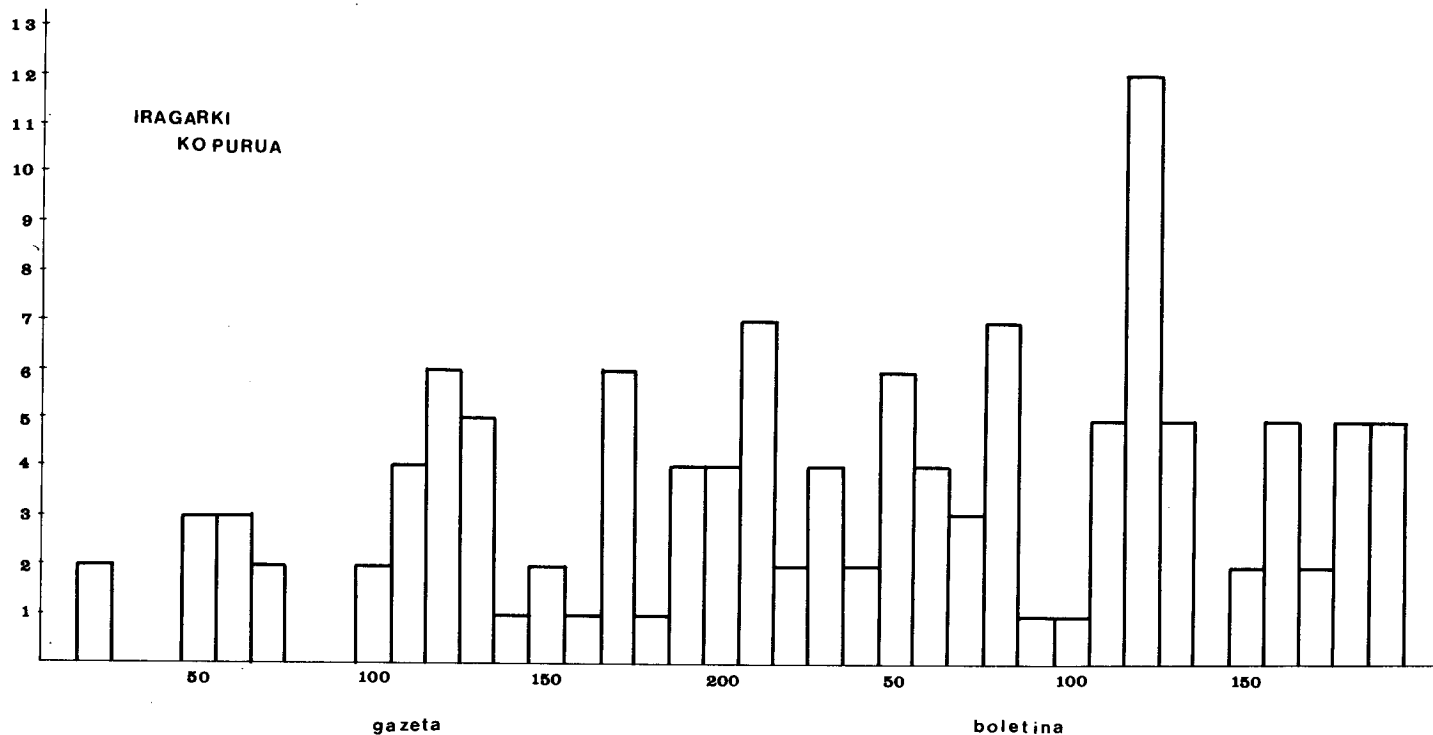
X KOADROA

Bistan dago, datu hauetan zehar, nola hasiera batetan ez zen ia ia publizitatek egiten. Lehenego 40 zenbakietan 2 iragarki eta 90 tan 10 bakarrik agertzen dira.

Gazetaren bigarren aldian lehenengoan baino hiru aldiz iragarki gehiago dago. Grafikoan ikus dezakegunez, joera hau gogortua gertatuko da.

Egunko kriterioak erabiliz, nahi izan dugu iragarkiak sistematizatu eta ohizkoak diren sailtxoetan banatzen saiatu gara. Bertan erakusten dizuegun koadroa da lan honen ondorioa.

V G R A F I K O A

ALEAK

Gazetan eta Boletinean agertzen den iragarki kopurua

IRAGARKI SAILKAPENA

SAILA	GAZETA	BOLETINA	TOTALA
LANA	13	21	34
GALERAK	10	15	25
ARGITALPENAK	10	12	22
DESAGERTUAK	6	10	16
DENETARIK	7	20	27

XI KOADROA

LANA sailean bai eskaintzak: Moral irakasleak, zirujauaren lan-postuak, etab. bai eskariak: Botikadenda baterako zuzendaria... sartzen dira. GALDERA sailean, bai galera baten berria, bai aurkitzearen gaztigua. ARGITALPENAK sailean: egutegiak eta karlista liburu eta argitalpenen publizitatea. DESAGERTUAK sailean ez du beste esplikazio beharrik gerraren textu inguruan. Eta azkenik DENETARIK sailean: salmentak, erremateak, enkanteak, eta apezpiku bisitak, eta zer edo zer beste.

Argitzekoa da klasifikapen hau gure kriterioekin egina dagoela, iragarkiek sekzio izenak ez baizituzten eramaten, gero eta gehiago, 55 gn. zenbaki arte ez du atal honek "ANUNCIOS" izenbururik eramango ere, gerora, noizean behinka ipiniko bada.

IV. 'FRANZISKO SEGURA ETA OÑATIKO PARROKI-ARTXIBOAREN BILDUMARI BERAK EGINDAKO BAZTER-OHARRAK.

Azkenik, Oñatin kontserbatzen den Gazeta eta Boletinen bildumari dagozkiona, hasieran anekdota bat besterik idurituko ez litzaigukeena baino eguneroko errealitatetik hurbilago dagoen aspektu bati ekingo diogu. Gainera, gaur qure esku argital penaren ia ia bilduma oso bat izan dezagula zor diogun biltzai learen aipamen bat egitea ere ez da garrantzirik gabekoa.

Beraz, guk erabili ditugun Gazeta eta Boletinek, Oñati ko Parroki Artxiboan kontserbatzen direnak, badaramatzate, inprimaturik dagoen texturik aparte, SEGURA berak eskuz idatzita ko notatxo batzuek orrialdearen ertzean. Modu honetan, notizia osatuz edo kritikatu, gertaeraren zuzeneko ikusle izan zelako edo ikusle baten bidez xehetasunetaz jabetu zelako, guk periodikuaren bertsioa kontrasta dezakegu.

SEGURAREN lekukotasunak badu gainera uka ezinezko balorea: bera karlista amorratua izanik ere, ez du pasioarengatik liluraturik hitz egiten, egia maitatzen zuelako baizik. Gazeta ren barruan azaltzen direnak baino fidaagarriagoak baitira.

Franzisko SEGURA, D. Karlosen jarraitzaile gartsua, gerra hasi zenean mendira jauzi egin zuenean lehenengotarik bat izan zen Alzá Oñatiarraren gudalostean sartuko zena eta honekin jarraituko zuena gero, gerra bukatu arte. Gizon jakintsua, euskal filologiaren ikasketak egin zen, notaz beteriko koadernoak kontserbatzen bait dira, eta horrez gainera, irakaskuntzari emana Oñatiko Unibertsitatearen eta herri honetako eta Bergarako instituetako irakaslea izanez (246).

Gerra bukatu bezain laister irakaskuntza karrerari ekin zion berriró eta institutora pasa baino bi egun lehenago Oñatiko Unibertsitatearen bidez Legeetan Lizentziatuaren eta doktordutzaren titulua lortu zuen (247).

Instituto berriaren bizitza hasi zenean, lehengo irakaslegoari dei egiten zaio. Horrela Miguel Sanz berak irauongo du Institutoko zuzendari. Hiru urte geroago, ordezkatzeko baten bitartez, bere aitaren ordezkari zuzen klasiko Latindar ikasgaiaren postuan alegia, Franzisko Segura Unibertsitateari lotu

ko da (248).

"REAL Y PONTIFICIA UNIVERSIDAD DE OÑATE" zelako hura berrezartzerakoan, azkeneko karlistadaren garaian, katedra bat betetzen ikusiko dugu Segura eta irakasle gradu honekin azalduko da klaustro gehienetan (249).

Ez ditugu hemen Seguraren bazter-oharrak transkribatu-ko (249) Inazio ZUMALDEK argitaratuak bait dira, (25) baina bai aipagarritzat hauetariko batetan geratuko Gazetaren nabarmenta sunak eta harroputzkeriak norainoko iritzia sortzen zion Segurari ikus dezagun eta 1.838 ko. Azaroaren 23 ko Boletinean 18 eguneko parte batetan publikatzen da. Honela dio:

"El coronel don Manuel de Ibero, para quien nada hau difícil ni imposible cuando se trata de empresas arriesgadas, acaba de dar una prueba irrefragable de esta verdad en la noche última, llevando a efecto el plan que había premeditado, y del que me tenía dado conocimiento, reducido a penetrar en la línea enemiga e introducir la confusión entre los rebeldes. A este fin se puso en marcha a las siete de la tarde, con 44 individuos del 5º Batallón de su mando, y curzando por difíciles veredas e inmediateción de las guardias enemigas llegó a medianoche hasta el barrio de Loyola...".

Horrela kontatzen dira Iberoren ibilkera "adoretsuak". Baina Segura 5. Batailoian enkuadraturik zegoenez eta seguraki gertaeraren ikusle izan, beste modu batetan ikusten du kontatzen dena:

"No es casi posible creer el que se den partes así. Ibero estuvo en su alojamiento a dos leguas, y no hizo sino envías al teniendo de granaderos Agustín Soroa con un piquete, que logró al que en el parte dice al ir a acostarse. Es cierto que se les escapó el asistente, pero falso que el enemigo hizo ni un solo disparo, y menos a Ibero que estaba a dos leguas, pero fue agraciado en vez de Soroa".

El capitán de granaderos Francisco Segura."

Sarritan bere egiztapenei indar gehiago emateko, oharrak sinatu egiten ditu, ezagutzen dizuegunarekin gertatzen den bezala.

Beste batzuetan ez du kritika sakon bat egiten edo zer zehaztatzeko irazkin bat edo beste botatzen du eta besterik ez. Adibidez "Gaceta Oficial" edo 33 garren zenbakiak desamortiza-

zioari buruz hitz egitean honela dio:

"El gobierno se ha puesto a la cabeza de los ladrones. Mendizabal se apodera de los bienes de los religiosos, sin du da para evitar que otros los saqueen".

Eta SEGURAK zuzentzen du:

"que los posean sus dueños".

Laburki esanda, Segurari ez diogu guk zor Gazetak eta Boletinak biltzea eta gordetzea bakarrik, baita, egun honetan ikuspegi zabalago batez agindu eta albiste mordo hau azter dezagun, kritikatzaille eta osagarritzko elementu bat bilduketa ho netan sortzea ere bai (251).

V. ONDORIO ETA LABURTZAPEN GISA

Aurrekoa ikusirik "*Gaceta Oficial*" eta "*Boletín de Navarra y PP. VV.*" delako aldizkarien bizitza, esan dezakegu honako bereizgarritasun hauekin izan zela taxutua.

1.- Topiko gertatu arren, Karlisten aparatu politiko-ideologikoak apezengandik izaniko kontrola aipatuz hasi behar dugu: mugimendu politiko tradiziozale baten barnean, Tronoa eta Aldarea osotasun batez elkartzen zutelarik, elementu erlijiosoaren garrantzia benetan handia da.

Kultura, hezkuntza, propaganda eta pentsakeraren arloetan, apezgoaren partaidetza guztiz nagusia zen, dagokigun puntuan jarraian ikusiko dugunez.

Gazetaren egintzan eta hasierako egunetan, partaide izan zirenen lanbide zerrenda aurkeztuz gero, goian planteaturikoa nahiko argi geratuko dela pentsatzen dugu. Ez dugu langilerik eta teknikorik sartu, administrariak, idazlariak baizik... azalduriko (egunkarian) iritzian arduradun nagusiak direnak alegia. Bere lanbidea dakigunetarik, haxe da bera:

M. de BENITO	Fraide
M. SANZ	Apez
T. NAVARRO	Apez
M. GIL	Jesulagun
Barón de las JURAS REALES	Noble
F. HUARTE	Lehen letretako irakasle
F. ZIORRAGA	Erretore
F. GOROSTEGI	Ikasle (zein arlotan?)
J. COLINA	Sarjentu (bake garaitan)

Nolanahi ere, D. Karlosek ere konfidantzazko intelektualik ez zuen oso ugari izan behar, zeren Gazetako Zuzendari eta Idazlari, eta Unibertsitate-Zuzendaritzako postuetan Sanz e rabili behar izan bait zuen.

2.- Inguru ofizial karlistetan garrantzi handia eman zitzaion publikapen honi, ideia zuzenak zabaltzeko eta kristii noen ideia kaltegarriak erasotzeko garrantzi handiko harmatzat hartu zuten beti. Era honetan, kalera ateratzeko eta zabalkunde handia izateko ez zen indar, erraztasun eta baliabiderik guu txiatsi.

3.- Hala eta guztiz ere, errealitatea bestelakoa izan zen eta publikapenaren eragin politiko eta soziala urria izan zen, eta hau ondorengo arrazoi hauengatik, beste batzuren artean honako hauek azpimarratuko ditugularik:

a) Herri-karlismoaren ideiegatik urrunduriko norabidea, Karlismo oligarkiko eta "lardaskero" bat zerbitzatzen zuelarik, legezalekeria eta integrismorik ortodoxoenen ordezkaria, esate baa terako, gai forala bazterrekotzat eta legezkotzat gobernuaren ezaru penaren eskutik bakarrik, zutituko dela, jotzen du.

b) Kazetagitzaileen ideia sasimamidun eta astuna.

c) Banaketa kaskarra.

d) Egitasun eza eta zentsurarekiko menpekotasuna; ofizialzale izaeragatik zuen kazetarekiko lilura eza.

4.- Erakunde ofizial eta erdiofizialek osatzen zuten harpidego eta irakurlegoaren oinarri tinko bakarra, eta Gazeta eta iritzi egunkariaren egitura nahasia izan arren; Udalak, erre gimenduak, kabildoak eta erlijiosoak ziren batipat multzo hau osatzen zutenak.

5.- Publikapenaren oinarritzko lurraldea Hego Euskal Herria da, bai bertan lan egiten zuten pertsona eta irakurlegoaren aldetik, baita idazlaritzara azkarrenik eta seguruenik iristen ziren berriengatik ere. Halere egunkariaren asmo estatalistek inguratzen dien errealitatetik erabat desloturik aurkitzera bultzatzen diote. Hau egiaztatzeko erdaraz dagoela idatzita funtsezko datu bat da, eta honen arduradunei ez zaiela inoiz bururatu, ezta sinbolikoki ere, ataltxoren bat euskaraz idaztea.

6.- Lehen esandakoagatik, zail da egunkari hau euskalduntzat jotzea, baina egin da hemen eta hemengo jendeak egin zuela eta azken finean Euskal Herriko Kazetagintzan zedarri bat jarri zuen, lehenengo hasieretan behintzat. Baita karlisten kazetagintzaren (lehen unetan) gailurrik garaiena suposatu zuen, mailaz eta denboraren tenoretasunean, Euskal Herria jasaten ari zen gerlako egoera kontutan harturik.

7.- Gazeta Ofiziala delakoa, D. Karlosen administralgoak poliki-poliki jasotzen ari zen aparatu erdi estatala itxuratzzen zuen osagaietako bat zela, eta ez garrantzi txikienetakoa zuena, kontsideratu behar dugu. *Zaingo Publikoaren Batzordearekin* batera (Polizia politikoa), Estatuaren diru eta bonuen jaulkipena, Oñatiko Unibertsitatearen sorkundea, posta zerbitzua, "Vaco-navarro" Justizia hauritegia, etab... etab... administralgoak erabakitakoaren ororen berri jasotzen zuen boletín ofizial baten publikapena, Estatuaren kanpoko aparatua osatzen duten osagai oinarritzkoenetakoa da.

VI. KONTSLTATURIKO BIBLIOGRAFIA, ARTXIBO ETA ITURBURUAK

BIBLIOGRAFIA

- ALMUIÑA FERNANDEZ, Celso: *"La prensa vallisoletana durante el siglo XIX. 1.808-1.894"* Valladolid, 1.977, 2 ale.
- AZCONA, José María: *"Zumalacárregui, Fuentes históricas"*, Madrid, 1.946.
- BACON, Francis: *"Historia de la revolución de las Provincias Vascongadas y Navarra. 1.833-1.837"*, Donostia, 1.973.
- BELTZA. (Emilio LOPEZ ADAN): *"Del carlismo al nacionalismo burgués"*, Donostia, 1.978.
- DEL BURGO, J. : *"Bibliografía de las guerras carlistas y las luchas políticas del siglo XIX"*, Iruñea, 1.953-1.960, 4 ale.
- ESTORNES ZUBIZARRETA, Idoia: *"Carlismo y abolición foral"*, Donostia, 1.976.
- EXTRAMIANA, José: *"Historia de las guerras carlistas"*, Donostia, 1.979. I Tomo.
- FERNANDEZ ALBADALEJO, Pablo: *"La crisis del Antiguo Régimen en Guipuzcoa, 1.766-1.833: cambio económico e historia"*, Madrid, 1.975.
- FERNANDEZ DE PINEDO, Emiliano: *"Crecimiento económico y transformaciones sociales del País Vasco, 1.100-1.850"*, Madrid, 1.974
- FERRER, M.: *"Historia del tradicionalismo español"*. Sevilla 1.941-1.960, 29 ale.
- GOEBEN, Augusto von.: *"Cuatro años en España"*, Iruñea, 1.966.

- JANKE, Peter: *"Mendizabal y la instauración de la monarquía constitucional en España. 1.790-1.835"*, Madrid, 1.974.
- KAYSER, Jacques: *"El diario francés"*, Bartzelona, 1.974.
- LABAYEN, Antonio m.: *"Muñagorri, eskribaua, pakegille,ta fuerozale"*, Donostia, 1.976.
- LABAYEN, Antonio M.: *"Muñagorri"*, Donostia, 1.978.
- LICHNOWSKY, Félix: *"Recuerdos de la guerra carlista"*, Madrid, 1.942.
- LIZARRALDE, J. Adriano: *"Historia de la Universidad Sancti Spiriritus de Oñate"*, Tolosa, 1.930.
- MADARIAGA, Joan eta TAMAYO, Jose Angel: *"Una lectura de la primera guerra carlista: los editoriales de la Gaceta Oficial y el Boletín de Navarra y Provincias Vascongadas"*. HISPANIA Aldizkaria, XLI Tomoa, 1.981.
- MADOZ, Pascual: *"Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar"*, Madrid 1.845-1.850.
- MATHIEZ, A.: *"La revolución francesa"*. Bartzelona, 1.935, 3 ale.
- MELGAR, Kuntea: *"Pequeña historia de las guerras carlistas"*, Iruñea, 1.958.
- NAVARRO CABANES, José: *"Apuntes bibliográficos de la prensa carlista"*, Valencia, 1.912.
- OYARZUN, Román de: *"Historia del carlismo"*, Madrid, 1.965.
- PIRALA, Antonio: *"Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista"*, Madrid, 1.889.
- RAHDEN, Guillermo von: *"Andanzas de un veterano de la guerra de España, 1.833-1.840"*, Iruñea, 1.965.
- SECO SERRANO, Carlos: *"Tríptico carlista"*, Bartzelona, 1.973.

URANGA, José Ignacio de.: *"Diario de guerra del Teniente General Don José Ignacio de Uranga, (1.834-1.838)"*, Donostia, 1.976.

URQUIJO y GOITIA J.R.: *"Prensa carlista durante la primera guerra (1.833-1.840)"*, "Prentsa liberala iraultzan. (Espainia, Portugal eta Latina-Amerika" kongresura presentatutako komuni kapena. Argitara bidean.

URKIZU. Patri: *"1.780-1.890. Euskal literaturaren zenbait izkribu marjinatu"*, Argitaratu gabea.

XAHO, Agustín: *"Viaje a Navarra durante la insurrección de los vascos"*, Donostia, 1.976.

ZABALA, Federico: *"Muñagorri y la bandera 'Paz y Fueros'"*, Muga aldizkarian, 1 zenb. 50-58 orrk., Ekainak 1.979.

ZARATIEGUI, Juan Antonio: *"Zumalacárregui"*, Donostia, 1.946.

ZAVALA, Iris M.: *"Románticos y socialistas. Prensa española del XIX"*, Madrid, 1.972.

ZUMALDE, Ignacio: *"Historia de Oñate"*, Donostia, 1.957 .

ZUMALDE, Ignacio: *"Notas sobre la primera guerra carlista"*. Donostia, 1.961. Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País.

KONTSULTARAKO ARTXIBO ETA ITURRIAK

Lan hau burutzeko, kontsultatutako iturburuei dagokienez, alde batetik "*Gazeta*" eta "*Boletín*"en bildumen aurkipena bereiztu beharko litzateke agerkari horren azterketa zehatz bat egiteko eta bestaldetik artxibo lana Inprimategi, Zuzendaria, etabarren datuak jasotzeko.

Guk erabilitako bildumak eta beraien artean osagarriak direnak OINATIKO PARROKI-ARTXIBOKOAK eta BIZKAIKO BIBLIOTEKA PROBINTZIALEKOAK dira. Baita ere beste artxibo edo biblioteketan bilduma edo ale bakan batzuk aurkitu genituen azterketa-fⁱtxan aipatzen den bezala.

Artxiboei dagokienez, hurrengo hauetan lan egin zen:

Lehenbizi Madrilgo "ARCHIVO DE LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA", kasu honetan bi bilduma ezberdin aipatu behar dira, bata *FONDO PIRALA* deritzana, oso garrantzizkoa karlismoari buruz edozein gaitan eta hainbat gutun eta agiri dituen guri da gokigun gaiarentzat; bestea *FONDO CARLISTA* edo *INVENTARIO Nº 10* deritzana karlisten artxibo inportanteenetarikoa bera zihur as ki eta bere izenburu orokorra horrela da:

"Gipuzkoako Altzo hiriko alkategoan gordeta zeuden Don Karlo-sen Erreal Kuarteletik etorritako papelen bilduma Erreinu Go bernazioko Ministeritzara bidaliak izan ziren 1.857 ko Abenduaren 9 an Erreal aginduak proposatutako beteaz; zeina 1.868 ko Uztailaren 29 an Akademiara entregatua izan bait zen".

Hurrengo paper sortetan lan egin dugu bereziki: 9/6722; 9/6734; 9/6744; 9/6752; 9/6753; 9/6754; 9/6757; 9/6760; 9/6793; 9/6795; 9/6695 eta gehien bat 9/6699 rekin izugarrizko dokumen-tazioa daukalako Gazetari buruz 1.834 Abenduaren 14 tik 1.836 ko Apirilaren 13 arte.

Azkenik hurrengo artxibo eta biblioteca hauek kontsul-tatu genituen Oñati herria edo Miguel Sanz bizitzaren datu bi-la:

OÑATIKO ARTXIBO MUNIZIPALA / OÑATIKO UNIBERTSITATEAREN ARTXIBOA /
PEÑAFLOIDA INSTITUTUKO ARTXIBOA / DIPUTATUEN KONGRESUKO ARTXI-
BOA / MADRILEKO BIBLIOTEKA NAZIONALA / MORALA ETA POLITIKA ZIEN
TZIETAKO AKADEMIAK BIBLIOTEKA ARANTZAZU MONASTEGIKO BIBLIOTEKA.

OHARRAK

- (1) "Oñate" hitza in "*Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar (1.845-1.850)*". Pascual MADOZ; XII, Tomoa, 288 orr.

- (2) Idem, 288 orr. horrela dio hitzez hitz:

"IND. 3 ferrerías, 2 martinets, donde se dan al hierro fundido diferentes modificaciones; muchas fraguas en la V. y sus barrios en que se trabajan clavos de todas las clases, herraje, (...) A principios de siglo se estableció una fundería, de la que no existe más que vestigios y ruinas".

Honako gaia edo bestelako bat segitzeko XIX gn. mendeko haseran Oñatik zen egoera kontuan edukirik ikus:

I. ZUMALDE: "*Historia de Oñate*", Donostia, 1.957: 202-203; 520-521; 528-591; 651-652 orrk.

- (3) "*Boletín de Navarra y Provincias Vascongadas*" bertan, Oñatiko militar eta industri-ezarkien behin egindako Errege-errebistaren berri ematerakoan honako hau irakur liteke:

"... no habiendo podido verificarlo (errebista egitea) á la fundición de la artillería de bronce por ordenado su destrucción al Excmo. Sro. Director general del Cuerpo, después de fundidos los dos últimos obuses acañonados del calibre de á doce, á causa de que además de todas las ventajas reales que la experiencia ha acreditado tener la artillería de hierro forjado sobre la de bronce, reúne aquella otras muchas de más consideración, relativamente a nuestra economía y sistema de guerra".

B.N.PP.VV. 88 zenb., 1.838 ko. Abuztuak 7, 352 orr.

- (4) Idem. Horrela dio:

"El día 4 S.M. se dignó visitar los Reales establecimientos de la Academia (Artilleriako), Maestranza, Fábrica de cañones de hierro forjado y Laboratorio de fuegos artificiales..."

Gai honi dagokionez Gazetan Nafarroa eta Baskongadetako guda-lostearen Kapitain Jeneralak egindako beste errebista baten notizia ikus dezakegu:

"S.E. no ha podido menos de admirar la inteligencia, actividad y zelo del Excmo. Sr. D. Joaquin de Montenegro, Director General de este Regimiento al Cuerpo, al ver, no solo la perfecta instrucción práctica de la tropa en los ejercicios del arma, y el rápido progreso que hace la academia de caballeros cadetes en la instrucción científica de sus instituto, sino las importantes mejoras y simplificaciones que ha hecho en la construcción de las piezas de artillería, sus montajes y demás máquinas necesarias para su manejo. Las piezas últimamente construidas llenan por sus al

ces el objeto de las piezas de batalla, y por su poco pero el de las de montaña. La cureñas, la cá bria, y con más razón todas las otras máquinas me nos embarazosas, marchan al paso del ganado, lo mismo por las carreteras, que por las trochas más estrechas y escarpadas".

Harmamendu berezi bat egiteko joera ikus liteke hemen, karlisteen alde ko baitan zegoen ahuleziatik jaiota, zelai zabaletan burrukatzeko mol-datuta, baino gerrila-gerrarako batez ere egina.

Suposa dezakegunez gerra-infraestruktura honen izatea astun egingo zaio lehendik makal zabilen oñatiar udalaren ekonomiari, hemen mantentze eta finantzaketaren gastu ugariak izango baititu. Horrela, 1.837 ko. Urta-rrilaren 14 ean, Oñatiko Alkateak, "por urgencia del servicio", 100 i-katz zaku eta 8 larru Errege-Maestranzako Zuzendariak eskatuta libratzen dizkio Zubilagako burdinolari hondatuak ziren hauspoak konpon zitzen. (Oñatiko Udal-Artxiboa, Akta-Liburua 1.837-45 urtek., f. 2V.) Aitzitik, "La Villa en el mayor apuro (ekonomikoan)" zegoenean lehen materialetan emandako 8.000 mila erreale itzul ditzan Fabrikeko Maiordomoari eskatzea erabakitzen da, eta honek ordainketa luzatzen eta luzatzen ari zela edo -eta, bi instituzio hoiaren artean iskanbila batzu sortu ziren. (Oñatiko Udal-Artxiboa, Akta-Liburua 1.837-45, f. 4V. eta hurrenak).

(5) Honela lehen aipaturiko testuan irakurtzen dugu:

"... la nueva máquina de torrear cañones, que está construyendo el acreditado joven D. Justo Montoya, la cual es tan sencilla como ingeniosa, y facilita acabar del todo y con descanso, un cañón de hierro forjado por semana, bien sea de grueso o inferior calibre; sin que para lograrlo reste hacer otra co sa, que una reforma puramente material, y de poco monto en el edificio y fraguas..."

(B.N. y PP. VV. 88 zenb., 1.838 ko. Abuzutak 7, 353 orr.)

(6) Hasera batetan Oñatiko Udalak Diputazioak egiten zion gudari berrien bilketaren eskaerei kontu handiz erantzun zuen, inguruko herriek hartu ko zituzten erabakiak nolakoak izango ziren ikusteko zai egongo zirela esanaz. (Oñatiko Udal-Artxiboa, Akta-Liburua 1.833-34, f. 9V. 1.833ko. Urriaren 13 aren erabakia).

Foru Aldundiak jo eta ke gazteak eskatuz ari zela-edo Udalak ezetza bo ta zion zeren-eta:

"... esta villa se halla constituida fuera de la her mandad de la Provincia de Guipúzcoa, ni se ha regido hasta aquí por fogeras, ni puede serle aplicada de lleno su disposición el particular..."

(Oñatiko Udal-Artxiboa, Akta-Liburua 1.833-34, f.; 1.833 ko Azaroaren 15 aren erabakia).

Militar eskarien ondoren ekonomi-eskariak heldu ziren Diputazioak bi sos ardo pegar bakoitzeko eta lau sos pattarrari ezarri nahi izan zion eta gainera, lur ondasunengatik %6 eskatu zion. Udalak bere zorrak aur keztuko ditu orduan zerga hauek ez ordaintzeko. Egoera honetatik aterat zeko eskatu ziren kredituen berri segitu liteke Oñatiko Udal-artxiboa ren Akta-Liburuan (1.833-34 eta 1.837-45 urteak).

(7) Oñatiko Sancti Spiritus Unibertsitatearen historiari jakiteko ikus:

J. Adriano LIZARRALDE: *"Historia de la Universidad de Sancti Spiritus de Oñate"*, Tolosa 1.930.

- (8) Unibertsitate Pontifizioa eraikuntzaren berri luzea 1.836 ko. Apirila-ren 12 aren Gazeta Ofizialean irakur liteke.

Berari eta bere antolaketari dagozkion beste albisteak 1.836 ko. Urria ren 18ko Gazeta Ofizialean eta 1.839 ko. Urtarrilaren 23 ko Boletina-ren ikus daitezke.

- (9) Karliten polizia politikoaren informazio batetan (Superintendencia de la Vigilancia Pública) D. Karlosengana Oñatiko herritarrek zuten zintzotasunaz hitz egiten da:

"En todo hacen untotal de mil doscientos vecinos en corta diferencia, todos ellos de una lealtad acreditada; pues el corto número de desafectos que has ta ahora se conocen es absolutamente insignificante'.

Aitzitik, eskualde bereko zenbait herritaz hitz egiterakoan, Bergara a dibidez, libereleean mintegiak izango-balira bezala hitz egiten du.

- (10) Jakina, Arantzatzuko frantziskotarrek gudari-taldeei eman laguntza absolutista nabaria zen. Trienio Konstituzionalaz geroztik, batzutan komentua basagudarien aterpe bihurtuz, bestetan harmategi bezala erabiliz, 1.822 urtean jadanik jasan zuen lehenengo erreketak liberelek egin na. Eta 1.834 an Rodil jeneralak Oñatin sartu ondoren, Anselmo Iñurri garro bidali zuen gora komunitate guztia eta Ama Birjinaren irudia he rriratu eta komentuari su eman behar zion ordenarekin. Herriratu ondo ren beste herrietan zehar sakabanatuak izan ziren fraileak. Su-emate honen lekuko ikusle izan zen Segura Kapitaina (Gazeta eta Boletinen biltzailea) eta komentua su eta gar zegoen bitartean, dio berak esku-titz batetan, nola San Antonioaren buru bat salbatu zuen.

(Ik. I. ZUMALDE; op. cit. 520-522 orrk.)

Horretaz aparte, Oñatiarrek karlista bandorako zuten zaletasuna gerra hasi bezain laister harmatu ziren gudaosteetan eta karlista ofiziale riari emandako buruzagien zerrendan ikus daiteke. Hauen artean aipatzeakoak dira batez ere Alzaa anaiak. Joakin Julian, nahiz-eta gerra galdu, beste saio bat egin zuen oraino 1.848 an eta horregatik afusilatua izan zen.

- (11) Oñatiko Udal-Artxiboa, Akta-Liburua 1.837-45 urteak, f. 4V. ; 1.837 ko Urtarrilaren 26 ko erabakia.

Badira, segitun azaltzen dizuegun bezala, beste antzeko lekukotasunak;

"Teniendo el Ayuntamiento en consideración la larga permanencia del cuadros de oficiales que desde Mon dragon se había trasladado á esta Villa con motivo de la entrada del enemigo en Elorrio y hallándose notablemente recargado el vecindario con alojamiento de tropa y de otras clases anteiores á la misma traslación..."

(Oñatiko Udal-Artxiboa, Akta Liburua 1.837-45 urteak, f. 11 r.; 1.837 ko. Martxoaren 28 ko erabakia).

- (12) Oñatiko Udal-Artxiboa, Akta-Liburua 1.837-45 urteak, f. 13, 1.837 ko. Apirilaren 22 ko erabakia.
- (13) Hala guztiz ere ez zion Sanzek garrantzi gutxi gertaerari eman. Inprimategitik udaletxea defendatzera bidalien artean "konfidente" bat edo beste ihesari eman eta matxinoen aldera pasa omen zela adieraziz, eta Gazetako Zuzendariak Estatu eta Despatxu Ministeritzako Idazkariari deserzio hau salatuz, bada ofizio bat 1.838 ko. Irailak 3 egina. Historia Errege-Akademiako Artxiboa 9/6734.
- (14) "*Boletín de Navarrray Provincias Vascongadas*", 66 zenb., 1.838 ko. Maiatzaren 22, 264 orri.
- (15) Idem, 72 zenb., 1.838 ko. Ekainak 12, 288 orr.
- (16) MANDOZ berak horrela dio (op. cit. 286 orr.):
- "El punto en que está SIT. se considera como el centro de las provincias Vascongadas y Navarra..."
- (17) José NAVARRO CABANES: *Apuntes bibliográficos de la Prensa carlista*", Valencia 1.917, 24 orr.
- (18) Idem, 24-25 orrk.
- (19) *Ibidem*, 26 orrk.
- (20) *Ibidem*, 22 orrk.
- (21) *Ibidem*, 23 orrk.
- MELGAR KONTEAK kontatzen due ere: "*Pequeña historia de las guerras carlistas*", Iruñea, 1.958, 62 orrk.
- (22) J. NAVARRO CABANES, op. cit., 21 orr.
- (23) Idem, 23 orrk.
- (24) Idem, 23 orrk. Berak dionez argitalpen hau Buenaventura de Cordobak aipatzen du beren obran: "*Vida militar y política de Cabrera*".
- (25) *Ibidem*, 24 orr., Piralak aipatua.
- (26) *Ibidem*, 24 orr.
- (27) José M. AZCONA: "*Zumalacárregi. Fuentes históricas*". Madrid 1.946, 313-325 orrk.

Ikertzezan zientifikoen Goi-Kontseilaritzako (C.S.I.C.) "Jeroniko Zuri ta" Historia Institutoan (22-567) "Colección de los boletines publicados en Navarra en la que estan consignados las glorias, acciones y victorias que el Rey N.S. Don Carlos V sobre sus enemigos" delako bilduma honetako II. Tomoan (1.835 urtea, 58 gn. zenbakitik 104 gn. zenbakira) "Ejército del Rey N.S. Don Carlos V" izenburua daraman boletina aurki daiteke.

Bat edo bi folioz, edo, bi edo lau horrialdetaz, osaturik dator. Bi zutabez horniturik dago, gerrako parteak, propioak edo etsaiari hartutakoak, eta Erregearen osasunaren berriak dakartza bakarrik. (1.835 ko. Urtarrilak 1 tik 1.836 ko. Otsailak 8 ra). 73 gn. zenbakia falta da. Baditu bereziak ere.

- (28) J.R. URQUIJO: *"Prensa carlista durante la primera guerra (1.833-1.840)"* makinaz idatzitako textua. 1 orr. Autoreak argitalpen honen bidez noiz behinkako izaeraz iharduten du. Berak dionez ikusi duen azkeneko zenbakia 1.836 ko. Abuztuak 8 koa da. *"Prentsa liberala iraultzan"* kongresura presentatutako txostena.
- (29) Historia Errege-Akademiako Artxiboa. Leg. 9/6753.
- (30) NAVARRO CABANESek dionez honako historiagile hauek hitz egiten dute Gazetari buruz:
- Francisco de MADRAZO: *"Historia militar y política de Zumalacárregui"*
- "Boletín carlista"* deitzen dio.
- Antonio PIRALA: *"Historia de la guerra civil"*. Izen desberdinak ematen dizkio.
- (31) J. NAVARRO CABANES: op. cit., 17 orr.
- (32) MELGAR Kontea: op. cit. 60-62 orrk.
- (33) J. DEL BURGO: *"Bibliografía de las guerras carlistas y de las luchas políticas del siglo XIX"*. Iruñea, 1.953-1.960, 4 bol.
- (34) Antonio PIRALA: *"Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista"*, 3 gn. arg., Madrid 1.889, 3 bol.
- (34) A. PIRALA: op. cit. II. Tomoa, 145 orr.
- (35) Idem, III Tomoa, 153 orr.
- (36) *Ibidem*, III Tomoa, 459 orr.
- (37) J.M. NAVARRO CABANES: op. cit., 19-21 orr.
- (38) Idem, 26 orr.
- (39) Sanzek entregatu zuen maketaren aurreproiektua ikusteko: Historia Errege Akademiako Artxiboa, 9/6699 sorta.
- (40) Gazeta inprimatzeko azkeneko xehetasunak aipatzen dituen 1.835 Urriako Sanzen eskutitz batetan datza. Historia Errege-Akademiako Artxiboa, 9/6699 sorta.
- (41) Hasiera batetan, albisteak nahasi mahasian ematen zituen, alderdi geografikorik bereizteke gabe. Baina geroago bereiztasun geografiko hori egin na izango da eta albisteak geroztik honelako goiburuenpean etorriko zaizkigu: "GALICIA", "EXTREMADURA", "GUIPUZCOA", etab...
- (42) Oñatiko Parroki-Artxiboan gordetzen diren osagarri Berezien zerrenda zehatza honelakoa da:
- 1.835 urteko Gazeta Ofizialaren Osagarriak.
IX-6.
- 1.836 urteko Gazeta Ofizialaren Osagarriak.
IX-26 (Nafarroako Erresumari eta Araba, Gipuzkoa eta Bizkaia Probintziei Erregeak zuzendutako Proklama bat itsatsirik darama); V-24; V-27; VII-15; VII-22; VIII-2; VIII-5; VIII-9; VIII-12; VIII-16; IX-2:

(Soldaduei zuzendutako proklama bata darama ondoan); IX-9; IX-16; X-4; X-11; XI-25; XI-29; XII-6 eta XII-30 (Infante Sebastian Jaunak soldaduei zuzendutako arenga bat ere).

1.837 ko. *Gazeta Ofizialaren Osagarriak*
III-17; V-30; VI-16; IX-1; eta IX-15

1.836 ko. *Gazeta Bereziak*.
II-12; II-27; IV-22; IV-29; V-20; VI-5; VI-8; VI-28; VII-2;
VII-4; VII-13; eta VII-21.

1.837 ko. *Gazeta Bereziak*.
V-24 (Nafarroako, Arabako, Gipuzkoako eta Bizkaiko Erregeak herritar zintzoei zuzendutako alokuzio bat itsatsirik darama; VII-25 eta IX-10.

1.837 ko. *Boletinaren Osagarriak*.
X-31

1.838 ko. *Boletinaren Osagarriak*.
VIII-7; IX-4 eta X-26

1.839 ko. *Boletinaren Osagarriak*.
II-15

1.838 ko. *Boletin Bereziak*.
IX-1 eta IX-8

1.839 ko. *Boletin Bereziak*.
VI-11 eta VII-17.

- (43) 1.838 ko. Abuztuak 7 ko Boletinean D. Karlosek Errege-Inprimategira egindako bisita baten albistea berri ematerakoan ematen da inprimagailuaren notiziak:

"... desde luego pasó á las Oficinas y Talleres, y en estos, lo examinó todo con el mayor detenimiento, lla mando muy particularmente la atención de S.M. la presa de campaña, obra de Montoya, toda de hierro, y que por la singularidad de su estructura ha sorprendido á todos los inteligentes, tanto españoles como extranjeros. Tiene la ventaja de poderse armar y desarmar con la mayor prontitud: se nivela aunque no se coloque sobre un plano perfectamente horizontal: se ha simplificado la máquina en términos que se puede transportar en una sola acémila, encerrándola en dos cajas, que al armarla le sirven de base ó pedestral, siendo acaso la única en su línea, por estas y otras muy atendibles circunstancias".

Kanpainako prentsa hau baliogarria izan beharko zen Gazetak eta Boletinak inprimatzeko. Justo Montoya izan zeraren eragile, Oñatiko Errege-Fabrikari kainoiak eta beste harma tresnak diseinatzen zituen.

Apaolazak asmatutako presntsa, berberak deskribatzen du 1.835 ko Ekaine ko eskutitz batetan. Historia Errege-Akademiako Artxiboa. Leg. 9/6699.

- (44) Ikus AZKONA, J.M.: op. cit. 313-325 orrk.

- (45) Historia Errege-Akademiako Artxiboa. Leg. 9/6699.

- (46) MELGAR, Francisco (MELGAR Kontea): "*Pequeña historia de las guerras carlistas*". Iruñea, 1.958, 62 orr.

(47) DEL BURGO, J. op. cit.

(48) Badakigu idazpuru, diploma, katexima, egutegi, arautegi, pase, pagu eskutitz, eta horrelako zenbait inpreso inprimatzen zirela. Historia Errege Akademiako Artxiboa 9/6757 sorta.

Naharo inprimaketa orri bolanteetan azaltzen zen, mintzaldiak eta hitzaldiak distribuzio masiboarentzako eta honela berri hau daukagu, Erregeak espainolei eginiko berbaldian 1.836.ko Abuztuaren 20 an 2.000 ale atera ziren eta 1.836.ko apirilak 26 an 1.500 "Correo en Navarra eta las tres provincias-ek banatzeko" Historiako Akademia. Berdin.

Egitez, Inprimategiak honelako lanak monopolizatzeke pribilegioa zuen, besteek debekatua bai zeukaten, eta honela eztabaida baten berri dugu Sanz eta Zumarragako Pedro Guridi, lehenengo maixu letradunen artean honek egutegiak ateratzeko inprimagailu bat zuen, lan honetan ari zelarik Sanzen espioiak "in fraganti" harrapatu zuten, honek gatazka sortarazi zuen, Historiako Akademia. Sanzen eskutitza Estatuako ministroari. 9/6734 sorta. Bertan argitaraldi inprimaketak partikularretzat eta baita korporazioentzat ere debekaturik zueden. Historiako Akademia. M. SANZi eskutitza 1.835.go abenduak 11 an 9/6699 sorta. Hala ere erlijiozko katexima eta obratxo asko ofizialtzat eman behar ziren, haue tariko batzu Arantzazuko monastegian irauten dute. Horrela, Doloretako Amaren zazpiuraren liburuxka eta hona "errege-inprimategian" topatu ditugun beste liburuxka batzuek hauek dira:

Francisco LOPEZ BORRICON printzipalaren pastoralara edo aholku apostolikoa. Oñati, 1.839.

Afrikar kontinenteko Melilla plazako pronuntziamenduen manifestua, hau da, gertaera eta zirkunstantzien erlazioa. 1.838.go Abenduak 20 tik 21 era doan gauean egiaztatua. Oñati, 1.839. Historiako Akad. 9/6699 sorta.

(49) Edozein modutan, ordurako Apaolaza aspaldiko inprimatzailea zen, bada, Konstituzioaren hirurtekoan Junta de Navarra delakoarentzat (lana egin zuen) egunkari absolutista inprimatzen "*La verdad contra el error y desengaño de incautos*" deritzaionean.

Astean bi ale ateratzen zituelarik, eta bi laguntzaile bakarrik izanik: Historiako Akad. 9/6699 sorta.

(50) URKIXO eta GOITIA Joxe Ramon: "*Karlista Prentsa*"

(51) "*Lehenengo gerratean (1.833-1.840)*". Textu mekanografiatua. 2-3 orrialdeak. Benito Urquijok berak potentziatutako instantzia bateta -tik ateratzen ditu datu hauek denak. Historiako Akad. 9/6699 sorta.

(52) 1.835.go Irailak 24 ean egindako izendapen ofizialez gainera, Euskadiko batzarre eta Diputazioei iskribu bat bidali zitzairen, izendapen hau adieraziz eta misio hau errazteko aginduz. Historiako Akad. 9/6753 sorta.

(53) Historia Akad. 9/6699 sorta. 1.835.ko urriak 13 an Lizarrako Errege-Egoitzetik Sanzi bidalitako eskutitza.

(54) Felipe Huarte inprimategiko diruzainak Jose Tamariz Jaunari bidalitako eskutitza, azken hau Estatu eta Errege sekzioetako ofizialea. Historiako Akad. 9/7634 sorta.

- (55) Bai, 9 eta 8 artikuluz osaturiko 2 titulu. Historiako Akad. A.R.A.M. 9/7654 sorta delakoan aurkitzen da. Ez darama datorik.
- (56) Estatuko ministrariari Sanzek idatzitako eskutitza. Historiako Akad. 9/6734 sorta, 1.838.ko Azaroko kontu batzutan Errege-inprimategiko zu zendari eta epaile gordetzailatzat bere burua emanaz nahizeta ez jakin titulu hau behin behinekoa ote zen ala honek santzio ofizialen bat bai ote zuen.
- (57) Inprimategiko kontu asko daude beharturiko kontrolerako igorritzen direnak eta Historiako Akademian ikus daitezkeenak. 1.835-36 urteetako kontuak 9/6699 sortan daude 1.837.goak 9/6760 paper sortan eta 38 koak 9/6783 eta 9/6734 tan.
- (58) Historiako Akad. 9/6783 sorta.
- (59) 9/6699; 9/6718 eta 9/6757 Historia Akad. harpidedunen paper sortako listetan aurkituriko datuak.
- (60) Anoi hauek hartzen zituzten Enplegatu eta operariak 1.839. urtarrilean, lista nominala Historiako Akad. 9/6734 paper sortan dago: 21 pertsona ziren, bakoitzak 2 anoi hartzen zituelarik. Erlazio honetan Sanz ez da agertzen.
- (61) 1.835.ko urriak 18 an inprimategiko enplegatuek honetaz kexatuz bidalitako eskutitza. Historiako Akad. 9/6699 sorta.
- (62) Sanzek Wenceslao Sierrari bere doluak kontatuz bidalitako eskutitz batetatik zati hau hautatu dugu:
- "En virtud de lo que V. se sirve ordenar en su oficio del 12 se tirarán los diez mil diplomas para guerra. Lo peor es que vamos á invertir sobre veinte y cuatro resmas de papel que cuestan un dineral, y la Yntendencia no se acuerda de pagarnos. He dado orden para que se traiga una buena cantidad de letra, que mandé ocultar en la Sierra á la aproximación de Espartero: tan pronto como venga la letra y algunos afectos que tengo fuera, se dará principio a la impresión de los diplomas y demás".
- Historiako Akad. 9/6757 sorta.
- (63) Historiako Akad. 9/6734 sorta.
- (64) A. GOROSABELEk, Ig. OYENARTEk eta J. AMIXTETAK sinatzen zuten dokumentu hau. Historiako Akad. 9/6699
- (65) GOROSTEGI, SOTA, eta GOLINAK eginiko instantzia ofizial izatera pasatzeko. Historiako Akad. 9/6757 sorta.
- (66) 1.838.go Urriak 8 an Sanzen instantzia eta nota. Historiako Akad. 9/6734 sorta.
- (67) Estatuko Ministrariari Sanzen ofizioak 1.838.ko urriak 19 eta instantzia dago bere lanpostuaren uztea eskatuz. Historiako Akad. 9/6734.
- (68) Dena edozein modutara konpontzen zen, eta presa handiz, zeren 1.839.ko urtarrilak 20 koa zen Oyenarteren instantzia, hilabete bereko 21.koa Sanzen ofizioa eta hilabete bereko 22 an Ministeritzaren erantzuna. Hona Sanzen ofizioak zer dion:

"... que Oyenarte se despidió por dos veces insultando á sus Gefes inmediatos y expresando q.^e en permanecer en la Real Imprenta esta era la favorecida y no el : segundo: q.^e es poco trabajador y mayor discolo: tercero: q.^e su moral es muy poco recomendable, 4.ª. q.^e no quiso reconocer á Dⁿ José Cosme La Peña como 2.ª Regente á pesar de haberle exhibido el nombramiento Real en favor de aquel..."

- (69) Oñatiko Unibertsitateko Artxiboa. Sección 3, Negociado, Serie 6, Libro 1, Expediente 4.
- (70) Francisco Caminero Jaunak 1.881 ko. Urtarrilak 9 an eman zuen hitzaldia honelako izenburupean zegoen zabaldua: "La filosofía disidente, en lo que tiene de tal. No puede decirnos la verdad, y en sus aplicaciones a las ciencias morales y políticas no puede darnos el bien". Ikus in : Moral eta Politika Zientzietako Akademian: "Discursos de recepción de Srs. académicos". Tomo II, 598 orrk. y ss (?).
- (71) Idem. Textua gorapenez beterik dago: "universal en sus estudios y conocimientos literarios y científicos, sin la superficialidad que suele ser carácter común en todos los enciclopédicos...". (598 orr.).

Dena dela garaiko politikak munduko pertsona nabariei buruz zuen itza la azpimarratzekoa da: Rios Rosas, Olozaga eta besteak.

Horretaz gainera, nahiz-eta osoa ez izan, bizitzan zehar ohore eta kargu zerrenda ba ematen digu. Honek laguntzen gaitu XIX gn. mendeko bigarren aldiko bizitza publikorako gizon honek suposatu zuena konprenitzera.

"... con los honores de Auditor de la Rota y del extinguido Consejo Real y Cámara de Castilla con el de Camarero secreto de S.S., con el cargo de Auditor de la Rota, con el Vocal y Presidente de la Junta General de Beneficencia, con el de Consejero de Instrucción Pública, con el de Obispo, que rotundamente y por diversas veces rehusó, diciendo con gracia que más convenía para capitán de caballería, con el de individuo de esta Real Academia y con la gran cruz de Isabel la Católica" (560 orr.).

- (72) Francisco CAMINERO, op. cit. 599 orr.
- (73) Historiako Errege-Akademiako Artxiboa. 9/6699 sorta.
- (74) Historiako Errege-Akademiako Artxiboa. 9/6753 sorta.

"Circular a las Juntas de Navarra y Alava y á las Diputaciones de Vizcaya y Guipuzcoa, al Corregidor de Guipuzcoa y al Ministro de la Guerra". Honela dio: "Por Real Orden del 24 de Septiembre prox^o pasado se ha servido el Rey N.S. encargar de la Redacción de la Gaceta Oficial que deberá publicarse muy en breve al Pbro. Dⁿ Miguel Sanz Rector que ha sido del Colegio Universidad de Oñate. Lo que de Real Orden comunico á V. para su conocimiento y fines convenientes, previniéndole que el expresado Sanz está autorizado por S.M. pra entenderse directamente con esa Corporación siempre que lo considere oportuno para el cumplimiento de su encargo. Real de Lorca 10 octubre 1.835".

- (75) Oñatiko Unibertsitateko Artxiboa. Sección 3, Negociado 3, Libro 20, Expediente 4. 1. Expediente honetan beka honen jabetza-hartzea ikus daiteke.
- (76) Gogor samarrak izan behar ziren tira-birak zeren-eta, harritzekoa, izendapena hiru hilabete beranduago egina izan bait zen, eta protesta zu zenki notari baten bidez bidali zioten Sanzi. Oñatiko Unibertsitateko Artxiboa. Sección A, Negociado 8, Libro 3, Expediente 2.
- (77) Oñatiko Unibertsitateko Artxiboa. Libro de Actas de Capilla.
- (78) 1.836 ko.Urria k 18 ko Gazeta Ofizialaren 103 gn. zenb.
Errege-Ordena Durangon hilabete bereko 14 an zegoen emana. Errok sina tzen zuen.
- (79) Oñatiko Unibertsitateko Artxiboa. Sección B, Negociado 5, Serie 1, Li bro 8, Expediente 1.
- (80) Oñatiko Unibertsitateko Artxiboa. Sección A, Negociado 8, Libro 3, Ex pediente 14.
- (81) Oñatiko Unibertsitateko Artxiboa. Sección A, Negociado 8, Libro 3, Ex pediente 14.
- (82) Dakidanez irakasleak Oñati utzi eta Gasteizera aldatzea behartuak izan ziren. Gasteizen eman ziren, bai, klase batzuek. Gerra bukatzean, Ara bako hiru-buruko ikasgela istea eta berriro Oñatira itzultzea erabaki zen. 1.840 ko Uztailak 19 an gertatu zen hau.

Oñatiko Unibertsitateko Artxiboa. Sección A, Negociado 8, Libro 3, Ex pediente 13.
- (83) Dokumentu honen iturburua bere berea zen eta Institutuzio Zibiletako ka tedran hura birezar zezaten Murguiondo Doktore Irakasleak goratu zuen istantzia batetan kokatzen da. Dokumentu honetan salaketa sorta bat bo tatzen zaie Klaustroko irakaslei. Salaketa hoi^{en} artean gerra denboran D. Karlosen aldekoa izatea zen bat. Sanzek Errektore ordetza eginez, modu honetan erantzuten du:

" ... es también falso que los catedráticos propietarios hubiesen seguido la causa de Dⁿ Carlos. Uno tan solamente ha tomado parte en la lucha, y está hoy bajo la garantía del Convenio de Vergara. De los restantes tres pasaron a Vitoria, otros tres a Castilla muy lejos del teatro de la guerra, y si alguno permaneció en el país ha representado un papel puramente pasivo negándose a entrar en el servicio de Dⁿ Carlos. Sanz".

Hau zihurtatzen zuena Unibertsitate Pontifizioko errektore izana eta karlista alderdiko propaganda eta komunikapen aparatua^{ren} egilea zen.

Oñatiko Unibertsitateko Artxiboa. Sección A, Negociado 8, Libro 3, Ex pediente 28.
- (84) Oñatiko Unibertsitateko Artxiboa. Libro de Actas de Capilla.
- (85) Oñatiko Unibertsitateko Artxiboa. Sección B, Negociado 5, Libro 5, Ex pediente 13.
- (86) Diputatuen kongresuko Biblioteka eta Artxiboa, 114 gn kaxa. "Expedien te de Admisión (Senaturako) de D. Miguel Sanz y Lafuente como compren

dido en el párrafo trece del artículo quince de la Constitución" delako horretan badago Iruñeako Gotzaigoko Probisore eta Bikario zen Kasildo Goicoak Sanzen ikasketei buruzko deklarapen bat. Ikasketa hauen errepa-so bat egiten du.

- Teologiako 7 kurtso (Zaragozan 6 eta Oñatin 1)
- Kanonika Institutuzioetako 2 kurtso.
- Dekretale Institutuzioetako kurtso 1
- Goi-Matematikazko kurtso 1 (Zaragozan)
- Teologia Sakratua eta Arteetako Katedratiko ordaina (Zaragozan ere).
- Erlijio eta Teologia Moralaren Katedratiko (Oñatin)
- Fisikako Katedratiko. (Oñatin)
- Filosofia eta Hizlaritza Akademiako Moderantea
- Teologia Sakratua eta Kanonetan Batxilerra (Zaragozan)
- Teologia Sakratua eta Kanonetan Doktorea (Oñatin)

Gainerakoan, karrera literarioaren hasiera eta Logika, Metafisika, Fisi-
ka eta Etikaren ikasketak, Iruñeako Apezgaitegian egin zituen.

- (87) Honelako izenburua darama textuak: *"Oración fúnebre que en las solemnes exequias del Excmo. Sr. General del Ejercito y Duque de Bailén D. Francisco Javier Castaños celebradas en el Sto. Templo Metropolitano del Pilar de Zaragoza el día 22 de Octubre de 1.852 dijo el Itmo. Sr. Dr. D. Miguel Sanz y Lafuente"*. Zaragoza, Imprenta y Librería de Cristobal y José M. Magallón, 1.852.

Castaños Jeneralak Karlistadan izango zuenaren eskuhartzea isiltzen du hizlariak, Independentziako Gerrakoarena, berriz, goraipatzen duen-
larik. Beraren birtute askoren artean urrikiarena txalokatzen du.

Guretzat interesgarri gertatzen zaiguna zera da, iraultzek dakartzan-
ten kalteen inguruan ari dela eta, Independentziako gerra garaian Eu-
ropa zegoen egoera larriaz mintzatzen. Interesgarri bai, zeren, ondo-
ren aipatzen dizuegun textuan ikus dezakezuen bezala, Gazeta eta Bole-
tinetan publikatzen ziren editorialeen bizkia baita.

"...el dosel de Clodoveo estaba teñido de sangre:
no imperaba ya un Monarca: reinaba la guillotina:
la Francia se había convertido en un vasto cemen-
terio, ó era un lago de lágrimas y de sangre (...)
Ahí está Inglaterra cuya historia moderna es una
serie no interrumpida de atrocidades inauditas..."
(5 orr.).

- (88) Bai, 18 gn. oharrean aipatutako espedientearen izendapen honi dagozkion dokumentu bat sartzen da ere: "CERTIFICADO por D. Vicente M. Sorrenti ni, Secretario más antiguo del Tribunal de la Rota, que D. Miguel Sanz y Lafuente fué nombrado Auditor de numero del Supremo Tribunal por Re al Decreto de 15 de Noviembre de 1.853".

Kargu honetaz 1.853 ko. Abenduak 22 an jabetu zen 48.000 erreal (bei-loizkoak) urtean ordaintzat hartzen zituelarik.

Zertifikatuaz aparte, izendapena dihoa.

- (89) Akademia 1.857 ko. Irailak 9 ko legearen bidez izan zen fundatua, Erregeak lagunen arteko erdia izendatu eta erdi honek berehala beste erdia hautatzen zuela. Lehenengoen artean Juan Cueto jauna zegoen.
- (90) "*Discursos de recepción y contestación leídos ante la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas*", I Tomo, 3-101 orrk.

Diskurtso hau 1.860 ko Maiatzak 27 an izan zen irakurria eta Santiago de Tejada izan zuen erantzule.

Hitzaldiak Erlijio Katolikoak gizartearen zibilizaziorako duen Probi-dentzial-misioa goraipatzen du. Bere mendeko aurrerapen zientifikoak gaitzat hartu ondoren izadiari eta munduari buruzko eginiko interpretazio arrazionalen kontra jotzen du. Aurrerapen hauek, San Martin Un-xeko apezaren iritziz, ez dute moralaren hondamendia baizik ekarriko.

"Ciego está quién no alcanza el abuso que de estas conquistas hará verosimilmente una generación corrompida en lo moral. (...) Niego también el adelanto de las ciencias todas, que se atribuye al siglo XIX. Yo prescindo de las ciencias físicas y matemáticas..." (21 orrk.)

"El siglo del vapor y de las aplicaciones eléctricas podrá adelantar en la física, pero en la moral no dará un paso, si no es hacía el abismo, cuando pretenda separarse de las verdades reveladas" (22 orrk.).

- (91) "*De los indultos generales y particulares. Resumen de una discusión que sobre este tema tuvo lugar en varias sesiones de la Academia el año 1.865 por los Sres. Olozaga, Tejada, Sanz y Madrazo*". Moral eta Politika Zientzietako A kademiako Memoriak. V Tomo, 115-123 orrk.

Indulto partikularrak eta jeneralak, batez ere gai politkoetan, no i-zean behin zabaldu daitezken oreka bat defendatzen du, noski autori-tate printzipioa salbatuz .

- (92) "*Resumen de una discusión sobre el tema que tuvo lugar en la Academia... el año 1..70, con motivo de la precedente memoria del Sr. Sanz sobre la Adquisición de bienes por la Iglesia, por los Srs. Vaamonde, Colmeiro, Sanz, Andoanegui, Carramolino, Pastor y Figuerola*". Moral eta Pol-i-tika Zientzietako Akademiako Memoriak. V Tomo, 131-148 orrk.

Aldi honetan tenore gutxiko partizipazioa du Sanzek, zenbait testu aztertuz, esklabutza deuseztean Eleizak izan duen garrantziaz hitz egiten du.

- (93) Aurrekooharrean eztabaida piztu zuen memoria da.

"Adquisición de bienes por la Iglesia. Resumen de una Memoria leída por... en las sesiones de 1, 8, 15, 22 y 29 de Marzo y 5 de Abril de 1.870. Moral eta Politika Zientzietako Akademiako Memoriak. V Tomo, 125-129 orrk.

Gure nafarrak bere gogokoa zen gait bat dakarkigu hona: desamortizazio eta desamortizazioaren ondorioak. Erabiltzen dituenargudioak eta idazkera gazetetako eta boletinetako artikulua egiterakoan erabili zituenean parekoak ditugu: neurriaren zuzengabekeria, emaileen borondatezko emaitza egiterakoan, benefizentziari egindako kaltea, primeziak eta hamarrenetakoen izaera...

- (94) *"Reducción de días festivos por acuerdo de ambas potestades. Memoria leída en las sesiones del 20 y 27 de noviembre de 1.866 por el Sr. D..."* Moral eta Politika Zientzietako Akademiako Memoriak. I Tomo, 203-222 orrk.

Liburuxka honetan jaiak urritzearen komenientzia defendatzen du, produktioari kalte egiten diotelako eta propietate handiko parada ez direlako, askotan, berriz, mota guztiko bizioetara jotzeko atxakia delako baizik. Berarentzat Elizak ez du besta desordenatuen gehikuntza bultzatu. Besta gehikuntza hone gakoa herriek oker ulertutako pietatean datza. Azkenean, produktibitateari kalte egiten zioten festekin erlazionaturik ziren zenbait ohitura, bizio eta egoera espezialen zerrenda ematen digu: erromeriak, antzerkia, zezenketak, "la manía del verano", emakumeen soinekoeen apainkera, "la malhadada afición que se ha inoculado en los artesanos y gente proletaria de leer, ó mejor de deletrear los periódicos...", hauteskunde-egunak, ihauteri-egunak, Milizia Nazionalaren jaiak, alferkeria, Ordenu Publikoaren nahasteak, etab...

- (95) *"Sobre el celibato eclesiastico"*, Moral eta Politika Zientzietako Akademiako Memoriak. I Tomo, 2 gn. zatia, 585-630 orrk.

Arrazoi klasiko batzuen aurrean zelibatoaren komenientzia defenditzen du: birjinitatea komenigarria delako, emakumeak eta familiak apezaren lan bereziari oztopoak jartzen dizkiola, osasunari kalte handirik egiten ez diolako, etab., eta zelibatoak despobulatzea laguntzen zuela edo, apezek kokaturik ziren besteen ezkontzak bultzatzen zituztela e sanaz, ez zela subdito gehiago izateak estatu bati aberastasuna ekartzen dion esanarekin ados etortzen. Hau defendatzeko Malthus erakartzen du:

"Dice Malthus en su obra titulada Principios de la población, que no solo no nacieron los hombres para casarse todos y reproducirse, sino que en los Estados bien regidos debiera existir, una ley una fuerza que se opusiera a la multiplicación de matrimonios. Observa el mismo que siendo inferior al acrecentamiento de los medios de subsistencia, muy inferior al aumento de la población, y esto en la muy notable, ó mejor, en la neorme proporción respectiva de las dos progresiones, aritmética la una, y la otra geométrica..." (34 orr.).

- (96) *"Sobre la intervención del clero en la Enseñanza Pública. Memoria leída por ... en las sesiones del 5 y 25 de octubre de 1.864 y 24 de Enero de 1.865. Moral eta Politika Zientzietako Akademiako Memoriak. II. Tomo, 145-186 orr.*

Irakaskuntzak, gizonak jakintsuak bezain onak egin behar dituela esanez, Elizak irakaskuntzan bete beharko zituen honako eraginkera hauek ikusten digu:

- 1.- Zientzietako irakaskuntzan Erlijioak izan zuen eragina erakustea.
- 2.- Erlijioaren eragina irakaskuntza baztertzeko dagoen joera kontrako burrukatzea.
- 3.- Elizaren eskolak, apezkoitegiak, etab... Gobernuari bere babespean hartzea ez diezaiotela galerazi.
- 4.- Teologiako irakasle izan daitezela beti apezak.
- 5.- Zientzia gaietako irakaskuntzan trebetasuna erakutsi duten elizgizonen uste okerre ez dakiela begiratu.
- 6.- Azkeneko Konkordatuan agindutako apezpikutzako eskuhartzea eragin dadila.

- (97) Monlauren harreraren diskurtsoak izenburu hau zeraman: *"Patología social. Breve estudio sobre la criminalidad"*. in *"Discursos de recepción de la Academia de Ciencias Morales y Políticas"*.

Bi diskurtsoak parekatzeak gauza bitxi gerta litzaiguke. Monlauk gizar teko etenak eta hobenak, eta, batez ere, kriminalitatea, gizasoinaren gaixotasunekin berdintzen ditu eta konklusio honetara dator:

"... les ha ocurrido a algunos autores sospechar si, bien mirado, será la sociedad la que prepara el crimen, y el criminal un mero instrumento que lo ejecuta. Esta sospecha hace estremecer, y, sin embargo, no deja de ser fundada hasta cierto punto, porque el individuo no tanto es el producto de su organización, como del medio material y moral en que vive.."
." (9 orr.)

Gaitza iritsi baino lehenagotik badaezpadako Polizia Judiziala, Magistratura Berezia eta delinkuenteak ondo ezagutu beharko zituzten Herri-Epaitegia gertu izatea proposatzen du.

Are, Miguel Sanzek arreata handiko linea baten barne neurri errepresiboak proposatzen ditu: herbesteratzea, presondegiak, heriotz-zigorra, eta neurri guztien gainera kristau bertuteak suztatzea.

- (98) *Gorteetako sesioen egunerokoak*. Senatua, 1.866-67 ko Legealdia, 11, 46, 50 eta 50 orrk.
- (99) *Idem*, 404 orr.
- (100) *Ibidem*, 10 orr., 1.867-68 ko Legealdia.
- (101) *Ibidem*, 78 orr.
- (102) Oharrean aipaturiko Sanzen espedientean honako zertifikatu hau sartzen da ere:

"Certificado de D. Manuel Esteban Blanco, Jefe de Administración de Hacienda pública y Secretario de la Junta de Hacienda pública y Secretario de la Junta de Clases Pasivas".

- (103) Historia Errege-Akademiako Artxiboa. Leg. 9/6757
- (104) Idem. Leg. 9/6699
- (105) Idem. Leg. 9/6757

III. I. G. eta III. I. 7. puntuen OHARRAK

- (106) 1.835 ko Urriak 22. Historiako Akad. 9/6699 paper sorta.
- (107) 1.835 ko Azaroak 2. Historiako Akad. 9/6699 paper sorta.
- (108) 1.836 ko Ekainak 20. Historiako Akad. 9/6694 paper sorta.
- (109) 1.838 ko Martxoa-Apirila. Historiako Akad. 9/6740 paper sorta.
- (110) 1.835 ko Uztailaren 18 an Estaduko Ministeritzari Inazio Lardizabalek zuzenduriko gutuna. Historiako Akad. 9/6753 paper sorta.
- (111) 1.836 ko Abuztuaren 25 eko gutuna. Historiako Akad. 9/6693 paper sorta.
- (112) 1.836 ko Abenduaren 15 ean Lizarrako posta administratzaileak Gerra idazkariari zuzenduriko txostena.
- (113) Lopezek, konkretuki, jornalari pobre bat besterik ez dela deklaratzeko du.
- (114) Horregatik, ordain gisa, Gazeta dohainean jasotzeko baimena eman zitzaion.
- (115) 1.836 ko urtarrilaren 27 ko Torino-ko enbaxadorearen mezua.
- (116) Hilabiko zerrenda hauek honela datatzen dira: Hurrengo lurraldetan: Bizkaia, Gipuzkoa, Araba, Nafarroa, Oñati, Real eta atzerria. Batzutan harpidedun bat edo beste ez dago behar den lurraldean kokaturik; Nafarroako mendialdeko herri batzuek Gipuzkoan barne sartzen zituztelarik. Egin ditugun kontaketa-erak, Oñati eta Real delakoa Gipuzkoako zatizatzeko ditugu. Eta gainera zenbakien ordenaren, harpidedun izen abizenen, bizi den hiriaren, zenbat ale jasotzen eta zenbat ordaintzen dituenen berri ere ematen da.

Zenbaitetan harpidedun batzueren izenik ez da ageri, "harpidedun zenbakia..." besterik ez du esaten. Honen izatea kristino lurraldeetan bizi ziren harpidedunen izenak isilpean gordetzearren izan zela uste dugu, hau Araban eta Nafarroan gertatzen bait zen, batez ere.

Harpidedun zerrenda hauek Historiako Akad. delakoaren barruan daude, 9/6699, 9/6757 eta 9/6718 paper sortetan batez ere.

- (117) Gazetaren zuzendariak W. Sierrari zuzenduriko eskutitz batetan honela dio:

"... en cada suscripción entran mancomunadamente cuatro, seis o más individuos, sin ir más lejos, en Oñate, a un solo ejemplar hay once suscritos, los demás de esta villa lo están en la misma forma de cuatro ó seis juntos. De aquí resulta que siendo 700 suscriptores escasos, hay más de 6.000 suscriptores e infinitos los que leen la Gazeta..."

Historiako Akad. 9/6757 sorta 1.836ko Abuztua.

Argi da Sanzek hanpatu egiten duela, erarengan maiz gertatzen delarik, baina ez dugu ukatzen berak azaltzen duen fenomenoaren benetan gertatuko ez zenik ere.

- (118) Esate baterako, bigarren hilabetebiko horretan 27 udal harpidetarik ziren, eta hauetatik 19. gipuzkoar, 7 bizkaitar eta nafar bat ziren. Hauek ziren: Agoiz, Ipazter, Durango, Forua, Gatika, Erandio, Gorliz, Urduña, Hernialde, Aia, Azkoitia, Zumaia, Asteasu, Zestoa, Tolosa, Azpeitia, Lazkao, Itsaso, Arriaran, Mutiloa, Hernani, Irun, Alkiza, Hondarribia, Ordizia, Mutriku eta Soraluze.

Kabildoetatik 14 ziren harpidetutakoak: 13 gipuzkoar eta bizkaitar bat. Hauek ziren: Markina-Etxebarria, Azkoitia, Orio, Irun Gaztelu, Itsasondo, Ataun, Elgeta, Angiozar, Antzuola, Itsaso, Arriaran eta Bergarako San Pedro eta Sta Marina.

Haseratik Gazetaren propaganda multzo hauei zuzendu zitzaizkien eta horrela zirkulare bat 300 alekin gazetaren prospektu bakoiz Diputazioei eta Biltzarrei bidali zitzaizkien, pertsona solte, erretore, Udal eta beste, harpidetun izateko berotzeko. Historiako Akad. 9/6753 paper sorta.

- (119) Urkixok aipatua, opus. cit. 12.. puntua. Historiako Akad. 9/6757 paper sorta.
- (120) 1.837 ko Apirilaren 20 ko gutuna, Sanzek W. Sierrari zuzendua. Historiako Akad. 9/6757 paper sorta.
- (121) "Gaceta Oficial", 35 gn. zenb., 175 orr., 1.836 ko. Otsailak 23.
- (122) "Gaceta Oficial", 1 gn. zenb., 4 orr., 1.835 ko. Urriak 27.
- (123) "Gaceta Oficial", 32 gn. zenb., 155 orr., 1.836 ko. Otsailak 12.
- (124) "Boletín de Navarra y Provincias Vascongadas", 40 gn. zenb., 157 orr., 1.838 ko. Otsailak 20.
- (125) "Gaceta Oficial", 5 gn. zbn. 19-20 orr., 1.835 ko. Azaroak 10.
- (126) "Gaceta Oficial", 29 gn. zbn. 140 orr., 1.836 ko. Otsailak 2.
- (127) "Boletín...", 81 gn. zbn., 325 orr., 1.838 ko. Uztailak 13.
- (128) "Boletín...", 27 eta 20 gn. zbn., 1.838 ko. Urtarrilak 5 eta 16.
- (129) "Boletín...", 31 gn. zbn., 124 orr., 1.838 ko. Urtarrilak 19.
- (130) "Gaceta Oficial", 38 gn. zbn., 32 orr., 1.836 ko. Martxoak 4.
- (131) "Boletín...", 141 gn. zbn., 575 orr., 1.839 ko. Otsailak 8.
- (132) Errege-Dekretua 1.836 ko. Uztailak 17 koa zen eta urte bereko Uztailak 19 ko zenbakiaren barne zetorren.

- (133) 1.836 ko. Urriak 25 eko Errege-Ordena, "*Gaceta Oficial*", 108 gn. znb. 1.836 ko. Azaroak 4.
- (134) "*Gaceta Oficial*", 7gn. zenb., 1.835 ko. Azaroak 17.
- (135) Gazeta ofizialeko editorialea, 164 gn. znb., 1.837 ko. Maiatzak 20.
- (136) Ikus 134 gn. oharra.
- (137) "*Gaceta Oficial*", 2 gn. znb., 8 orr., 1.835 ko. Urriak 31.
- (138) "*Gaceta Oficial*", 8 gn. znb., 32 orr., 1.835 ko. Azaroak 30.
- (139) Oñatin antolatutako "Siervos de María" delako taldea gogo-jardunetan ari zela eta Asturiasko Printzea azaldu eta haiek txunditurik utzi zituen. "*Boletín de Navarra y Provincias Vascongadas*", 188 gn. znb., 1.839 ko. Uztailak 23.
- (140) Honen eredu izan litezke, alde batetik aurreko oharrean aipatutako ekinaldia, eta bestetik karlista harmadako eta administralgoko zaindariaren ohoretan egindako ohorezko jaiak eta ospaketak. Ikus, adibide bezala, Gure Andre Dena Doloretako Amabirjinari, Errege-Armadako Jeneralisima, Mundakan ospatutako jaialdia in "*Boletín ...*" 101 gn. znb., 405 orr., 1.838 ko. Irailak 21.
- (141) "*Gaceta Oficial*", 70 gn. znb., 372 orr., 1.836 ko. Ekainak 24.
- (142) "*Boletín...*" 173 gn. znb., 1.839 ko. Maiatzak 31 eta "*Boletín...*" 175 gn. znb., 1.839 ko. Ekainak 7.
- (143) "*Boletín...*", 175 gn. znb., 718 orr., 1.839 ko. Ekainak 7.
- (144) Boletineko zenbaki hauek: 166, 167, 169, 171, 173 eta 175.
- (145) "*Boletín...*", 167 gn. znb., 1.839 ko. Maiatzak 10.
- (146) "*Boletín...*", 171 gn. znb., 699 orr., 1.839 ko. Maiatzak 24.
- (147) "*Boletín...*", 166 gn. znb., 678 orr., 1.839 ko. Maiatzak 7.
- (148) 1.838 ko. Abuzutak 25 eko Errege-Dekretua Monarkiaren eliza guztietan erro gatibak egin ditzatela aginduz. In "*Gaceta Oficial*", 89 gn. znb., 355 orr., 1.836 ko. Abuztuak 30.
- (149) Esate baterako, 36 gn. zenbakian holako baieztapena botatzen du:
- "... son también signos de notarse los desvelos de la Providencia en favor dela causa de la legitimidad y el orden".
- (150) Ikus berriro 134 an. oharrari dagozkion textua non aipatutako argudioak e maten diren bat banaka.
- (151) "*Gaceta Oficial*", 108 gn. znb., 534 orr., 1.836 ko. Azaroak 4.
- (152) "*Gaceta Oficial*", 39 gn. znb., 199-200 orr., 1.836 ko. Martxoak 8.
- (153) Ideia hau argi dago 1.836 ko. Uztailak 12 ko Gazeta Ofizialean.

"Eran de la Iglesia, propiedad del mismo Dios. Los bienes, aunque temporales por su ausencia llegan a ser espirituales por un efecto de la consagración que los constituye bajo la perfectatutela y vigilancia de los Pontífices del Señor que son por propia e innegable derecho sus partícipes y dispensadores. Esto supuesto, el dominio del gobierno no subsiste, pues que solo es propio ya de la divinidad, quedando el dominio útil á la autoridad eclesiástica para proveer el culto de los altares, al mantenimiento de sus ministros y al socorro de los pobres".

- (154) Ikus: A. MATHIEZ: *"La revolución francesa"*. Bartzelona, 1.935. I Tomo, 154-155 orrk.
- (155) *"Gaceta Oficial"*, 199 gn. znb., 1.837 ko. Irailak 19.
- (156) *"Gaceta Oficial"*, 195 gn. znb., 884 orr., 1.837 ko. Irailak 5.
- (157) *"Gaceta Oficial"*, 2 gn. znb., 8 orr., 1.835 ko. Urriak 31.
- (158) *"Gaceta Oficial"*, 22 gn. znb., 163-164 orrk., 1.836 ko. Urtar. 8.
- (159) *"Gaceta Oficial"*, 33 gn. znb., 165 orr., 1.836 ko. Otsailak 16.
- (160) *"Gaceta Oficial"*, 45 gn. znb., 232 orr., 1.836 ko. Martxoak 29.
- (161) *"Gaceta Oficial"*, 9 gn. znb., 38 orr., 1.835 ko. Azaroak 24.
- (162) *"Gaceta Oficial"*, 45 gn. znb., 232 orr., 1.836 ko. Martxoak 29.
- (163) *"Gaceta Oficial"*, 124 gn. znb., 600 orr., 1.836 ko. Abenduak 30.
- (164) *"Gaceta Oficial"*, 58 gn. znb., 310 orr., 1.836 ko. Maiatzak 13.
- (165) *"Gaceta Oficial"*, 16 gn. znb., 74 orr., 1.835 ko. Abenduak 18.
- (166) *"Gaceta Oficial"*, 192 gn. znb., 872 orr., 1.837 ko. Abuztuak 25.
- (167) *"Boletín de Navarra y Provincias Vascongadas"*, 6 gn. znb., 22 orr. 1.837 ko. Urriak 24.
- (168) *"Boletín..."*, 160 gn. znb., 652 orr., 1.839 ko. Urriak 16.
- (169) *"Gaceta Oficial"*, 48 gn. znb., 250 orr., 1.836 ko. Apirilak 8.
- (170) Idem.
- (171) Ibidem.
- (172) *"Boletín..."*, 7gn. znb., 28 orr., 1.837 ko. Urriak 27.
- (173) *"Boletín..."*, 46 gn. znb., 184 orr., 1.838. Martxoak 13.
- (174) *"Boletín..."*, 38 gn. znb., 152 orr., 1.838 ko. Otsailak 13.
- (175) *"Gaceta Oficial"*, 84 gn. znb., 436 orr., 1.836 ko. Abuztuak 12.
- (176) *"Gaceta Oficial"*, 150 gn. znb., 704 orr., 1.837 ko. Martxoak 31.
- (177) *"Gaceta Oficial"*, 43 gn. znb., 220 orr., 1.836 ko. Martxoak 22.

- (178) "Boletín...", 159 gn. znb., 648 orr., 1.839 ko. Apirilak 12.
- (179) "Gaceta Oficial", 63 gn. znb., 340 orr., 1.836 ko. Maiatzak 31.
- (180) "Gaceta Oficial", 53 gn. znb., 277 orr., 1.836 ko. Apirilak 26.
- (181) "Gaceta Oficial", 182 gn. znb., 832 orr., 1.837 ko. Uztailak 21.
- (182) "Gaceta Oficial", 5 gn. znb., 20 orr., 1.835 ko. Azaroak 10.
- (183) Gai honi dagokionez, beste zenbait artean, ikus daiteke 1.836 ko Ekainak 24 ko Gazeta Ofizialaren editorialea.
- (184) "Gaceta Oficial", 22 gn. znb., 104 orr., 1.836 ko. Urtarrilak 8.
- (185) "Gaceta Oficial", 26 gn. znb., 121-122 orr., 1.836ko. Urtarril. 22
- (186) "Gaceta Oficial", 53 gn. znb., 278 orr., 1.836 ko. Apirilak 26.
- (187) "Gaceta Oficial", 49 gn. znb., 251 orr. 1.836 ko. Apirilak 12.
1.836 ko. Apirilak 9 ko Errege-Ordena baita.
- (188) 1.839 ko. Apirilak 9 ko Errege-Ordena. "Gaceta Oficial", 49 gn. znb., 252 orr., 1.839 ko. Apirilak 12.
- (189) "Gaceta Oficial", 53 gn. znb., 278 orr., 1.836 ko. Apirilak 26.
- (190) "Gaceta Oficial", 42 gn. znb., 1.836 ko. Martxoak 18.
- (191) Francis BACON: "Historia de la revolución de las provincias Vas congadas y Navarra". 103 orr.
- (192) "Gaceta Oficial", 13 gn. znb., 58 orr., 1.835 ko. Abenduak 3.
- (193) "Gaceta Oficial", 13 gn. znb., 57-58 orr.
- (194) Idem, 58 orr.
- (195) "Boletín...", 140 gn. znb., 572 orr., 1.839 ko. Otsailak 5.
- (196) "Gaceta Oficial", 2 gn. znb., 8 orr., 1.835 ko. Urriak 30.
- (197) "Boletín...", 144 gn. znb., 587 orr., 1.839 ko. Otsailak 19.
- (198) Idem, 587-588 orr.
- (199) Ibidem, 588 orr.
- (200) Ibidem.
- (201) Ibidem.
- (202) Ibidem.
- (203) "Gaceta Oficial", 139 gn. znb., 658 orr., 1.837 ko. Otsailak 21.
- (204) "Gaceta Oficial", 156 gn. znb., 725 orr., 1.837 ko. Apirilak 21.
- (205) "Gaceta Oficial", 165 gn. znb., 764 orr., 1.837 ko. Maiatzak 23.
- (206) 1.839 ko. Maiatzak 18 an Muñagorrik nafarrei eta gipuzkoarrei zuzendutako proklama:

"NAVARROS Y GUIPUZCOANOS:

Hace cinco años que la desolación y la muerte pesa sobre nuestra patria. La sangre vertida en nuestros campos es la sangre de nuestros hermanos, de esos valientes, que seducidos, y engañados por intrigantes, combaten por un príncipe, cuyos derechos a la corona de España son dudosos. ¿Que pedís? ¿Por qué combatís? ¿Por quién? ¡PAZ Y FUEROS! Tal debe ser nuestro objeto. ¡Si ambiciosos desean el trono, allá se las hayan!

La Navarra, las Provincias Vascongadas, unidas por tantos vínculos de amistad, de sangre, de costumbres, de libertades, son desde ahora independientes. Desde hoy no somos ya los esclavos de esos miserables acostumbrados a mandar como señores y a enriquecerse a expensas de los pobres.

¡A las armas! ¡Viva la independencia! ¡Paz y Libertad! ¡Obediencia a las nuevas autoridades!

Berástegui 1.838. El Comandante general jefe de la independencia. MUÑAGORRI".

- (207) Garaian Proklama barruan finkaturik ziren ideiak bertso-paperen bitartez zabaltzen zituzten karlista soldaduen lerroen artean. Bertsolarien eragi na gerraren garaian bai beltz, bai zuri, bai muñagorrizale bandoan arrakasta handikoa izan omen zen. Gai honi dagozkiona ikus: Patri URKIZU. 1.789-1.890. *Euskal Literaturaren zenbait izkiribu marjina-tu* (argitaragabea) 3 gn, kapitulua. 41-60 orrk.

"Pakea ta Fueroak	Nafarrak, alabesak,
da gure bandera	giputz, bizkaitarrak,
gure anai maiteak	atozte gurenaga
atozte onera	gazte eta zarrak".

"Beltzak eta zuriak	"Adiskide maiteak:
dira erausiak	ona klaro gauza:
elkar artu dezagun	bakarrikan Fueroak
euskaldun guztiak;	dira gure kausa;
egiten degularik	aiek defenditzeko
bizitza berria	deretxua dauka
defenditu dezagun	Probintziko semeak
fueroen erria".	ori ezin uka".

- (208) ikus: LABAYEN, Antonio M.: "Muñagorri, escribua, pakegille ta foruzalea", Donostia, 1.976.

Halaber egile berak badu "Muñagorri" izeneko antzerti bat argitaraturik.

Ikus ere: Felix LIGHNOWSKY. "Recuerdos de la guerra carlista". Madrid, 1.942.

Han muñagorrizaleak moskorrak eta disziplinagabekoak deskribatzen dira Donibane Loitzunen behin topatu zituenean.

Boletinak ez du segundorik galtzen ere Muñagorriren pertsonalitatea eta ideiak lurperatzeko. Horrela, ezustean hartzen dituztenean muñagorrizale talde bat edariari eta jokoari jotzen etxe batean (130 gn. Boletina), edo Muñagorriren armadaren deuzestea barruan zegoen disziplinagabetasunari atxikitzen zaionean (144 gn. Boletina).

Interesgarri da ere liberal fuerismoaren bilakaerari buruzko Beltzak egi ten duen analisisa: Ladislao de Velasco, Pedro de Egaña, Pablo de Gorosabel, etb. in BELTZA: "*Del carlismo al nacionalismo burgués*", Donostia, 1.968.

- (209) Konkretuki editorialeak honako zenbaki hauetan aurkitzen diren: 59 gn. (1.838 ko. Apirilak 27); 61 gn. (1.838 ko. Maiatzak 4); 62 gn. (1.838 ko. Maiatzak 8); 68 gn. (1.838 ko. Maiatzak 29); 69 gn. (1.838 ko. Ekainak 1); 79 gn. (1.838 ko. Uztailak 6); 134 gn. (1.839 ko. Urtarrilak 15).
- (210) "*Boletín...*", 69 gn. znb., 276 orr., 1.838 ko. Ekainak 1.
- (211) "*Boletín...*", 79 gn. znb., 318 orr., 1.838 ko. Uztailak 6.
- (212) "*Boletín...*", 68 gn. znb., 372 orr., 1.838 ko. Maiatzak 29.
- (213) "*Boletín...*", 69 gn. znb., 276 orr., 1.838 ko. Ekainak 1.

OHARRAK III. I . 9. eta III. I. 10

- (214) J.R. URKIJOK, op. cit. p. 8 eta 20. oharra, bien izendatzearen datata aipatzen du.
 - (215) 1.835 ko apirilaren 14 ean Sanzek W. Sierrari- zuzenduriko gutuna. Historiako Akad. 9/6757 paper sorta.
 - (216) Sanzek W. Sierrari zuzendutako gutuna Historiako Akad. PIRALA bilduma 9/6715 paper sorta, 4. karpeta.
 - (217) Idem Historiako Akad. PIRALA bilduma. idem paper sorta.
 - (218) Protesta hau, Benito Diaz del Rio-k, Juan Crisostomo de Bidaondo-k, Nikolas M. Iribarrek eta Manuel M. Bikuñak izenpetu zuten. Nafarroako Batzarrrak W. Sierrari bidalitako mezua 1.837 ko urtarrilaren 26 koa zen, eta zuzentzeko eskatzen zioten akatsa zera zen: Bilbo inguruan gertaturiko bu rruka baten galera ez zela urtaroaren laztasunagatik, eguzkiaren ilunaldi bat besterik ez zela izan, esan zutela ailegatu zuten.
 - (219) Baionatikako eskutitzak gure Gazetak ematen dituen berriak zehatzak eta puntualak ez direlako, kexu direneta arrazoi dute. Baina nik hori ezin de zaket konpon. Ez dut inongo berririk, burua hautsiz ihardun dut bere bi la: makina bat jenderi idatzi diot eta inork ez dit hitzik ere erantzuten. Orain Baionara datozen enbaxadore edo kargudunen etorreraz ezer ez diogu la, diote: baina nola arraio esan dezaket ezer, ezer ez dakit eta? (...)
- Behar dudana korrespondentzia ona eta zabala da, eta Bulegoko Jauna, zenbait mezu.
- (220) URKIXOK, op. cit. pp. 13-18, gai honi buruz azterketa sakona egin du, adibidez, egunkariaren krisiaz funtzionari batek esandako hitzak aipatzen ditu:

"Idazlaritza erabat utzirik dago, berriemailerik gabe,... jendea honetaz jabetu da, errua idazle-goari egozten dio, artikulua sakonenei ere barre egiten diote, eta jakina da, leku askotan barre egiteko besterik ez dutela irakurtzen."

Badakite harpidedunak idazlari bat besterik ez dagoela eta honek idazlari tzatik kanpoko lanetan diharduela. Historiako Akad. 9/6720 paper sorta.

(221) "*Gaceta Oficial*", 50 gn. znb., 1.836 ko. Apirilak 15. 257 orr.

(222) "*Gaceta Oficial*", 131 gn. znb., 627 orr., 1.837 ko. Urtarrilak 24.

Espainol egoerari buruzko frantses legezaileen prentsako beste balioztape-nak irakurtzeko ikus *Gazeta Ofizialeko* 53 gn. eta 54 gn. zenbakitan. "El Buen Sentido" eta "La Gaceta de Francia" k diotena; eta Boletinako 119 gn. eta 127 gn. zenbakitan "El Faro de Bayona" diona.

(223) "*Gaceta Oficial*", 38 gn. znb., 191 orr., 1.836 ko. Martxoak 4.

Bistan dago, adibide guzti hauek argitalpenaren zehar errepikatzen diren beste askoren ereduak dira.

(224) "*Gaceta Oficial*", 38 gn. znb., 1.836 ko. Martxoak 4.

36 gn. zenbakian Komunen ganbarari dagokion batzarrean espainol gobernuari zuzentzen zaion laguntza tratatuz.

(225) "*Gaceta Oficial*", 51 gn. znb., 263 orr., 1.836 ko. Apirilak 19.

(226) Idem.

(227) "*Gaceta Oficial*", 133 gn. znb., 632 orr., 1.837 ko. Urtarrilak 31.

Espainol merkatalgoaren hondorapenarekin Ingalaterrak lortu dituen abantailak.

"*Gaceta Oficial*", 134 gn. znb., 636 orr., 1.837 ko. Otsailak 3.

Espainia eta Ingalaterraren arteko merkatal-tratatua bigarrenerako faboragarri.

(228) "*Boletín de Navarra y Provincias Vascongadas*", 143 znb. 1.839 ko. Otsailak 15.

Espainol gobernuak atzerrian hartu dituen prestamenei buruz.

(229) "*Boletín...*" 79 gn. znb., 316 orr., 1.838 ko. Uztailak 6.

(230) Nikolas I aren Errusia maila guztietako irakaskuntzan izan den aurrerapenari buruz irakur Unibertsitate Inperialaren fundapenaz berri ematen den artikulua. Bertan irakasle eta ikastetxe kopurua mementoan eta Katalina II a ren erregoan parekatzen dira. "*Boletín de...*" 66 znb., 262 orr., 1.838 ko. Maiatzak 22.

(231) Gai honi buruz artikulua asko agertu dira gazetetan eta boletinetan. Eredu garriak kontsidera daitezke europar gortegizon eta erregeek Toeplitzko bainuetxean egiten zituzten bilduketei buruzko artikulua. Ikus 60, 69 eta 92 gn. zenbakiak boletinetan.

Austriako Artxidukesaren ezkontza 130 gn. Boletinean, Austrian egindako Errege-ibilaldiak 132 gn. Boletinean, Austriako Teresa Printzesaren bestak 131 gn. Boletinean, europar erregetzari dagokizkion jona-etorriak eta go-ra-beherak Boletinaren zenbaki askotan irakur daitezke: 82, 83, 86, 93 eta...

(232) "*Boletín de Navarra...*", 147 znb., 598 orr., 1.839 ko. Martxoak 1.

(233) "*Gaceta Oficial*", 130 znb., 622 orr., 1.836 ko. Urtarrilak 20.

(234) 31, 32, 33 zenbakiak eta ondorengoak (Boletinekoak)

135 gn. Boletina. 549 orr., 1.839 ko. Urtarrilak 18.

(235) Beste batzuren artean 1.838 ko. Apirilak 24 ko 58 gn. Boletina.

(236) "*Boletín ...*", 151 gn. znb., 615 orr., 1.839 ko. Martxoak 15.

(237) "*Gaceta Oficial*", 38 gn. znb., 191 orr., 1.836 ko. Martxoak 4.

(238) "*Boletín ...*", 148 gn. znb., 602 orr., 1.836 ko. Martxoak 5.

(239) "*Boletín...*", 54 gn. znb., 214 orr., 1.838 ko. Apirilak 10 eta "*Boletín...*", 147 gn. znb., 598 orr., 1.839 ko. Martxoak 1.

(240) "*Boletín...*", 64 gn. znb., 254 orr., 1.838 ko. Maiatzak 15.

(241) Sanzek presentatu eta onartu zioten maketaren projektua ikusteko ikus:

Historia Errege-Akademiako Artxiboa. Leg. 9/6699.

(242) Gaur egun egiten ari diren ikertzapenetan gero eta garrantzi gutxiago ematen zaio karlismoari Foruen defentzaile bezala, euskal liberaleen foruzaletasuna azpimarratzen denez ostera. (Jose Antonio CABRERAK defendituriko tesia).

(243) Foruen garrantzia aurki daiteke Baconengan, lehenengo gerra zibilaren garaian Euskal - Herriatik ibiltari ibili zena. Ikus: Francis BACON. "*Historia de la revolución de las Provincias Vascongadas y Navarra (1.833-1.837)*", Donostia, 1.973.

(244) Editoriale hauen antologia bat kontsultatzeko ikus:

Joan MADARIAGA eta Joxe Anjel TAMAYO: "*Una lectura de la Primera Guerra Carlista^ Los editoriales de la "Gaceta Oficial" y el "Boletín de Navarra y Provincias Vascongadas"*". Hispania. Revista Española de Historia. C.S.I.C. XLI Tomo, 1.981, 641-670 orr.

(245) Itxuraz, etsaien kontrako trufaz egina zelako ez dugu kontuan izan iragar ki-sailaren barruan ematen den iragarki antzeko bat. Bere bitxitasunarengatik transkribatzen dugu hemen oso osorik:

"El que haya encontrado la espada, el sombrero y el gorro que perdió el excelentísimo Señor Duque Castro-Terreño en su fuga de la Granja, al oír que los insolentes facciosos estaban á quince leguas poco más o menos, podrá presentarle estos efectos, y recibirá la comptente gratificación. Su excelencia no sabe exactamente donde se le cayeron, pues el lance

fue pesado, y no recobró los sentidos hasta nueve horas cumplidas después que llegó a la capital".

- (246) Donostiako "Usandizaga" Institutoko "Archivo muerto" delako sailean Oñatiko Unibertsitateko "Libro de Actas de la Real y Pontificia Universidad de Oñate" irakur daiteke. Honelako moduan aipatzen da Franzisko Segura y Echeverria Jauna: "Catedrático que ha sido del Instituto de Vergara y de la Universidad Libre de Oñate".

Segura, katedratiko denez geroztik, klaustro gehienetara joango da.

Unibertsitate karlistaren bigarren ezartze hau 1.874 ko. Urriak 15 tik 1.876 ko. Urtarrilak 22 ra luzatzen da.

- (247) Konkretuki, Unibertsitatea 1.842 ko. Urriak 18 an bihurtu zen Instituto. Aurretik, Segurak Legetan Doktore eta Lizentziatu gradua lortzeko 6.000 mila erreale ordainduak zituen. Urriak 16 an eskuratu zuen gradu hau. Oñatiko Unibertsitateko Artxiboa. Sec. B, Neg. 5, Lib. 5, exp. 10 eta 12.

- (248) 1.846 ko. Otsailak.

"Al Dr. D. Fr. de Segura por la retribución de la asignatura de clásicos latinos que sostiene por los achaques e indisposición de D. Miguel José Segura, que solo tiene a su cargo la elemental... 200 r."

Oñatiko Unibertsitateko Artxiboa, Sec. B, 5, Lib. 5, Exp. 13.

- (249) Ikus (246) oharra.

- (250) Honako Gazeta hauetan irakur daitezke ohar garrantzitsuenak: 1.836 ko. Maiatzak 17 ko Gazeta; 1.836 ko. Uztailak 13 ko Extraordinarioa; 1.836 ko. Uztailak 15.

Eta honako Boletín hauetan: 1.838 ko. Urriak 12; 1.838 ko. Azaroak 2; 1.838 ko. Azaroak 13; eta 1.838 ko. Azaroak 18.

Seguraren bazter-oharrari buruzko zerbait irakurtzeko ikus:

Ignacio ZUMALDE: "*Notas sobre la Primera Guerra Carlista*". in "*Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País*", Donostia, 1.961.

- (251) Oñatiko Gazeta eta Boletinetako bi aleetako enkuadernazioaren kontrazalean honelako ohar hau irakur daiteke makinaz idatzirik:

"Colección de la Gaceta Oficial, que perteneció a D. Francisco Segura y más tarde a su hijo D. Eladio, cuya viuda M. Dolores Michelena hizo donación de la misma al Archivo Parroquial de San Miguel de esta villa de Oñate.

Fué entregada por sus testamentarios D. Eugenio Madina y D. Félix Arrázola, en Junio de 1.942".

VIII. GEHIGARRIAK

I. GEHIGARRIA. GAZETA MOLDATZERAKOAN SANZEK PRESENTATU ZUEN MAKETA.

II. GEHIGARRIA. GAZETAREN ARAUDIA

III. GEHIGARRIA. ESTATUKO ETA DESPATXUKO IDAZKARI ZEN WENCESLAO SIERRARI SANZEK BIDALDUTAKO GUTUNA.

IV. GEHIGARRIA. GAZETA ETA BOLETINETAN ARGITARATUAK IZAN DIREN ALOKUZIO, ARENGA ETA PROKLAMA NABARMENEN ZERREDA.

V. GEHIGARRIA. GAZETAREN ETA BOLETINAREN BARNE AGERTEN DIREN EDITORIALE EDO GAI SAKONAK.

I GEHIGARRIA. GAZETA MOLDATZERAKO SANZEK PRESENTATU ZUEN MAKETA.

Historia Errege-Akademiako Artxiboan aurki ahal izan dugun hemen azaltzen dugu honako dokumentu hau: Sanzek Gazetarako asmatu eta presentatu zuen argitalpen berriaren maketa. Ikus ahal dugunez, gero, Gazeta Ofizialean azalduko ziren atal gehienak aurki daitezke. Hala nola goiburuaren eratzea, argitalpenaren izena eta zutabea binaka jarraituko zaizkie atal gehienetan: atal ofiziala, Ofiziala ez den atala, Espainiako albisteak, Nafarroakoak, Kataluiniakoak, Aragoakoak eta Baskongada probintzietakoak, eta Editorialea edo Iritzieen atala, azkeneko atal honek nahiko lekua zeramalarik: "Lo restante se llenará con la parte polémica hasta cubrir el plego, por todos lados, y aún más si fuese necesario".

Aurreprojektu honetan azpimarratzekoak dira zenbait aspektu: Lehenik, ez zela argitalpen honen xedea arau eta dekretuen jasotzea bakarrik, bai albisteak, bai iritzien saila ematen zirela ere. Bigarren, Nafarroari, Kataluinari, Aragoari eta Baskongadei sail berezia eskaintzen zitzaiela. Eta hirugarren, editoriale edo iritzizko artikuluari gorenko garrantzia ematen ziotela, azkeneko atal honek argitalpenaren espazio zabalena betetzen zuelarik.

Número 1.º Minas (Armas Charles) 27 de Outubro de 1835.

Gazeta Oficial.

Articulo de officio.

Noticias de Guerra.

Parte no official.
Minas

Navarra.

(2)

Aragon.

Cataluña.

(T. 1.º)
3

Lo restante se llenará
con la parte polémica has-
ta cubrir el folio, por todos
lados, y aun mas si fuere
necesario.

Provincias Vascongadas.

Anuncios.

En la Imprenta Real

II. GEHIGARRIA. ERREGE-INPRIMATEGIKO ARAUDIA

Hona hemen Miquel Sanzek asmatutako Errege-Inprimategira-ko araudi probisionala. Araudi honek Inprimategiak behar zituen lan-espezialitateaz hornitzen gaitu, baita ere langile bakoitzak, nahiz zuzendariak, nahiz administrariak, nahiz ofizialeak edo morroiak, bete beharko zituen eginbeharretaz.

Dena dela Araudi Probisional honetan ikustekoa dena zera da: aldezturik exigitzen zitzaiola Inprimategiko langileari lantegiaren ondoan eskueran egotea, badaezpada ere, "aparteko" lanen bat egin behar bazen -edo... Horrela bada, kaxari eta prentsari batek han egon behar zuen gau eta egun goardian, elkarrekin txandaturik, eta debekatua zuten herritik kanpora baimenik gabe ir-
tetzea.

Titulo 1.º
Seccion administrativa.
Articulo 1.º

Del Tuez Conservador.

El Jefe Conservador será el Director y á su autoridad están sujetos todos los empleados de esta dependencia, siendo de su cargo: 1.º conocer en todos los negocios que á ella pertenecan; 2.º promover los adelantamientos de la Casa procurando la mejor administración, y aumento de sus producciones; 3.º hacer que los empleados todos cumplan con sus respectivas obligaciones, y vivan sujetos á la mas completa subordinación, castigandoles o suspendiéndoles si fuere necesario; y 4.º en su lugar, si fuere tal que merezca su total separación, la propondrá al señor Ministro de Estado. 5.º firmas los originales de cuanto se haya de imprimir, sin que nada pueda imprimirse sin este requisito: 6.º exigir las cuentas al fin de cada bimestre, y si merecieron su aprobación, ó vista las á la 1.ª Pta de Estado y del Despacho: 6.º recibir las órdenes que esta comunicara en todos los ramos, y cuidar de su cumplimiento: 7.º expedir los libramientos para los pagos que se hayan de hacer por la administración, no haciéndose ninguno sin su orden por escrito: 8.º cuidar de hacer por todos se observe el reglamento, y dictar las demas providencias que juzgar convenientes para el mejor orden, y gobierno, á cuyo fin queda investido de las mas amplias facultades.

Artículo 2.º

Del Administrador.

Habrá un administrador que se le considerará como 2.º Jefe, y será de su cargo: 1.º cuidar la ejecución de las medidas gubernativas en todos los ramos bajo las órdenes inmediatas del Jefe Conservador; 2.º hacer los acopios necesarios de papel y demás útiles; 3.º velar de que nada se imprima sin su consentimiento y orden del Jefe Conservador; 4.º poner el Dese con su firma para todos los objetos que se hayan de sacar del almacén, sin cuyo requisito no podrá entregarse el encargo de custodia; 5.º fijar las horas de oficina y aumentadas cuando lo exijan así trabajos extraordinarios o lo crea conveniente al mejor servicio; 6.º recaudar todos los productos y hacer los pagos en viáticos o lo crea conveniente al mejor servicio; 7.º rendirle las cuentas al fin de cada bimestre, tanto del producto de suscripción como de los ingresos extraordinarios, poniendo al fin si arque y existencia, y notándolo en los libros de entrada y salida con la mayor claridad. En sus enfermedades será sustituido p.^o uno de los oficiales de confianza, designe el Jefe Conservador; pero no podrá ser el encargado de la intervención, como incompatible.

Artículo 3.º

Del oficial encargado de la Contaduría.

Habrà un Oficial encargado de ejercer las funciones de Contador siendo de su cargo: 1.º tomar co-
nsumiento de todo lo concerniente a las operaciones de cuenta y razón tanto de entrada como de salida
debiendo ejecutarse todas ellas con su acusado y no ingresando cosa alguna, ni haciéndose pago de
ninguna especie sin que el interviniente en todas las remesas de pa-
pel y demás acopios que se hagan, ejecutándolo semanalmente con las partidas que se hayan con-
sumido para hacer el balance al fin de cada mes con los libros del guarda-almacen: 2.º desempeñar las
siempre corrientes los libros de su cargo para cuando fueren necesarios: 3.º desempeñar las
funciones de Secretario del Juez Conservador y tener arregladas las ordenes que se comunica-
ren por la 1.ª Jefe de Estado y del Despacho y demás correspondencia de oficio: 4.º desempe-
ñar las obligaciones que le corresponden como a Oficial exceptuando la formación de la
lista general, sin aumento de sueldo; pero se tendrá presente el mérito que contraiga
con el buen desempeño de su nuevo cometido.

Artículo 4.º

Para mejor custodia de los fondos habrá una arca de tres llaves diferentes, teniendo
la primera el Juez Conservador, la segunda el administrador y la tercera el Oficial en-
cargado de la Contaduría.

Artículo 5.º

De los oficiales.

Los oficiales están sujetos inmediatamente al administrador como segundo jefe a quien ob-
decen en cuanto pertenecer a los servicios, y es de su obligación: 1.º ayudarlo a seguir la correspon-
dencia con los administradores de educos en el ramo de suscripciones: 2.º tener estas distribuidas por
Departamentos formando Cuadernos separados para mayor claridad: 3.º recoger dentro de los prime-
ros quince días los recibos necesarios para su Departamento, firmados y rubricados por el admini-
strador, llenarlos y dirigidos a los interesados: 4.º formar por turno riguroso la lista gene-
ral de los suscritores y sacar las copias: 5.º sustituirse recíprocamente en sus enfermedades
y ausencias: 6.º dar parte al administrador el día en que por una causa razonable no puedan asis-
tir a la oficina o ejecutarlo en las horas señaladas, no pudiendo tampoco retirarse sin su per-
miso: 7.º comparecer en el caso del postrero, como hasta aquí.

Artículo 6.º

Del Guarda-almacen.

El postrero tendrá encargo de Guarda-almacen, y será de su incumbencia: 1.º colocar con-

aseo el papel y demas efectos que recibe: 2.º tener con limpieza los libros de entrada y salida: 3.º presentar al administrador el dia 1.º de cada mes un estado muy individual de lo que haya entrado y valido, expresando la existencia en el balance y justificando la inversion en los recibos: 4.º vender por menor en la oficina el periodico que se publique en la Imprenta Real, dando cuenta al administrador al fin de cada mes.

Artículo 7.º

Del Ordenanza.

El ordenanza hará veces de portero y cuidará: 1.º de que la oficina esté limpia y abastecida antes de la hora señalada: 2.º servir a los oficiales, la tinta, plumas, papel &c, obediendolos como a sus superiores: 3.º hacer cuantos recados y ordenes se le dieren.

Artículo 8.º

Horas de oficina.

Las horas de oficina serán de 9 a 12 por la mañana y 3 a 6 por la tarde.

Artículo 9.º

Guardias.

En los dias que no haya ocupacion se dispensará la oficina de la tarde, pero quedará un Oficial de guardia para lo que ocurriere, alternando en este servicio.

Título 2.º

Seccion tipografica.

Artículo 1.º

Del Regente.

El Impresor de Camara será el Regente, y estará en sus atribuciones: 1.º cuidar de que todos los operarios se presenten a los talleres en la hora señalada: 2.º distribuir entre los mismos los trabajos segun su clase teniendo muy presente la aptitud de cada uno: 3.º llevar un asiento exacto de las impresiones que se hagan y pasar a las oficinas cuando se le pida, una cuenta individual de su importe, especificando el de la caja, prensa, batido, cortado y numero de ejemplares con toda claridad, poniendo al pie la fecha y su firma: 4.º no permitir que persona alguna entre en los talleres sin autorizacion superior, a no ser los empleados de la Casa.

Artículo 2.º

Del Revisor de prensas.

Turnaran en este encargo los tres cajistas, y será de su incumbencia 1.º inspeccionar el estado de la imprenta de todos los útiles: 2.º hacer que se corrija en el acto cualquiera falta que se advierta en las impresiones: 3.º leer y mirar una y muchas veces los pliegos que se estén imprimiendo y no dejar pasar defecto alguno bajo su responsabilidad: 4.º pasar mensualmente a la administración por el conducto del Regente un inventario minucioso de todos los útiles existentes con expresión de su deterioro, y mejoras de que sean susceptibles, y el administrador ~~se~~ lo pasará el día 4 de cada mes al Jefe Conservador con las observaciones que crea convenientes.

Artículo 3.º

De los Cajistas y Prensistas.

Cuidaran de arreglarse exactamente a los preceptos del arte y a las instrucciones del Regente y Revisor. El cajista mas antiguo sustituirá al Regente en sus enfermedades y ausencias, y en todo tiempo tendrá la obligación de llevar al corrector las pruebas de cuanto se imprime.

Artículo 4.º

De los Batidores.

Es de su encargo 1.º limpiar muy bien los tinteros y los cilindros antes de principiar el trabajo: 2.º cuando tengan forma en prensa borrarla a tiempo, y cuando faltan dos manos de la jornada, poner a calentar la legía para borrar en el momento mismo de concluir la tira con las demás operaciones que son ajenas a su oficio: 3.º borrar por turno riguroso los talleres y recoger todas las letras vitales y entregarlas a un cajista.

Artículo 5.º

Guardias.

En las tardes que no haya ocupación extraordinaria, quedaran de guardia un prensista y un cajista para poder ejecutar cualquiera obra de poca entidad, y si ocurriera repentinamente un trabajo extraordinario, el cajista acudiría a recibir las ordenes convenientes y el

Artículo 6.º

Uno de los prensistas tendrá a su cargo tomar el papel contado que le entregue el Suando almacén devolviéndolo después hasta el último pliego, bien sea en impresos ó bien en papel que se haya inutilizado. En este encargo alternarán mensualmente los dos prensistas y el 1.º batidor, así como en el de Revisor los cajistas.

Artículo 7.º

Todos los operarios se presentarán a trabajar por la mañana a las 7 en el verano y permanecerán en todo tiempo hasta las 12; y por la tarde (cuando no haya ocupación) el cajista y prensista que estén de guardia se presentarán en los talleres a la una y permanecerán hasta las 8 en el verano y hasta las 6 en el invierno. Los días de trabajos extraordinarios, estarán desde el amanecer hasta que se hayan concluido, con solo el tiempo necesario para comer, alternando aun en esto si pareciere conveniente. El trabajo será en todo tiempo de día y de noche cuando fuere necesario.

Artículo 8.º

Ningun empleado de la Imprenta Real podrá salir del pueblo sin permiso del Jefe Comisario.

III. GEHIGARRIA. WENCESLAO SIERRA, ESTATUKO ETA DESPATXUKO IDAZKA
RIARI, SANZEK BIDALITAKO GUTUNA.

Badugu gutun honekin dokumentu harrigarri bat benetan. Luis Felipek, Frantziako erregeak. Itun Laukoitza sinatu ondoren hitzaldi bat Isabel erreginak tronoari buruz zituen eskubideen alde bota zuela eta Gazetaren zuzendariak, Sanz halegia, aldizkarian ez zuela albistea jaso edo, honek gutun baten bidez bere jokaera justifikatu nahi du Estatuko eta Despatxuko Idazkariren aurrean.

Sanzek dionez ez da herria "desgustatu" behar Luis Felipe-ren diskurtsoaren berri jakinaraziz. Herria Frantziak Karlos V garrenaren aldetik jotzen duelakoan dago eta ez da amets gozo horretatik atera behar:

"Conozco a fondo las ideas y el carácter de Nav^a y las Prv^{as}, y es preciso mantenerlas en ciertas ilusiones, si ha de conservar su buen espíritu (...) Los pueb^s viven un siglo mas retrados que la Corte y es necesario no ilustrarlos en ciertos puntos..."

Gutun honetan agertuko da Piralak gero jasoko zuen esaldi famatua hura:

"Mentir jamás: pero ocultar la verdad es indispensable".

Oñate y Enero 9 de 1.837

Mi estim.^{do} Sor D.ⁿ Wenceslao: hoy se publica en la Gac.^a el discurso de Luis Felipe; a no haver mediado orden de V. me hubiera abstenido de publicarlo. No me se oculta la importancia de este documento: se que los inteligentes gustaran de leerle, y discurriran cada uno a su manera: pero tengo una convicción íntima de que hay especies en el tal discurso que van a causar una impresión desagradable en los pueblos. "Conozco a fondo las ideas, y el caracter de Nav.^a y las prov.^{as}, y es preciso mantenerlas en ciertas ilusiones, si ha de conservar su buen espíritu". Como es rarísimo el que lee papeles extranjeros. las gentes de todas clases no tienen más noticias de fuera que las q. se les quiera dar en la ga.^a y creame V., que en el día existe una persuasión general en los pueb.^{os} de q.^e la Francia no es enemiga de Carlos V., y hoy se le dice q.^e Luis Felipe *hace los votos más sicneros p.^r la consolidación de trono de Isabel, y espera que la monarquía cons*titucional *trínfura de los velig.^{os} q.^e la han amenazado.*

Ayer mismo leieron alg.^{os} Señores el discurso de Luis Felipe, y advertí la mala impresión q.^e les causó. p.^r q.^e creía que la *cuadruple alianza* había quedado reducida a nada p.^r la separación de la Francia: y ahora leen, que *unido Luis Felipe intiman^{te} con el Rey de la Gran Bretaña continúa en llevar á evecto el tra*tado de la *Cuadruple alianza con una fidelidad religiosa.*

Yo bien se que en el Cuartel Real se sabe generalm.^{te} que la Francia aun nos es hostil: pero en el Real se respira una atmosfera distinta. Los pueblos viven un siglo más retrasados que la corte, y es necesario. no ilustrarlos en ciertos puntos, y más ahora que ha cundido un genro de desaliento. que se debe desvanecer con noticias favorables de luengas tierras. como lo hago con Cataluña y Valencia.

Pero volviendo a Luis Felipe. Yo pensaba haver dicho so-lam.^{te}, que aquel se declaraba terminantem.^{te} p.^r la *no intervenció*n. Esta especie aislada hubiera sido bien recibida: pero las a.^e la preceden, no así.

No ignoro que el language de Luis Felipe significa poco, ó nada, bien analizado. pero el publico no sé halla en estado de

dar á esas frases el valor q.^e tienen en si, y solo ve en Luis Felipe un enemigo declarado de ntra Causa, un protector decidido del trono de Isabel y un signatario de la Cuadruple alianza con una solmene promesa de observar este tratado con *escrupulosa fidelidad*. Los pueblos solo atienden al sonido de las palabras.

He dicho todo esto p.^a q.^e V. vea que el no haver publicado el discurso, no ha sido descuido. Yo he podido equivocarme, y de hecho me habre equivocado: pero he procedido ocn la intención más pura. La obra de la Gac.^a marcha en el día sobre un camino de vidrio. Si mucha circunspección se necesita con las potencias en los ast.^{os} q.^e digan relación con ellas, no es necesario menos pulso con estas gentes, cuyas ilusiones son utilisimas á la más de una vez. Mentir jamas: pero ocultar la verdad, es indispensable.

Disimule V. mis molestias. Confio en su bondadoso caracter, no llevará á mal, haga estas reflexiones, y con ellas manifieste a V. la razón de mi proceder en este particular, y en otros de la misma naturaleza. Si no voy acertado (como puede suceder) sirvase V. decirmelo p.^a q.^e varíe de sistema en los tem.^{as} q.^e V. ordene.

He recibido el papelito de not.^s de Cataluña: pero en cuanto a la prevención q.^e V. se sirve hacerme de q.^e se supriman las notíc.^{as} q.^e se havan publicado ya me tomaré la libertad de manifestar a V. p.^r q.^e alg.^a vez se ha publicado dos veces una misma noticia. Cuando se habla de tales o tales ventajas obtenidas en Catal.^a, Val.^a, Aragon \$\$ ni al num.^o inmediato no se confirma. ni se hace merito del mismo suceso sobre la marcha se califica de mentira; y solo cuando en dos ó tres nume.^{os} seguidos se da la not.^a refiriendose a correspondencias distintos, entonces solo se conceptua veridica. Los papeles publicos de Mad.^d anuncia un mismo acontecimiento seis o siete veces, segun les van llegando las diferentes correspondencias. En fin en esto como en todo lo demás V. dispondrá, y yo hare lo q.^e V.mande.

Acompaña el num.^o 129 de la Gac.^a q.^e V. previene.

Sirvame V. hacer presentes ni a/⁵ á esos Señores, y queda de V. at.^o Serv. Q.B.S.M.

IV GEHIGARRIA. GAZETETAN ETA BOLETINETAN ARGITARATUAK IZAN DI-
REN ZENBAIT ALOKUZIO, ARENGA ETA PROKLAMA NABARU
MENEN ZERRENDA.

- 1.- Erregeak Nafarroako Erresumari eta Araba, Gipuzkoa eta Bizkaia Probintziei. Elorrioko Errege-Egoitzean 1.836 ko. Aprilak 25 an.
- 2.- Erregeak espanolei.
1.836 ko. Irailak 2 an.
- 3.- Ramón Cabreraren alokuzioa aintzinako Aragoako Koroaren herriei.
1.836 ko. Abendua.
- 4.- Sebastián Gabriel Infante jaunal soldaduei.
Galdakaon 1.836 ko. Abenduak 30 an.
- 5.- Royo jeneralaren alokuzioa Bigarren Brigada Independentearen barruan diren Jefe, Ofiziale eta beste klasei.
1.837 ko. Urtarrilak 4 an.
- 6.- Royo jeneralak boluntarioei.
Vioscan 1.837 ko. Maiatzak 2 an.

- 7.- Erregearen alokuzioa Nafarroako, Arabako, Gipuzkoako eta Bizkaiko herritar leialei.
Căsedako Errege-egoitzean 1.837 ko. Maiatzak 20 an.
- 8.- Don Karlosek boluntarioei.
Kasedako Errege-egoitzean 1.837 ko Maiatzak 20 an.
- 9.- Sebastián Infante jaunak soldaduei.
Gallipienzoko kanpamentua 1.837 ko. Maiatzak 20 an.
- 10.- Idem.
Huescako Errege-egoitzean 1.837 ko. Maiatzak 27 an.
- 11.- Uranga jeneralak gipuzkoar Dibisioari, herritar harmatuei eta Gipuzkoako biztanlei.
- 12.- Errege-Espedizioarekin batera abiatze dela karia Zaratiegui Komandante-Jeneralaren proklama boluntarioei.
Ohorearen Zelaia 1.837 ko . Ekainak 19 an.
- 13.- Urbiztondo Jeneralak boluntarioei.
Avian 1.837 ko. Ekainak 10 an.
- 14.- Printze- Lurreko Goi-Batzarreak katalanei.
Bergan 1.837 ko. Ekainak 18 an.
- 15.- Zaratiegui Gaztelako Komandante Jeneralak gaztelauei.
Segovian 1.837 ko. Abuztuak 4 an.
- 16.- Zaratiegui Gaztelako Komandante Jeneralak boluntarioei.
Segovian 1.837 ko. Abuztuak 6 an.
- 17.- Herrerako gudua bukatu ondoren Sebastián Infante Jaunaren alokuzioa soldaduei.
Herrera de los Navarrosen 1.837 ko. Abuztuak 25 an.
- 18.- Tristany Jeneralaren proklama boluntarioei.
- 19.- Printze-Lurreko Goi-Batzarreak katalanei.
Bergan 1.837 ko. Irailak 14 an.
- 20.- Carlos Erregeak boluntarioei.
Artziniegako Errege Egoitzean 1.837 ko. Urriak 29 an.

- 21.- Basilio García Jeneralaren proklama espedizo-dibisio batetan ateratzen diren boluntarioei.
Piedramillera 1.837 ko. Abenduak 27 an.
- 22.- Idem.
Piedramillera 1.837 ko. Abenduak 27 an.
- 23.- Matías del Vallén Rialp zelaietako Ordena-Orokorreko boluntarioei.
1.838 ko. Urtarrilak 3 an.
- 24.- Negri Konteak gaztelauei.
Segovian 1.838 ko. Apirilak 7 an.
- 25.- Ramón Cabrerak Morellako, Cantavieja eta beste harresizko hirietako gudari taldeei zuzendutako alokuzioa.
Oliten 1.838 ko. Maiatzak 23 an.
- 26.- Espainiako Kontearen alokuzioa katalanei.
Bergan 1.838 ko. Uztailak 4 an.
- 27.- Idem boluntarioei.
Bergan 1.838 ko. Uztailak 4 an.
- 28.- Pedro José Iturriza Gipuzkoako Komandante Jeneralaren alokuzioa bere dibisioko soldaduei.
Andoaingo 1.838 ko. Irailak 7 an.
- 29.- Joaquín Elio Nafarroako Komandante Jeneralaren alokuzioa nafarrei. Deikaztelun 1.839 ko. Apirilak 10 an.
- 30.- Don Karlosek soldaduei.
Arrakundiagako Errege-egoitzean 1.839 ko. Ekainak 19 an.
- 31.- Rafael Marotok boluntarioei eta eusko-nafar herriei.
Elorrio 1.839 ko. Abuztuak 23 an.
- 32.- Baldomero Espartero Kapitein Jeneral Jaunak eusko-nafar herriei.
Bergara 1.839 ko. Irailak 1 an.

V.. GEHIGARRIA. GAZETA ETA BOLETINAREN BARNE AGERTZEN DIREN EDITO-
RIALE EDO ARTIKULU SAKONEN ZERRENDIA.

OHARRA. Editoriale bakoitzari buruz, hauek titulo berezi baten
pean buruturik etor direnean ezik, gure bersio. labur la-
bur emana, eskaintzen dizuegu. Titulo berezi hauek koma-
txoen bitartez errespetatuak izan dira. Boletinaren azke-
neko zenbakietan bakarrik gertatzen dira esandako kasu
hauek.

- n^a 1. Fernando VII aren heriotzaz geroztiko Espainiako egoera jeneralaren eta politika oinarrien azterketa.
- n^a 2. Ingeles antzeko espainol konstituzio bat sortze saiaketatik Mendizabalen politikaren kritika. Horrenbesteko desberdintasunak diren bi egoera sozio-ekonomikoentzat politika bera ez erabiltzeko argudioak ematen dira.
- n^a 3. (...)
- n^a 4. Liberalek "txoriburutzat" eta "odolzalezat" kontsideratzen dituzte. Gazetak berriz erreforma bortitzat bultzatzen dituztenei txoriburu, eta Espainiako azalera guztia urkamen-diz bete dituztenei odolzaile deitzen die.
- n^a 5. Errege-aulkirako D. Karlosen aspirapenen legezkotasunari buruz; Salika Legearen analisisa.
- D. Karlosen atzerakoieta oskurantista fama gezurtatu eta Letragizon eta ilustratu bezala presentatzen dute.
- n^a 6. (...)
- n^a 7. Gotzaiei ordena sakratuak emate-ahalmenaren debekatze dekretuari buruzko kontsiderapenak. Erlijio gabetasun eta ateismo planketa bezala ikusten da. Elizgizonen faltaz fedea epelduko dela eta ondorioz herri ohiturak lasaituko direla esaten.
- n^a 8. Aurrekoaren jarraipena. Espainiako elizgizonen kopuruaren azterketa.
- Lehen zegoen baino 1/7 gutxiago geratzen direla estimatzen da. Nahiz-eta kasu hipotetiko batetan hauek gehiegi izatea mundu honetako agintariek ez dute Elizaren antolaketaren barne eskua sartzeko eskubiderik.
- n^a 9. Frantses Iraultzaren eta espainol Liberalen "erdi-bide" formula bitartez bultzatutako prozesu politikoaren paralelismoa.
- n^a 10. (...)
- n^a 11. Atzerriarren eskuhartze eta gobernuak aurrera eraman duen iraultzaile eta errepublikazale politikaren inguruan.
- n^a 12. (...)

- n^a 13. Erreginak Kongresuan emandako Alokuzioaren kritika, puntuz puntu egina. Goardia Nazionalaren izaera iraultzailetaz mintzatzen da.
- n^a 14. Aurrekoaren jarraipena. Orain, errepresentagarri-sistema, justizia, eta nazio-ondasunak aztertzen ditu.
- n^a 15. Aurreko diskurtsoari Ganbarak erantzundakoaren irazkina: prestamenak, kanpotarren tropak, kintak (?)....
- n^a 16. Errerepresentagarri-sistemaren aurkako erantzun zakarra. Sistema hau eta nazioen aurrerapena baturik dihoaztela lib^{ra}len ideiarene aurrean, Ingalaterra ezik, nazio aurreratuenak absoluto-sistemaren bidez zuzendatuta direla erantzuten du Gazetak.
- n^a 17. Gortetako sesioei irazkina. Gai nagusia: Gotzaien onartzea nork egin: Gobernuak ala Aita Sainduak.
- n^a 18. Gortetan sortu gaiei irakazkinaren jarraipena: Potentzien aldetik onesp^{ena}, ezkontza kontratu zibil bezala, "faccio so"en kontrako neurri gozorr^{en} eskariak, etab...
- n^a 19. D. Karlos eta Kristina Erreginaren errege-aldien desberdintasuna: iraultzaren aurrean legezkotasuna.
- n^a 20. (...)
- n^a 21. (...)
- n^a 22. Liberal-sistemaren bilakaera politikoa, Moderatuen Errege-Estatutotik iraultzaileen gobernura.
- n^a 23. (...)
- n^a 24. Klausura legea daramaten seroretxeen aurkako liberal prentsa-kanpainaren bidera irten.
- n^a 25. Zaragozako Artzapezpikuaren herbest^{erapen} eta Gobernuak iradoki ordekoaren erabakitzeari kabil^{doaren} ukamenaren aurrean Gazetakoek botere zibilean suposatzen duen nagusikeria azpimarratzen dute.
- n^a 26. Kristinaren gobernua Elizari. Monarkiaren oinarriei, Jendarteko Moralari. Gizateriari, Dezentziari eta Zibilizazioari gerra deklaratu balie bezala presentatzen dute.

- n^a 28. Monarkia Absolutoaren sistema judizialari gorespenak eta liberal epaikariei kritikak berriro: "hermafroditas", que visten indistintamente la toga y el alfange".
- n^a 29. Kristinoek karlistei oskurantistak deitu eta, gobernu ab solutuaren Gazetakoek defentsa bidea hartzen dutenean be netako oskurantista agertzen.
- n^a 30. Ulibarriko eta Labastidako elizetan profanazio egiteagatik Esparterok hamaika txapelgorri afusilatzeraz behartzen.
- n^a 31. Gortetako sesioak nolako zalapartatsuak eta nahasgarriak gertatzen diren adieraziz.
- n^a 32. Erlijioa eta Elizaren defentsaz: fede-qabe herrien izaera ezkutuari buruz. Bat edo beste gaizto izateagatik apezik ez dela behar kontsideratzea zitalkeria besterik ez da.
- n^a 33. Konstituzio bat ez daukan gobernu nahitanahiez tiraniko izan behar delako teoriatik biziki defendatzen.
- n^a 34. Menpekotasun, tirania, menpeko,esklabu eta "libertatearen erresumari" buruz.
- n^a 35. Komentuen herstearen eta bere ondasunen bahiketaren kontra.
- n^a 36. (...)
- n^a 37. (...)
- n^a 38. Prestamen berriei ioka ari delako kristinaren gobernuaren kontrako atakea.
- n^a 39. Fraileen ondasunak Naziokoak direla baieztatzen duen teoriarekin ez dator ados.Elizari instituzio bezala dagozkio, osteraz.
- n^a 40. (...)
- n^a 41. (...)
- n^a 42. (...)
- n^a 43. Zaragozako Artzapezpikutegian Madrileko gobernuak jarritako Manuel de Larriaren kontra.

- n^a 44. Hauteskunde eta progresisten garaipenari buruz.
- n^a 45. Frantses Iraultza eta Espainiako egoeraren arteko konparaketa. Progresisten gobernua konbentzioarenaren parean ipin tzen da eta sekulako odolhustea aurrez ikusten da.
- n^a 46. Eliz ondasunen jabetzaren defentsa berriro. Hauteskunde eta geroako egoera politikoa.
- n^a 47. Diputatuen errepresentatibitate falta.
- n^a 48. Herriaren nahia ez da hauteskundeetan adierazten, azpikojo kalari batzuen interesak baizik ez dira han suertatzen.
- n^a 49. Gobernu forma eta proposatutako bizpairu aukerari buruz.
- n^a 50. Erreginaren alokuzio berria.
- n^a 51. (...)
- n^a 52. (...)
- n^a 53. Eskoletan iskanbila bat edo beste dela medio, Gazetaren atalaiatik estudianteak zapartaritzat, edozein burrunbadara ko prest eta ikasketatik ospa egiten dutenentzat jotzen dira.
- n^a 54. (...)
- n^a 55. Kultu askatasunaren kontra.
- n^a 56. (...)
- n^a 57. Moralak jasaitzen ari den erasoen inguruan: debekatuak diren liburu eta nobela lizunkoien joan etorriak.
- n^a 58. Iraultzaile mugimenduak ez dauka bere baitan abertzaletasunik.
- n^a 59. Estatuto edo gutun-emanaren sistema eztabaidatzen. Orantza usteltzailatzat hartzen da.
- n^a 60. (...)
- n^a 61. (...)

- n^a 62. Las Navas Kontearen laguntza Mendizabal ministrari ohiari.
- n^a 63. Erregeek, azaltzaileak dioenez, gutxi hitz egin eta jabego pribatua eta kolektiboa errespetatzen zituzten: prokuradoreen estamentuak orain asmatzen dute jabego pribatua ukiezinezkoa dela.
- n^a 64. Aurreko gabinetearen kontra azaltzen dira periodikuak.
- n^a 65. 1.836 ko. Maiatzak 16 aren Gorte-sesioaren extraktua.
- n^a 66. (...)
- n^a 67. Espainol herriari zuzendutako Erreginaren manifestapen baten kritika.
- n^a 68. Nahi eta nahiez tirania sortuko duen egungo egoera kaotikoari buruzko burutapenak.
- n^a 69. (...)
- n^a 70. Lehenengo hauteskunderi buruz. Nolanahi ere, nahiz batak nahiz besteak irabazi, iraultza eta lapurretak iraungo du.
- n^a 71. Karlistak liberalak baino abertzaleagoak. Hauek berekoiak dira eta ez dituzte usnaka baizik gauzak egiten.
- n^a 72. (...)
- n^a 73. Prentsaren askatasuna ez da posible. Botearen egongo den alderdiak bere golkorako erabiliko du zentsura. (Bere interesak defendatzeko erabiliko du zentsura).
- n^a 74. Zerga-emaile nagusiaren kalifikapena lortzeko industri-subsidiari lehentasuna emateak Mendizabalen garaipenari bide emango dio, eta honek Kristina Erretordetzatik botako zuen. Honela Errepublikak irabaziko zuen.
- n^a 75. Batak bestea zenbait ondasunetaz jabetu duelako iskanbila bizia Tenerifeko Intendente eta gotzaiaren artean.
- n^a 76. (...)
- n^a 77. (...)
- n^a 78. Ordenu publikoaren harridura eta prozesu honen gelditzeko Isturitz-Gobernuaren gaitasunik eza.

- n^a 79. Hauteskunderi buruz. Moderatuen beldurra: ezgai, txoriburu eta gizagaixoa listak bete daitezen.
- n^a 80. Ekonomia, gerra eta hauteskundeak liberal bandoan. Moderatuei eta exaltatuei trufa egin.
- n^a 81. (...)
- n^a 82. Arrasaten eta Eskoriatzan izandako zenbait pertsonen afusilaketa baten ondoren, ispiak Gazetak dioenez, errugabeak [Kristinoen iritziz, hauen prentsaren bide egiten ari di-ren salaketaz defendatzen dira haiek.
- n^a 83. (...)
- n^a 84. Botere bereizkuntzaren eragozpenak: judizial-sistemaren po_rrot egitea.
- n^a 85. Egungo gerra eta Independentziakoren arte liberalek eginda_ko konparaketari erantzuten zaiote.
- n^a 86. (...)
- n^a 87. Altxamendu eskubideari buruz: Liberal prentsaren moral bi-koitzaren salaketa, zeren-eta ontzat hartzen dute beraiek praktikatzen dutenean, eta, aitzitik, gaiztotzat karlistek egiten dutenean.
- n^a 88. Kristina erreginak Nazioari zuzendutako manifestapen baten kritika.
Soberania nazionalari eraso-aldiak.
- n^a 89. 1.812 urteko Konstituzioa publikatzekoa dela-eta soberania nazionala, sufragio unibertsala eta gisa horretako kontzep_tuen aurrean idazkariaren izu-ikara.
- n^a 90. Soberania nazionala kontzeptuaren kontrako kritka.
- n^a 91. Konstituzioaren zenbait artikuluen kritika: libertate zibi-la, jabego eskubidea, soberania nazionala, aberriaren de-fentsa, monarkia moderatua...
- n^a 92. Konstituzioak azpimarratzen duen Erregearen ukiezintasunari buruzko irazkina. 168, 181, eta 172 artikuluen arteko kon-trakarrak.

- n^a 93. 12 ko Konstituzioa baieztatzeko zina eman ondoren, Erre-
ginak zabaldutako alokuzioaren kritika. Konstituzio honen
jaiotzaren esplikazioa.
- n^a 94. Erreginaren alokuzioaren kritika jarraitzen da: Konstitu-
zioaren baitan Monarkia deuzesten delako.
- n^a 95. Liberal gobernuen egongaiztasunaren kritika, gero-eta erra-
dikalagoak baitira.
- n^a 96. Apezpikuen botere eta botere zibilaren independentziaren
inguruan.
- n^a 97. (...)
- n^a 98. (...)
- n^a 99. (...)
- n^a 100. Gobernuak karlistetarako bigunkeria iraultzaile periodi-
kuek salatu eta Gazetak bigunkeria hori gogorkeria eta as-
takeria besterik ez dela erantzun.
- n^a 111. Liberalak bere buruarekin ez datoz ados: jasapena prediku-
egin eta gogorkeria eta intransijentzia karlistekin prak-
tikatu.
- n^a 102. Herri gehiena liberala dela eta ez dela, Oñatikoek ezeztza
borobila botatzen dute.
- n^a 103. (...)
- n^a 104. Liberal instituzio eta oinarriak gobernuen desordena eta
martxa txarraren kausa dira.
- n^a 105. "El Vapor" ean inprimatutako frase baten kritika: "El ár-
bol de la libertad debe regarse con sangre".
- n^a 106. Kristino gudalostearen ausardia eta garaipenak ez dira Ga-
zetaren idazkariarentzat harroputzkeria, lapurkeria eta
hondamenak baizik.
- n^a 107. (...)
- n^a 108. Elizkeria eta zilar lapurketari buruz. Elizaren eta bere
kultuak behar duen ospagarritasunaren defentsaz.

- n^a 109. Konstituyente Gorteetako sesioen deskribapena iseka egin ez.
- n^a 110. Gobernuaren hondamenaren deklarapena izan dela-eta Mendizabalak aurkako eraso-aldia.
- n^a 111. Konstituyente Gorteetara zuzendutako Erreginaren hitzaldi baten kritika.
- n^a 112. Gorteetan gerrari buruz zenbait partaidetza.
- n^a 113. Gomezek Cordobako katedralaren zilarra lapurtu zuela-edo gezurtatzen da.
Ingeles periodikuko batek, D. Karlosek etsaiarekin urrikerik izateko agindu ohi duela publikatuz gero Gazetaren e rantzuna zabaltzen da.
- n^a 114. (....)
- n^a 115. Kristionoei hartzen dituen neurri asko konstituzioaren aurkakoak direla.
- n^a 116. Liberal eta irautzaile ekintzak justifikatzeko "herri" hitzaren erabilkera.
- n^a 117. Monarkia konstituzionalerantz daraman prozesua atzerazinezkoa dela diote liberalek. Ideia honen kontra joko du Gazetakoak, noski.
- n^a 118. Gorte sesioak. "Alvaro" diputatuak hitza eskatuz Kristina eta ministrarien eskubideak zehatz daitezela exigitzen du.
- n^a 119. Gizon bakar baten peko gobernuaren monarki oinarriaren defentsaz.
- n^a 120. Gorteetan Fernandez Baeza diputatuak hitz egiten du D. Karlosen errege-aulkirako eskubidea ukatua eta bera heriotzatua izan dadila eskatuz. Diputatu honi erantzuna.
- n^a 121. Liberal alderdiko gizon nabarmenen analisia.
- n^a 122. Progresista periodikuek egindako alderdi politiko ezberdina geografi-banaketaren aurka: Iparralde = erregezalea; Pr dialde: moderatua; Hegoalde: iraultzailea.

- n^a 123. Madrileko bi eskutitzen azalpena. Atzerrian apezariari ematen zaion tratamendua Espainian ematen zaionarekin konparaturaz.
- n^a 124. Eskubide orokorrak eta oinarrizkoen deklarapenaren aurka: "Ilusión funesta! Piedra de escándalo!".
- n^a 125. Erlijio askatasunari dagozkion Cadizko konstituzioaren 12 gn. artikuluaaren aldaketaren kritika. "Eskubideen taula" liberalek hartutako errepresio neurrien kontraesanean.
- n^a 126. Moderatuek liberalen funtsezko oinarrien hartzen suposatzen duen jokabidearen kontrako kritika.
- n^a 127. Gobernuak akatsetatik dator karlistek daukaten kementa progresistek diotenez. Gazetakoek berriz, nahiz-eta gobernuak akatsak izan bidezkoa dela karlisteen kausa diote.
- n^a 128. Bi ganbarak bat egiteko neurria dela-eta Goiko Ganbarak duen lege berezizko eta aristokratiko izaera galtzeko segurantzia salatzen dute.
- n^a 129. Nahiz eta Itun Laukoitzaren sinatzaile izan Frantzia, burrukan eskuhartze gabeko portaera izan duenari buruz.
- n^a 130. Itun Laukoitzak bere sinatzaileek proposatzen zituzten baino ondorio okerragoak sortzen ditu.
- n^a 131. (...)
- n^a 132. Liberalek Bilboko setioa altxatu zuten lotsagarritzko moduaren kontrako irazkina.
- n^a 133. Ingelesen bitartetzari buruz.
- n^a 134. Elizak teatro bihurtzeari buruz.
- n^a 135. Politikaren analisisa, gerrako martxa, justiziaren ataka.
- n^a 136. Elizaren erreformari buruz Gorteetan izan diren diputatu batzuen iritzien berrirakurtzea.
- n^a 137. Errege-aulkitik D. Karlos baztertzen duten kristino dekretoen irazkina.
- n^a 138. Herrietako jaurpidearen betetzaile egiten zaien edozein e

rregeren erlijio eta morala deneko izaeraren alde.

n° 139. Gortetako sesioak.

n° 140. (...)

n° 141. Liberalek altxamendu-eskubidea prediku eginez gero, ez du te eskubide hau onartzen boterean dauden bezain laister. Aldakortasun honen kritika.

n° 142. Erlijio ikastetxe baten errentak kendu dituztela eta honelako etxe hauen giza-eginkizunaren defentsaz.

n° 143. Agintari zibilak elizgizonak izendatzearen eskubideari buruz ezezkoa.

n° 144. Evansek Ingalaterrako Parlamentuari idazki bat bidali dio la eta, non ziurtatzen bait du jabadun gehienek eta herri xehea osoki D. Karlosen kontra direla, eta, Itun Laukoi-tzaren sinatzaile izan eta guzti, Frantziaren jokaeraz kexatzen da.

n° 145. Inprenta askatasunak dituen ondorio gaiztoak. Zeren eta "rotos los primeros diques" ez dago inor edozein motako gobernuaren kontrako kritikak gelditu ahal duenik.

n° 146. Konstituzio aurreprojektuaren 11 gn. artikulua kritika. Nazioa apezak mantentzera derrigortatzen da.

n° 147. Gortetako sesioak.

n° 148. Alde batetik eta bestetik zigorraren emateaz.

n° 149. "Provincia insurgente"etan konstituzio berriaren aleak sartzeko ideia. Ondo iduritzen zaio Gazetari, bere baitan dituen akatsak horrela ikus daitezen.

n° 150. Konstituzioaren 2 gn. artikulua kritika: Inprentaren askatasuna.

n° 151. (...)

n° 152. Konstituzioaren 3 gn. eta 5 gn. artikuluen irazkina: Espainiak badute Gobernuari kritikak egiteko eskubidea eta noble izan gabe edozeinek bete ditzake kargu publikoak.

- n° 153. Konstituzioaren 7 gn. artikulua irazkina: edozein espainol ez daiteke bere etxean atxiloturik izan, ezta edozein etxeren barne indarrez sartu ere.
- n° 154. Konstituzioaren 13 gn. artikulua irazkina: Bi Ganbaren izaera, Senatuarena batez ere.
- n° 155. Karlista garaipena. Hernaniko gudua.
- n° 156. 12 ko. Konstituzioa dena osoa edo aldatua hartuko denari buruzko tirabirak Gorteetan. Arazo honi buruz Nazioak daukan nahia azalduz editorialea.
- n° 157. Gabinete aldaketa. Liberal gobernuen aldakor izaeraren inguruan.
- n° 158. Kultu askatasunaren gaineko Gorteetan izan den eztabaidari buruz.
- n° 159. (...)
- n° 160. Liberalek edozein motako absolutismoaren aurka jotzen dute, hoiien arteko dagoen Aita Sainduaren absolutismoaren aurka ere. Gazetaren protesta bizia horregatik.
- n° 161. Iraultza eta Legezkotasunaren arteko konparaketa.
- n° 162. Iraultzaren kausak aurrerapenak ez dituen arrazoiak, Gazetaren irizpidea segituz.
- n° 163. Politika-askatasuna finkatzeko liberalek dioten legeak egin beharraren aurrez aurre. Gazetarako bertutea Erljioetik sortzen da.
- n° 164. Erljioa eta Moralaren eginkizunari buruz: Erljio gaberik ez dago Gizarterik.
- n° 165. Espainia guztitik egiten ari diren espedizioak justifikatuz. Espainol herri gehienak Jaungoikoa eta Legezkotasuna berriro erakarriko duen monarkiaren errege-aulkiratzea nahi du. Alokuzio adoregarria Nafarroa eta Probintziatarazuzendua.
- n° 166. Nahitaezko Calatrava-ministeritzaren erortzea. Leize-zuloruntz garamatzan prozesua atzera botatzeko ezinezkoaz.

- n^a 167. Bartzelonan. Reusen, Tarragonan eta Zaragozan izan diren matxinadak direla medio karlistek sakulako aurrerapenak izan dituztela dio liberal periodiku batek. Baieztatze honen erantzuna.
- n^a 168. Karlisteen erkide izateagatik bi errepublikazale eta apez baten afusilatzea Bartzelonan.
- n^a 169. 167 zenbakiaren irazkina jarraitzen da.
- n^a 170. Gorteetako sesio batetan sekulako zalaparta. Calatrava, aretoa utzi eta Mendizabalek berriro ere ekiten dio negarrari.
- n^a 171. Liberal prentsak Itun Laukoitzaren laguntzaz kezuka ari omen zela eta Gazetakoek ingelesez eskuhartzeari buruz hitz egiten dute.
- n^a 172. Gipuzkoan izan diren militar mugimenduei buruzko gezurkeriak eta deformazioak liberal prentsan.
- n^a 173. Herri bateko aurrerapen materialak bere politika-askatasunarekin duen haria. Pentsamendu honen aurkako erantzuna.
- n^a 174. Konstituzio berria baieztatzeko zinari eta Milizia Nazionaleri buruz.
- n^a 175. Gasteizko Boletinak zenbait liberal garaipen gainean zabaldu dituen albisteei ezetza ematea.
- n^a 176. (...)
- n^a 177. Ingeles aurrerapen eta egoera ekonomikoari buruz.
- n^a 178. Kongresu Nazionalak Hauteskunde-Lege projektua eztabaidatzen du. Konstituzioa baiezteko zina eman ondoren egoera politikoa.
- n^a 179. Cumberlandeko dukea Hannoverko errege-aulkira eldueraz baliatuz Pragmatikari gainezko azalpen luze bat ematen da.
- n^a 180. Kristinoen gudaostearen indisziplina karlisteen gudaostearen batasun eta ordenarekin konparatuak.

- n° 181 Kristino periodikuen lotsagabekeria: gobernuak esku zabalik ari izaten dela egiaztatu ondoren, afusilatuak izan diren fakziosoen zerrenda adierazten du-eta.
- n° 182. Konstituzio berria publikatu eta gero, Espainian eratu diren hiru alderdiaren ezaugarriak Gazetaren iritzian.
- n° 183. Gerra kili kolo dabilela eta Gorteetan tirabirak.
- n° 184. (...)
- n° 185. Aurreko erregeak emandako zenbait mesede kentzearen kontra.
- n° 186. Nahiz-eta Udaletxe guztiek Madrileko Gazetaren arpidea izatea derrigorreko duten, asko ez direla esaten du eta trufaz eta isekaz jokatzeko dutela.
- n° 187. Liberal parteetan zehaztasunik eza.
- n° 188. Eliz-gailetan herrietako jaurpidearen eskuhartzeari buruz.
- n° 189. Eliza eta Estatuaren arteko harremanak tratatzen diren bi tartetza bat Madrileko Gorteetan. Irazkina honi buruz.
- n° 190. Madrileko Gorteetan igandetakoa ezik Elizako jaiak ezeztatzen duen lege bat onartu dela-eta.
- n° 191. Liberal gobernuari setiaturik diren gaztelukietatik zuzentzen diren parteen gezurkeriak eta harrokeria.
- n° 192. Isabelen monarkia konstituzionalaren makaltasuna herritar izaera lortu ez duen egoeran: oinarritzen dela defendatzen duen liburutxo baten erantzuna.
- n° 193. Gasteizen, Mirandan, Sevillan eta Valladoliden gertatu diren matxinadetan monarkia konstituzionala lurjotzeko saio bat ikusi nahi da. Idazkariak, Mendizabalekin harremanak dituen eta Madriden ezarririk dagoen sozietate sekreta baten eraginarekin lotzen du saiakera hau.
- n° 194. Moderatuek iraultzaileak gelditu arazteko duten ezina.
- n° 195. 192 zenbakian aipatzen den liburutxoaren kritika jarraitzen da. Erlijioa edozein gobernurentzat behar beharrezko oinarria dela. Odoleko monarkia eta Koroaren ukiezina ezin

elkartu herriak altxatzeko duen eskubidearekin.

- n^a 196. Iruñean, Cartagenan, Alicanten gertaturiko zenbait zalaparta dela medio Gazetako idazkariak moderatuen edo erdi-bidearen aldekoen kontra jotzen du.
- n^a 197. Hasiera batean merkatariak liberal ideien aldekoak izan zi tezkeela ontzat hartzen du Gazetakoak, baina baita gero, ondo erreta gero, karlista alderdira pasatu direla asko.
- n^a 198. Gobernu baten bidez herria sosegatu nahi izateari buruz. Berriro ere eraso-aldiak Soberania Popularraren oinarriaren kontra.
- n^a 199. Sarsfield, Mendivil eta Ceballos Escalera asesinatzeari buruz.
- n^a 200. D. Karlosen kausa guztiz nazionala da.
- n^a 201. Liberalen krimenei buruz.
- n^a 202. Zenbat eta eliza gehiago itxi, are biotz beroago eta gartsuago dihoa herria erlijioa jaietara, baita liberalak na gusi diren eskualdetan ere.
- n^a 203. Liberal periodikuek diotenez despotismoaren bidez mantentzen dute Iparraldeko Potentziek bere oreka. Gazeta Austria, Prusia eta hauen defentsan azaltzen da, hauek lasai bizi badira, arrazoiak: lejitimitatea, ondare eskubidea, foruak, errege-aulkiaren distira eta aintzinako baloreak zaintzean dituztela esanez.

"BOLETIN DE NAVARRA Y PROVINCIAS VASCONGADAS"aren EDITORIALEN
ZERREDA.

- n^a 1. Liberal prensak Itun Laukoitzaren laguntza eskatzen du "e-
rreakzioak" Espainaren gainean bota dituen zorigaitzak al-
dendu daitezen. Dagoen zorigaitza bakarra immoralitatea eta
lapurketa direla dio idazkariak.
- n^a 2. (...)
- n^a 3. Bizkaiko, Gipuzkoako, Arabako eta Nafarroako Foru Aldundien
deuseztapenen eta aduanen aldaketaren aurrean Boletinak dei
hadar egiten die Euskal Herriko herritarrei, eta bilbotarrei
batez ere, promesa faltsuak sinestu ez ditzaten.
- n^a 4. D. Karlosi eta gerrari buruz zabaldu diren gezurkerietaz.
- n^a 5. Zentzu berean, D. Karlosen defendatzaileen kontrako kanpai-
nari buruz, "Eco del Comercio" artean dagoelarik.
- n^a 6. Azkeneko hauteskundeen aurrean gure kazetariak nazioaren
nahia ez dela bertan azaltzen esaten du. Aitzitik boterean
dagoen alderdia gertatuko da irabazle, maltzurkeriaz balia-
turik.
- n^a 7. Madrileko liberal periodikuei buruz.
- n^a 8. Espainiako elizen zilar eta errearen salmenta Frantziari eta
Ingalaterrari.
- n^a 9. Errege-espedizioaren atzerakada. 37 ko. konstituzioaren kri-
tika.
- n^a 10. Matxinadak izango direla edo ministrariiek botere bereziak
eskatzen dituzte.
- n^a 11. Errege espedizioaren itzulera.
- n^a 12. Erlijioari eta askatasunari buruz. Ez da hauetako lehena
bertutearen zentzurik gabe ulertzen. Eta bigarrena, Erli-
jioa beraz, bertuteak sortu ahal daitezen iturri bakarra
da.
- n^a 13. Liberal guda lostean indisziplina.

- n^a 14. Berriro hauteskundeetan ematen den nahia nazioarena ez dela betiko leloarekin. Alderdi nagusiaren nahia besterik ez da ematen hauteskundeetan zeren maltzurkeria eta gezurkeria guztiak agortu ondoren bortxakeriari heltzen baitio bere xedeak lortzeko.
- n^a 15. Bardají-ministeritzaren kritika: ekonomia, gerra, justizia...
- n^a 16. Eskolako ikastaro berriaren haseraren, zientziari, giza gumenera eta ikasleen portaerari buruzko karlistek dituzten iritziak ematen ditu. Irakasleak zalapartariak, alferrak eta burrukazaleak ez dira baizik.
- n^a 17. Moderatuek bakoitzaren interesak, amorrazioa eta alderdikiak alde batean utzirik oposizio filosofiko bat eskatzen dute Gorteetan. Horrelako ideiarekin barre egiten du Bole^tinak.;
- n^a 18. Meer baroiaren bidegabekeria eta nagusikeria Bartzelonan,
- n^a 19. Madrileko herriaren zaletasun makala Kongreso Nazionalari hasiera ematerakoan.
- n^a 20. Kongresu Nazionalaren zabaltzea dela eta erreginak diskurtso bat zuzentzen dio.
- n^a 21. Mendivil, Sarsfield, eta Escaleraren hiltzaileen ajustizia mendiari buruz.
- n^a 22. Espainiako politika zuzentzeko liberal alderdiaren bi zatien ahalezina.
- n^a 23. Britaniar Legioaren ezeztatzearen ondoren atzerritar auxiliar gorputzak izan dituen eginkizunaren analisisa.
- n^a 24. Isabel II.en erregegoa legeztatuz Martinez de la Rosak zaldu duen diskurtso baten kritika.
- n^a 25. Aurreko zenbakiaren kritika jarraitzen da.
- n^a 26. Idem.
- n^a 27. Gobernuan eta gizartean emakumearen paperari buruz. Gizona ren adimen azkarraz eta emakumearen bihotz-beratasunez hornituta andere bat izango balitza "hermafrodita moral" bat izango litzateke orduan, baina horrelako hipotesiarik ez

da betetzen inon eta sekulan.

- n° 28. Kanadako altxamendua izan dela-eta Boletineko idazkariak, Espainiako gerran bitartetza izan ondoren, nola ingeles go bernuak etxeko eztabaida honen barruan nazioarteko bitarte tzari ezetza emango dion galdetzen dio bere buruari.
- n° 29. Karlisten basakeriez egiten den salaketari uko egiten dio Oñatiko Boletinetik.
- n° 30. 27 ko. zenbakian emakumeen gobernatzeari buruz ari den e ditorialea jarraitzen da zenbaki honetan.
- n° 31. Konstituzioari eta "erdi-bide"ko politikari kritika.
- n° 32. Gerran eskuhartzeari buruzko eztabaidak frantseseñ ganba retan. Ez-sartzeko zaleek irabazten dute.
- n° 33. Gerrako basakeriak.
- n° 34. Gobernu iraultzaileak Pentsioak ordaindu ez dituelako er lijio-komunitateak erori diren miseriari buruz.
- n° 35. Moderatuen bizpahiru gobernuen kritika berriro ere.
- n° 36. Jainkogandiko eragina karlisten portaera ausartean.
- n° 37. Liberal prentsak dioenez karlistek beraien tartekoek ira gazten dute liberal aldean buruzagiak hil ditzaten. Bole tinak karlistek horrelako prozedura zitalik ez dutela era biltzen ziurtatzen du.
- n° 38. Ingeles tropekin kontatu ezin eta Mancha aldean karlisten aurrerapenak egiten ari direla-eta gudari berrien bilketa eskatzen da kongresoan.
- n° 39. 26 zenbakian esaten zenari jarraituz D. Karlosek Espainia ko errege-aulkirako dituen eskubideak konsideratzen dira eta baita nazioarteko beste herriek lagundu diezaioten ego kitasuna ere, bera holako lekurako gai dela-eta.
- n° 40. Prensa-askatasunari buruz. Gauza bat da oinarri-teoria eta bestea errealitatea. Honen gainetik boterean daqoen intere sak inposatzen baitira.
- n° 41. Aurreko zenbakiaren editorialean zionari heltzen dio be rriz.

- n° 42. Kongreso Nazionalean eztabaidatzen diren arrunkeriak parodi^uatzen.
- n° 43. Eliz desamortizapena eta seroretxeetan den etsipenari buruz.
- n° 44. (...)
- n° 45. Bai "erdi-bidea"k, bai "aurrerapen bizkorrak" Boletinak dei^utzen duen herrien "bertutezko eskurakoitasuna" hori hankaz gora bota ondoren argitalpenaren zuzendariarengandik Espainiako egoeraren ikuspen apokaliptiko bat sortzen da.
- n° 46. Parlamentu-sistema eta botere-banatzearen kontrako kritika.
- n° 47. Karlista kausarako atzerritar ekonomi-laguntzaren ideia^uren aurrean Jainkogandiko laguntza besterik ez dutela eskur^uatzen esanez defendatzen dira Boletinekoek.
- n° 48. "Erregeak herriko errepresentateak besterik ez direlako" progresisten ideia gezurtatzen da.
- n° 49. Miguel Ramón Modet, Estatuko Ohorezko Kontseilariaren nekrologia.
- n° 50. Langabezia buka dadin gobernu liberalak zabaldutako ekono^umi neurriak.
- n° 51. Moderatuak askatu duten iraultza erdi-bide batetan manten^uduko zela espero izan badute, sinesgogor^urak eta mozoilo galantak besterik ez direlako izan da.
- n° 52. Berriro ere botere-banaketari buruz.
- n° 53. Ofalia-gobernuaren saiakera alferrak ordenu publikoa mantentzeko, eta iraultzarekin elkartu ezina delako iritzia.
- n° 54. José Pimentel Montenegro, Canpoko Mariskala izan delakoaren nekrologia.
- n° 55. Liberalen porrotaldi bat izan dela Beran eta Karlisteen kausarako Jainkogandiko laguntza nabaritzen ari dela esa^uten da.
- n° 56. Liberalen lema kimerikoa deñez, "Pakea, eta Justizi^ua" atzera botatzen.

- n^a 58. (...)
- n^a 59. Muñagorriren matxinadaz trufatuz irazkin bat.
- n^a 60. Karlisteengan erortzen den Jainkogandiko babesari buruz Iruñako Boletín liberalak argitaratu dituen burutapen eta iseka batzuei erantzunez.
- n^a 61. Aurrekoari jarraitzen zaio.
- n^a 62. Muñagorriren matxinadari eta bere "Pakea eta Foruak" programaketari buruzko irazkina.
- n^a 63. Galizia erresumak komandante jenerala izan den Antonio M. Lopézen nekrologia.
- n^a 64. Maiatzaren 10 garreneko Lizarraz gertatu matxinadari buruz.
- n^a 65. Historiaren zehar eta Espainiako egungo egoeran izan diren iraultzaile basatien gáineko burutapenak Oñatiko Boletínaren idazkariarengandik.
- n^a 66. Errege-aulkiaren ukaezinaren hastapena ez da honen lapurke riarik izaten denean aplikagarria.
- n° 67. "Pakea. Ordenua eta Justizia" lema liberala komentatzen.
- n^a 68. Muñagorriren matxinadaren ondoren Boletínaren idazkariak gerra zibilaren barruan Foruak duten eginkizuna aztertzen du bere ikuspegitik begiratzuz.
- n^a 69. Muñagorriren proklamaren analisisa jarraitzen da.
- n° 70. Monarkiaren izaera karlisten pentsamoldearen arabera.
- n° 71. Euskal Herrian agertatu diren azkeneko matxinazale mugimenduak D. Karlosen kontra zuzenduak izan direla-eta zenbait liberal periodikuek zabaldutako berria errefusatuz.
- n^a 72. (...)
- n^a 73. "Nazio" hitza exaltatuen politikaren barneko iraultzaile textuinguruan hartzen duen esanahiaren inguruan.
- n^a 74. Lizarrako matxinadari buruz gehiago.

- n° 75. "El Castellano" iraultzaile periodikuaren kontra. Benetako tirada, oinarri politikoetan baino, liberalek egiten duten bihotz gogorreko eraginetan ikusten da.
- n° 76. (...)
- n° 77. (...)
- n° 78. (...)
- n° 79. Muñagorriren proklama dela-eta D. Karlosen eta Foruen defentsa bata bestearekin dihoaztela zihurtatzen dute Boletinekoek.
- n° 80. Karlista gudarien egoera militarra eta moralari buruz.
- n° 81. Lisboan orain dela gutxi izandako iraultzaile mugimenduetaz eta Espainiarekin duen harremana aipatuz.
- n° 82. Bi aldetan izan diren bortxakeria eta basakeriei buruz "El Castellano"arekin Boletinak duen auziari jarraituz.
- n° 83. Aurreko zenbakiaren gai berdina tratatzen du eta honi buruz Cabrera defendatzen dute berak egin dituen gehiegikeriak a rindu nahirik.
- n° 84. (...)
- n° 85. "El Castellano"ri beste erantzun batetan, liberalak partaide izan diren beste hainbat odolezko ekintza aipatuz.
- n° 86. Esparterok Labraza hartzea komentatzen da irri-mirrika.
- n° 87. D. Karlosen gudaosteek eskuratzen duten herri-laguntzaz e ta liberaleen hasarretzeaz.
- n° 88. (...)
- n° 89. Prentsa askatasunari buruz.
- n° 90. "Prensa impía de la revolución" delakoaren blasfemiei buruz: Jesukristo iraultzailea izan zen eta anarkia predikatu zuen.
- n° 91. Borondate nazionala berenganatzeko boterean dagoen alderdia ren mutur sartzeari buruz.

- n^a 92. Liberal aldean nabari den pixkana-pixkanakako askatasun konstituzionalen galerari buruz. 90 garren zenbakiaren gaiari segituz, Jainkoaren aurka botatako blasfemietaz.
- n^a 93. Legejakintzaren izaeraz.
- n^a 94. Mungian gertatutako izugarrizko eraginei buruz.
- n^a 95. Morella eta Cantavieja liberaleen eskuetan erori ondoren, hauek benetan "progreso" direla egiaztatzen da: ahalke-tan eta gehiegikerietan gero eta "progreso" gehiago egiten baitute.
- n^a 96. Boto emateari buruz.
- n^a 97. Morella hartzetakoan liberalek jasan duten herriaren aldeko laguntza faltari buruz.
- n^a 98. (...)
- n^a 99. Lutxanakako kontearen espedizioa Lizarraren kontra
- n^a 100. Morellako gertaerak. Monarkiaren eta Ordenuaren defentsa funtseskoak dira Cabrerak duen herriagandiko laguntza ulertzeko.
- n^a 101. Aurreko zenbakiaren gai berdinarari joaz, Oraak eta beste liberal gudalburuek izan dituen hutsak ez zaizkio astuntasunari zor, beraien bakardadean eta herrigandiko laguntza ez izatean oinarritzen dira baizik.
- n^a 102. Frías-gabinete berriak bere aurretik pasa diren baino iraun korrago izateko dituen posibilitateen aurrean Boletinak e-gun bateko gabinetea izango dela dio. Iraultzak Martinez de la Rosa, Toreno, Istúriz eta Ofalía zokoratu zituen zulora bultzatuko du Frías hau ere.
- n^a 103. Liberal prentsan argitaratzen diren zentzugabekeriei buruz "Gerundio" kasu berezia aipatzen.
- n^a 104. Kristino-gobernua bere larrialdi sakonenatik pasatzen ari da. Haren printzipioak azken ondoriotaraino eramaten dira eta honen erregimena errepublikazaleenaren antzekoa da.
- n^a 105. Nola Iraultzak ez dakien "nahiko" esaten: Granjako matxina dataraino Iraultzak Espainiako lurraldetan zehar eman di-tuen urratsak.

- n^a 106. La Manchan eta Toledon Narvaezek egindako basakeriak.
- n^a 107. Araban suteak eta harrapaketak egin ondoren "Varea sue-
maileari" zuzentzen zaizkion laudorioengatik benetako ha
serrea Boletinean.
- n^a 108. (...)
- n^a 109. Espainian iraultzak duen kanpotar kutsuari buruz.
- n^a 110. Liberal alderdia Nazio gehienetako nahia errepresentatzen
ez duten talde txiki bat besterik ez da.
- n^a 111. Liberalek argitara eraman duten Cabreraren biografia baten
kontra.
- n^a 112. Karlisteen tolerantzia eta humanitateen aurrean hauen e-
tsaiek "juntas de represalia" delakoekin erantzuten dute.
- n^a 113. Bere gudarien disziplinarik ezaz kexatzen da Van-Halen gu
dalburu liberala. Boletinak, berriz, iraultzaile den tex-
tuinguru batetan ez dela posible disziplinarik baieztatzen
du.
- n^a 114. Liberal alderdien arteko batasun bat izango zela eta "pan
dilla" hauen ezaugarriak estudiatzen dira.
- n^a 115. Kontrarioen alderdian gero eta altxamendu gehiago gertatzen
ari delarik Boletinak bere seme propioen jalea den Satur
no bezala dela Iraultza dio.
- n^a 116. Alicante eta Murcian antzeko matxinadak lehertu ondoren
aurreko zenbakiaren hariari lotzen zaio.
- n^a 117. Valencian Narciso Lópezek zabaldutako proklamaren analisisia.
- n^a 118. Esparterok Erreginari altxatutako eskarien analisi luzea.
- n^a 119. Frías-gobernuari oposizioa.
- n^a 120. Prentsa-askatasunak egin dituen triskantzak.
- . Nahiz-eta aberriaren salbatzaileak autoproklamatu libera-
lak, hondamenara daramate Espainia.
- n^a 122. Gorteetako bilerak nahasgarriak eta ondoriogabeak izaten
dira eta alferrikako eztabaidetan galtzen da denbora.

- n° 123. Benetako despotismoa ez da D. Karlosengan finkatzen, errepublikan eta militar diktaduran erortzen den iraultzan baizik.
- n° 124. Karlistak erreprimitzeko Zaragozan hartu izan diren neurrien kontra.
- n° 125. Gubernuan karguak onetsi dituzten diputatuei buruz.
- n° 126. Kanadako altxatzearen aurrean britaniarrek izan duten portaerari buruz.
- n° 127. Liberal buruzagien pertsonalitatearen inguruan.
- n° 128. Canadako altxatzeari buruz gehiago.
- n° 129. Liberal prentsak zabaltzen dituen gezurkeriei buruz.
- n° 130. Erreginak eratu duen ministeri-gabinete berriaren aurrean
- n° 131. Zigorketari buruzko zerbait gehiago.
- n° 132. Gabinete berriari buruzko zerbait gehiago.
- n° 133. Gudako-atxilotuak jasaiten ari diren tratamenduaz.
- n° 134. Muñagorriren gudari taldearen disoluzioaz.
- n° 135. "Baionako Faroa"n publikatu izan den eskutitzari erantzunez. Donostiatik espulsatua izan zen familia bati ematen zion, Errege-Ordenuaren kontra azaltzen zen eskutitz honek, liberalen ondasunetatik ateratako eguneroko 12 errealean ordaintza.
- n° 136. Militar buruzagien basakeriak ezin eta ez ditu nahi moztu.
- n° 137. D. Karlosek Oñatiko Unibertsitateari hainbat berrien ematearen ospaketa.
- n° 138. Madriden argitaratzen diren periodiku ezberdinei buruz Boletineko zuzendariak duen iritzia.
- n° 139. Gorteetako sesioen trufazko berreraiketa.
- n° 140. Liberal sarjentu batek karlista ofizial baten bizkar gainera bota duen hil-epaia komentatuz.

- n^a 141. Madrilen ospatzen diren ihauteriek dakarten ohituren ustelkeriari buruz.
- n^a 142. Boterea kontrolatzeko burrukan politika-azpikeriak liberal alderdian.
- n^a 143. "Ley de necesidad" delakoak edozein gehigikeria justifikatzen du.
- n^a 144. Industria ezin-elkartu iraultzarekin.
- n^a 145. Gobernuak gehiengoa galtzearen arriskuan dagoela eta lehen bai lehen deusezten ditu Gorteak.
- n^a 146. Gorteen suspentsioari buruz zerbait gehiago.
- n^a 147. Alderdi liberalek beren arteko muturjokaz eta salaketaz.
- n^a 148. (...)
- n^a 149. Boletinak dioenez argia edo ilunbeltza, D. Karlos edo Kristina, hauen artetik bat hautatu behar da.
- n^a 150. Nahiz-eta progresoaren alderdiak bere buruari nazionala deitu Nazio gehienik beste politika desberdin bat du nahia go, hemendik bere buru ezartzen duten eta atzeritar nazio batengana laguntza eske jotzen dutenen ausartzia ateratzen da.
- n^a 151. Askatasunaren kausak duen nazio-izaeraz gehiago.
- n^a 152. Herriaren nahia eta zorionaren kontra dihoan edozein lege zuzenekoa ez dela defendatzen dute liberalek. Boletinak liberalen hastapen hau errefusatzen du.
- n^a 153. Aurreko zenbakiaren gai berdinari jarraitzen zaio, Apezek gizarte zibilean izan behar duten papera ukitzen du. Bere ziki funtzionari publiko bihurtzeko legea kontsideratzen da eta baita zelibatoarekin moztutzeko Historiak jartzen dituen oztopoak ere.
- n^a 154. "El Centinela"n argitaraturik izan den karlista dokumentu baten falsifikazioa salatzen da.

- n^a 155. 153 zenbakiaren jarraipena. Katoliko ez diren beste kultura onartzearen kontra dago. Eliz agintariak ez dute lege zibilen pean egon behar.
- n^a 157. Magistratuen izaera eta nolako den liberal hutsaren prototipoari buruz.
- n^a 158. Liberal gobernuko eraginpean izan den hezkuntzaren ustea.
- n^a 159. Prentsa-askatasuna ukatzeko posibilitateak sekulako zarat^a sortu arazten du liberalen artean (Castro y Alaixen plangintza). Boletinak gogoratzen digu nola honek instituzioei erasotzeko eta irain pertsonalarako eta ez besterako balio izan duen.
- n^a 160. Parlamentu-estrukturak historiako argi zabalean, Erromatik hasita Frantses-Iraultzaraino. Honen aurrean herrien zorio na egiten duen printzipio monarkikoa jartzen da.
- n^a 161. "Lapurkeriazko ministeritza"ren politikari buruz.
- n^a 162. (...)
- n^a 163. Gerraren egoera ez da liberalentzako faboragarri, eta hau beraien programaketarako herriak mantentzen duen mesfidantza rengatik da.
- n^a 164. Liberalen militar porrotaldiak bere prentsa propioaren ikuspegitik.
- n^a 165. (...)
- n^a 166. Erlijio protestantea erakusten den "katedra publiko"ak i-rekirik iraultzaileek egin dute nabarmenkeria.
- n^a 167. Gai honi buruzko "Correo Nacional"ak argitaratu duen artikulutxo berritua ematen du.
- n^a 168. (...)
- n^a 169. 167 zenbakian birstortzen den artikuluari kritika.
- n^a 171. Protestantismoari buruzko eztabaida jarraitzen da.
- n^a 172. (...)

- n^a 173. Cadizen gobernuak onartzen dituen protestantismoaren kate drei buruz gehiago.
- n^a 174. (...)
- n^a 175. Protestantismo gaia jarraitzen da.
- n^a 176. Espainiar politikaren egoeraren ikaragarritzko ikuspena.
- n^a 177. Cabreraren batasuna liberal prentsaren ikuspegitik.
- n^a 178. "Azkeneko gertakariak direla medio gure etsipenari buruz suposatzen duten arazoari bi hitz."
- n^a 179. Aurreko zenbakiaren gaiari jarraitzen zaio.
- n^a 180. Víctor Damian Saez Sanchez jauna, Tortosako gotzaiaren, nekrologia.
- n^a 181. (...)
- n^a 182. Liberal gobernuarekin lehen baino prensa askatasun gutxia go dago, zeren bi motako oztopoak aurkitzen ditu bidean: errepresio-legea eta aurre-zentsura.
- n^a 183. Madrileko gabinetearen aldaketei buruz.
- n^a 184. Mundua engainatu eta Europako begien aurrez-aurre karlistek jarri nahi dituzten asmo gaiztoei buruz.
- n^a 185. Iraultzaileek egindako gogorkerien gainean.
- n^a 186. (...)
- n^a 187 "Continua el artículo contenido en los números anteriores". (184 eta 185 gn. zenbakietan).
- n^a 188. Palmerston eta Metternich-en arteko elkarrikusteak gerrari bukaera jar dadin.
- n^a 189. "Continúa el artículo contenido en los números anteriores".
- n^a 190. Bi aldetiko buruzagien portaera desberdinaz hitz egiten zuen Elio gudalburuaren eskutitz baten irazkina.
- n^a 191. Melillako matxinadari buruz.

n° 192. "Concluye el artículo de los números precedentes sobre las notas diplomáticas" (Palmerston eta Metternich-en arteko elkarrikustek).

n° 193. Historiaren zehar izan den prentsa askatasunari buruz.

n° 194. Etsaiek erabiltzen dituzten gerra egiteko metoduen inguruan.

n° 195. (...)

n° 196. (...)

A U R K I B I D E A

I. ARGITALPENAREN TEXTUINGURUA

I.1. Kronologia

I.2. Gainerako argitalpen karlistak.

I.3. Oñatiren garrantzia karlista estatu-antzeko egituraren barne.

II. ARGITALPENAREN FITXA

(Moldaketa, barne egitura, ezaugarri teknikoak, banaketa, finantzaketa, ale kopurua...)

III. ARGITALPENAREN AZTERKETA

III.1. GAZETARI ETA BOLETINARI DAGOZKION ZENBAIT INGURAMEN

III.1.1. Argitalpenen estabilizazioa eta Errege-Inprimategi antolaketaren lehen urratsak.

III.1.2. Errege-Inprimategiko barne egitura. Bere Araudia.

III.1.3. Inprimategi eta Gazetaren ekonomi plangintza. Erlazio laboralak.

III.1.4. Miguel Sanzek y Lafuente , Oñatiko Gazeta eta Boletinarekin idazlari eta zuzendari.

III.1.5. Ez ofiziala den Partea idazteko informazio iturburuak: espainol eta atzerriar prentsa.

III.1.6. Gazeta eta Boletín banaketa.

III.1.7. Harpide eta harpidedunak.

III.1.8. Ideologia eta pentsakera politikoa Gazeta eta Boletínean: Jaungoikoa eta Legezkotasuna.

III.1.9. Zentsurarekiko menekotasuna eta albisteen trukaketa.

III.1.10. Argitalpenaren krisia.

III.2. ARGITALPEN A BERA

III.2.1. Gazetaren eta Boletinen Parte Ofiziala: Arautegia eta gerrako parteak.

III.2.2. Ofiziala ez den Parte: Atzerriko eta Espainiako albisteak.

III.2.3. Editorialeak edo artikulak sakonak.

III.2.4. Publizitatea: gazeta nahiz boletinen barne agertzen diren iragarkiak.

IV. FRANZISKO SEGURA ETA OÑATIKO PARROKI-ARTXIBO A BERA EGINDAKO BAZTER-OHARRAK.

V. ONDORIO ETA LABURTZAPEN GISA

VI. KONTSULTATURIKO BIBLIOGRAFIA, ARTXIBO ETA ITURBURUAK.

VII. OHARRAK

VIII. GEHIGARRIAK.

I. GEHIGARRIA. GAZETA MOLDATZERAKO SANZEK PRESENTATU ZUEN MAKETA.

II. GEHIGARRIA. GAZETAREN ARAUDIA.

III. GEHIGARRIA. WENCESLAO SIERRA, ESTATUKO ETA DESPATXUKO I-DAZKARIARI, SANZEK BIDALITAKO GUTUNA.

IV. GEHIGARRIA. GAZETA NAHIZ BOLETINETAN ARGITARATUAK IZAN DIREN ALOKUZIO, ARENGA ETA PROKLAMA NABARMENEN ZERREDA.

V. GEHIGARRIA. GAZETAREN ETA BOLETINAREN BARNE AGERTZEN DIREN EDITORIALE EDO ARTIKULU SAKONEN ZERREDA.

VI. GEHIGARRIAK. ZENBAIT EDITORIALE ERREPRESENTAGARRIAK.

IX. AURKIBIDE OROKORRA.

RESUMEN

La importancia del conocimiento del *carlismo*, como movimiento político y como expresión ideológica, tanto para la historia de Euskal Herria como para la del Estado e, incluso, para la del legitimismo e integrismo europeos del XIX, es evidente. La abundancia de estudios sobre el carlismo que últimamente proliferan en nuestro País lo acreditan.

Y sin embargo aun persisten multitud de lagunas, algunas de ellas, importantes, en relación al tema. Nosotros hemos pretendido con este trabajo cubrir una de ellas. Se trata del carácter, extensión y contenido de la *prensa oficial* carlista (casi toda ella lo es) durante la llamada Guerra de los Siete Años (1.833-1.839).

Este análisis de la prensa carlista lo hemos entendido en varios sentidos:

- a) El estudio propiamente dicho de las publicaciones, profundizando en sus *características técnicas, orientación político-ideológica, distribución, suscriptores*, etc...
- b) Partiendo de la base de que estos periódicos estaban en manos de un sector específico del carlismo, el de los *apostólicos o absolutistas puros*, concretando en las personas de un buen número de *sacerdotes y frailes*, pensamos que el análisis de estos medios de expresión contribuye al mejor conocimiento de este grupo, que tanta trascendencia tuvo para la evolución política posterior del carlismo.
- c) Sin entrar en la polémica de si D. Carlos organizó ó no en el País Vasco un auténtico *estado* con las *características* que le son propias, creemos que buena parte de ellas estuvieron al menos esbozadas y particularmente la *prensa oficial* contó con la atención y el apoyo de la administración de D. Carlos para su fomento y desarrollo. En este sentido destacamos también la importancia de las publicaciones carlistas íntimamente relacionadas con otros elementos de su a

parato organizativo, singularmente el correo.

Por lo demás, hemos centrado nuestra atención casi exclusivamente en una sola publicación: La "*Gaceta Oficial*", luego llamada '*Boletín de Navarra y Provincias Vascongadas*', por la importancia y continuidad que tuvo en comparación con el resto de las publicaciones carlistas de la época.

Se publicó durante cuatro años escasos, de octubre de 1.835 a agosto de 1.839, tirándose en los talleres de la Imprenta Real radicada en Oñate. Tenía carácter mixto, a pesar de su título, entre boletín oficial, donde se incluyesen las órdenes, decretos, normativa, etc..., y periódico de opinión y propaganda, donde se publicaran artículos de fondo y noticias de tipo general.

Constaba pues de un "*Artículo de Oficio*" y de una "*Parte no oficial*", en la que incluían "*Noticias de España*", "*Noticias del extranjero*" y culminaba con un *Editorial* o *artículo de opinión*, donde se desarrollaban los asuntos polémicos con una mayor extensión. Los temas más insistentemente abordados en estos editoriales eran: la defensa de la Legitimidad, de la Iglesia, de la Religión y la Moral, el combate de las ideas liberales (parlamentarismo, libertad de imprenta...), el levantamiento de Muñagorri, circunstancias relativas a la guerra, y otros asuntos de índole muy variada: economía, educación...

Los temas arriba citados eran casi de entera responsabilidad del único redactor con que contaba la Gaceta: Miguel SANZ y LAFUENTE, un sacerdote navarro, Rector de la Universidad carlista, (que tenía su sede en Oñate al igual que la Imprenta) y en cuya biografía nos hemos detenido especialmente, porque nos ha parecido una figura muy representativa de estos "ojalateros" absolutistas que pululaban por la Corte de D. Carlos, y que sin embargo, una vez acabada la guerra, no tuvieron ningún empacho en apuntarse a las corrientes políticas más conservadoras para poder así mejor acomodarse a los nuevos vientos que soplaban desde Madrid, y trepar en el seno del nuevo sistema.

Por lo demás, la distribución de Gacetas y Boletines se efectuaba previa suscripción y cubría de forma exclusiva y bastante homogénea el territorio de Euskal Herria sur, si prescindimos de unos pocos ejemplares, cada vez en menor cantidad, que se enviaban al extranjero, Francia fundamentalmente. Es interesante que aunque la pretensión inicial es la de contar con un periódico oficial que sirviese y representase a todo el Estado, lo cierto es que no hemos detectado suscripciones fuera de País Vasco, y que, incluso, a la mitad de su andadura sufrió un cambio de cabecera que sancionaba claramente esta circunstancia.

Aunque conocida y utilizada como fuente por algunos de los historiadores del carlismo, la Gaceta Oficial, creemos que no ha sido suficientemente explotada como tal por lo que le hemos dedicado este estudio que pueda servir de apoyo a los que, en un futuro, la utilicen en sus investigaciones.

SUMMARY

There is no doubt as to the importance of the knowledge of *Carlism* as a political movement and as an ideological expression for the history of the Basque Country and for the Spanish State as well, and even for the history of the nineteenth century European Legitimism and "Integrismo". This is confirmed by the relative abundance of studies on Carlism which have recently proliferated in our country.

Nevertheless there are still a large number of gaps, some of which are important, concerning the subjecto. With this study we have endeavoured to fill one of them. It concerns the characteristics, extent and content of the Carlist *official press* (nearly all of it was official) during the so-called Seven Years' War (1.833-1.839).

We have dealt with different aspects in this analysis of the Carlist press, as follows:

- a) The study itself of the publications with their *technical features, politico-ideological orientation, distribution, subscribers, etc.* being dealt with in depth.
- b) Assuming that these newspapers were in the hands of a specific sector of Carlism, i.e. the sector of the *pure apostolics or absolutists*, and confined to a large number of *priests and friars*, we believe that the analysis of these means of expression will contribute toward a deeper insight into this group which was so important for the political development after Carlism.
- c) Without going into the controversy as to whether or not Don Carlos organized an authentic *state* with its own characteristics in the Basque Country, we believe that a large number of these characteristics had been at least outlined and the *official press* in particular relied on the attention and support of the administration of Don Carlos for its promotion and

development. In this respecto we also draw attention to the importance of the Carlist publications closely related to other elements of the organization set-up, especially the postal system.

Apart from that we have directed our attention almost exclusively to a single publication, the "*Gaceta Oficial*", later called the "*Boletín de Navarra y Provincias Vascongadas*" because of the importance and continuity it had in comparison with the other Carlist publications of the time.

It was published for barely four years from October 1.835 to August 1.839 and was printed in the premises of the Royal Printing Works located in Oñate. In spite of its title, this publication was a mixture of an official bulletin, in which the orders, decrees, regulations, etc. could be included, and a newspaper with opinion and propaganda in which leading articles and general news could be published.

So it consisted of an "*Official Article*" and an "*Unofficial Part*" in which "*News of Spain*", "*Foreign News*" were included and ended with an *Editorial or Leading Article* in which the controversial subjects were developed in greater detail. The subjects which were most often dealt with in these editorials were: the defence of Legitimacy, of the Church, of Religion and Morals, the struggle of liberal ideask (parliamentarianism, freedom of the press...) the uprising of Muñagorri, circumstances concerning the war and other subjects of a very different nature: economy, education...

The above-mentioned subjects were almost the entire responsibility of the only editor the "Gaceta" had: *Miguel Sanz y Lafuente*, a Navarrese priest, Rector of the Carlist Unibersity (which was centred in Oñate as were the printing works) and upon whose biography we have dwelled especially because he seemed to us to be a very representative figure of those absolutist "Ojalateros" (People whose support of their particular party consisted in wishing it would win) who swarmed the court of Don Carlos and who, however, once the war was over, had no difficulty in subscribing to the most conservative political currents and thus be able to adapt themselves to the new currents which were blowing from Madrid and climb to the bosom of the

new system.

Apart from that, the distribution of the Gazettes and Bulletins was carried out after a subscription was paid and covered the Southern Basque Country exclusively and fairly evenly if we discount a few copies, the number of which was gradually reduced, which were sent abroad, mainly to France. It is interesting that although the initial aim was to have an official newspaper to serve and represent the whole State, it is true that we have not found any subscriptions outside the Basque Country, and that, in addition, halfway through its existence it underwent a change of leadership which clearly penalized this circumstance.

Although the "Gaceta Oficial" is known to and has been used as a source by some of the historians of Carlism, we believe that it has not been sufficiently exploited as such and for this reason we have dedicated this study which may be of help to those who use it in their research at some time in the future.

EUSKAL HERRIKO LANGILERTIAREN
HISTORIAZ.

LEHEN INTERNAZIONALETA
LANAREN ELKARTE INTERNA-
ZIONALE (A.I.T.) HEGO EUSKA
DIN 1.870 - 1.882

AGUIRREAZKUENAGA Joseba

BILBOKO IRAKASLEGO ESKOLAN HISTORIAKO IRAKASLEA

SARRERA GISA

Euskadiko langileriaz idatzi diren lanetan garbi azaltzen zaigu, hemen bertako langile mugimendua berandu gorpuztu zela, eta azken batez XIX mendeko bukaerarte badirudi gure herrian langileriaren ekintzek ezer gutxitan eragin zutela euskal gizartea. Ni ez noa esatera, guztiz alderantzira gertatu zenik, baina bai azpimarratzera, orain arte ez baita ia sekula edo pasadan baizik aipatzen Perezaguaren aurreko langile mugimendua. Batzuetan badirudi Toledotik iritsi zen langile gartsu honek, ezerezetik hasi eta mugimendu sozialista sortu zuela.(1) Arazo sozialak ez dira hain sinpleak eta langileria zabal eta sendo bat sortu aurretik, badago egon jadanik langile tradizio eta ekintza bat. Fabrika edo faktoria sistemak, ez zekarren loturik ez eta berez sortzen langile klase bat Langile klasearen osakuntza edo eraketa, E.P.Thomposonek azpimarratu duen bezala, historia ekonomikoarena baina historia politiko eta kulturalaren fenomeno bat dugu (2).

Baina lehenik argitu behar duguna izenburuko atal ezberdinen arazoa da. Nire azterketa hau, Hego Euskal Herrian mugatuko dut, iparraldekoaz jabetzeko ez baitut izan oraindik aukerarik. Bestalde, Espainian, bezala, Hego Euskal Herrian ere, Lehen Internazionalako erakundea erdibitu zenean Bakunista tradizioak jarraitu zuen nagusi. Horregatik ba, ikuspegi oso bat hartzeko 1882 eko urterarte luzatu naiz. Bestalde zer da langile klasea, zer ulertzen dugu langileria edo langile klase kategoria erabiltzen dugunean? Ez da txantxetako arazo bat, ez horixe. Egun, hizkera arruntean eta ez hain arruntean, langileria ren izena fabrika edo enpresa batetan bere lan indarra saldu edo erabili egiten duen gizakiarekin lotzen dugu. XIX mendean aldiz, fabrika sistema piskana piskanaka hedatuz eta gihartuz zihoan, garai hartako egitura produktiboen baitan. Europako mendebaleko herrialdeetan, iraultza indutrialak eten bat erakarri zuen azaleko egitura sozial eta produktiboekin paretuz gero, baina eten edo haustura hau ez dugu goizetik gauera gertatu eta zabaldu zen ekintzatariko bat, ez eta gutxiagorik ere. Aldaketa sozialak eta produktiboak erro errokoak izan ziren, hortik datorkio garai honi "iraultza" izena, baina berebiziko bultzakada honek erritmo eta denbora bereziak eta propioak ezagutu zituen. Honela ba hasierako aldietan, iraultza industria

laren higidura edo prozesua ehungintzako hesparruan gertatu zen eta aurreko egiturekin erabateko puskaketa eman gabe, unean une ko produkzio bidean maila eta sozial harremanak erabiliz, produkzio kopuruak multiplikatzeko saiatu ziren egitura produktiboetan nagusi zirenak, industri lanetan murgildutako merkatal burgeseria alegia, merkatu zaharrek eta berriek produktu hauek irensteko gai zirela erakusten baitzuten. Baina 1830 eko urte in guruan bultzada honek pott egingo ote zuenaren beldurra eta batzuen artean segurantza zabaldu zen. Hala ere burdinaren hesparruan lekutu zen bigarren bultzada bat, zeinek nolabait esateko iraultza industrialaren fenomenoak finkatzea lortu zuen Britainia Handian, goian aipatu ditugun beldurrak uxatuz eta gaingituz (3).

Lehen aldiko langile klase honen baitan, artisaugintzako legedi eta tradiziopean antolaturik ari zirenak gehienak ziren, hau da Lege Zaharreko ohiturak eta giza giroa zenbait alda kuntzaz eraginik eta kutsaturik noski, baina nolabait irautezen. Beraz langile klase hau, lehendabiziko iraultza garaikoa XVIII mendeko langile kultur tradizio eta moralean hezia eta ha zia izango dugu, hau da barne barneraino giharturik aurkituko ditu erakundetzearen tradizioa, taldeko elkartasuna, lan egite ko kualifikotasuna, bere produkzio bideen jabea, produktuaren kalitatea. Ingalaterrako kasuan langile mota honen bilakabidea E.P. Thompsonen maisukiro adierazirik digu, aipatu dugun liburuan, hain zuzen ere langile klase berezi honen historia dugu. Jakina artisau moldakoa dugu, hasierako kapitalismo sareko logikaren baitan jadanik, iraun ezinean sarritan, eta egoera soziala aldatu nahiean bizitzen diharduenarena. Esan daiteke ere artisau tradizionalen atributuak galdu dituela produkzioaren antolakunde zabaleko eta merkatuko legeen azpian, aurkitzen bai tira, inolako botere ez kontrolik gabe, galpen guzti hauen jabe direlarik.

Europako mendebaleko gainerako estatuetan XIX mendeko azken herenerarte langile kualifikatu artisau kutsuko honek, langileriaaren protagonismo politikoaren gunea osotuko du alegia. Langile hauek berezko erakundetxean heziak, elkarte ohitura lanarekin bat zetorkion, kapitalismoko sistema eta logika bideratzen saiatzen zen burgeseriari aurrea emateko gai bihurtu zituen XIX mendeko errebolta eta iraultza nagusienak langileriaren gidari berau zelarik. Adibide gisa horra Kartismoaren

mugimendua Ingalaterran eta Pariseko "Comune"-ko esperientzia. Beraz, zenbakitan, XIX mendean aurrera goazela, fabrika-sistem^{an}, gero-eta langile gehiago erabilirik egon arren, maisu artisauak ziren gehien arduratzen zirenak langileen arazoetaz. Eta bestalde guztiz ulerkorra egiten zaigu, zeren fabriketan erabiltzen hasi zen langileria, langile baztertuak, ez kualifikatuak ziren, deserroturik, isolaturik eta superesplotaturik. Giro honetan zaila baino zailago, hasieran behintzat mugimendurik eta burrukarik antolatzea. Ez du astirik ez gogorik iraultzaz arduratzeko ez eta kontrara pentsatzeko ere. (4)

Marx eta Engels-ek, artisau kutsuko langileria mota berezi honen antolakunde eratua eta errebolta tradizioa, zuzen zuzen ezagutu zuten eta beraiek sortu zuten teoriak esperientzia haue^{tan} oinarriturik bide ditugu (5). Baina artisau tradizio^{ko} langil^{er}ia^{ren} hegemonia politikoa desagertu egin zen kartismoaren hondamendiarekin Pariseko "Comune"ko gertakariekin eta lehen internazional^{eko} (A.I.T.) erakundearen desag^{er}ketarekin. Erakunde hau dugu hain zuzen, ere beharbada, bere hegemoniaren azken aldia (6). Fabrika sistemako langileria beste kultur hezkuntza eta sensibilitatean hezia eta hazia izango dugu a^{gi}an.

1.- NOLAKO GIROA DAKUSAGU HEGO EUSKAL HERRIAN

XIX mendea ezin korapilotsuagoa agiri zaigu. Beharbada beste me^{en}detan, besteneurri batzuetan, baina gertatu ziren zuztar zuztarreko aldakuntza sakonei esker, halako uka ezineko berezitasunaz hornitzen zaigu. Mende honetan hain zuzen ere, Lege Zaharrean nabari dugun oreka sozial-ekonomiko politikoa^k XVI mendez geroztik, porrot egiten du larrialdi nahiko luzea igaro ondoren, mendeko azken herenerarte ez baita nagusitzen eredu edo pro^{je}ktu sozio-ekonomiko politik^o berria.

Lege Zaharreko orekaren larrialdia oraindik orain ez dugu behar den besteko zehaztasunez eta finkotasunez ezagutzen (7). Ez da gure helburua hontaz salatzea, baina larrialdi eta krisiaren nondik norakoa gaⁱⁿkiroki bada ere adieraztea nahita ezkoa dugu.

XVIII-XIX mendetan Hego Euskal Herrian lau gerra agiriak nabari ditugu eta tarteetan hainbat errebolta eta ezin e-

gonak. Kanpotik eraginik sarritan, baina bertakoen arteko tira birak zeharkatzen dituztela. Datu honek bakarrik, zerbaiten adierazle bihurtzen zaigu, eta zergatiak arakatzera bultzatzen gaitu.

Krisialdian Lege Zaharreko ereduaren aurrean aukera desberdinak agiri dira, hautapen hauek hain zuzen ere baldintzaturik nabari ditugu interes sozio-ekonomikoen arabera eta Espainiako Monarkia kontrolatzen zuten klase dominatzaileen klaseen blokearen blokeko jokabideari esker (8).

Kezka berriko historia lanetan, egoera sozial jakin bat azaltzerakoan klase nagusien erreferentziak, nahiak, aukerak eta proiektuak zehazki deskribatu ondoren, lerro bitan bukatzen dira klase zapalduenak. Ongi jakin dakit, ez dela batere erraza zapalduen projektuen ezagupena, informazio iturrik esakasa goak baititugu. Baina ezbairik gabe, berauek osatzen digute gizartearen oinarri soziala.

XIX mendearen erdialdera, burdin totxoaren produkzioan oinarriturik zegoenak gehienbat, lur jotzen du, 1850-60 eko hamarkadan ola sistemaren desagerketa nabaria delarik, XVIII mendeko bigarren erdian produkzio sistema mota horren azken gailurra iritsi ondoren. Beraz sistema honek sortu zituen eskalako ekonomiak, atzeranzkoak batipat, zoritxar bera hartzen dute, aurreranzko loturakoak berregituratzera eta dependentzia berrietara makurtu araziaz. Bestalde nekazariek lur goseturik ditugu. Baina lur eremuak mugatasuna agertzen die. Lur bazterrak, mendiko lurrak, zilegi lurrak, oraindik labakitu gabe zeuden lurrak, tokian tokiko jauntxoek bereganatzen dituzte hainbat herritan, baina ez beste batzuetan. Adibidez Busturian eta Asuako haranean, zilegi lurrak banatu egiten dira (9). Baina edozein kasutan oraingoz behintzat, pentsa daiteke lur eremu hauek gutxi batzuen artean pribatizatzen direla eta soro eta landa bihurtzen direla XIX mendeko hasiera hasieran jadanik. Honela hainbat nekazari eta ez nekazariren egiteko betegarriak edo ogibidea deusestuz doaz, premiazko zituzten inguruko lurretaz ez baitzuten probetxatzerik.

Egoera sozial honetan langabeziak, lan mugatsunak, jende arrunta inguratzen du, industria inguruko lanak ez baitira gai langileak gehitarazteko, alderantziz baizik. Larrialdi honetan kokatu behar ditugu talde sozialen aukera ezberdinak. E-

ta honela XVIII mendearen bukaeran, Bizkaiko Jaurerrian legislapen edo arautegi errepresibo berezia onartzen dute gizarteko buruzagiek. Arautegiaren sarreran azaltzen zaigubenetako zergatia

"Cada día son mayores y más continuados los robos, latrocinios, heridas y otros insultos que cometen en caminos, en las casas, en los despoblados y aun en poblado y son grandes las cuadrillas que se ven juntando" (10).

Egoera sozialaren desegiketaren isla bat dugu.

Bestalde Ameriketarako emigrazio bideak pilpiltzen ari ziren barne burrukak baretu araziko ditu, beharbada kontradikzioen izana denbora kronologikoan luzatuz. Hala ere klase dominatzaileen aurpegia ez zen islada errepresiboduna Euskal Herriko Kantauri isurian behintzat. Isuri honetako nekazalgoaren lur jabetasuna, inguruko gizarteekin paretuz gero, lur-jabetasuna fenomeno aski hedatu zen oraindik orain, XVIII mendean zehar lur jabedunen kopurua jaitsi bazen ere. Maizterrek sarritan epe luzeko kontratua zuten eta guzti honek herriko jauntxoek beste aurpegi paternalista jorratzeko aukera irekitzen zuen. Klase dominatzaileen bitartekotasun (11) karitatiboaren eraginari loturik hainbat talde aurkitzen ziren. Beraien nagusigoa, paternalismo asistentzialaren garantia zen neurrian, zalantzan jartzerik ez zegoen, eta honela berez onarturik agiriko zaizkigu kultur baloreen eta moralaren iraunkortasunerako oinarritzko zutabeak balira bezala. Jakina, klase nagusi hauen artean jokabide ezberdinak aukeratu ziren. Hego Euskal Herriko klase nagusien projektuen artean Monarkiaren ingurua ez da zalantzan agiri, baina XIX mendeko esperientzia asimilazionistaren ondoren, bigarren erdialdean burutzen diren gogoetan koadro tradizionalen kategoriak aldatu egiten ditu, aukera berrien sorketak ematen dira gizartea antolatzeko eta euskal komunitatearen inguru-herriekiko harremanak eta loturak erabakitzeak hau da abertzaletasun mota berri bat agiri da. Baina eredu berrian faktore berriak baldin badaude, ez dira berez, batzuen azkartasunaren ondorioz, egoera sozialak berregituratu direlako baizik. Sortuz eta gorpuztuz doan errealitate sozial berrian, giza talde eta klase "berria" kultur jabetasun berrien eramaile eta bultzatzaile ditugu.

Aurreko urteetan gertaturiko gatazkak eta aldakuntza li beralaren nundik norakoak eragina izango du alegia, sorketa eta hezkuntza berri honetan, Langile mugimenduak ere somatuko ditu, baina gauzak eta arazoak ezin ditugu nahastu. . Lege Zaharreko sistemaren baitan gertatu ziren gatazka sozialak, tipologia be-rezi batekoa ditugu, inguramendu sozio ekonomiko diferentean geratzen baitziren. Esaterako 1.843 eko udan Trianoko meategie-tan gatazkarik jaso zen, gurdi batzuei su eman eta abar, meate-giak urte ososan zehar, jendea eta gurdiak alokatuz, nahi zituz-tenak alde batetik eta inguruko herrietako meagizonak bestetik, azken hauek tradizioko usadioek jartzen zituzten mugen eta lan egiteko moduen alde, sutsu eta gartsu zeudela (12). Gatazka hau azken batetan, liberal sistemaren aldeko klaseak eta bestetik Lege Zaharreko egituretan, beraien interesen neurriko legeriak, aurkitzen zituzten giza taldeen arteko burruka dugu. Baina ber-takizun hau, nahiz-eta denbora kronologikoan hurbil zegoen, e-zin dezakegu erabat lotu langileriak sistema kapitalistaren bai-tan planteatuko dituen arazoekin. Dudarik gabe, gatazka hauen bilakabide konkretoak eragin zuzena izango zuten langileria-aren osakuntza eta bere kultur hezkuntzan.

Bizkaiko kasuan 1.850 eko urtearen ondoren kapitalista sistemak erakartzen dituen logikak eta inpaktoak nagusituz doaz. Industrigintza mota berri bat dakusagu, 1.830 an irauten zuena- rekin, gero eta zerikusi txikiago duelarik, eta 1.860-1.870 e- torkizuneko ereduaren sustraiak zabaldurik daude, burdinaren in guruko sektorea nagusi delarik Bizkaian, papergintza, ehungintza eta armagintza Gipuzkoan ditugularik. Lapurdin aldiz, nahiz-eta beste bien antzeko egoera ezagutu XVIII mende bukaeran, XIX men deko aldakuntzetan bilakaera nabarmenik gabe, beharbada bertako klase dominatzaileak errentismo erosoko lo goxoan murgildu zire- lako agian (13).

Hegoaldeko egoerari atxikirik, esan dugun bezala, orota ra burdinaren inguruko industria izango dugu garrantzitsuena. Ho na hemen koadro orokor bat 1.847 ko egoeraren erakusle duguna. Datu produktiboak alde batetara uzten ditugu oraingo honetan, i kuspegi orokorraren onetan eta lan indarraren erabilpenaren mun ta nabari dezagun:

	Meategiak ("Minas en labor o en solicitud en fin del ter_ cio)	Produkzioan dauden mea- tegiak	Langileak ("Fuerza de sangre ocupada en fin del año)	Abereak
Araba	10	8	42	43
Gipuzkoa	11	3	17	4
Nafarroa	66	24	344	61
Bizkaia	53	36	1.169	834
Euskal Herria, orotara:				
	140	71	1.572	942
Espaina, orotara:				
	5.893	3.709	32.729	5.207

Datu hauek sinatzen ditu Rafal Cabanilak 1.848 eko Maia
tzaren 4 ean Madrillen. 1.847 eko bukaeran meategietako langaiak
erabiltzen zituzten lantokien kopurua honako hau duğu:

	Egon dauden lantokiak ("Ofi_ cinas de beneficio existentes en fin de año")	Produkzioan daudenak	Langileak	Abereak
Araba	12	11	16	...
Gipuzkoa			1.337	
Nafarroa	21	20	435	292
Bizkaia	110	83	617	255

Orotara, hegoaldean, mota hontako lantokietan, hau da,
ola zaharretara dirudi mugatzen dela, 2.405 pertsona. Badirudi
Bizkaiko kasuan ola zaharretako langileak baizik ez daudela. Gi
puzkoan aldiz beharbada sektoreko langile guztien kopurua es-
keintzen digute.

Zehaztasun gehiagoz hona "Dirección general de Minas"
delako berberak ematen digun ikuspegia, izenburu honek "Estado
de los hornos y aparatos principales existentes en las ofici-
nas de beneficio en fin de dicho año" (1.847) adierazten
dugun bezala.

ALTZAIKU ETA BURDINARENTZAKO

	Karobiak "Hornos de Calcinación"	Labe Garaiak	"Reverberos para molderia"	Cubilates pa ra molderia	Hornos de ceaje	Reverberos para afina ción
Araba	1	2		3		1
Gipuzkoa	48		3	3		
Nafarroa	20	2				2
Bizkaia		1		5	2	3
Orotara	69	5	5	11	2	6
Espainia	112	28 (Malagan 12)	12	32	16	52

331

	Olak ("Herre rias comunes")	"Hornos para acero natural"	"Juegos para a- finar acero"	"Hornos de ce- mentación"
Araba	10			
Gipuzkoa	52	4	4	7
Nafarroa	21	1		
Bizkaia	110			
Orotara:	193	5	4	7
Espainian:	833	8	8	16

Koadro honetan zementozko industriak sarturik dagoela ematen du. Gipuzkoa arlo honetan papergintza sektorean aurrenerikoa dugu Estadu mailan. Bizkaian bestalde plomoa ere ateratzen zen eta reberbero bi zeuden kobrezko produktuak egiteko. Balmasedan tradizio honek oraindik irauten zuela dirudi (14).

Beraz nabari dugu bada, produkzio bideen aldakuntza gertatzen ari dela, industria mota berria hastapenetan dugula, kapitalismoko sistemaren logikarekin, eta oraino ere ola tradizionalek nolabaiteko presentzia finko bat bazutela, denbora gutxi-rako izango bada ere. Garai honetako langileriari buruz ezer gutxi dakigu.

1.849 eko urtez geroztik Espainiako gobernuak Bizkaiko burdin mea lege² herbestera esportatzeko aukera onartzen du. Bizkaiko olen jabeak eta Euskal Herriko mendebaleko hiru herrialdeak protestak aurkeztu arren gobernuaren aurrean, Bizkaiko Foruen kontrako neurri bat baitzen, alferrik esportazioak jarraituko baitizuzte (15). Honela Bizkaiko meategi hauetan onrengo urteetan erabiliko diren langileen kopurua goratuz joango da. Langileak ez dira jadanik inguruko herrietakoak bakarrik. Urrunagotik ere iritsiko dira, Arabatik (16), Nafarroatik, Gaztelatik eta Galiziatik, nekazalgoko alokairua baino piska bat hobia baitzen, meategietan ordaintzen zuten soldata.

Bizkaian sortzen doan egoera berrian klase berri batek naqusigoa hartzeko bidean nabari dugu. meategien jabetasunaren ondorioz kapital metatzea lortu eta industria berri baten erakitzeari ekiten diodanarena izango dugu alegia. Baina 1.868-70 urterarte erakunde publiko eta administrazio autonomoen kontrola beste klase batek monopolizatzen zuen, "fuerismo berriko" ideologian oinarriturik. Beharbada, halabeharrezko fuerismoa zeren nire ustez botere zentralak kontrolatzearen eraginez, Euskal Herriko autogobernu nahiak murriztu ziren, Euskal Herrian autonomi administratibo-ekonomikoarekin asetzen zirenak sektore batzuek eqon arren.

Jauntxo hauen diru iturriak lur edo hiriko jabeqoen errentetan oinarritzen ziren, zenbait diru kopuru aski seguru ziren negoziqetan edo soziedade anonimoetan sartuz, hala nola Errepublikantzaqo enpresetan edo Estaduko zein Bizkaiko Jaurerriko Zor publikoan (17).

Delako klase dominatzaileen frakzio nagusiaren ideologia ezagutzeko, aski dugu astekari bat, *Semanario C  tico Vasco Navarro* izenburukoa hartzea. Baina baita aipatu behar duqu, beste frakzio bat ere bazegoela erakundeen sareetan murgildua, ideologi  z liberala  oa azaltzen zena, autonomia eta foruzaletasun kementsuaren i  be, Cortazar, Sagarminaga eta abar, denborarekin Euskalerrriakoak izango zirenak. Baina koiuntura honetan (1.868-1.876), frakzio tradizionalistek herriaren baitan nagusioa lortu zuten, karlismoa berbiltuz. Karlismo honek alde bi behintzat agertzen zuen, zeren alde batetik klase atzerakoiengunea eta esperantza baitzen: baita ere herritar kutsu batetat jabetzen jakin zuen, herri xehe eta nekazariaren ezine gonei, irtenbide bezala eskeintzen zen, iauntxoeng eta elizaren bitartekotasun paternalista karitatibo baten bidez. Aipaturiko astekaria, nahiz eta euskal elizaren bozemailea izan, laster bihurtuko zen karlismoaren zerbitzuko prentsari.

Honetan, Ortiz de Zarate arabarrak. independentismoaren aldeko proposamenak idatzi zituen, Larramendiren hildoaren segidan. Jauntxo tradizionalistek Euskal Herria neurri batzuetako al dakuntzetatik at jarri nahi zuten agian:

"Nosotros deseamos que el pueblo vasco navarro lleve su autonomía hasta el último límite posible y ostente una verdadera nacionalidad casi independiente; pero para esta grande obra se necesita el concurso de todos los partidos y no es posible realizarla si los unos se arman y se organizan en defensa de una bandera política española y al mismo tiempo incurren en las contradicciones de exhortar a los otros a que est  n quietos. a que no se muevan, para no comprometer la causa santa foral. el día no lejano en que ésta (la revolución) se derrumbe y triunfe la reacción".(18).

Ez zaigu zaila egiten somatzea, beste mota batetako euskaltzaletasunaren oinarriak dudan jarri gabe, zergatik maite zuen independentismoaren aldeko jokaera bat, hain zuzen ere al dakuntza sozialak gertatzen ari ziren garaian. R.Ortiz de Zarate berberak, urte beroko urrengo hilean, beste astekari batetan, *El Pais Vasco-Navarro, Jaungoicoa eta Fueroac* izenekoan, 1.870 eko Apirilaren 1 an idatzi zuen, euskal arazoaren koska erlijioan zetzala, eta erlijio katolikoak foruzaletasunaren gunea osatzen zuela (19).

Bigarren Errepublika Estadu espainolean ezarri zenean, antzeko joerarik ez zen faltatu klase dominatzaileen artean, az kenean beste erabatetara jokatu bazuten. Hola ba, klase bakoitza, bere sozial ikuspuntutik gorpuzten, saiatu izan da, independentzia nazionalaren projektua historian zehar.

"Seminario Católico Vasco-Navarro" delakoan gogor kritikatu zen Parisko Komunaren esperientzia, liberalismoaren azken ondorio bezala agertuz, eta 1.872 eko bukaeran langileen internazional erakundeaz artikulu sorta bat eskaini zituen. Langileek jasaten zuten esplotazioa, salatu zuen aldizkariak, esaldi gordinak erabiliz, baina sustraira iritsi gabe. Azken batetan nagusien karitatea besterik ez baita eskatzen, nagusien eta langileen arteko harreman onen bidez, internazionalistek proposatzen zuten berdintasun soziala, irrigarritzat azalduz.

Aipatu dugun bezala erakunde produktiboetan aldiz, burgeseri mota berri bat nagusitzen zihoan, euskal egitura produktiboak aldatzen saiatzen zena, kapitalismoko bideetatik hain zu zen ere. Laster, urrengo aldian, hesparru politiko eta ideologiakoak menderatuko zituzten. Estatu mailan aldiz, 1.868 eko urtearen ondotik iraultza demokratikoa bideratu zen eta gatazka sozialak bizkortzen zihoazen, maila eta hesparru guztietan. Era berean langileen erakundetze autonomoa adierazten ari zen sendo ago eta kementsuago, kultur hildo berria jorratu nahiean, ez bai zuten nahi, inork beraien lepotik burutu zezan inolako aldakuntza ekonomikorik. Honela, behin eta berriz, langile prentsak sa latzen zuen desamortizazioaren frakasua, nekazarien kaltetan bu rutu zelako azken batetan.

Eta zer esan klase zapalduen jokabideei buruz? Askorik ez oraingoz. Baina 1.855 eko urtean, Parisen 1.833 an azaldu zen San Vicente de Paul "Konferentziak" izeneko antolakundeak. Bilbon bere agerpena izan zuen.

"La Sociedad de San Vicente de Paul tuvo un desarrollo extraordinario, estableciéndose en Noviembre de 1.857 la Conferencia de Santiago. El Consejo Particular de las Conferencias quedó constituido en Abril de 1.858. La Conferencia de San Antonio Abad en enero de 1.860; la de San Nicolás de Bari en Julio de 1.861 y la de Nuestra Señora de Be goña en Julio de 1.862. También se establecieron las Conferencias de San Vicente Paul en Guernica el año 1.860; en Durango el año 1.861 y en Santurce el año 1.863" (20).

Beraz, Bilbon eta zenbait herritan langile arazoetaz kezkatzen zen tradizio katolikoren erakunde bat behintzat bazegoen. Bilbon 1.859 igandeko eskola bat antolatuko dute elizaren doktrina erakusteko, beste ikasketa batzuekin batera eta jakina klase nagusiei erakutsi behar zaien errespetoan heziak izango ziren seguru asko, haien paternalismo karitatibo naturala goraipatuz. Gainera, 1.858 eko urtean tailerrak antolatzen dituzte ogibideak erakusteko eta 1.859 n Bilboko eraikitzen da lehen aurrezki kutxa "Caja de Alquileres" izenarekin;

"Con lo cual se demostró la ventaja que nuestros pobres hallaron con su creación, instandoles a la vez y de esta forma al ahorro a fin de poder pagar con mas facilidad los alquileres de sus viviendas"...
... "Con el aumento de un diez por ciento como premio al ahorro"... (21).

Ondoren, Bilbo Banketxeak ere Aurrezki kutxa bat zuen. Baina azpimarra dezaun ohitura berri bat sartzen dutela, diru aurreratzearena alegia. Ohitura hau sistema kapitalistarekin sartzen den aukera dugu, besterik ezin zuten irabazi alegia. Gero 10% hartzen zutela. Gehiegitxo iruditzen zait. Dena dela garai honetan trenbidegintza garai dugu, eta inbertitzeko joera interes altu batzuetan oinarriturik. Sozietate honetan bazkide aktiboak eta honorarioak zeuden. Azken heuek pobreentzat laguntzarekin Urriaren 19 an debekatu egin zirela elkarte hauek, eta 1.879 an berriro egituratu ziren Bilbon, irakaskuntza eta joera asistentzialean arduratuz.

Bestalde interesgarria genuke garaiko gremioen eta laneko kofradien azterketa bat, langileen egoera eta ohiturak ezaugarritzeko. Baina oraindik honelako lanak burutu gabe ditugu.

Beraz arazo sozialak euskal gizartean ere kezka sortzen du, eta problema berri hauen aurrean jokabide desberdinak azaltzen zaizkigula nabari dugu. Aukeraturiko bat Lehen Internazionalarena izango dugu ikusiko dugunez. Beharbada puntu hontara iritsi ondoren, honako kezka edo galdera bat sortzen zaigu seguru asko: Baina zenbat tiente zehazki ari ote lanean? Eta zeintzu sailetan?

Egia esan ez du erantzun errazik. Espainiaren mailan bi burutu ziren, 1.860 an eta 1.877 an, hain zuzen ere, ogideen arauera populazioaren sailkatzea eginez. Baina erabiltzen dituzten klasifikapen kategoriak ez dira bat ere argiak, alderantziz baizik. Honela 1.860 eko zentsua aztertu ondoren ez dut oraingoz uste askorik argitu ahal izango digunik. Eta 1.877 eko esta distika ere, ez da askoz argiagoa. Hasteko, "ogibide gabeak eta klasifikatu gabeak" populazio guztitik 51,66 % osatzen dute, hego Euskal Herri mailan. Etxekoandre, haur eta zahar eta abarren kopurua ote? Auskalo, beharbada bai. Datu honek bakarrik asko murrizten digu edonolako ondorioen bat. Dena dela, gainerako po pulaziotik, nekazari lanetan dihardu tenak guztira, 31 % ditugu. Araba da hesparru honetan erlatiboki gehien erabiltzen dituenena. Industri sailak, meategietako lanak barne, guztira 1,03 % bakarrik hartzen du (Gipuzkoak 2,12 % eta Bizkaiak 1,55 %). Artisau kategorien barne aldiz (nolabait hauek ere industriari sartu beharko lirateke berez, hemen bereizten baditugu ere, 6 % gutxi gora behera ditugu populazio guztitik, Gipuzkoan 8 % irixten di relarik. Bizkaiko kasuan, 1.860 eko urtean populazio guztitik 7,5 % artisauak ziren. Beraz datu hauen arauera beherakada edo galpen bat somatu dela lan egiteko sistema horretan nabari dugu. Gipuzkoan berriz 7,5 % osotzen dute, Nafarroan eta Araban 5 % direlarik, beti 1.860 eko urtean. Baina Gipuzkoako kasuan azpimarkatzeakoa dugu, "Jornaleros en las fabricas" izenpean 1.860 eko urtean azaltzen direnak 2 % ra iristen direla (22). Beraz, badago garai honetan artisau gintzako sail berezi bat. Ha la ere datu mehar eta eskas hauekin dakusaguna, zera da, oraindik orain sail transformatzailaetan biztanle gutxik diharduela, bere lan ordu osoak erabiliz.

Baina ikuspegi zehatzago bat lortzeko, guzti honekin ba tera ahaztu ezinezko dugu, garai hauetan askok lan osagarri edo betegarri bezala hartzen zuen industria edo produkzio egitura berrien baitan, eskeintzen zitzaion lan aukera. Lurrarekiko loturak sarri askotan hautsi gabe iraunten zuten. Eta arazo honek langile klasearen hezkuntza historikoan eragin bizia izan du. Ho la ba alokairu hutsetik esekirik zeuden langileak oraindik orain olde handirik osotzen ez zutenez gero, alokairutza hutsean zeuden langileentzat, buruturiko mezuak, hasieran ez izateak, arra kasta handirik, ulergarriagoa gertatzen zaigu.

Giro honetan ba, Bizkaiak ekonomiaren garapen kementsua inperialismoaren bultzadaz hasi zuenean, karlismoaren orakada berria, eta burgesia liberalak ingurune soziala hedatzen zegoenean, lehen internazionalaren inguruan, langile klaseko partaideek bere erakunde propioa eraikitzeari ekin zioten.

2.- SORRERA ETA BILAKABIDEA

Hego Euskal Herriko internazionalisten ekintza eta erakundetzea, estatu mailan Federación Española delakoaren baitan hazi eta hezi zen. Federazio espainolak 1.870 eko urtean bere lehen biltzan nagusia ospatu zuen Bartzelonan, A.I.T. erakundeari lotua zegoelarik.

Guztira 89 ordezkari bildu ziren, berauetarik 74 katalan. Beraz, urte honetan estatu mailan eta bereziki Katalunyan internazionalistek klase erakunde propio eta autonomoa eraikitzea lortu zutela esan dezakegu.

Fenomeno berri honen garrantzia nabari ezar dezagun, aipagarria dugu batez ere 1.868 eko iraultza demokratikoaren jaio tza eta bilakabidea. Iraultza demokratiko sakon baten egarria nabari zen batez ere klase esplotatuen baitan. Erreforma burgesek berauen proletarizazio garrantza baino ez zuten ezarri, batzorde iraultzaileen nahiak eta programak mugaturik eta maiz erreprimiturik. Prozesu politikoaren mugak, aldiz, argi eta garbi agiri zitzaizkien aldakuntza sakonaren alde burruratu zutenei, hau da iraultzailei. Giro honetan zabaldu ziren Internazionalaren ideiak gauza bat aldarrikatuz, beste guztien gaitetik: Langileek klase erakundeen eraikitzei ekin behar ziela, beraien interesak defendi zitzaizkien.

Aipaturiko lehen biltzar nagusia, hiru joera bereiz dezakegu batez ere: Bakunista-federalistak, sindikalista-politizistak, kooperatibistak. Baina hasiera hasieratik bakunistak nagusigoa bere eskuetan zutela esan dezakegu. Ekintza politiko ofizial bezala, ezagutzen zenaren kontra, azaltzen ziren, eta bestalde gobernu sistema motak axola gabe begiratzen zituzten. Jakina, joera hauek eremua guztiz abonaturik aurkitu zutela, esan behar dago, zeren 1.868 eko iraultza demokratikoaren ondorioak ezaguturik, politika hesparrua burgesek jorratzen zuten arloa i

ruditzen baitzitzaien (23).

Honela, politika burruketan ezik, sindikal burruketan jarri zuten etorkizuneko itxaropen guztia, iraultza soziala lortzeko bidea, hain zuzen ere.

1.870 eko azaroaren 22 an, Estaduko kontseilu federalaren aktetan Bilboko federazioak emandako lehen berriak aurkitzen ditugu. Kuoten dirua bidali zuten, eta "Bilboko sailen" prentsa organoa, "La voz del trabajador" izenekoa, laster bidaliko ziotela, agintzen zion Bilboko federazioak Kontseilu federalari (24).

Max Nettlau-ren arauera, Azaroan, hiru sail 34 bazkideekin eta Abenduan 5 sail antolatutik zeuden Bilbo, eta guztira Internazionalari loturik, 30 bazkide (25).

Donostian aldiz, 1.871 eko Abenduaren 11 an federazio bat eraiki zen, Internazionalari loturik. Badirudi, indarrez eta kemenez hasi zirela. Aldizkari bat argitaratzen zuten. "El eco de los trabajadores". Baina 1.872 eko Maiatzean desagertu egin zen publikazio hau. Federazio honek zenbait gorabehera igarozuen bere baitan. Federazioko batzu Dionisio Garciaren aurka agertu ziren, azken hau kritikatu. Ez dugu ezagutzen sakoneko arazorik. Baina dena dela federazioa desegin zen "a causa de las circunstancias por las que atraviesa aquella localidad y por acuerdo de varios federados". Eta 1.872 eko Maiatzean 9 lagunek Kontseilu federalari idatzi zioten, Dionisio Garciaren kontra, kritika gordinak eginez. Kontseiluak federazioa lehen bait lehen burutu zezatela agintzen zien, eta batzar gisa antolatuko zen taldea, zuela onartuko (26). Baina 1.872 eko Urriaren batean, zera azaltzen zaigu aktetan: Donostiako federazioak batzar bat antolatu zuela, diru kontuak eta Dionisio Garciaren ekintza Zaragozako bigarren biltzar nagusian aztertzeko. Alde batetik, Tolosako bazkideen dirukuotak, bat edo batek ez zuela sinatu nahi izan aipatzen zutelarik, Dionisio Garcia salatu zuten batzuek, eta beraz, arautegiko 41 artikulua aplikatu zioten "por haber hecho traición a los principios de Solidaridad" (27). Dena dela, 1.872 eko Abenduan Cordoban ospatu zen biltzarrean, Donostiako ordezkari bezala agertzen zaigu; Urrian Donostiarrak aldizkari berri bat argitaratu nahi zuten. Hego Euskal Herri mailan zabalduko dena eta euskarak bere tokia duela (28).

Ikusten dugunez, Donostiarrak euskal izatearen berezita sunez jabetu ziren, seguru asko berez arnasten zutena baitzen. Bestalde beraien ideak ez dituzte nahi hirietako biztanleentzat soilik. Baserritarrek ere, argi dago, irabazi nahi dituzte. Baina antza denez, projektua ez zen aurrera atera, karlisten erasoak gainean zituztelako agian, Aipatzekoa dugu baita projektu hontan Hego Euskadiko lau herrialdeak, marko natural eta hau be zala onartzen zela. Baina eritzi hau, ez dut uste aurrerantzean somatuko zenik lehen internazionalisten baitan.

1.871 eko Abenduan, Iruinean, bazkide bi Internazionala ri lotu zitzaion, J.M. López eta Fulgencio Lapresa, mekanikoak biak. Hauek aurrerantzean federazio bat eraiki zuten; baina Iruinako giroan hainbat akats jasan behar izan zuten propaganda lanak aurrera ateratzeko. Liberal errepublikanoak ere kontra ziztzaizkien, eta 1.872 eko Uztailaren 16 an, Kontseiluko akten arauera, Internazionalisten kasinoa itxi egin zuten "para que no se propasasen las ideas nuestra Asociación (29).

Hildo beretik Abuztuko aktetan zera irakurtzen dugu, Iruinako federazioari buruz: "El fanatismo político llevado hasta la exageración ha dado pie para que se publicasen en Pamplona un bando dictatorial e imposibilita a nuestros hermanos ejercer el derecho de Asociación" (30).

Gazteizen, berriz, 1.872 eko Maiatzean, beste bazkide bi sartu ziren Internazionallean, Manuel Cano eta Dimas Gisbert. Lehena, Lorenzo, Internazionalaren zuzendariaren, laguna zen. Abuztuan errementarien saila antolatu zuten eta azaroan burdineko langileen saila.

Beraz, ikusten dugunez, euskal lurraldeko politika-giro nagusia, ideia tradizionalisten kabia izan arren, internazionalaren eragina pixkanaka sartu zihoan, hirietan behintzat Industriegiroa giharturik zegoen tokian, iraun zuen indartsuen Internazionalaren erakundeak, hain zuzen ere. Honela, Bilboko federazionaren kemen bizia adierazteko, hona hemen 1.872 eko Uztailaren 12 an azaltzen zaiguna aktetan:

"El consejo local de Bilbao nos dice que un burgués llamado Azcárraga y Regil se ha propuesto celebrar conferencias burguesas-republicanas, en las que pretende demostrar que su república a lo Tihers (sic) es la panacea universal y la que puede darnos mayor libertad. Un obrero le manifestó que la libertad sin garantías económicas de poco servía a la clase obrera, y que lo más necesario era que los trabajadores se organizaran en Secciones de Oficio poniéndose en condiciones, por medio de la Federación de sus cajas de resistencia para exigir nuestros derechos a los que no cumplen ningún deber. Dice también que las conferencias del mencionado burgués han producido efectos contrarios a los que él proponía, pues en número considerable de obreros se han adherido a la Internacional. Dicho Consejo también ha resuelto celebrar conferencias públicas para demostrar a los obreros que no es la República burguesa la que dará mayor libertad a los obreros, sino que son ellos los que deben garantizársela por medio de la Unión y Solidaridad dentro (de) la Asociación Internacional de los los trabajadores" (31).

Bilbon, 1.871 eko urtean, langileen aldeko beste aldirik bat, El libre vasco-navarro izenekoa argitaratzen hasi zen. Internacionalari loturik, eta haren doktrinak zabaltzen saiatu zen.

1.872 eko Otsailaren 19 an, herri federazioen helbide zerrenda burutu zen, eta berauen bidez Euskal Herriko egoera ezagutu dezakegu. Hona hemen:

Bilbo: Dimas Gisbert; Donostia: Dionisio Garcia; Iruinea: José María López. Burutzen ari ziren federazioak: Zumarraga: Francisco Martina; Gasteiz: Manuel Cano; Beasain: Tiburcio Zulueta.

Ipar eskualdeko idazkaria (Coruñatik Nafarroara) Iglesias (14). Nire ustez Euskal Herri mailan, 1.872 eko urtean, Internacionalisten ideiak nola edo hala ezaqutzen ziren, batez ere hirietan.

Baina, 1.872 eko urtea, aparteko urte bat bihurtu zen Europa mailan, Internacionalaren baitan. Azkenean ere, marxista eta bakunisten arteko etena sakonduko zen. Eta jakina Estaduko federazioa eta euskal federazioak ere aukera egin beharrean aurkitu ziren.

1.872 eko apirilean, internacionalistek Zaragozan ospatu zuten bigarren biltzar nagusia, Gobernua debekatu nahiean zegoela. Lehenago Londresen, erakundearen arduradunek Internacionala

ren konferentzia burutu zuten, zeinetan tirabirak agiri agirian somatu ziren, joera nagusi biren artean. A. Lorenzo zen federazio espainoleko ordezkaria; baina Marxen jakituraz txunditurik eta harremanan estuak ere izan arren, ez zuen zatiketarik mai-te.

Madrilen ere, tirabirak nabaritu ziren. Bertako federazioak, La emancipación aldizkariko erredakzioa marxista joera-koa agian, kanpora bidali zuen.

Dena dela, Zaragozako biltzarrea elkarren arteko harreman onak mantetzen saiatu zen, eta Madrileko kanporatuak, onartuak izan ziren.

Ekainean berriz ere krisialdia sortuko zen, eta ondoren "Nueva Federación madrileña" delakoan bildu ziren marxita joera-koak.

Marxistak eta bakunistak elkarren beldur ziren, eta elkar salatzen zuten, joera bakoitzak bere erakunde sekretua zuela antolaturik, Internacionala norberaren errotara bultzatzera saiatu dadin.

Baina, J. Termesen eritziz:

"No existia en el interior de la Internacional grupos secretos, pero sí había profundas diferencias doctrinales y éstas al exacerbarse provocaron la escisión".
(33).

1.872 eko Irailean, La Haya-ko Biltzarrean, bakunistak Internazionaletik kanporatuak izan ziren. Federazio espainoleko ordezkari guztiak bakunistak ziren. Bartzelonakoek, adibidez, "karlistak" deituraz, izendatzen zituzten Karl Marxen jarraitzaileak. Hau da, Bartzelonako kontseiluak arqi eta garbi agiri zuen karlistak bezain beste autoritarioak zirela marxitak ("in trigas realizadas por los karlistas en el Congreso de La Haya").

Ondoren bakunistek Saint-Imieren ospatu zuten bere biltzarrea.

Arazoa garbitzeko, federazio espainolak Cordoban biltzarre nagusi bat ospatuko zuen. Bitartean, federazio bakoitza bere aukera propioa burutzen ari zen. Hona hemen, esaterako Irui-nakoek erabaki zutena 1.872 eko Azaroaren 5 an.

"Pamplona. El Consejo manifiesta que la Asamblea general de esta Federación, celebrada el 5 que cursa, acordó pro testar enérgicamente de las arbitrariedades cometidas por la mayoría del Congreso de La Haya y Consejo General de Londres".

"Declaramos que en vista de la ilegalidad con que se ha procedido para nombrar el acutal Consejo General, no le reconocemos como a tal y lo conceptuamos nulo. Igualmente declaramos ser enemigos del autoritarismo, del Colectivismo y de la Anarquía. Y estamos conformes con la con ducta segida por la delegación española y con todo lo acordado en el Congreso de Saint-Imier" (34).

Honela ba, 1.872 eko Abenduan Cordoban biltzarrea ospatu zen, nola edo hala egoera argitzeko. Bilboko ordezkaria Manuel Etxebarria zen, funditzaile edo urtzailea, Donostiakoa D. García, orfebrea, Iruinakoa Francisco Barrado, marmolista. Biltzarrea, Saint-Imier-eko erabakien alde agertu zen, eta ez hori bakarrik, baizik Alianza Democrática Socialista delakoaren ekin tza eta buruzagitza onartu zuen. Azken hau bakunisten erakundea zen, nahiko sekretoan mugitzen zena, Internazionalak azpitik gi dari bat behar zuela, uste baitzuten. Beraz, 300 federazio baku nisten alde, eta 12-15 Madrileko federazio berriaren, hau da, mar xista joeraren alde.

Euskal Herriko federazio gehienak ere badirudi joera ba kunistaren aldekoak zirela, Gasteizekoa izan ezik.

Berau zati bitan banatu zen, eta batzuek marxista joera ri eutsi zioten. Marxistak gainerako tokietan bezala, alderdi bat fundatzekotan zeuden, baina Madrileko federazioa desegin zen. Batzuek Pablo Iglesiasen inguran elkarturik, 1.879 eko urtearte iraun zuten Asociación del arte de imprimir delakoaren baitan, eta urte horretan alderdia fundatu zuten. Baina lehen 10 urtetan ez zuten ia ez indarrik ez erakunderik izan.

1.873 eko urtean zehar, aldiz, bakunistek Estatu mailan bere erakundetze eta zabalkundearen gailurra jo zuten. Errepublikak garaia zen, eta burruka, maila guztietan bizkortu eta in dartu zen.

Euskal Herrian aldiz, internazionalistek beste koiuntu ra baten aurrean zeuden.

Herrietan zein mendietan apaizen eta lur-jauntxoen buruzagipean "partida" "armatuak" antolatu ziren. Zenbait ekintza

txiki burutu ondoren, trenen eta komunikabideen kontra batez ere, udaletxei zergak eskatzen hasi zitzaizkien. Diru piloa bildu eta armada konbenzionala antolatzen zihoazen, "partida" gehienak zuzendaritza zentralizatu baten menpean ezarriz, zenbait "partida" burruka bere kontura egiten jarraitu arren.

Horra ba, bigarren karlistadan erabiliko diren indar armatuak 1.873 eko urtean erakundetu ziren gehienbat,, lehen errepublikaren esperientzia estatu espainolean gihartzen ari zen une berean. Bestalde mendebaleko hiru herrialdeek oraindik orain autonomia aski sakona gozatzen zuten foruen tradizioaren hildotik eta aldi berean industrial garapen azkarraren lehen urratsak eta eraginak somatzen hasi ziren hain zuzen ere.

Beraz, karlisten erasoen indarrez Euskal Herriko internazionalistak nahitaez hiri nagusietara mugaturik aurkitu ziren; Katalunyan, karlistek langile erakundeen dirukuotak kentzen ziztuzten, zerga berezi bezala beraien erakundetzea finantziazteko. Internazionalista-bakunistak egoera larri baten aurrean aurkitu ziren.

Badirudi burrukan zeuden bandoetan, ez zutela zuzenean parte hartu nahi alde bietakoak bait zihoazenaqian, defenditzen ziztuzten, klase interesen kontra. Esate baterako 1.873 eko Azaroaren 10 an Donostiako informazio bezala hauxe azaltzen zaigu "Batzorde federalaren aktetan":

"Los burgueses, para que los obreros defiendan con las armas en la mano sus intereses y monopolios, han suspendido toda clase de trabajos. Muchos obreros que por falta de recursos no pueden trasladarse a otra población, se ven precisados, contra su voluntad, a empuñar el fusil para defender los privilegios de sus ladrones" (35).

Seguru asko Donostiako liberalen harreraz ari dira parte honetan. Bilbon ere, estu eta larri zebiltzen. 1.873 eko Urtarrilean, ehungintza saileko langileak, 84 bazkide, federazioan sartu ziren. Otsailean 30 greban zeuden, eta federazioak grebalarien alde elkartasuna eskatzen zuen.

Baina 1.873 eko Irailean, Donostian bezala, larritasun berriak agertu zitzaizkien. Hara zer zioen 1.873 eko Irailaren 19 ko aktak:

"El secretario del Consejo Local (Bilboko) remite una reseña de todos los acontecimientos que han tenido lugar en la Federación bilbaína, la que ha sufrido mucho, tanto por causa de los carlistas como de los republicanos burgueses. Sin embargo, existe un grupo considerable que sostiene muy alta la roja bandera de la revolución social a pesar de las calumnias de los burgueses y la miseria entre la clase obrera" (36).

Ikusten dugunez gero, Bilboko bakunistek ere bere klase egoeraren kontzientzia argi eta garbi sentitzen zuten. Erre-publikano federalak ere etsaitzat hartzen zituzten, zeren behin baino gehiagotan elkarren arteko tirabirak sortu baitziren(37). Beraz inguraldiko indar politiko guztiek aurrez aurre zituzten.

Baina, egia esan, gizarte osoaren baitan gutxi batzu baino ez ziren. Ez da aski klase kontzientzia argi eta garbi izatea, burruka polarizatzen doanean. Ez zuten behar zen beste in-darririk klase-politika autonomoa inposatzeko, Bilbo edo Donostia moduko hiri gizarte batean, gizarte politiko hori bera ere, al-dakorra eta ahula izan arren, Euskal Herri mailan paretuz gero. Eta beste irtenbiderik gabe, enfrontamendua gogortzen zihoan neurrian, ezinaren ezinean gertatu ziren, dinamika propioa inposat-zeko, liberalek markatzen zuten politikara asimilaturik. Behar**ba**da bere sindikal-ekonomizismoaren ondorioa besterik ez zen, bakunistak aukera politkoaren etsai amorratuak bezala azaltzen baitziren beti. Baina errealitatea beste bat zen. Beraz, dakusagunez, bando bietan nabari dugu, langile eta herritar jendea jauntxo batzuen bitartekotasunaren bidez, elkarren kontra burrukatzen. Ezin dugu ahaztu, nahiz eta objetiboki egoeraren kontra iraultzaileak sortu, karlismoa protesta zabal baten adirazle bezala azaltzen zela, herritarren interesen babesle, guzti hau klase atzerakoi eta kabernikolen bitartez bideratuz.

Azken batetan, kontra jartzen ziren, produkzio molde bakoitzeko klase dominanteak, hegemonizatzen zuten egoera, eta ondorioa, nahiz alde batetan, internazionalistek burrukatu, produkzio molde kapitalistaren nagusigoa zen.

1.874 eko urtean Alfonsinoak, hots, Estaduko lurjabe e-ta errentisten alderdia, estatuko botereaz jabetu ziren. Ondoren, alde batetik internazionalisten kontra eta bestetik karlisten aurka gerra irekia zuzentzera ekin zioten, lehendabiziko helburu nagusitzat hori zutelarik.

1.876 eko urtearen ondotik, aldiz, karlisten armada desegitea lortu zutenean, Euskal Herriko produkzioak, eta batez ere Bizkaikoak, 1.873 eko urtean galdu zuen erritmoari eutsi zion, berriz ere kanpoko kapitala erroz hurbiltzen zelarik. Karlistadak bere abiada hartu baino lehenago Europako kapitalak ja danik bere begiak Bizkaian jarri zituen.

Internazionalari dagokienez, 1.877 eko urtean, estatu mailan bere sailak gutxitu egin ziren, baina Bilboko federazioak irautea zuen, urte hauetan, bakunisten Internazionala klase destinitatean ezkutu zen, nihilisten zuzendaritzapean. Dena dela ekintza sindikalistak jarraitzen zuen nola edo hala. 1.881 eko Otsoilean insurrekzionalista-nihilistek bota egin zituzten konfederazioko zuzendaritzatik, eta katalan anarko-sindikalisten eskutara heldu zen. Berriz ere, langile mugimenduak dimentsio zabalagoak hartzen hasi zen. Kontutan har dezagun urte honetan Sagastak erakundeen askatasuna onartu zuela. 1.882 eko urtean hiru federazio aurkitzen dugu Hego Euskal Herrian: Bilbo, Donostia eta Gasteiz. Urte hontako Uztailan euskal eskualdeko batzarrea burutu zuten, manifestu bat argitaratuz Gasteizen (38). Badirudi euskal eskualdea Euskal Herriko mendebaldeko hiru probintzietara mugatzen zela, zerena Revista Social delako aldizkarian (1.882 eko Urriak 19) federazio gabeko eskualdeen artean Nafarroa aipatzen baitu (39). Honekin hemen bukatzen dugu lehen internazionalaren sorrera eta bilakabidea Hego Euskal Herrian. Lan sakonago bat behar luke gai honek. Kontutan har dezagun, U. G.T. sozialisten sindikatua 1.888 eko urterarte ez dela azalduko. Baina ongi bukatzeko egin dezagun zenbait gogoeta.

3.- ZENBAIT GOGOETA

Nire ustez hemengo internazionalista guneak hiriko artisauei munduan murgildurik zebiltzen gehienbat, hau da desagertzen ari zen sistema produktiboaren sailetan. Hau ez dugu hain berezia. Katalunyan bertan ere Internazionalaren andamaila artisauei, langile aristokrazia eta profesionalei osaturik egon zen. Eta ehugintza modernoko proletarioak "Las tres clases de Vapor" izeneko sindikatu moderatua erakundeturik zeuden (40).

Adibidez ikus dezagun Bilboko kasua: 1.870-1.873 eko Bilboko kapitalismoak ez du oraindik inola ere industrial oinarri-rik. Batez ere nekazal eta hiriko jabegoen errentetan eta merkatalgoan (mearen esportaketaren emendioa gero eta handiago da) errotzen da.

Bilboko langileen estadistika baten arauera, artisau txikien nagusigoa argi eta garbi nabari dugu. 4.972 eko langileen klasifikapena datorkigu produkzio sailetan banaturik (Bilbok 28.127 biztale zuen). Jornalari bezala daudenak langile kopurua ren baitan ehuneko 16 dira. Zura eta ehungintzaren produkzio sailek ditugu jende gehien biltzen dutenak. Bilbo barnean, noski ez zegoen burdingintzako fabrika berririk. Baina guztira burdinaren inguruan zegoen jenderi gehiena. Bestalde, baliteke jornalari bezala agiri direnak delako burdin fabriketako langile ditugula(41).

Nekazari talde bat ere nabari da, seguru asko beste sektore batzuetan lan osagarriak betezen zituelarik.

Baina zergaitik Bilbon hain erroturik zegoen bakunismo joerak, etorkizunean ia ez du eraginik izanen? Eta gehiago oraindik, badirudi inoiz ez dela egon anarkista joerarik gure lurraldeetan XX menderarte.

Esandakoaren arabera badirudi azken batetan internazionalaren indarra desagertzen zihoan sistema produktiboaren baitan oinarritua zegoela. Ez dakigu egia esan hemengo internazionalisten ekintza zenbaiteraino ez ote zen mugatuko, irmo giharturik ziren artisau sailen edo kapital organiko txikiko fabriken defentsa korporatibistara, bertako eta kanpoko kapitalak erakartzen zituen aldakuntzen kontra. Hau da, burruka galdu batetan ez ote ziren abiatu, galdua neurri batetan, aldakuntzak zekarren kostu sozial oro zertan leporatu beharrik ez baitzuten.

Dena dela badirudi burdingintzaren inguruan bazituztela zenbait ekintzaile (42). Beste faktore batzuek ere bere eragina izango zuten, tradizioaren galera. Bestalde etorkizuneko langile mugimendua erneko zen lan guneetan lehen internazionalaren garaian, Bizkaian behintzat, esan dezakegu aski garaturik zeudela hala nola mehatzak zein burdingintzan ari ziren lantokiak. Bilboko federazioak bidali zuen txosten batetan, 10 edo 12 mila pertsona meategi lanetan zeuden. Garai honetan, 1.872 eko urtean ingeles kapitalistek bertako meategietako langileak ekarriko ote

zituzten, Bizkaiko meategietan lan egiteko, beldur ziren. Baina Kontseiluak lasai zitezela, handik mea-langilerik ez zela Bilborantz abiatuko, idatzi zioten Espainiako Kontseilu federalari(43).

Beraz dakusagunez, hainbat langile konzentratu^{rik} kontra tu baten bidez aurkitzen ziren Bizkaiako meategietan, baina ez hori bakarrik, burdin fabrika handiak ere martxan zeuden. Baina azken hauek ezik, meategietako langileek, gehienak behintzat, ez zuten irauten denbora askorik segidan lanean, toki berean. Hau da, denboraldi bateko lana bete ondoren, eta diru pixka bat aurreratu, nekazalgoko, jornalariak baino diru gehiago irabaziko zuten agian, berriz ere bere jaioterrira itzultzen ziren. Hone-la klase mugimendu iraunkorrik ez zen posible sortzerik mea toki^{etan}, jendeak ez baitzuen irauten denbora gehiegirik.

Bestalde langile hauek desarrotuenak ditugu, inolako kul tur tradizio^{rik} gabeak. Ondorengo urteetan PSOEko sozialistem e rakundea sortu nahi zutenean akats hau behin baino sarriago naba ri zuten. Baina 30 urteren burua, meategietako langileak antola kunde sendo bat sortu zuten, tradizio berri bat egin zelako, egoe ra sozialak elkartasunera bultzatzen zuelako eta baita ere ekin tzaile irmo eta gogor batzuen ahalegin handien eraginaren ondo rior.

Euskal Herrian mea tokietan erakundetu zen lehendabizi ko langileen egitura organikoa, iraupen luzez aurrerantzean gizar teko errealitatean eragin zuzena izango zuena, P.Fusik azaldu duen bezala labetako eta industria modernoko langileek, lehen mundu ge rrrarterarte langileen aristokrazia bezalakoa osotu zuten, gaine rako langileetaz gehiegi axolatu gabe (44). Nik azpimarratuko nu ke, iraultza industrial garatuago bati dagokion mugimendua oso tzen saiatu zirela. Aurretik badago egon ikusi dugun bezala beste mota batetakoa, eta oraingoz aztertze^{ko} uzten dugun Gipuzkoan e rrotu zena gremioen tradizioaren ondorioz.

Eta badirudi 1.872 eko garaiko fabriketan antzeko zerbait gertatzen zela, hau da delako industrietako langileak pribilegia tuak balira bezala ez ote zeuden, galdetzen dugu.

Hona hemen Bilboko federazioak idatzi zuena 1.872 eko A-zaroak 8:

"Los burgueses de dos de las mayores fábricas de hierro han disminuido una hora en el jornal diario, sin duda para que los obreros no se afilien a una internacional. Sin embargo, estos parece que van desengañándose y comprenden que su emancipación debe ser obra de ellos mismos: y que no son libres ni dignos rebajándose tan sólo una hora en el jornal diario. Es necesario abolir el asalariado y las clases" (45).

Beharbada zerikusiren bat du gatazka honek, 1.872 an Karmen izeneko Barakaldoko burdin fabrikan gertatu zen grebarekin (46).

Baliteke bada langile sektore batzu, Katalunyan bezala, joera korporatibista-kontziliagarri moderatuaren hildotik abiatzen egongo zela, Internazionaleko jokaeratik at.

Europako beste toki batzuetan gertatu zen bezalaxe, Internazionalearen inguruan antolatu ziren langileak, langile mugimenduen aro eta forma batzu ixten dute. Eta Bilbo behintzat mugimendu izatera iritsi zen, zeren 1.871 eko udal hauteskundeak burutu zirenean, guztiek zutela kokatzeko aukera, langileen ordezkariak zinegotzi hautatuak irten ziren. Hauen artean Manuel Etxebarria izeneko bat dugu, beharbada 1.872 an, Cordoban ospatu zen Biltzarrerara joan zen Bilboko ordezkariarekin Manuel Etxebarria izenekoa hau ere, zerikusia badu (47).

	1.871 Abendua Sailak-Bazkideak	1.872 Urria Federazioak	1.873 Maiatza Federazioak	Cordobako Biltzarra 1.873 Martxoaren Bazkideak	1.874 Abuztua Federazioak	Sailak	1.882 Bazkideak
Bilbao	30	1	3	156*	1	7	525
Irún		(1)					
Iruña		1	1	20	1	1	10
Donostia	1	1	1	5			
Tolosa		(1)	1		1		
Gasteiz		1				5	175
Zumarraga		(1)			(1)		
Miranda de Arga					(1)		

(1) Federazioa sortzen dagoela

* Bilbok: 28.127 biztanle; 5.000 langile.

Sorburuak... NETTLAU Max: "La Première Internationale en Espagne (1.868-1888)". 1.969.

TERMES J.: "Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional". Barcelona 1.971.

Euskal herri arazoaz, ez dakigu oraindik zer pentsatzen zuten; estatu mailako erakundetzean guztiz giharturik zeuden euskal federazioak. Donostiakoak aldiz, ikusi dugun bezala, ardura bizia agertu zuen euskal gizartearen hesparru guztietara, ideia internazionalistak zabal daitezen. Baina proiektu honek, badiru-di ez zuela izan eraginik. Ondoren, euskal eskualdea mendebaleko euskal hiru probintzietara mugatu zen, beharbada Nafarroan ez zuelako irauten inolako federaziorik.

Ordezkarien izen deiturak hartuz gero, denetarik ikusten dugu, baina euskal jatorriko deiturak ere erruz dakusagu.

Internazionalista taldeak hirietan gihartu ziten Euskal Herrian eta talde txikiak osotu zituzten. Baina, aipaturiko i-deia internazionalistak zabaltzeko, ez zen premia premiazkoa in-dar produktiboen aurrerakuntza berezirik lekutzea. Aski dugu adi bide bezala, Andaluzia: indar internazionalistek nekazal giroan erro sakonak finkatu zituzten, baina iraultza burgesaren ondo-rioz desjabetuen kopurua, jornalariena, gehitu zen garai batetan, hain zuzen ere.

Beraz saiatu gara mota berriko langile klase baten lehen hastapenak azaltzen. Beharbada beste toki batzuetakoekin paretuz gero, nahiko apalak dira hasiera hauek, baina ez dut uste baztertu ez eta mesprezatu behar ditugunik, garaiko egoera sozialaren konprenitze zuzen eta sakon bat lortu nahi badugu. Bestalde ga-raiko izkribuetan, Villavasorena adibidez, bat aipatzekotan (48), euskal gizartean bake eta harmoni giroa nagusi zela adierazten badigu, edo A. Lorenzo, Internazionalista buruzagiak agertzen ba-du "resistencia pasiva en los trabajadores de la localidad"(49), argi dagoena zera da, langile arazoaren kezka planteaturik dagoela, eta Bilbon behintzat Internazionalistek erakundetze maila bat lortu zutela. Dena dela, delako giro onaren zergatiak aurki-tzen eta azaltzen saiatu behar dugu.

Baina ikusi dugunez, hemengo internazionalista-bakunis-tak ez ziren gai izan bere erakundea luzaroan iraun dezan, eta ito egin zen etorkizuneko euskal gizartean gihartzerik lortu gabe.

OHARRAK

(1) Hara zer dion J.P. Fusik

"Perezagua llegó a Bilbao en abril de 1.885 cuando, a pesar del intenso desarrollo industrial experimentado en los últimos diez años, Vizcaya carecía de toda tradición de organización obrera y de la experiencia de conflictos industriales. La Primera Internacional fue allí casi inexistible. Cuando uno de sus mas conocidos dirigentes, Anselmo Lorenzo, se estableció en Bilbao en septiembre de 1.872 pudo comprobar que "solo existía en Bilbao una sección varia, no había sido posible organizar secciones de oficio por falta de actividad en los organizadores y por resistencia pasiva en los trabajadores de la localidad"(A. Lorenzo: *El proletario militante. Memorias...*) Todo lo que llegó a conseguir Lorenzo en los dos meses en que permaneció en Bilbao fue organizar algún mitin y distribuir hojas de propaganda, pero no puedo crear organización alguna".

FUSI J.P.: *Política obrera en el País Vasco 1.880-1.923* .- Madrid 1.975, 66-67 orrk.

J. Extramianak ere ez du ia deus aipatzen langileriarri buruzko pasarteetan.

EXTRAMIANA J.: *Historia de las guerras carlistas*, San Sebastian 1.980 Volum. II, 94-96 orrk, 386-390 orrk.

PAUL ARZAK J.I.: *Eibarko Sozialismoa*. Donostia 1.978 . Guk aztertzen dugun garaia ez du ia ukitzen. Dena dela intergarria dugu gramioen ondorengo mugimenduen ezagutzarako.

Aztertu nahi dugun garaia, bakarrik OLABARRI I.k zerbait azpi marratzen du, esanez kontutan hartzekoa dugula hastapen hauek.

OLABERRIA I.: *Relaciones laborales en Vizcaya (1.890-1.936)* Durango 1.978, Orrk: 33 tik, 41 ra.

(2) THOMPSON E.P.: *La formación histórica de la clase obrera. Inglaterra 1.780-1.832*. Barcelona 1.977, T.II, 16 orr. Liburu eder honen irakurketak hainbat argibide eskaini dit, aztertu nahi dudan arazoari buruz.

(3) HOBSBAWM ERIC J.: *Industria e imperio. Una historia económica de Gran Bretaña desde 1.750*. Espluques de Llobregat, 1.977, 70 orr.

(4) Mikel Ugaldereen liburua dugu euskaraz idatzi den langileriarri buruzko lehen liburua. (Gizarteko hauziei buruz Errepublikara garaiari Eguzkitza apaizak jadanik liburu bat behintzat idatzi zuen). 1.971 eko urtean idatzi zuen, eta zenbait zuzenketa behar du alegia. Esaterako artisauen jokabidea ez zen makinak soilki puxkatzea (21 orr.). Ludismoa nagusiari itun bat sinatu

arazteko presio mota bat zen gehien bat. Bestalde historia honetan azaltzen zaigu artisauen errealtatea lehen industrializapenean, baina hemen adierazten saiatzen garen dimentsioa erakutsi gabe. Liburuan zehar suposatzen da fabrika sistema nagusi zela jadanik XIX mendeko erdialdean, baina emendatuz joan bazen ere, hori ez zen errealtatea. Nire ustez XX mendeko langile kategoriaren proiektzio bat egiazta tzen da liburuan zehar. Ikus adibidez 53-63 orrialdeak.

UGALDE MIKEL: *Langileria historian zehar*. Bilbo 1.971

- (5) JULIA SANTOS: *"Marx y la clase obrera de la revolución industrial" En teoría*. 8-9 Madrid 1.982, 99-135 orr.
- (6) PARAMIO LUDOLFO: *"Por una interpretación revisionista de la historia del movimiento obrero europea" En teoría*. 8-9 Madrid 1.982, 154 orrialdea.
- (7) Badira zenbait azterketa, panorama argitzen eta problema berriak sortarazten digutenak, adibidez Fernandez de Pinedo E. edo Beltzarenak, baina nik esango nuke hastapen soilak baino ez direla, sarritan hainbat eritzitan ausartegai, eskemati-koegiak ditugu. Gaur egun burutzen ari diren ikerketen ondorioz, beharbada arazoa zehatzago arakatzeko aukera izango du gu.
- (8) Nik esango nuke absolutista nahiz konstituzionalista moderatu zein progresista joerakoak biak zentralista jokaera agertu zutela, bitan nabari da Estatuaren indartzearen hastapena, estatismo zaletasuna eta zabalkundea. Dena dela, aipagarria dugu, 1.842-43-z geroztik, progresisten gobernuaren esperimentu ondoren, Errepublika zaletasuna agiri zela Espainian eta joera hau estatuaren federal egituraketa batekin lotzen zen. Jakina azken hauek Espainiako gobernuaren boterean momentu batetan baino ez ziren egon.
- (9) Nire ustez, jokaera honek, garaiko nekazal egiturak, gatazkak eta hautapenak ulertzeko, beste hipotesi eta interpreta bideetan abiarazten gaitula. E. Fernandez de Pinedok eskaintzen digun panorama beharbada ezin daiteke zabaltu toki guztietara.

FERNANDEZ DE PINEDO E.: *La entrada de la tierra en el circuito comercial: La desamortización en vascongadas. Planteamiento y primeros resultados*

NADAL JORDI TORTELLA GABRIEL: *Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico en la España contemporánea. Actas del Primer coloquio de historia de Económica de España*. Eds. Esplugues de Llobregat. 1.974, 116-123 orrialdeak bereziki.

Hara zer idazten zuen Miguel de Unamunok:

"La desamortización ha causado en Vizcaya los mismos estragos que en todas partes, no obstante haber habido pueblos que para evitarlo, se repar tieron entre los vecinos los montes comunes: Sirva de ejemplo el Valle de Asua"

UNAMUNO MIGUEL: "*Derecho consuetudinario de España. Vizcaya*"
Revista General de Legislación y Jurisprudencia. T. 88 Madrid 1.896, 55-56 orrialdeetan.

Busturiako herrian antzeko soluziobide bat eman zela, irudi tzen zaigu. Ikus Udaletxeko artxiboan.

- (10) *Reglamento Criminal para la sustanciación y determinación de las causas de robos, hurtos, muerte en despoblado o de noche en el M.N. y M.L. Señorío de Vizcaya, aprobado por S.M. en 18 de Diciembre de 1.799. Reimpreso en Bilbao por Fusebio LARUMBE, 1.824, 4-5 orr.*
- (11) BELTZA: *Del carlismo al Nacionalismo burgues*. San Sebastián 1.978. Ikus bitartekotasunaren kontzeptuaren erabilpena.
- (12) Nire lizentziaturako tesian aztertzen dut arazoa. Bizkaiako errepidegintza (1.818-1.876: Hazkunde ekonomikoaren birraktibapenerako azpiegura lanak. Bilbao 1.980.
- (13) CROUZET F.: "*Les origenes de sous-developpement économique du Sud-Ouest*" *Annales du Midi*. Toulouse 1.959 T. 71, 71-79 orr.
- (14) Datu guzti hauek Rafael Cavanillasek sinatzen ditu, 1.848 eko Maitzaren 4 an Madrillen, eta *Gaceta de Madrid* 1.848 eko Ekainaren 12 eta 13 an arazotaratu ziren.
- (15) Bizkaiako artxibo nagusia. Gernika. Venas. Reg. 2.
- (16) HOMOBONO J.I.: "*Estacionamiento y atrosos de la economía alavés en siglo XIX*". Boletín Sancho el Sabio. Tomo XXIV. 1.980 242 orr.
- (17) Badirudi lehen karlistadaren ondoren herrialde autonomien boterea gestionatzeko, bloke dominantearen homogenizazioa osotu zela, nolabaiteko liberalismo moderatuaren ikuspegi-tik foruak interpretatuz, 1.879 ko iraultzararte. Egoera berriaren aurrean sektore bat karlismorantz abiatu zen, tra

dizioaren defentsa eta jarraipen irmoa suposatzen zuen heinean. Adibidez hauxe dugu Ortiz de Zarateren bilakabidea. Gipuzkoako kasua ezagutzeko ikus, FERNANDEZ ALBADALEJO P. "Gipúzcoa 1.839-1.869: La recomposición de una sociedad" *Moneda y Crédito Revista de economía* n.º 155 Madrid 1.980, 39-72 orrk.

- (18) EXTRAMIANA J.: *op. cit* 78 orrialdetik hartuta. Amenazas n.º 18-3-1.70.
- (19) "La cuestión religiosa es para la grey euskara la cuestión capital, la más grave de todas las cuestiones. Como que la base y fundamento del alcanzar foral, es el espíritu religioso, atacar a este espíritu, es atacar al fuero en su parte más esencial... todos los diputados vasco-navarros en las Constituyentes votamos contra la libertad de cultos... ni uno solo firmamos la Constitución que ha venido a quebrantar a la unidad Religiosa en España".
- R. ORTIZ DE ZARATE,: *El País Vasco-Navarro. Jaungoikoa eta Fueroac.* 11 zenbakia, 1.870 eko Apirilaren lau. Madrillen argitaratzen zuten astekari hau.
- (20) *Genesis e historia de la Fundación Católica de Escuelas y patronato de Obreros de S. Vicente de Paul.* 1.887 a 1.951. *Antecedentes desde 1.859 a 1.887 y breve reseña de la vida del Patronato de Obreros de Sestao.* Bilbao, 1.952. 6 orr.
- (21) *Ibidem*, 7 orr.
- (22) *Censo de la población de España según el recuento verificado en 25 de Diciembre de 1.860 por la Junta General de Estadística.* Madrid Imprenta Nacional, 1.863, 738-753 orrialdeak.
- 1.877 eko informaziorako ondorengo artikulua erabili dugu:
- BASAS M: "Ocupaciones de la población activa en la Región Vasco-Navarra, hace un siglo" *Información aldizkaria* 1.977, 73-88 orr.
- Lanaren sailean, ogibide eta klasifikapen gabeak portzentaia handian aurkitzen ditugu, 51%. Bestalde guztiz arrunta zen garai hauetan, pertsona batek urtean zehar lan ezberdinetan ihardutea.
- (23) 1.868 eko iraultzaren mugatasunak ezagutzeko, FONTANA J.: "Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX". *Esplugues de Llobregat* 1.975², 99-145 orrk.
- (24) *Actas de los Consejos y Comisión Federal de la Región Española* 1.870-1.8749. *Asociación Internacional de los Traba-*

- jadores. Transcripción de Carlos Seco Serrano. Barcelona, 1.969, T.I., 30 orr.
- (25) NETTALU Max: *La première Internationale en Espagne (1.668-1.888)*. Traducción de Renée Lamberet 1.969. 116/118 orr.
- (26) *Actas de los Consejos...* T.I. 134 eta 136 orr.
- (27) *Ibidem*, 274 orr.
- (28) "Los internacionales de esta localidad tratan de ponerse de acuerdo con todos los vascongados y navarros, para publicar un periódico de propaganda y que dedicase una sección para el idioma vascuence, a fin de que las ideas de nuestra Asociación se desarrollen en los mas reconditos caseríos de la montaña". *Actas de los Consejos*, 306 orr.
- (29) *Ibidem*, 183 orr.
- (30) *Ibidem*, 286 orr.
- (31) *Ibidem*, 179 orr.
- (32) NETTLAU Max: Op. cit. 107 orr. Dimas Gisbert, maiatzean Gazteizen egongo da, Manuel Canorekin federazio bat sortzen. Deitura katalana duenez gero, baliteke heldutakoa izan zitekeela.
- (33) TERMES: *"El movimiento obrero en España, La Primera Internacional (1.864-1.881)*. Barcelona 1.965, 71 orr.
Interesgarria baita, berberarena: *"Anarquismo y sindicalismo en España. La Internacional (1.864-1.881)*. Barcelona 1.971.
- (34) *Actas de Consejos*. T. I. 336 orr.
- (35) *Actas de los Consejos y Comisión Federal*. T.II, 198 orr.
- (36) *Actas de los Consejos y Comisión Federal*. T.II., 144 orr.
Esaldi borobilegiak irakurtzen ditugu, eta beste herrieta ko albisteak jasotzerakotan antzeko fraseologia iraultzaile kutsukoa erabiltzen denez gero, beharbada Internazional leko idazkariak asmatuak ditugu, aktak burutzeko unean, al bisteak, idazteko forma batez ornituz.
- (37) Esaterako ikus dezagun 1.873 eko Irailaren 22 ko aktan azaltzen zaiguna:
"El Diputado a Cortes por Bilbao, Sr. Echevarrieta, amenazó a los internacionales con ponerles presos si insistían en sus trabajos de propaganda y organización. Este señor es republicano o federal, lo que demuestra una vez más que los burgueses siempre son enemigos del pro

letariado por muy democráticas que sean". Actas T.II. 148 orr.

NETTLAU; *"La première Internationale en Espagne (1.868-1888)*
Traducción de Renée Lamberet 1.969 , 369 orr.

(39) *Ibidem*, 337 orr.

(40) Beste lan batzuen artean IZARD Miquel: *Manufactureros industriales y revolucionarios*. Barcelona 1.979.

(41) BASAS M.: *"Economía y sociedad bilbatnas en torno al sitio de 1.874"*. Bilbao, 1.978, 54 orr.

(42) Bilboko federazioan, ehungintzako federazioa, arotz eta ebanistena behintzat bazeuden, Bilboko produkzio sailen baita langile gehien erabiltzen zituzten sailak hain zuzen ere, baina Cordobako biltzarrera bidaldu zuten ordezkaria funditzaitzailen. *"Actas..."* 330 orr.

(43) *"Actas de los Consejos..."* 330, 363-364 orr.

(44) FUSI J.P.: *"Política obrera en el País Vasco (1.880-1923)"*, Madrid, 1.975.

(45) *"Actas de los consejos..."*, 330 orr.

(46) OLABARRI Ignacio: Op. cit., 39 orr.

(47) BASAS M.: Op. cit. 84 orr.

(48) VILLAVASO C: *Memoria acerca de la condición social de los trabajadores vascongados*. Bilbao 1.887 Imprenta J.E. Delmas 1.887, "... y por fortuna en las Provincias Vascongadas donde todavía no han estallado esos conflictos amenazadores..." La armonía de las clases aún subsiste sin grandes desigualdades y sin antagonismos irritantes" 43 orr. Baina ikusi dugunez aurretik zerbait izan zen.

(49) Ansermoren hitzak, Fusiren liburutik harturik dira, op. cit. 67 orr.

LORENZO A.: *El proletariado militante. Memorias de un internacional. Primer periodo de la Asociación Internacional de los trabajadores en España*. Mexico, s.f.

1.- BURDINAREN INDUSTRIA, 1.840-1.880, GARAIA

★ Burdina funditzeko lantokiak.

○ Garaiko aurrerakuntzaz baliaturiko altzairugintzako lantegiak.

● Burdinaren landuketa berezia: Metalurgia orokorra alanbre, baloi, ojalata, iltze,...

□ Garaiko kotxeen tailerrak. Gasteizen, funditzeko labeei buruz. Gasteizen, baita estufak egiteko fabrika.

Armagintza.

* Lurgintzan erabiltzeko tresneria, "errementari" lanak.

☆ Delmasek, 1.864 an argitaratu zuen liburuan aipatzen dituen Bizkaiko olak.

Nafarroako olak berriz, Madoz-ek 1.847 rako aipatzen dituenak. Labe garai bi erakitzen zirela, Oronoz eta Orozbetelun esaten du.

Gipuzkoan 1.841 an ondoko hauek zeuden:

Deba arroan	10
Urolan	16
Orian	18
Urumean	4
Bidasoan	2

SORBURUAK:

MADOZ P: *Diccionario geografico estadistico historico de España y sus posesiones de ultramar*. T. XVI Madrid 1.850.

FERNANDEZ J.C.: *Apuntes para un cuadro topográfico estadístico militar del distrito de las Provincias Vascongadas*. Madrid 1.859.

DELMAS J.E.: *Guía historico-descriptiva del viajero en el Señorío de Vizcaya en 1.864*. Bilbao 1.944².

RODRIGUEZ GARCIA F.: *Crónica del Señorío de Vizcaya*. Madrid 1.865.

ALZOLA P.: *Progreso industrial de Vizcaya*. Bilbao 1.902.

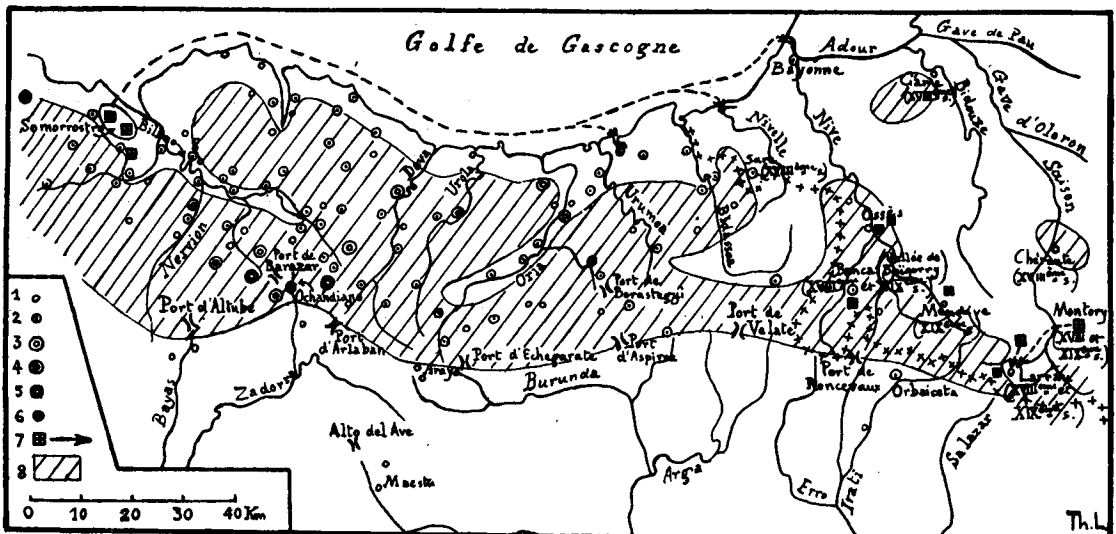
Album gráfico descriptivo del País Vascongado. Guipuzcoa.
1.914-15.

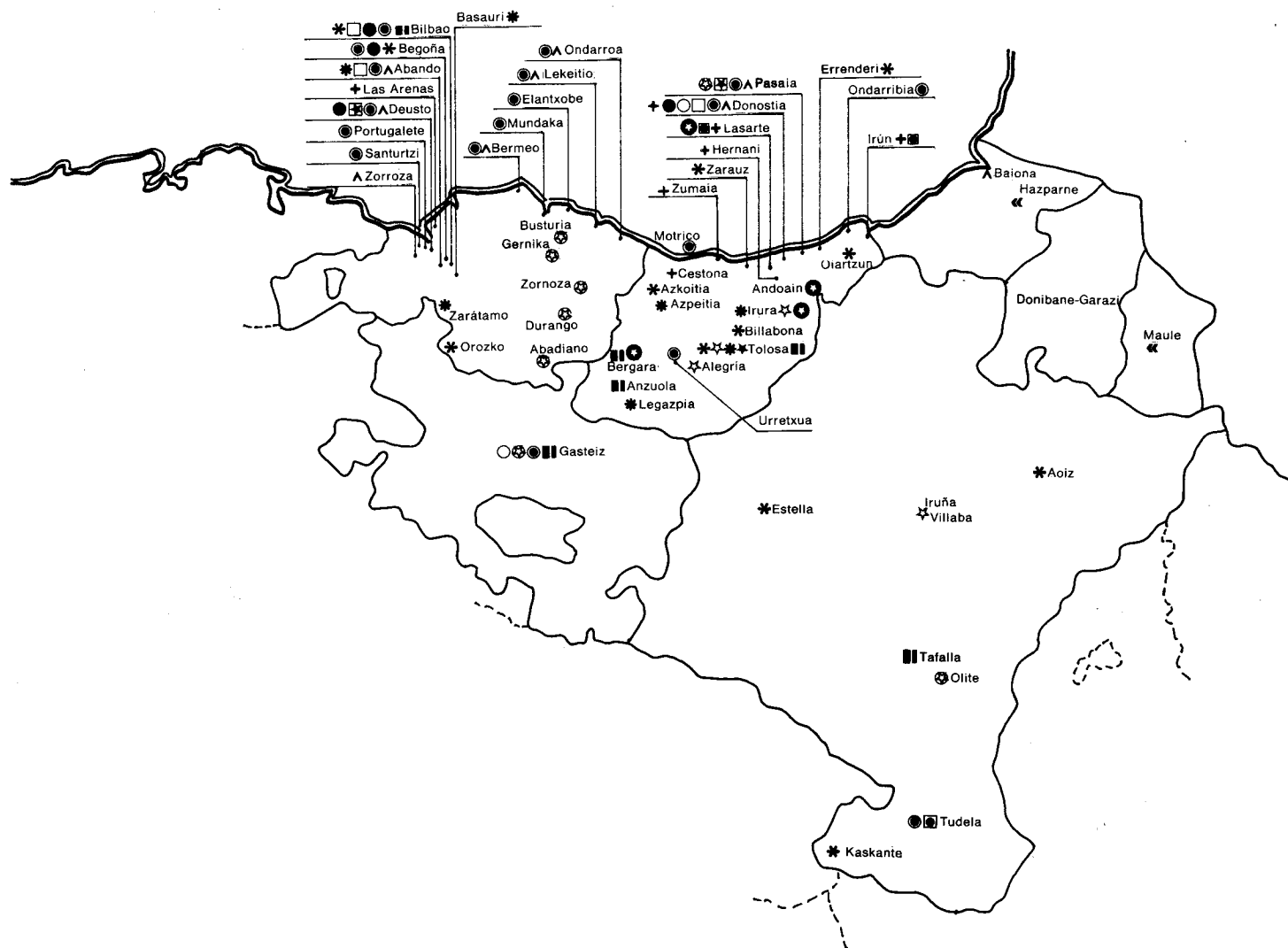
2.- EGUR IKATZAREN PRODUKZIOA EMATEN DEN ESKUALDEAK ETA BURDIN LANTEGIAK XVIII MENDEKO BUKAERAN ETA XIX MENDEKO HASIERAN, TH. LEFEBVRE ARAUERA

BURDIN LANTEGIEN TOKIAK:

- 1.- Lantegi bat baino ez
- 2.- 2.tik 5 lantegi
- 3.- 6.tik 10 lantegi
- 4.- 11.tik 20 "
- 5.- 21.tik 40 "
- 6.- 41.tik 61 "
- 7.- Meategiak, eta mearen garraiobideak kostaldetik.
- 8.- Egur ikatzaren produkzio eskualdeak.

Th. LEFEBVRE: *Les modes de vie dans les pyrénées atlantiques orientales*. Paris Librairie Armand Colin 1.933
Planche XIII.

3.- BESTE INDUSTRIGINTZA (1.840-1.880)

- * Ehungintzako lantokiak: Haria, oihala, txapelak...
- ★ " " : Kotoina erabiltzen dutenak.
- Lonazko oihalak, eta untzientzat oihalak eta aparailuak.
- ☆ Eten gabeko papergintzako lantokiak.
- * Eskuz egindako papergintzako lantokiak.
- Paper pintatuak.
- ★ Kartoiak.
- Beiragintzako lantokiak.
- ⊗ Keramika lantokiak: Pasaian portzelana, Busturian loza fina, Bilbon eta Gasteizen loza bastoa. Zornotza, Abadino, Gernika eta Durangon eltze-gintza.
- ⊠ Kordelgintza.
- Elikagai kontserben industria: Arraina, barazki, txokolatea (Urretxu eta Donostia).
- Xaboigintza industriak.
- Untzigintza, zurezko untziak alegia.
- II Larruaren lanketa.
- + Kare hidraulikozko (zemento naturala) lantokiak.
- « Oinetakogintza: Abarketak, sandaliak.

SORBURUAK

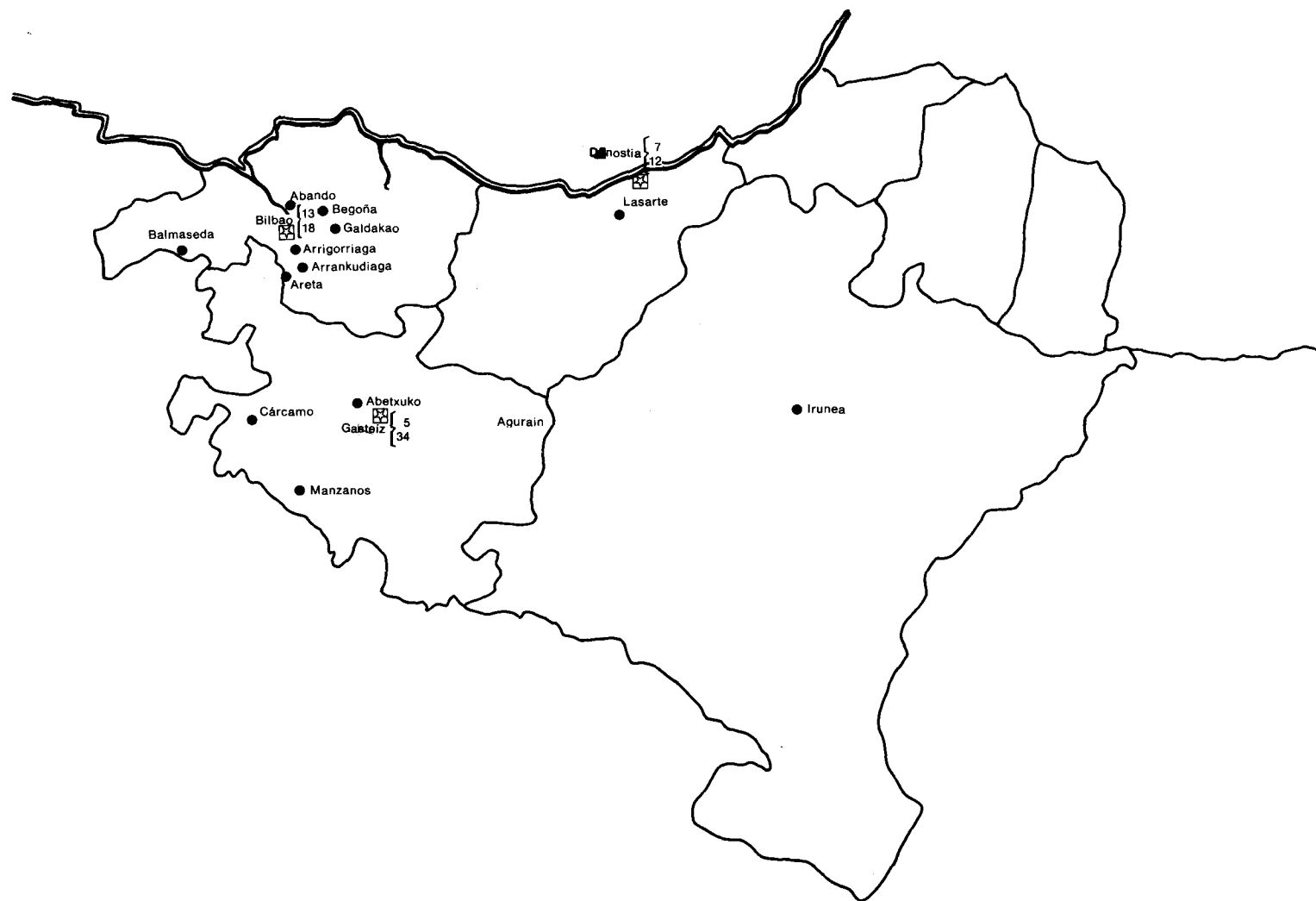
MADOZ P.: *Diccionario geográfico...*

FERNANDEZ J.C.: *Apuntes para un cuadro...*

Album gráfico descriptivo ...

SORALUCE: *Historia de la M.N. y M.L. provincia de Guipuzcoa precedida de la guía descriptiva y plano de la misma.* Madrid 1.864.

CHURRUCA A.: *Minería industria y comercio del País Vasco.* San Sebastián 1.951.

4.- IRINAREN PRODUKZIORAKO LANTOKIAK

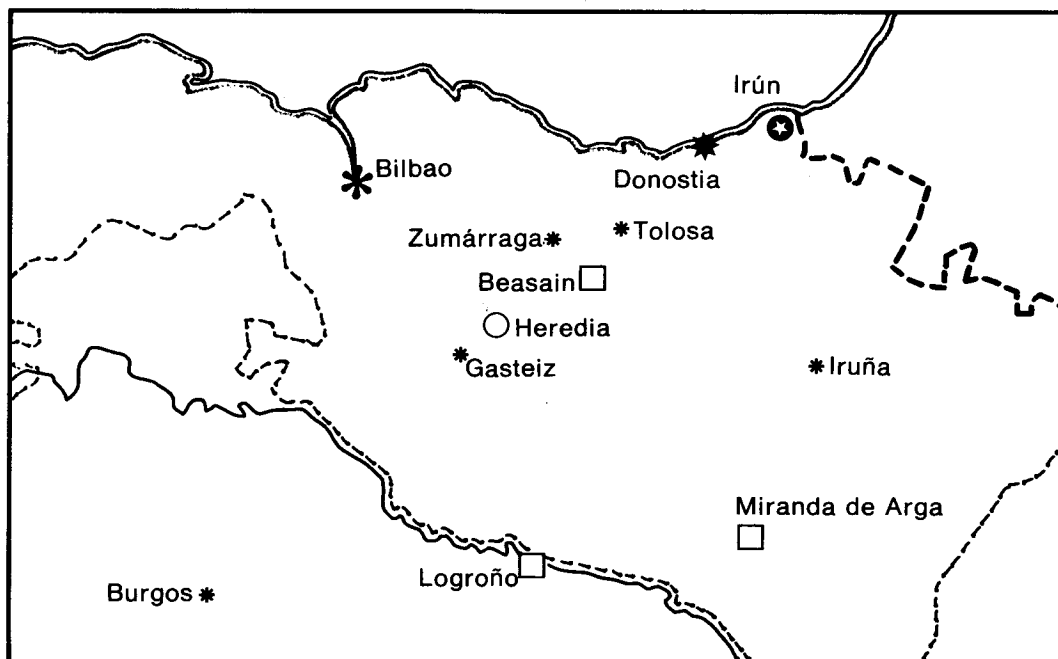
- Errotak edo irin lantokiak, garaiko aurrerakuntzez muntaturik (1.859)
- ✠ Okindegiak, lehen mailakoak Gasteizen 5, Bilbon 13, Donostian 7; ostantzekoak 34 Gasteizen, 18 Bilbon, 12 Donostian.

SORBURUAK

MADOZ P.: *Diccionario geográfico ...*

FERNANDEZ J.C.: *Apuntes para un cuadro ...*

CHURRUCA A.: *Mineria, industria ...*

INTERNAZIOLARI LOTURIK DAUDEN HERRI FEDERAZIOAK
OGIBIDE SAILNEN ZENBAKIAK

- * 1
- * 2
- * 8
- Ez dugu ezagutzen sailen zenbakia
- Herri Federazioa burutzen
- ★ Bazkide bakartiak

Sorburuak: MAX NETTLAU eta JOSEP TERMES, aipaturiko liburuak.

SINTESIS

CONTRIBUCION A LA HISTORIA DEL MOVIMIENTO OBRERO VASCO: LA PRIMER INTERNACIONAL - A.I.T. EN EL PAIS VASCO MERIDIONAL: 1.870-1882

Los estudios que se han ocupado de la historia contemporánea del País Vasco y más concretamente han versado sobre el movimiento obrero, apenas fijan su atención en el tema que procuramos analizar. Así, el libro de J.P. Fusi le dedica 1 pagina, mientras el de I. Olabarri aunque le preste mayor atención, le destina 3 páginas. Pero el caso es que antes del nacimiento y consolidación de la política obrera socialista de inspiración marxista, en el ámbito del País Vasco meridional, la A.I.T. alcanzaría un relativo impacto social aunque más tarde apenas llegara a conocer continuidad alguna digna de mención, y en la actualidad nos parezca hasta extraño y pintoresco que un movimiento de inspiración bakunista haya tenido eco alguna vez en el País Vasco durante el siglo XIX.

Inspirándome en las pautas teóricas y metodológicas de E. P. Thompson nos proponemos comprender y explicar el nacimiento y evolución e implantación social de los trabajadores que se organizan en el marco de la A.I.T. y por qué en el futuro apenas queda rastro de esta experiencia.

Las fuentes documentales con las que contamos, son muy precarias dado que ~~no hemos~~ conseguido encontrar ejemplar alguno de la prensa que editaron los internacionalistas de Bilbao y Donostia. De este modo las Actas de los *Consejos y Comisión Federal de la Región Española (1.870-1.874) Asociación Internacional de los Trabajadores*, junto a las informaciones que ofrecen los estudios de Max Nettlau y J. Termes, constituyen las fuentes primarias de nuestro análisis.

El primer lugar hemos tratado de clarificar el contenido y las características que conformaba lo que se entendía por "clase obrera" a mediados del siglo XIX en Europa. La base social de aquella clase obrera estaba constituida mayoritariamente por trabajadores vinculados a un sistema de base artesanal pero evolucionado. A continuación presentamos un cuadro de la estructura

productiva de la época en el País Vasco acercándonos a las aspiraciones sociales y políticas que manifestaban los distintos bloques de clases que integraban la realidad social vasca.

Al igual que en otras regiones europeas, parece que en el País Vasco las doctrinas de los Internacionales, tuvieron relativamente, buena acogida entre los trabajadores empleados en el sistema de producción de base artesanal de manera que al tiempo que sucedía la marginación de este sistema siendo sustituido por la generalización del sistema fabril, las formas de organización y aspiraciones propias de la tradición que vehiculizaba la Primera Internacional, entrarían en crisis, sin dejar apenas posibilidades de continuidad, desapareciendo o integrándose en la nueva organización socialista de inspiración marxista.

El movimiento internacionalista alcanzó en Bilbao cierto impacto social siendo su base social de tradición obrera artesanal. Las secciones más fuertes eran las correspondientes al sector de la madera y el textil, no tanto el metalúrgico aunque el delegado por Bilbao al Congreso de Córdoba (1.872) Manuel Etxebarria fuera fundidor. En diciembre de 1.871 se celebraron en Bilbao por sufragio universal elecciones municipales y entre los concejales elegidos se constatan candidatos obreros. Uno de estos concejales se llama Manuel Etxebarria. Ignoramos la eventual conexión que pudiera existir entre los dos Etxebarria citados.

En la excisión que sucedió en el seno de la Primera Internacional en Septiembre de 1.872, las secciones del País Vasco al igual que la inmensa mayoría de la Federación Española optaron en favor de los postulados defendidos por los Bakunistas, excepto la sección de Vitoria, parte de cuya sección siguió a la corriente marxista.

Finalmente creemos que es necesario matizar la tesis según la cual el movimiento obrero no conoció más que una tardía organización, así como la de la plena armonía social entre patronos y trabajadores. Lo que señalamos no es óbice para que si igualmente nos cuestionemos acerca de las raíces y causas que contribuyeron a la creación de un ambiente de "paz social y demovilización en la década de los 80 según relata C. Villavaso.

SUMMARY

The studies which have been about the contemporary history of the Basque Country and more specifically have dealt with the working movement, barely direct any attention to the subject we have endeavoured to analyse. J.P. FUSI's book devotes one page to it while I.OLABARRI's book pays more attention to it and devotes three pages to it. But the fact of the matter is that before the birth and consolidation of Marxist-inspired Socialist worker politics in the area of the Southern Basque Country, the A.I.T. was to attain a certain social impact although later on there was no continuity worthy of mention and at the present moment it seems strange and even odd that a Bakuninist-inspired movement should have caught on in the Basque Country during the nineteenth century.

Inspired by E.P. THOMPSON's theoretical and methodological guidelines we propose to understand and explain the birth, evolution and social implantation of the workers who organized themselves within the framework of the A.I.T. and why there was hardly any trace left of this experience in the future.

The documentary sources at our disposal are very unreliable and we have not been able to find any example of the press published by the Internationalists of Bilbao and San Sebastian. So the records of the Councils and Federal Commission of the Spanish Region (1.870-1.874)-International Workers' Association (A.I.T.) together with the information provided by the studies by Max NETTLAU and J. TERMES, make up the main sources of our analysis.

In the first place we have tried to clarify the content and characteristics which shaped what was understood by "working class" in the middle of the nineteenth century in Europe. The social base of that working class consisted mainly of workers linked to a system of an artisan basis, but a developed one. We then go on to present a table of the productive structure of the time in the Basque Country and touch on the social and political aspirations manifested by the various blocks of classes which made up the Basque social reality.

As in other European regions it seems that in the Basque Country the doctrines of the Internationals were fairly well received among the workers employed in the artisan system of production. The result was that at the time of the abandonment of this system and its substitution by the spreading of the manufacturing system, the forms of organization and aspirations characteristic of the tradition which moved the First International, underwent a crisis and there were hardly any chances left of continuing and these forms and aspirations disappeared or became integrated into the new Socialist Marxist-inspired organization.

In Bilbao the Internationalist movement made a certain social impact and its social basis was of the artisan tradition. The most powerful sections were the wood and textile ones, rather than the metallurgical section although the representative for Bilbao at the Córdoba Congress (1.872), Manuel Etxebarria, was a caster. In December 1.871 municipal elections on the basis of universal suffrage were held in Bilbao and worker candidates figure among the councillors who were elected. One of those councillors was called Manuel Etxebarria, However, we know of no possible connection that might exist between these two Etxebarrias.

In the excision which occurred in the First International in September 1.872, the sections of the Basque Country, like the vast majority of the Spanish Federation opted in favour of the precepts defended by the Bakuninists except the Vitoria section, a part of which followed the Marxist trend.

Finally we believe it is necessary to modify the thesis according to which the working movement only organized itself at a later stage, and the one concerning full social harmony between owners and workers. What we are pointing out does not prevent us from questioning in the same way the roots and causes which contributed to the creation of an atmosphere of "social peace and demobilization in the eighties" as reported by C. VILLAVASO.

As in other European regions it seems that in the Basque Country the doctrines of the Internationals were fairly well received among the workers employed in the artisan system of production. The result was that at the time of the abandonment of this system and its substitution by the spreading of the manufacturing system, the forms of organization and aspirations characteristic of the tradition which moved the First International, underwent a crisis and there were hardly any chances left of continuing and these forms and aspirations disappeared or became integrated into the new Socialist Marxist-inspired organization.

In Bilbao the Internationalist movement made a certain social impact and its social basis was of the artisan tradition. The most powerful sections were the wood and textile ones, rather than the metallurgical section although the representative for Bilbao at the Córdoba Congress (1.872), Manuel Etxebarria, was a caster. In December 1.871 municipal elections on the basis of universal suffrage were held in Bilbao and worker candidates figure among the councillors who were elected. One of those councillors was called Manuel Etxebarria, However, we know of no possible connection that might exist between these two Etxebarrias.

In the excision which occurred in the First International in September 1.872, the sections of the Basque Country, like the vast majority of the Spanish Federation opted in favour of the precepts defended by the Bakuninists except the Vitoria section, a part of which followed the Marxist trend.

Finally we believe it is necessary to modify the thesis according to which the working movement only organized itself at a later stage, and the one concerning full social harmony between owners and workers. What we are pointing out does not prevent us from questioning in the same way the roots and causes which contributed to the creation of an atmosphere of "social peace and demobilization in the eighties" as reported by C. VILLAVASO.